

Mihail SADOVEANU,
portret în ulei, executat
de A. Băescu. În 1919,
la Fălticeni. (Colecția
M. L. R.)

**Coperta și prezentarea grafică
VICTOR MAȘEK**

Jalbă

Avînd a trimite în Bucovina, spre a urma studiul în școalele de la Cernăuți, pe doi fii ai mei, Serban și Niculai, a căroră fizionomie s-au însemnat în dosul acestia, rog plecat să binevoiască a le slobozi cuvenitul pasaport pe termen de unsprezece luni și cu trecirea pe la Zăstava Mihăilenii, pentru carii rămîn diplin chizăș.

G. EMINOVICI căm[ina]r

FATA MORGANA

Pustiul:

Bolnav, de fierbințeli îi arde fruntea și trecătoare
Vedenii îi apar în creierii de nisip...
Pustiul larg se zbate și visează [...]

Lucian BLAGA

Dragelor mele Iulii,

Dacă Lilicuța mă iubește cîtuși de puțin, dacă ea ține puțin la liniștea mea, dacă — în fine — nu vrea să vă aduc imediat la București — trebui[e] să poarte flanela (flanela) și să nu abuzeze de muncă, să nu se scoale prea de dimineață. Tocmai vîrsta de 18 ani și tocmai în Paris, sunt tot ce poate fi mai periculos, cînd cineva nu se păzește. [...]

B. P. HASDEU

Agamemnon — (Trezindu-se parcă dintr-o reverie) Oh! dacă într-adevăr ar sta în puterea mea! Dacă aș fi stăpinul vîntului și al ploaiei, cum le-aș abate năprasnic spre porțile cetății! Dacă aș ști, că zeii îmi vor asculta măcar această rugămintă, cît de fierbinte i-aș ruga să dezlănțuie mai cumplit vijella. (Ascultînd vîntul). Auziți cît de blind bate? Dacă ar sta în puterea mea, Menelaus, de o mie de ori ar sufla mai puternic.

859.0.09
M 30

MANUSCRIPTUM

4/1973 • (13) ANUL IV

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

M MUZEUL LITERATURII ROMÂNE M

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

DIRECTOR

AL. OPREA

REDACȚIA

CONSTANDINA BREZU, DIANA CRISTEV,
NICOLAE FLORESCU, MANUELA TĂNĂȘESCU

SECRETARIAT

EUGEN MIHAICIUC

172994

Documentele comunicate, însoțite,
fără excepție,

de original sau de fotocopie, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sector I, București,
telefoanele 50.32.90—50.23.10

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 DECEMBRIE 1918”
Clîșeele zincografice — Combinatul Poligrafic „CASA ȘINTEII”

Biblioteca Municipality Ova
SALA DE

SUMAR

Sărbătoriri U. N. E. S. C. O.

Dimitrie CANTEMIR

- 6—7 Despre literele și artelc islamului (Prefață și traducere de *Virgil CÂNDEA*)
- 8—17 De disciplina Inba etc. Cap. [XXXVI]
- 18—20 Adnotări pe un exemplar al *Bibliei* lui Șerban CANTACUZINO (Comentate de *Ludovic DEMÉNY*)
- 21—24 «...această concepție înaltă și modernă a rostului unui artist» — conferință radiofonică de P. P. Panaiteacu (Adnotată de *Victor CRĂCIUN*)

Poezie, proză, teatru

Adrian MANIU

- 25—35 Amurg; La o ramură; Descîntec în toamnă; Bilbtială; Analiză; Pomul cunoașterii (Versuri comentate de *Gheorghe PIENESCU*)
- Camil PETRESCU
- 36—44 Contesa bolnavă — nuvelă (Cuvînt înainte de *Al. BOJIN*)
- Victor PAPILIAN
- 45—65 *Simona* sau *Prințul consort* — comedie tragică în patru acte (Cu o prefață de *Constantin CUBLEȘAN*)

Scriitorul — conștiința epocii

Miron Radu PARASCHIVESCU

- 66—69 «...a avea simțul contemporaneității» — pseudojurnal

Destăinuiri

- 70—88 Rotonda 13 : Ioan SLAVICI în procesul ziaristilor. Evocări de *Șerban CIOCULECU*, *Ion PAS*, *Barbu SOLACOLU* și *D. I. SUCHIANU*

Revelația documentului

Liviu REBREANU

- 89—92 Domnișorul Liviu și Ion al Glanetașului: amăgire și luciditate (*Nicolae GHERAN*)

SUMAR

Per aspera ad astra

Mihail SADOVEANU

Fişe pentru un excurs în atelierul «faurului aburit» (Al. OPREA) 93—102

Pasiunea eseului

Lucian BLAGA

Acel orizont spiritual al dragostei de ţară (Comentariu de Tudor BUGNARIU) 103—107

Introducere la Cursul de filozofia religiei 107—111

Din cronica unei existenţe

Alice CĂLUGĂRU

O enigmă biografică (Vasile NETEA) 112—115

Şapte ilustrate adresate lui Ilarie CHENDI 115—118

Restituiri

Tudor ARGHEZI

Omul brusc (Roman de aventuri prefaţat de Gheorghe PIENESCU) 119—123

Epistolar

Octavian GOGA

«Iacă de ce te rog să cumpăneşti bine...» — scrisori către Ilarie CHENDI 124—134
(Preambul de Mircea POPA)

Idei, oameni, fapte

Titu MAIORESCU

în amintirile lui Ioan PETROVICI (Nicolae FLORESCU) 135—139

Jurnal

Alice VOINESCU

de vorbă cu André GIDE (Prezentare de Virginia ŞERBĂNESCU) 140—147

File de album

Adrian MANIU

plastician (Ion FRUNZETTI) 148—153

SUMAR

Scriitori români în arhive străine

Elena VĂCĂRESCU

- 154—158 «...îngă marele nostru Ienăchiță a cărui nedemnă urmașă am fost» (Ion STĂVĂRUȘ)

Scriitori străini în arhive românești

Valéry LARBAUD

- 159—162 inițiat în literatura română de Ion PILLAT (Diana CRISTEV)

Arhivă sentimentală

Franyó ZOLTÁN

- 163—169 «BLAGA m-a introdus cu adevărat în EMINESCU» (Mărturii consemnate de Diana CRISTEV)

Mihai SÎNZIANU

- 170—172 Răvașe de la IORGA și ARGHEZI

Cronica edițiilor

Mircea ZACIU

- 173—176 Conversațiuni epistolare

Calendar literar

Ilarie VORONCA

- 177—180 popularizator al literaturii românești (Constandina BREZU)

Spicuiri

- 181—182 PERPESSICIUS către autorul *Cărvunavilor* (Eliza-Maria BARNOSCHI)

- 182—183 «...a plăcut foarte mult, cu deosebire lui IBRĂILEANU» (Rodica OLTEANU)

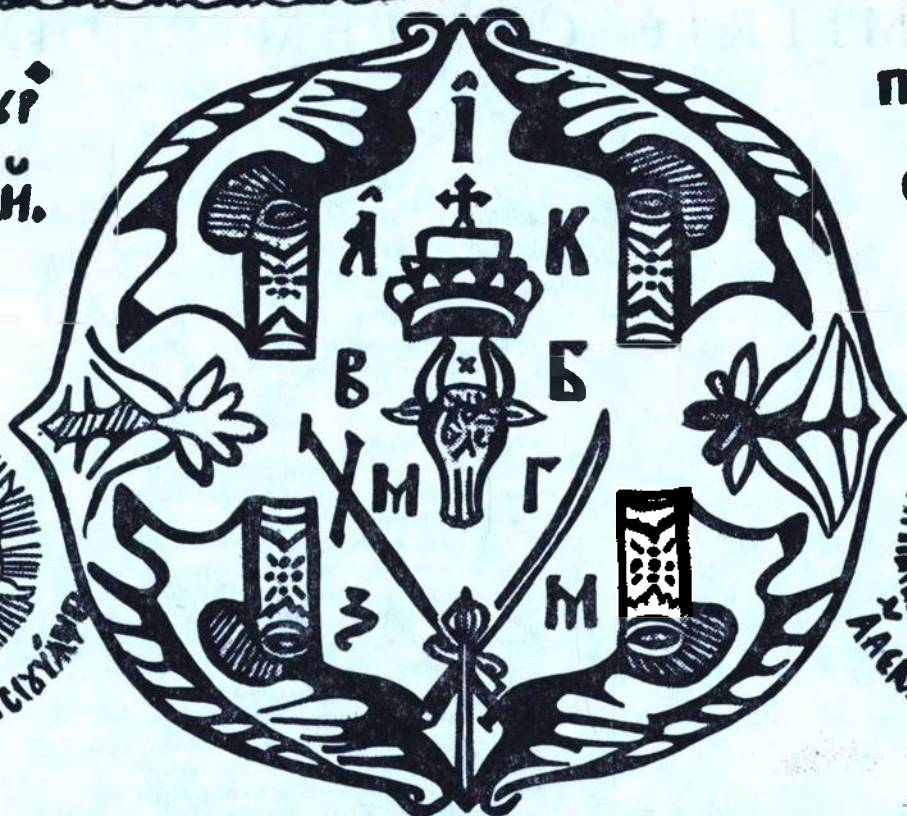
- 184 «...vei primi prin VLAHUȚĂ o serie de manuscrite...» (Ion STOICA)

- 185—193 *Fișier bibliografic • Creșterea colecțiilor • Iconografie*

- 194—199 *Dragoș Vrânceanu a citit pentru dumneavoastră*

Sumar comentat (engleză, franceză, germană, rusă)

ΠΡΟΕΒΥΑ
ΣΤΙΧ, :

«...PENTRU SLOBOZENIE ȘI MOȘIE
CU CİNSTE A MURI,
DECÎT PRIN MULȚI VECI CU NECÎNSTE A TRĂI,
MAI DE FOLOS
ȘI MAI LĂUDAT
IESTE.»

Dimitrie CANTEMIR

DIMITRIE CANTEMIR DESPRE

dăruite în 1783 de istoricul N. N. Bantiș-Kamenski. După o cercetare superficială, Tocilescu pune să se copieze numai începutul Sistemului (partea intitulată De Curano), neglijând restul textului. Aceste prime file, reprezentând o formă prescurtată și incompletă a operei lui Cantemir, au fost traduse și publicate sub titlul Despre Coran, în 1927, de profesorul Ioan Georgescu din Constanța.

Eroarea lui Tocilescu a concentrat atenția cercetătorilor de după el, pînă azi, asupra versiunii ruse a Sistemului, ale cărei 400 de pagini mari îngrijorau pe cel mai harnic traducător. De la Ștefan Ciobanu (Dimitrie Cantemir în Rusia, 1924) și pînă la P. P. Panaitescu (Dimitrie Cantemir, viața și opera, 1958) sau I. D. Lăudat (Dimitrie Cantemir, viața și opera, 1973) s-a perpetuat ideea că forma latină a operei a fost pierdută. Astfel, în studii sau sinteze de istorie literară s-a transmis, decenii de-a rîndul, numai un rezumat al Sistemului după versiunea rusă.

În realitate, acest manuscris latin nu s-a pierdut. Autograful Sistemului se păstrează la Arhiva de Stat a actelor vechi din Moscova. Compararea textului latin cu versiunea rusă din 1722 permite următoarele constatări: ordinea celor șase cărți în care este împărțită opera a fost schimbată în traducerea lui Ilinski; tălmăcirea însăși este foarte îngrijită, deși făcută după un autograf adesea ilizibil; textul rus abundă de neologisme latine și grecești proprii scrisului cantemirian. Pasajele în limbi orientale (arabă, persană, tătără, turcă) sînt transcrise potrivit pronunției autorului, iar nu ortografiei din originalul latin. Dacă adăugăm faptul că pregătirea pentru tipar a ediției din 1722 a fost urmărită de Cantemir însuși (Șt. Ciobanu, p. 43—44; P. P. Panaitescu, p. 213—214), care adaugă o epistolă dedicatorie către Petru I, se impune evidența că versiunea rusă este aceea de autor și că Ilinski — om de casă al lui Cantemir — a efectuat-o sub directa îndrumare a acestuia. Iată de ce, profitînd de toată substanța originalului latin, trebuie să privim ediția din 1722 drept forma definitivă a „Sistemului”.

Scrisă în epoca de înflorire a studiilor orientale în Europa, cartea lui Cantemir se distinge de alte

PUBLICĂM MAI JOS TEXTUL LATIN ȘI TRADUCEREA citorva file din manuscrisul autograf al lucrării lui Dimitrie Cantemir Sistemul sau întocmirea religiei muhamedane, cartea a VI-a, cap. XXXVI.

Scrisă în 1719, această operă, sinteză a civilizației islamice, a cunoscut, ca o bună parte din moștenirea literară a lui Cantemir, un neașteptat avator. Publicată în 1722 la Sanktpetersburg, în traducerea rusă a lui Ivan Ilinski, secretarul principelui, sub titlul: Kniga systima, ili sastoianie muhammedanskiia relighiia, cartea a cunoscut în 1805 o tălmăcire în limba bulgară, după versiunea rusă, datorată învățatului Sofronie Vraceanski. În 1839, Costache Negruzzi își propunea traducerea și publicarea Sistemului în românește, în ediția operelor lui D. Cantemir pe care o pregătea, la Iași, împreună cu Mihail Kogălniceanu. În 1878, Grigore Tocilescu descoperea în Arhiva Ministerului de Externe din Moscova autograful latin al scrierii,

LITERELE ȘI ARTELE ISLAMULUI

lucrări similare din vremea lui prin preocuparea unei înfățișări complete a doctrinei și culturii islamice nu numai după Coran și tradiții (ḥadīth), ci folosind informația adunată de autor din centrul însuși al lumii mahomedane, Constantinopolul, în care a trăit douăzeci și doi de ani. Sistemul comunică, dincolo de imaginea unei civilizații încă puțin sau eronat cunoscută în Europa, siguranța autorului, gradul înalt al cunoștințelor sale despre cugetarea, instituțiile, limbile și literele Islamului. Din paginile cărții extragem elemente care întregesc în chip fericit portretul lăuntric al cărturarului, explică și îndreptățesc faima lui europeană de orientalist.

Paginile pe care le publicăm reprezintă fol. 106—108^v din autograful latin (corespunzând cu pp. 350—356 din versiunea rusă). Ele înfățișează câteva discipline din domeniul literar și artistic: epistolografia (inșā'), caligrafia (husnikhāt), poetica (šī'r), muzica (musīkī), pictura (naḡš), pictura decorativă (naḡḡāš), legătoria de artă (mujallīd, de fapt «legător»). Unii termeni din acest fragment impun câteva lămuriri. Cantemir folosea un sistem propriu de transliterare a caracterelor arabe, sistem în care f = y, š = β, j = dz. De asemenea, el pronunța turcește cuvintele arabe, așadar elif pentru alif (litera) kiuttab, pentru kitāb (carte), mazat pentru mazād (piață) etc. De aci o serie de nepotriviri față de sistemul modern de scriere a cuvintelor arabe cu litere latine. Cartea Șehadi, Șahidi pe care autorul o recomandă pentru studiul poeticii arabe, persane și turce, n-am putut-o identifica. Izvoarele indicate de Cantemir sînt adesea necunoscute literaturii de specialitate, iar referințele sale la Coran foarte vagi sau de-a dreptul inexacte. Autorul explică în altă parte a cărții: «Cele (nu prea multe) pe care fie că le-am citit în tinerețe pentru a învăța limbile orientale, fie că le-am auzit într-o continuă conversație cu oameni de felurite ranguri de pe lîngă Poarta otomană timp de douăzeci și doi de ani le-am întipărit în memorie ca într-o ceară moale și lesne de imprimat, acum, după atîția ani, încărcat fiind cu atîtea treburi, atît publice cit și private, și departe de asemenea conversații, aproape că mi-au ieșit toate din minte;

deși cînd le-am înșușit au fost imprimate tare, s-au șters [...]. În toate privințele sîntem din numărul celor ce stăruiesc în învățătură și a căror știință nu e în inimă, ci se ascunde în cărți și biblioteci, așa încît [...] n-avem deloc cărți turcești și persane și mai ales pe cele care se potrivesc cu lucrarea și planul nostru».

Lucrarea sa a fost, așadar, scrisă în bună parte din memorie; tocmai această împrejurare îi mărește prețul.

Termenul bahr prin care autorul desemnează «forma și modul» poeziei, înseamnă, în primul rînd, «mare» (ar. baḥr), dar în cazul de față «metrul» unui vers. Exemplul de versificație pe care Cantemir îl dă drept «prima formă de poezii» este una din cele 67 paradigme posibile în metrica arabă.

Latina lui Cantemir este cursivă, adesea elegantă, fraza echilibrată, vocabularul variat. Putem, așadar, trece peste erori de ortografie — curențe pe vremea lui — ca litera (pentru littera), explimentur (pentru exprimentur) etc. pe care nu le-am îndreptat.

Adresez și pe această cale mulțumiri prietenului Mihai Nasta pentru revederea transcrierii textului latin și a traduceri și pentru prețioasele observații făcute cu acest prilej.

Virgil CÂNDEA

DE DISCIPLINA

INßA

etc.

Cap. [XXXVI]

106

Inßa

Inßa multas habet significationes, sed quoad nostrum propositum, est modus aut formulare epistolarum eleganter ac alio stylo scribendarum. Quem libellum iuvenes et pre|sertim magnatum filii ac in aulis principum servientes post syntaxim statim prae manibus accipientes illi sedulam dant operam. Ex quo non solum styli elegantiam, orationis eloquentiam et compositionis concinnitatem, sed etiam aulice loquendi modum (quem istylahi berat vocant) docentur, ac omni imperatorum, sultanorum, regum, principum, paßarum, dominorum et tum muslimanorum, tum christianorum omnium magnatum, dinastorum atque aliquo officiis ac honoris gradu fungentium iuxta suas condiciones ac dignitates tituli exprimuntur. Quare kiuttab, i. e. scribae et secretarii huic disciplinae maximopere operam dant.

[106^v]

Husnichhat

Una cum inßa assuescunt etiam ad husnichhat, i. e. callygraphice scribendum. Apud enim muhammedanos cum typus sit prohibitus, tanta arte ac mathematica symmetria ductus tractusque litterarum observant, ut illorum scribendi methodus merito quis elegantissimam ac laboriosissimam dixerit. Iuxta enim subtilitatem aut crassitiem calami longitudo, latitudo, capacitas, obliquitas, circumductio et recti, obliqui (!), obtusi, atque acuti anguli characterum regularisque proportio observatur. Ita v. g.)elif, a, recta columna, debet constare quinque punctis quadrangularibus, residuum autem eius unde in extremo versus laevam manum vergit spatium duorum punctorum occupare oportet. Ista autem extremi inclinatio netitur duobus punctis. Itaque elif septem puncti constat eius latitudinis cuius erit et calami latitudo. Item superior apex literae debet esse eiusdem latitudinis cum calami latitudine. Et a puncto ad punctum tenuitas descendit ita ut in fimo extremo videatur desinere in puncto insensibili.

Et sic in aliis characteribus suos canones ac regulas artificiosissime observant. Sunt alii hattat, i. e. eleganter scribes, qui unum Curani librum 200 aureis venum dent. In bibliotheca sultanorum exstare dicitur duo libri Curani quorum unus atramento exaratus, alter vero ex tenui papyro similis elegantiae ac caligraphiae artis, forfice sculptus, quem characterem ac sculpturam neminem mortalium imitari potuisse aut posse creditur. Ac librum [quipe] exaratum

DESPRE ÎNVĂȚĂȚURA

INȘA

etc.

Cap. [XXXVI]

Inșa

Inșa are multe sensuri, dar cît privește scopul nostru este un mod sau o formă de scriere a epistolelor cu un stil elegant și înalt. După sintaxă, tinerii, dar mai cu seamă copiii magnaților și cei ce slujesc pe la curțile principilor, luînd în mîini această cărticică se ostenesec stăruitor cu ea. Din ea învață nu numai eleganța stilului, elocința și armonia compunerii, ci și modul de a vorbi la curte (pe care îl numesc *istîlahi berat*) și în ea se arată titlurile cuvenite tuturor împăraților, sultanilor, regilor, principilor, pașilor, seniorilor și tuturor magnaților, suveranilor sau altora care se află în vreun rang de dregătorie sau cinste, fie musulmani, fie creștini, potrivit cu condițiile și demnitățile titlului lor. De aceea *kiuttab*, adică scribii și secretarii, se îndeletnesc foarte mult cu această știință.

Husnichat

Împreună cu *inșa* învață și *husnichat*, adică scrierea caligrafică, deoarece tiparul fiind interzis la muhammedani, cu atîta artă și simetrie matematică se preocupă de scrierea și așezarea literelor, încît după merit se va spune că metoda lor de scriere este cea mai elegantă și mai grea. Căci la ei, prin subțirimea sau grosimea peniței, se păzește cu grijă lungimea, lățimea, mărimea, înclinarea, conturarea literei, precum și proporția corectă a unghiului drept, oblic (!), obtuz și ascuțit al caracterelor. Astfel în *Jelif*, a, stilul drept trebuie să se compună din cinci puncte dreptunghiulare, iar restul, la sfîrșit, unde se apleacă spre mîna stîngă, se cuvine să ocupe locul a două puncte. Această înclinare finală se măsoară cu două puncte. Tot așa *elif* e alcătuit din șapte puncte, de o lățime egală cu aceea a peniței. La fel, marginea de sus a literei trebuie să fie de o lățime egală cu lățimea peniței. Iar de la un punct la altul subțirimea coboară în așa fel, încît în partea cea mai de jos să pară că sfîrșește într-un punct neobservat.

Astfel păzesc canoanele și regulile lor, foarte artistic, și la celelalte caractere. Sînt unii *hattat* (adică cei ce scriu elegant) care vînd o singură carte a *Curanului* cu 200 de galbeni. Se spune că în biblioteca sultanilor se află două cărți ale *Curanului*, dintre care una scrisă cu cerneală, iar cealaltă [scrisă] cu hîrtie subțire tăiată cu foarfeca și cu o artă atît de elegantă și caligrafică, încît se crede că asemenea litere și tăietură n-a putut și nici nu le poate imita vreun

Dimitrie Cantemir,
portret din ultimii
ani de viață.

Exlibris-ul lui D.
mitrie Cantemir p
un Dicționar gre
co-latin (Basiliea
1665).

Князь Дмитрій Константиновичъ
Кантемиръ,

AMPLISSIMIS AC MAGNIFICIS VIRIS CONSVLIBVS ET SENATORIBVS INCLYTE

Bernatum reipublice dominis suis pluri-
mum obsequiis.

On vos latet, viri amplissimi, suade pietati, sine qua nullum regnum,
nulla respublica stare potest, & necessarium esse legitimam puerorum
institutionem, sicut etiam ab initio quum vos Deus optimus ma-
ximus ex deus errorum & superstitionum caligine ad apertam verbi
sui lucem evocare dignatus est, scholas erexit, Berna potissimum &
Lausanna, quibus nimis pietatis et eruditionis laude insignes viros hinc
inde accitos prefecistis. Quinetiam si vos in decanatu advenierint, in vestra tutela
septos, summa benivolentia complexi estis, pauperiores vero non exiguo numero, si ma-
gis in doctis speciebus se ferrent, idoneis stipendiis ad literarum studia invitastis,
ut summa animi alacritate a vobis instituta fuit, ita etiam in eo non minori ordine
filiis: quippe qui auctum et solo aquatu vobis, etiam in eo non minori ordine
nona, vestro splendore digna, Berna ex locis, etiam in eo non minori ordine

Indice Vocabulorum locupletissimo.

Cum privilegio Cæs. Majest. & Regis Galliarum.

BASILEÆ,
PER SEBASTIANVM
HENRICPETR L.

ACADEMIA

parentem, sculptum autem eiusdem filiam exarasse [dicunt]. Reperiuntur illius hominis cuius nominis iam sum oblitus sparsim carmina ac dysticha quorum quodlibet dystichon haud minus quam 20 aut 30 aureis in foro mazat (ruthenicae dictio mope) venduntur et hoc quidem rarissime.

Bir

Ars poeseos apud arabos, persas ac turcas non solum excellentissima est, sed etiam elegantissima ac artificiosissima. Vocatur autem poesis Bir cui si quis studere vult (student autem fere omnes illi qui ad alias scientias progredi cupiunt), [107] primum discendum est illi liber Behadi dictus quo docentur carminum formae ac modi quae bahr, i. e. mare, vocantur. Sunt autem carminum modi aut formae viginti septem; quarum pedes (ut apud graecos latinosque) constant aliquot brevibus ac longis syllabis quae ut facilius memoriae tradi possint, versiculo ex vocabulo quodam fictitio fail diversimode flexum ac modificatum componuntur, ex. g. in prima carminum forma:

Mufteilun — mefailun — mufteilun — failun
A-Bi-ki — di-dar-o-lan — di-desi-ru — Ben-gierek

quae sic in pedes distingitur:

ĀBiki dīdār ōlān dīdēsirū Bēn gīrēk etc.

(Qui venustae faciei videndae desiderio tenetur, illius aspectus hilaris esse debet).

Quoniam autem longum esse de singularum formarum exempla proferre, lectori adeundum est ad libellum Bahidi quem superius memoravimus ubi casum et nomina et modos omnes videbit. Nos vero propositum prosequamur.

Si quis poetarum aut scientificum quispiam a me quaereret quid de graecorum latinorumque antiquis ac hodiernis poetis deque eorum compositionibus, quidne de araborum, persarum, turcarumque sentiam, pace omnium nostrorum inhaesitanter respondissem orientalium harum nationum tum primus, tum novissimus poetas palmam huius artis abripuisse. Sententiarum enim gravitate, eloquentiae suavitate (rhythmorum autem alia est ratio aliaque textura), phrasium methaphorarum, aliorumque troporum abundantia, elegantia, atque subtilitate graecos latinosque multis parasangis superare. Mecum omnes ut puto fatebuntur harum linguarum periti et qui arabum, persarum, turcarumque poetas legerunt. Unus ex antiquis persarum poetis, qui nomen Saadi, ex persico in latinum transtulit sermonem Georgius Gentius et Amstaeldami ex typographia Ioannu Blaeu anno MDCLI in lucem prodiiit. Quem si atente leget lector, quamvis totum fere genuinum perdat nitorem in latina lingua, veluti simiam persice agens, ex orationis vernaculo splendore multum deficiat, attamen, si laudes pseudoprophetae excipiat, nihil in eo non laudabile, non mirabile et non suavissimum ac elegantissimum iudicabit. Caeterum, turcae admodum delectantur persarum poesi et vicissim persae turcarum, nam in regis Persiae aula ut plurimum turcica loquuntur lingua. Apud turcas autem pura persica lingua non loquuntur quidem, sed omnes studiosi perfecte eam et intelligunt [107^c] et colent, imo rationalia thesauri sultani pura persica scribi solent lingua.

muritor. Despre cartea scrisă [cu cerneală] spun că a scris-o tatăl, iar despre cea tăiată că a alcătuit-o fiica lui. Se află ici și colo poezii și distihuri ale celui om, al cărui nume l-am uitat, dintre care fiecare distih se vinde la piața *mazat* (pe rușește *torg*), cu nu mai puțin de 20 sau 30 de galbeni, și chiar așa [se capătă] foarte rar.

Șir

Arta poetică la arabi, persani și turci nu numai că este prea strălucită, dar și foarte elegantă și foarte ingenioasă. Poetica se numește *șir*; dacă vrea cineva s-o învețe (și o învață aproape toți cei ce vor să meargă apoi la alte științe), trebuie să studieze mai întâi cartea numită *Șehadi*, în care se arată formele și modurile de versuri numite *bahr*, adică «mare». Aceste moduri sau genuri ale versurilor sînt douăzeci și șapte; picioarele lor (ca și la greci sau latini) sînt compuse dintr-un număr de silabe scurte și lungi care, pentru a fi mai bine fixate în memorie, sînt adunate într-un vers al unui cuvînt inventat *fail*, diferit flexionat și modificat ca, de exemplu, în prima formă a poeziilor:

Mušteilun — meşfailun — muşteilun — failun
A-şi-ki-di — dar-o-lan — di-deşi-ru — şen-gherek

care se împarte în picioare astfel:

Aşiki didār olān didēsirū şen ghērēk etc.

(adică: «Cine doreşte să vadă o faţă frumoasă, trebuie să aibă o privire veselă»).

Dar cum ar fi prea lung să dăm exemple pentru fiecare formă, se cuvine ca cititorul să se plece asupra cărţii *Şahidi*, menţionată mai sus, unde va vedea toate cazurile, numele și modurile lor. Iar noi să continuăm ceea ce ne-am propus.

Dacă cineva dintre poeţi, sau dintre oamenii de ştiinţă, m-ar întreba ce cred eu despre poezii vechi și contemporani greci și latini și despre compozițiile lor în comparație cu cei arabi, persani și turci, cu îngăduința tuturor alor noștri le-aș răspunde că poezii acestor nații orientale, cel dintîi ca și cel mai de pe urmă, au cucerit cununa în această artă. Prin noblețea sentințelor, dulceața elocinței (căci au altă măsură și țesătură a tonurilor), prin bogăția, eleganța și subțirimea metaforelor și a altor tropi, ei îi depășesc la mari distanțe pe greci și pe latini. Și la fel ca mine vor spune, după cum socotesc, toți cei iscusiți în aceste limbi și cărora li s-a întîmplat să citească pe poezii arabi, persani și turci. Unul dintre vechii poeți persani, numit Saadi, a fost tradus din limba persană în cea latină de Georgius Gentius și publicat la Amsterdam în tipografia lui Ioan Blaeu în anul 1651. Deși în limba latină e pierdută aproape toată frumusețea naturală, maimuțărind abia pe cea persană, și s-a depărtat mult de strălucirea textului original, dacă cititorul o va citi cu atenție, după ce va scoate laudele atribuite pseudoprofetului [Muhammad], nu va afla în ea nimic care să nu fie vrednic de laudă, de admirație, foarte suav și foarte ales. De altfel turcii se îndeletnicesc foarte mult cu poetica persană, iar persanii, la rîndul lor, cu cea turcească, pentru că la curtea împăratului persan se vorbește în cea mai mare măsură limba turcă. La turci nu se vorbește limba persană pură, dar toți învățații o înțeleg perfect și o cunosc, și mai cu seamă obișnuiesc ca registrele de venituri și de cheltuieli ale vistieriei sultanului să le scrie în limba persană curată,

Poesim semper et ubique concomitatur musica. Quae tamen apud muhammedanos in scholis nunquam docetur, sed private et in domibus suis, ab dominibus artis musicae peritis, omnes fere magnatum filii (etiam plebeiorum plurimi prout quis desiderio ac inclinatione fertur propria) et ulema, i. e. docti omnes quorum ego quidem nullum inveni qui aliquid cantare nesciat aut saltem intelligere musicam. Gens enim persica ac turcica (arabica vero non ita) naturaliter musica supra modum delectantur.

Musices multa sunt propria nomina sed usitatius graecam retinet vocem musyky. Apud hos quoque musica dividitur in tres partes: vocalem (quae voce canitur), instrumentalem, quae instrumento aliquo vocalem imitatur aut sequitur et verbalem, quae est propria poetarum ac lectionis Curani quae peculiariter vocatur kiraat. Multa quidem de musica orientali hisce regionibus forsitan ignota (ne sit verbi iactantia) scribere ac patefacere potuissem, practice enim et theoricæ orientali musicae plus quam 20 annos sedulam dedi operam, verumtamen quia non ad docendum sed quid illi docent ac discunt dicendum proposuimus paucissimis rem exprimam.

Totam turcae ac persae musicam ad cursum caelestes adaptantes dividunt in septem voces (quae sunt septem dies hebdomadis). Hos septem voces subdividunt in duodecim mecam (domus, mansiones) quae sunt duodecim menses ac zodiaci: et has mansiones iterum subdividunt in 365 terkyb, i. e. temperamenta, quae sunt totidem dies unius completi anni. Ex his denique omnibus colligunt quatuor generalissima Bobe, i. e. interstitia quae habentur pro quatuor anni partibus necnon pro totidem elementis ex quibus universum physice esse compositum tradunt antiqui physici.

107

Usul

Quoad metrum autem profecto orientalis musica longe superat occidentalem. Habet enim metri (quod usul vocant) modos aut species 24 quibus cursus stationisque tempus dimetitur. Unde maxima oritur rite ac canonice cantandi aut instrumentum impulsandi difficultas. Quilibet enim author ad libitum cantilenas in modis metrisque quantum potest difficillimis componere conatur, ita ut ab imperito illius metri cantari minime posset etiam si millies eam cantilenam audiverit. Qua de re orientales carent quoque notis voces ac temporis dimensionem explimentibus (quarum usus maximus esse ac facillimus apud europeos), nam si quis usul noverit perfecte etiam sine notarum beneficio absque errore cantare potest, modo bis aut ter ab authore aut magistro eum ausculta-verit. Huic difficultati et succuretur cum essemus Constantinopoli librum (quem hodierno sultano Ahmedo, musicae et amantissimo et peritissimo dedicavimus) turcico idiomate conscriptum, quo praecepta theoriae totius musicae ad certas regulas et canones axiomáticos collecta et loco notarum arabicis characteribus ad usum praximve theoriam demonstrantem satis felici (ut speramus) successu ededimus, ita ut hodie apud turcas quoque tum practicam, tum speculativam musicam multo faciliorem ac dilucidiorē evasisse ipsimet fatentur. Composuimus quoque Mosquae instrumentum mathematicum quod sua quoque maiestas dignata est et spectare et non vituperare (est enim ipsa musicae ecclesiasticae et studiosissima et peritissima) quo etiam mechanice et mathematice demonstramus spatia ac interstitia vocum naturalium, artificialium, simplicium, compositorum, semivocum etc., usque ad punctum quod indivisibile appellari consuescunt quo instrumento absque ulla chordae applicatae subsidio, per circinium, loca ex quibus usus plenae ac semivoces etc. prodire debemus infallibiliter demonstrari possunt et quidem sensitive.

[108]

Poezia este totdeauna și pretutindeni însoțită de muzică. Dar la muhammedani ea nu se predă niciodată în școli, ci numai particular prin casele lor, de către dascălii iscusiți în arta muzicii. [O învață] aproape toți copiii celor mari (și chiar mulți de-ai oamenilor de rînd, după cum are cineva dorință sau înclinare pentru aceasta), precum *ulema*, adică toți savanții, dintre care n-am aflat pe nici unul care să nu știe să cînte ceva sau măcar să înțeleagă muzica. Căci neamul persan și turc (dar nu cel arab) se desfătează în chip firesc cu muzica peste măsură.

Denumirile proprii muzicii sint multe, însă mai frecvent se folosește termenul grecesc *musîki*. Muzica se împarte la ei în trei părți: vocală (cîntată cu vocea), instrumentală, care imită sau acompaniază pe cea vocală cu un instrument oarecare, și recitativă, proprie poezilor și citirii *Curanului*, care cu un termen special se numește *kiraat*. Multe aș putea scrie și arăta despre muzica țărilor orientale, care poate că nu sint cunoscute în aceste țări (fără să mă laud), pentru că m-am ostenit mai mult de douăzeci de ani în muzica orientală practică și teoretică, dar cum mi-am pus în gînd nu să învăț, ci să spun ce li se predă și ce învață ei, voi arăta lucrul foarte pe scurt.

Turcii și persanii adaptînd întreaga muzică mișcării cerești, o împart în șapte glasuri (care corespund celor șapte zile ale săptămîinii); aceste șapte glasuri le împart iarăși în 12 *mecam* (case, locuințe), corespunzînd celor douăsprezece luni și zodii; iar casele acestea le împart în 365 de *terkîb*, adică măsuri, după numărul zilelor anului întreg. Din toate acestea adună principalele patru *şobe*, adică intervale socotite drept cele patru anotimpuri, și același număr de elemente din care, după cum transmit vechii naturaliști, este alcătuită lumea fizică.

Usul

Cît privește măsura, muzica orientală o depășește într-adevăr cu mult pe cea apuseană. Căci are 24 de moduri sau specii de măsuri (numite *usul*) cu care se măsoară timpul mergerii și al opririi. De unde se naște o foarte mare greutate ca să cînte cineva corect, după reguli, [cu vocea] sau cu vreun instrument. Căci fiecare autor se silește să compună după plac cîntări, în moduri și cu măsuri cît se poate mai grele, așa că cel mai neiscusit în acea măsură nu poate nicicum cînta, chiar dacă ar fi auzit cîntarea aceea de o mie de ori. De aceea compozitorii orientali n-au note care să indice moduri (tonurile sau sunetele) și măsurarea timpului (care sint într-o atît de mare și lesnicioasă întrebuintare la europeni). Căci dacă va cunoaște cineva perfect *usul*, poate să cînte un cîntec fără nici o greșală și fără ajutorul acelor note, dacă-l va auzi de două sau trei ori de la autorul sau dascălul lui. Pentru a înlătura această greutate, cînd eram la Constantinopol am alcătuit, ducînd-o precum nădăjduiam la bun sfîrșit, o carte (pe care am închinat-o actualului sultan Ahmed, care se desfătează foarte mult cu muzica și e foarte priceput în ea), scrisă în dialectul turc, supunînd în ea indicațiile teoretice ale întregii muzici la anumite reguli și la canoane sigure, iar notele le-am redat cu caractere arabe, pentru o, mai lesnicioasă întrebuintare și practică, arătînd mai clar teoria, așa că acum însuși turcii spun că și muzica practică și cea teoretică au devenit mult mai ușoare și mai limpezi. Iar la Moscova am inventat și un instrument matematic, pe care și prealuminata sa maiestate împărătească a binevoit a-l vedea și n-a îngăduit să fie hulit (căci el însuși este foarte sirguitor și priceput în muzica bisericească), în care arătam locurile mecanice și matematice și intervalele tonurilor naturale, artificiale, simple, compuse, ale semitonurilor și altele, pînă la punctul numit de obicei indivizibil, cu care instrument pot fi arătate vizibil, fără eroare și fără nici un ajutor al coardei aplicate, ci numai prin compas, locurile de la care trebuie să provină sunetele întregi și semitonurile etc.

Nakβ

Picturae (quae generice nakβ, imaginis tasvir vocatur) apud muhammedanos ars et usus interdicitur quamvis apud persas antiqua illa in domorum parietibus ornatus ergo imagines personasque pingendi consuetudo per Curani quoque vigorem aboleri non potuit. Qua re apud illos huius artis quoque scientia colitur, licet chinensem picturam imitantur potius quam europeam, quarum utraque imperfecte. Turcae ipsis persis multo etiam imperfectis, nam pictores effigium (musavvir) praeter hoc quod et paucissimi sunt et ars quoque ipsa ut diximus prohibita ac illicita habetur qua de re eam nunquam naturam imitandi industria artisque symmetriam ac partium dimensionem cognoscere possint ideo neque quicquam laudabile in picturis turcicis invenitur. Caeterum in sultani aula hoc quoque officium suo professore non caret, qui enim aulicus est musevvir baβi (praefectus pictorum). Hoc unicum illi incumbit, ut sultani noviter solum ascendentes effigiem depingat et in bibliotheca sultanea servandam reponat. Itaque in interna palatii bibliotheca Othmano ab primo turcarum sultano usque ad hodiernum, Ahmed, omnium sultanorum personae, coloribus (quantum potuere) naturalibus pictae, etiam nunc exstant. Quos omnes micorum beneficio multis conatibus pluribusque expensis (vix enim et rarus apud turcas benefactor nisi munusculo fuerit evectus) a primis exemplaribus transpingi curavimus. Ars quidem in illis nulla apparet, similitudo vero profecto admirabilis. Unde turcarum ingenii promptitudinem ac docilitatem facile quis concipere potest.

[108"]

Idem pictores solent pingere plantas pedum ac manuum volas apertas Muhammedi hae enim solum muhammedanis pingendum adorandumque licitum est (de quo nos alias quoque mentionem fecimus). Arte statuaria (illis sanem) prorsus destituuntur hae gentes, ob hororem quem ex illis concipiunt. Caeterum alias in lapidibus ac marmoribus haud irregulariter sculpturam, quam mupsabak vocant, exercent.

Nakkaβ

Nakkaβ est pictor qui artem pingendi flores novit quo artificio domus suas turcae exornare solent. Haec quoque ars cum(!) non sit in ea perfectione ut laudem excessivam mereatur nec tamen spernenda videtur, ut de hac facile possunt iudicare ii qui sultanea aliorumque magnatum palatia aliquando lustraverunt.

Mudzellid

Ad eandem pertinent artem illi qui mudzellid (i.e. librorum compactores) vocantur. Omnes enim muhammedani suos libros auro, argento aliisque coloribus in initio proemii ac praefationis exornandas ac pingendas student. Quare hae libros exornandi ars non nihil perfectudinis ac proportionalitatis est nacta.

Nakş

Arta picturii (care se numeşte în general *naks*, iar zugrăvirea icoanelor *tasvir*) şi întrebuinţarea ei sînt interzise la turci, dar la persani vechiul obicei de a picta icoane şi oricare feţe pe pereţii caselor, pentru împodobire, n-a putut fi nimicit nici de puterea şi tăria *Curanului*. De aceea la ei şi cunoaşterea acestei arte se respectă, deşi urmează mai mult picturii chinezeşti decît celei europene. Dar turcii îi depăşesc pe persani în imperfecţiune, căci pe lîngă faptul că pictorii de chipuri (zişi la ei *musavvir*) sînt foarte puţini, însăşi arta, precum am spus, este interzisă. Aşadar ei nu pot cunoaşte ingeniozitatea de a imita natura, armonia artei şi proporţionalitatea părţilor, de aceea în picturile turceşti nu se află nimic vrednic de laudă. Cu toate acestea, la curtea sultanului şi această slujbă îşi are dregătorul ei, care este *musevvir başi* (mai marele pictorilor). El n-are altă sarcină decît să picteze chipul sultanului nou urcat pe tron şi să-l pună spre păstrare în biblioteca sultanului. Şi astfel biblioteca dinlăuntrul palatului are şi acum chipurile tuturor sultanilor, de la cel dintîi, Othman, pînă la cel de astăzi, Ahmed, pictate în culori (pe cît au putut) naturale, pe care am obţinut să le copiem pe toate după originale, cu ajutorul prietenilor, cu multă sirguintă, dar şi cu multă cheltuială (căci greu şi foarte rar se găseşte la turci un binefăcător, doar de va fi atras de daruri). Nu se vede în ele nici un fel de artă, însă asemănarea e cu adevărat uimitoare. De unde se poate lesne înţelege promptitudinea şi docilitatea talentului turcilor.

Aceiaşi pictori au obiceiul să zugrăvească tălpile picioarelor şi palmele deschise ale mîinilor lui Muhammed, căci numai pe acestea le este îngăduit muhammedanilor să le picteze şi să se închine lor (despre care lucru am amintit în alt loc). Arta de a sculpta dobitoace (zisă la ei *sanem*), nu o au deloc aceste popoare datorită scirbei sau fricii inspirată de aceste dobitoace. Dar în săpătura pietrelor şi a marmurelor practică o sculptură îngrijită, pe care o numesc *muşabak*.

Nakkaş

Nakkaş este pictorul care ştie să zugrăvească artistic flori, cu care turcii obişnuiesc să-şi decoreze casele. Această artă deşi nu e atît de perfecţionată incît să merite laudă de prisos, nu pare nici de dispreţuit, după cum lesne pot judeca cei cărora li s-a întîmplat să fi fost uneori în palatele sultanului şi ale celorlalţi magnaţi şi s-o vadă.

Mudjellid

De aceeaşi artă ţin şi cei ce se numesc *mudjellid* (adică legătorii de cărţi), căci toţi muhammedanii se silesc să-şi decoreze cărţile cu aur, argint şi alte vopsele la începutul prefeţei. De aceea această artă a împodobirii cărţilor a ajuns la o mare desăvîrşire şi extindere.

CANTACUZINO

La Secția de carte rară a Bibliotecii V. I. Lenin din Moscova, se păstrează un exemplar din Biblia lui Șerban Cantacuzino, tipărită la București în 1688, carte care a apărut din 1693 lui Constantin Cantemir. Ulterior acestei date, ea a ajuns în mîna lui Dimitrie Cantemir. În momentele de grea încercare din 1711, cînd fostul domn al Moldovei și-a văzut năruite planurile sale politice mureșe de eliberare a țării, citind Biblia, învîțatul principe făcea pe carte însemnări marginale din cele mai interesante, care ne sugerează cu destulă pregnanță starea lui de spirit. Unele din aceste note cuprind reflecții cu privire la traducerea românească a textului biblic, observații, de asemenea, de mare interes.

[illegible]

Insemnările aparțin, categoric, lui Cantemir, căci grafia este, indiscutabil, a lui. După moartea principelui, Biblia a ajuns în mîna surorii sale, Safta Cantemir, prima soție a lui Mihail Racoviță, care a domnit în Moldova (între anii 1703—1705, 1707—1709 și 1715—1726) și în Țara Românească (între anii 1730—1731 și 1741—1744), de la care a trecut în posesia uneia din fiicele acestui domn. Insemnarea datînd din 1778 nu trădează, din păcate, la care dintre fiicele

lui Mihail Racoviță se afla cartea. Din familia urmașilor acestui domnitor, exemplarul cantemiresc al Bibliei lui Șerban a ajuns la început în fondul Muzeului Rumianșev din Moscova, apoi în Secția de carte rară a Bibliotecii V. I. Lenin, unde se păstrează și azi. Reproducem, aici, atît insemnările cu privire la circulația cărții, cît și notele marginale aparținînd lui Dimitrie Cantemir.

L. DEMÉNY

le marginale ale lui
Cantemir pe un exem-
plar al Bibliei de la
Iurești (1688).

[Pe filele 4 și 5:] « Biblia iaste a mea, Hagi Manoli vtori comis ».

[Pe filele 9, 11 și 13:] « Domnița, fiica fericitului întru pomenire Mihail Racoviță voevod, la anul de la Hristos 1778, săptămîri 7 ».

Insemnările care, după părerea noastră, au fost făcute de Dimitrie Cantemir sînt următoarele:

[1. — La pagina 455, coloana din dreapta, este subliniat pasajul:] *Cunoscut-au boul pre cel ce l-au cîștigat, și măgariul iastea domnului lui, și Israil pre mine nu mă cunosc, și nărodul meu n-au priceput* — [în dreptul căruia se găsește insemnarea:] « *Socotește cu înțelepciune întreagă* ».

[2. — La pagina 460, pe coloana din stînga, în dreapta pasajului subliniat:] *Căci copil s-au născut noao feiu și să deade noao căruia domnia să făcu preste umărul lui, și să chiamă numele lui, al marelui fat inger minunat făcînd Dumnezeu tare biruitoriu, domnu păcii părintele veacului celui viitoriu, pentru că voi aduce pace preste boiari, și sîndatate lui. Și mare e stăpînire lui, și păcii lui nu iaste săvîrșit preste scaunul lui David, și împărăția lui să o îndirepteze pre ia și să străjuiască cu judecată, și cu dreptate de acum și pînă în vîc* — [se află următoarea notă:] « *Mai mult a fi de socotit cuvînt de cît acesta nu mi se pare a fi fericit cum să-l descoperi acestea* ».

[3. — La pagina 461, coloana din dreapta, în dreptul pasajului subliniat:] *Și va eși toată den rădăcina lui Seseiu și floare din rădăcina lui și se va sui. Odihnise-va preste ei duhul Domnului duhul înțelepciunei și priceperii, duhul sfatului și al puterii, duhul cunoștinței și al bunei credințe* — [Cantemir scrie:] « *Și cu a trupului și cu a sufletului ochi să scrii !* »

[4. — La pagina 477, la un pasaj din coloana din dreapta, domnitorul face remarcă:] « *Cu întreagă înțelepciune socotește și aceste adînci cuvînte* ».

[5. — La pagina 478, coloana din stînga, în dreptul pasajului:] *Cei surzi auziți, și cei orbi căutați a vedea. Și cine e orb fără de numai slugile mele, și surzi fără de numai cei ce domnesc pre ei, cine e orb ca cel depărtat și s-au orbit robii lui Dumnezeu* — [se face următoarea reflecție:] « *Fericit ești, Isaïo, întru adînci cuvintele tale !* »

[6. — La pagina 484, la pasajul din ambele coloane:] *Iată va pricepe fiul meu și să va înalța, și să va mări, și să va ridica foarte. În ce chip să vor spăimînta asupra ta așa să va necînsti de cătră oameni și chipul tău, și dirîpăta ta de fiii oamenilor așa să vor mira limbi multe de el și vor ține împărați, gura lor, căci căroră nu s-au vestit, pentru dînsul vor vedea, și cei ce n-au auzit vor pricepe* — [fostul voievod notează:] « *Prea a-i fie aminte ! Intr-această față, glava 53, pentru că nu iaste lucru a nu să socoti și mai virtos înțelegin-*

к і п, лї.

и ка ішн тлгь дн рьдчннм ах іссн
шн флорь дн рьдчннм ахн шн ссва
схн. Одхн ссва прстє ін аххь
днхххн дххь цццццннн шн прмч
перінз аххь сфстхххн шн аххххн

ДХУЛ КХНОШНИЦЕЙ ШНІ АЛ БУМНІ КРЕДІНЦЕ
 ↑ ПЛѢВА ПРЕ ІА ДХУЛ ↑ ФРИКОШТІЙ ЛХІ ДМІНЗЕ, Г
 НХ ДУПЪ МІТІРЕ КА ЖУДЕКА, НІТІ ДУПЪ ГРАЧКА
 ДОВЕДН. ЧЕВА ЖУДЕКА СМЕРІТІУЛХІ ЖУДЕКА ПЪ Д

dură, cu mare veselie să ne încingem și pre a toate iubitoriul să slăvim, căci ne-am învrednicit a cunoaște pre fiul lui, purtătorul păcatelor noastre, Hristos Iisus, domnul nostru ».

[7. — La pagina 487, pe marginea din stînga, la pasajul din coloana din stînga, care glăsuiește:] *Și acum așa zice domnul cela ce m-au zidit den pîntece robului, ca să adun pre Iacov cătră el, și pre Israil mă voi aduna, și mă voi slăvi înainté Domnului, și Dumnezeuul meu fim-va mie virtute. Și zise mic mare iaste cîtea a te chema fiul meu ca să întărești némurile lui Iacov și răsipire lui Israil întoarce, iată am dat pre cine spre făgăduința némului, spre lumină limbilor ca să fii tu spre mintuire, pînă la margine pămîntului. — [domnitorul consemnează:] « Nu sint a nu să socoti cuvinte ce acestea, ci prea a să socoti ».*

[8. — La pagina 504, pe marginea din stînga, se scrie:] « *Ia aminte binișor, să înțelegi ce citești* ».

[9. — La pagina 607 coloana din dreapta, în dreptul pasajului subliniat:] *Și voi ridica lui David odraslă dreptă, și va împărăți împărat drept, și va înțelege și va face judecată, și direptate pre pământ. În zilele lui să va mintui Iuda și Israil va sălășlui nădejduind, și acesta e numele lui carele va chema pre domnul Iosedec* — [Dimitrie Cantemir notează:] «*Ia aminte*».

[10. — La pagina 898, coloana din stînga, în dreptul pasajului, care glăsuiește astfel:] *Iară tu o omul lui Dumnăzău de acéste fugi, și « gonește »* [subl. ns. — L. D.] *dreptate, cînsté închinăciunii, credința, dragosté, răbdăré, blîndețé* — [Dimitrie Cantemir precizează:] « *Iubite frate cetitorule, Acela ce cu limba rumânăscă te slujești, socotește că undeva dzice : gonește dreptatea, n-au dzis să o gonești, să fugă de la tine, ci să o gonești, să o prindzi și să te ții de dînsa, de care lucru nu-i pricina despre tîlmăcitoriu, ci despre neaagiungere a ticăitei limbi rumânești, că și la cea lătinească limbă dzice (sectare justi-tiam) ».*

«...această concepție înaltă și modernă a rostului unui artist»

CONFERINȚĂ RADIOFONICĂ DE P. P. PANAITESCU

În veacul nostru grăbit, stilul literar urmează ritmul vremurilor, fraza e scurtă și nervoasă, frumusețea imaginilor e sugerată prin aluzii. Cine mai are timpul să citească pe scriitorii de altădată al căror stil urma regulile retoricii, în care perioada trebuia să cadă frumos, ca o notă prelungită dintr-un final la vioară? [...]

...vreau să arăt unde sînt frumusețile ce trebuiesc prețuite în operele scriitorilor români de altădată, înțeleg a celor din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea. [...]

...faza cronicarilor era lipsită de forță, de acea forță bărbătească a frazei latine, e construită în chip nițel naiv și o analiză a ei ne arată ușor de ce: nu are o construcție organică, o principală și subordonate, ci e adesea numai o legătură de propoziții principale. De fapt, în stilul cronicarilor avem un treptat progres; trei trepte: cea dintîi o reprezintă cel mai vechi cronicar al Moldovei, Grigore Ureche, al doilea, Miron Costin, avînd deja mai multă conștiință a unui stil lucrat și posibilități de a imita fraza latină, și, în sfîrșit, stilul lui D. Cantemir, un stil meșteșugit și cu încercare de latinizare înainte de latiniști. [...]

Dimitrie Cantemir, om de știință cu renume european, a încercat [...] să rupă cu totul formele sintaxei românești, să creeze pentru opera lui o limbă literară nouă pe baza asemănării cu limba latină. Din nefericire, încercarea lui n-a izbutit, limba nu poate fi schimbată în chip desăvîrșit și scoasă din făgașul ei de către un scriitor oricît de

* Vreme de 45 de ani, de la întemeierea postului național de radio — la 1 noiembrie 1928 — și pînă astăzi, s-au difuzat prin intermediul microfonului, pe lingă informații și muzică, și elevate lecții de cultură națională, de patriotism și de etică, făcînd din Radiodifuziune o remarcabilă instituție de cultură. În acest context, s-au făcut lecturi din operele tuturor înaintașilor literaturii noastre, au fost comentate scrierile fundamentale, s-au evocat personalitățile marcante. Un loc important l-a deținut, în mod firesc, figura luminoasă a principelui și cărturarului Dimitrie Cantemir, cel dintîi filozof din cultura românească, istoric autorizat și spirit creator al primul roman alegoric. Din seria conferințelor și cuvintelor omagiale ce s-au rostit la microfon de-a lungul anilor, amintim pe

cele ale lui N. Iorga, P. P. Panaitescu, Dan Botta, C. Gane, Gh. Cardaș ș. a.

Nicăieri nu a dat N. Iorga o pagină mai zguduitoare despre D. Cantemir (primul din seria marilor savanți în rîndul cărora însuși marele istoric, cu cea mai vastă operă scrisă din cultura noastră, se va încadra), ca în conferința radiodifuzată și apoi publicată în *Sfaturi pe întuneric*. Entuziasmul și dezolarea, gloria și decăderea, dorința de renaștere și neputința, atîtea contradicții ale omului Cantemir și ale vremurilor care l-au împiedicat să-și desăvîrșească gîndurile clocotesc în portretul pe care i-l închină Iorga: «N-are de loc aerul unui savant veștejit din pragul însuși al vieții publice acel frumos tînar — cu profilul curat, cu buzele subțiri, umbrite de o fină mustață, cu părul lung,

genial, ca este ca o ființă vie, a cărei viață trebuie s-o respectăm și s-o înțelegem. De aceea, stilul lui Dimitrie Cantemir este greoi și nefiresc, este savant și căutat, dar nu e viu. Cu cât mai bogat și mai prețuit de scriitori este stilul contemporanului său, Ioan Neculce, care nu era un învățat și tocmai de aceea s-a adăpat din izvoarele adevărate ale stilului românesc, limba populară, ceea ce dă cronicii sale atîta căldură și atîta farmec.

Dar să ne oprim nițel asupra unei alte laturi a scrisului cronicarilor și în genere a vechii literaturi românești: compoziția. O scriere literară ca și o operă de arhitectură trebuie să aibă o construcție unitară și armonioasă. Toate cele așternute pe hîrtie trebuie să tindă spre o concluzie, să fie legate între ele în chip logic. E adevărat că în scrierile istorice, cum erau cronicile, povestirea faptelor din decursul vremurilor n-are concluzie, pentru că aceste fapte n-au sfîrșit, dar aceasta nu exclude o legătură între fapte, o oarecare construcție și un plan în lucrare. Compoziția armonioasă a unei lucrări literare este iarăși un dar al scriitorilor antici, greci și romani, pe care cronicarii noștri vechi nu-l au decît într-o măsură foarte restrînsă. Adesea s-a observat că toate scrierile noastre vechi par neisprăvite și s-au născut chiar discuții între învățați, dacă cutare scriere este terminată sau nu. Se pare că vechii scriitori români nu prețuiau construcția sau compoziția unei scrieri, ei nu priveau totul, ci mai ales amă-

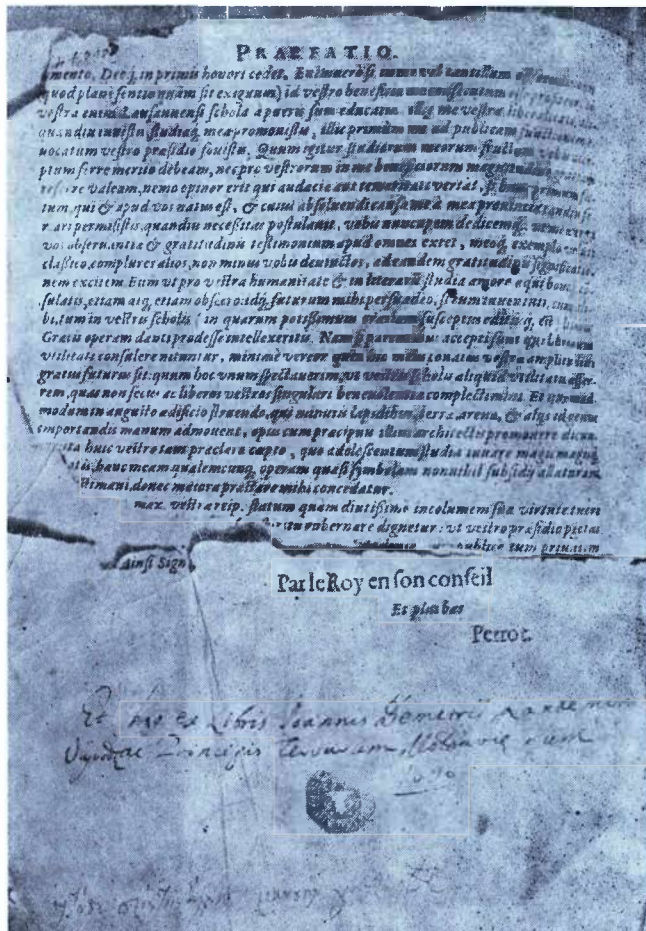
Ex libris-ului lui
Cantemir.

sau mai curînd peruca de modă apuseană, cu buclele căzînd pe umeri, pe care-l înfățișează portretul lui, de un recunoscut pictor apusean. »

Cu o economie de mijloace demnă de un cronicar, N. Iorga evoca figura lui Cantemir cu prilejul aducerii osemintelor sale în țară și așezarea lor la Iași, la Trei Ierarhi. Deși a vorbit despre domnitorul savant în mai multe rînduri, traducîndu-i în limba română și unele scrieri, în această conferință, ținută liber și stenografiată de H. Stahl, imaginea prinde viață, caracterul impunîndu-se definitiv opiniei publice.

Față de perspectiva în care-și situează Iorga portretul cantemiresc, conferința radiofonică de P. P. Panaiteșcu, intitulată *Scriitorii de alîndată* (pe care o reproducem aici fragmentar, reținînd numai acele considerații referitoare la Dimitrie Cantemir), fixează locul personalității domnitorului moldav în contextul literaturii noastre vechi. Pentru P. P. Panaiteșcu, monografist și editor prestigios al operelor lui Dimitrie Cantemir, autorul *Istoriei ieroglifice* reprezintă o conștiință estetică în adevăratul sens al cuvîntului, primul scriitor din literatura medievală românească cu o concepție definită asupra rostului artei sale. Conferențiarul stăruie totodată asupra valorilor stilistice pe care le dezvăluie — la o atentă lectură, nu lipsită de efort deplin, — scrisul „meșteșugit” al eruditului principe.

Victor CRĂCIUN

nuntul. Nutriți cu înțelepciunea orientală din Biblie, în care versetele capătă putere de sentințe înțelepte, urmăreau mai ales ca podoabă a scrierii lor acele sentințe înțelepte: vorbe bătrânești, cum li se zice în popor, pînă azi. [...]

În vremurile antichității se zicea unei astfel de cugetări, cuprinsă într-o singură frază înțeleaptă, *epigramă*. Firește că nu este în legătură cu epigrama literară, o scurtă satiră înțepătoare în câteva versuri. Epigrama înseamnă *inscripție* în grecește, inscripție pe piatră, și cum o inscripție pe piatră cerea multă muncă pînă să fie săpată, prima ei calitate era să fie scurtă, iar a doua, avînd în vedere trănicia materialului, să fie în scurtimea ei cît mai cuprinzătoare de înțelepciune pentru viitor. Astfel de *epigrame* sau cuvinte bătrânești formau podoaba cea mai gustată a scrisului cronicarilor [...] Adevsea culegeau din scrierile [...] filozofilor antici sentințe înțelepte, pe care le introduceau în scrierile lor la locurile potrivite pentru ilustrarea și sublinierea unui anume fapt povestit de dînșii. [...]

Firește că obișnuința cu culegerile sentințelor din diferite scrieri a făcut ca scriitorii noștri vechi să fie în stare ei înșiși să compună asemenea sentințe, și meșter în acest fel de scriere a fost în primul rînd Dimitrie Cantemir. Astfel, el scrie: « Marele scrișnit al roatelor astupă vorba căraușilor » sau « În locurile grele întîi sfetniciei, apoi sfaturile a așeza trebuie ». Ca un om politic care a văzut multe amăgiri viclene, exclamă: « Toare cari se vād de pe chip și de pe floare se judecă, iară gîndul a ascunsului inimii, nici chip, nici floare are, de pre care de bun sau rău, de frumos sau de grozav să se cunoască fără numai cînd icoana în cuvinte sau în lucruri își tipărește ». Sau aiurea se vede omul de știință care prețuiește mai presus de toate cercetarea adevărului: « Mai pre lesne este cuiva cîteva ciasuri suflarea și răsuflarea a-și popri, decît sufletul înțelept, cunoscînd adevărul, și de dînsul a se lipi ».

Împodobind scrierile lor cu asemenea cugetări, autorii vechi aveau conștiința că le înfrumusețează, le dau o valoare literară deosebită. Dar aci atingem o problemă grea și a cărei dezlegare cere mult tact și nuanțe. Avut-au scriitorii de altădată, la noi, dorința ca opera lor să fie *frumoasă*, avut-au o conștiință a unei creații artistice? [...]

În prefața la *Istoria Hieroglifică*, Dimitrie Cantemir lămurește, și el, de ce a compus lucrarea aceasta așa cum este și spune: « Nu atîta cursul istoriei în minte mi-au fost, pre cît spre deprindere ritoricească nevoindu-mă... prea aspra piatră multă și îndelungată ascuțitură să-i fi trebuit, am socotit ». Cu alte cuvinte, eruditul principe spune că povestirea istorică a faptelor n-a fost pentru el decît un prilej ca să poată să aplice regulile retoricei, știința compoziției literare, iar materialul, faptele istorice, sînt pentru el o *piatră*, pe care scriitorul-artist, întocmai ca un sculptor, trebuie s-o prelucraze prin « îndelungată ascuțitură ». Avem aci a face cu o excepție în vechea noastră literatură, căci niciunul dintre ceilalți scriitori nu s-a ridicat pînă la această concepție înaltă și modernă a rostului unui artist.

Istoria Hieroglifică a lui Dimitrie Cantemir este singura operă în adevăr literară ce o are literatura veche românească pînă la sfîrșitul veacului al XVII-lea. Subiectul este istoric ca și la cronicari: sînt amintirile autorului privitoare la luptele pentru domnie în Principatele Române între diferite familii, în vremea lui. Dar, cum am spus, aceasta este numai un prilej pentru dînsul, scopul lui este să facă o operă literară. Hrănit cu înțelepciunea orientală și cu unele povestiri care circulau pe vremea lui, traduse în mai multe limbi, el s-a apucat să mute evenimentele din țările noastre în țara basmelor. Domnii și boierii devin sub condeiul lui isteț animale: leul, leopardul, rîsul, cămila, struțul. Ei vorbesc ca în fabule și numai la sfîrșit este o cheie, care arată pe cine reprezintă fiecare din aceste animale. Povestirea e presărată, ca de obicei, cu sentințe înțelepte, apoi cu descrieri de palate minunate; lungi discursuri retorice umplu de asemenea multe pagini. Din pricinile pomenite mai sus: limba cea meștesugită și greoaie a lui Cantemir, a alegoriilor, care te silesc să recurgi la fiecare pas la cheie, firește că acest roman care în multe părți are semănate adevărate frumuseți este însă obositor și nu poate fi citit decît cu greu și cu multă răbdare de la început

pină la sfârșit. În alte scrieri ale lui, Dimitrie Cantemir introduce fabule orientale, anecdote arabe și persane, familiare pentru dînsul, care era un cunoscător al lumii musulmane. Desigur că aceste lucruri, acest fel de a înțelege frumusețea și arta ne sînt azi străine. [...] De aceea între noi cei de azi și scriitorii noștri de altădată este nu numai o deosebire de treaptă culturală, ci și de înțelegere și de gust. Aceasta nu înseamnă însă că frumusețile variate și alese, pe care le-am indicat numai pe scurt, ale scriitorilor noștri vechi, nu merită osteneală pentru noi, de a ne dezlipi din cînd în cînd de vremurile și de obișnuințele noastre, spre a ne apropia de dinșiii și a însuși ceva din înțelepciunea lor.

12 noiembrie 1932

Handwritten text in Cyrillic script, likely a transcription or commentary on the main text.

Handwritten text in Cyrillic script, likely a transcription or commentary on the main text.

Handwritten text in Cyrillic script, likely a transcription or commentary on the main text.

Adrian MANIU

poezie

Pomul cunoașterii

PENTRU CĂ ÎN VIAȚA NOASTRĂ LITERARĂ «A QUELQUE CHOSE l'outrance est bonne», sînt tentat să afirm că Adrian Maniu este, de o vreme-ncoace, unul dintre scriitorii pe nedrept uitați de specialiști și cercetători. Știu că mi s-ar putea pune sub ochi, în replică și pentru a mi se acuza «coram populo» eroarea, o bibliografie de referință statistic impresionantă. Efort inutil, de vreme ce o cunosc, și periculos ca un bumerang (cînd îl azvirli fără să știi ce-i bumerangul...), datele ei demonstrînd că interesul criticilor noștri față de personalitatea lui Adrian Maniu, complexă și subtilă — greu de descifrat și definit atît în sine, cît mai cu seamă, în relațiile ei, numeroase și încilcite, cu peisajul momentului literar străbătut — s-a manifestat mai mult sporadic, adeseori, în timpul vieții scriitorului, ambalată în «florile de hîrtie» ale unui convenționalism de condescendență protocolară și fără orgoliul de a supune analizei critice originale, pînă la nuanță, întreaga lui operă: versuri, proze, teatru, articole și tîlmăciri.

Nu am intenția acum și aci să descifrez și să enumăr toate cauzele acestei uitări. Două însă, pentru că generează și proliferază dezinteres, merită a fi divulgate. Prima constă în inexistența unei ediții critice de referință, ezoterice (ca să folosim terminologia Bibliotecii din Alexandria) a operei lui Adrian Maniu, precum și, paralel, a unor ediții de popularizare, exoterice. De această situație este vinovată și o anumită mentalitate vetudist didactică, tip „Casa Școalelor“, care exaltă poezia lui Vlahuță («traducătorul lui Eminescu în românește», cum îl numea odată un spiritual critic literar), în detrimentul poeziei unor scriitori ca Tudor Arghezi, Ion Barbu, Bacovia, Blaga, Vineanu sau, ca să revin la pretextul acestei paranteze, Adrian Maniu. Se poate ușor presupune ce implicații și consecințe are o asemenea mentalitate asupra nivelului de dezvoltare a gustului public și asupra relației dintre arta contemporană și omul de pe stradă.

proză

teatru

A doua sursă generatoare de indiferență față de opera lui Adrian Maniu este prejudecata temeinic înrădăcinată în unele medii universitare, de multe ori identice cu mediile critice, că poetul, modificându-și versurile din «ediția definitivă»,* în vederea publicării volumelor Cîntece tăcute și Versuri în proză,** și le-a devalorizat

estetic — falsă impresie iscată din contactul cu «arhitectura» paginii, insolită în ediția din 1965. Pentru a demonstra lipsa de temei a unei astfel de prejudecăți, reproduc mai jos, în texte paralele, din 1938 și din 1965, stricînd «scriitura» din 1965 și accentuînd cu caractere tipografice schimbate variantele stilistice, versurile din poemul Lîngă pămînt:

1938

A-ntins o sperietoare spre cer brațe greoaie...
Cu dangăte de clopot lung bălțile vuiesc,
Se ghemuie sub gluga lor șirele de paie,
S-a clătinat albastru' luceafăr ciobănesc.

De-acum, pe drumuri albe, gem care cu trifoi,
Și oameni de la munte, drumeți înspre cetate,
În zeghii lungi și rupte, împing cu biciu-n boi,
Sub punți de lemn, curg rîuri de zale înghețate.

Au tras cu pușca-n aer, de pe la vii, pîndarii,
Și paznicii și cîinii au amuțit în arii,
Cînd greieri la întreceri încep fîrîitori,
Și focuri blestemate scot limba pe comori.

1965

Deschide sperietoarea spre cer brațe greoaie...
de dangăte de clopot, lung bălțile vuiesc,
se ghemuie sub glugă încinse șiri de paie,
a scăpărat, albastru, luceafăr ciobănesc.

Bat drum, prea încărcate, vechi care cu trifoi,
umbroși oameni de munte, dormind trec spre cetate,
în zeghii lung miștoase, prin somn boldind în boi.
Sub punți de lemn curg rîuri, reci zale nencetate.

Au tras cu pușca-n stele, sus, de la vii, pîndarii;
morți, paznicii și cîinii au amuțit în arii;
trîști greieri la întreceri sfîrșesc fîrîitori,
cînd diavolii scot limbă de flăcări pe comori.

Superioritatea artistică a versiunii din 1965 este lesne sesizabilă. Modificările efectuate contribuie, fără excepție, la creșterea tensiunii expresive a imaginilor, ieșite din refontă cu o mai mare forță de sugestie, și la un mai bine articulat joc al silabelor, al ritmului, al muzicalității versului. Poezia a fost eliberată de balastul cuvintelor neutre, fără funcție poetică (prepoziții, conjuncții, pronume, adverbe), care îndeplinesc, în versiunea din 1938, sarcini minore, prozaice, de cărași ai ochiului de la o imagine la alta sau de proteze ale ritmului. «A-ntins-o [astfel se aude!] sperietoare spre cer brațe greoaie» este un vers inferior — prin sugestivitatea verbului a întinde la perfectul compus și prin disonanță — versului din ediția 1965: «Deschide sperietoarea spre cer brațe greoaie», învigorat prin verbul a deschide (brațele spre cer) la timpul prezent, artificiu ce aduce imaginea în prim plan, împrumutîndu-i pregnanță și dinamism. «De dangăte (de clopot, lung bălțile vuiesc)»

ameliorează printr-o rezonanță onomatopeică versul din ediția 1938 («Cu dangăte de clopot lung bălțile vuiesc»). Adjectivul «încinse (șiri de paie)», din ediția 1965, pune culoare și mireasmă în locul incolorului și inodorului pronume lor, din versiunea 1938; verbul «a scăpărat, (albastru, luceafăr ciobănesc)» transcrie mai plastic decît «s-a clătinat (albastru luceafăr ciobănesc)», din versiunea 1938, impresia de scînteiere stelară ș. a. m. d., pînă la ultimul vers, în care înnoptarea nu mai este exprimată printr-o imagine uzată («limbi de foc»), ca în versiunea din 1938 («Și focuri blestemate scot limba pe comori»), ci printr-o metaforă de o intensă plasticitate, inspirată din eresurile populare zugrăvite pe frescele bisericilor satești, care coboară cu o savantă intuiție a efectului scenografic, peste peisajul estompat al înserării, un tulburător vâl de mister, specific poeziei lui Adrian Maniu: «cînd diavolii scot limbă de flăcări pe comori».

* Adrian Maniu, *Versuri*. Ediție definitivă îngrijită de autor. București, „Fundafia pentru literatură și artă” 1938.

** Adrian Maniu, *Cîntece tăcute*. București, „Editura pentru literatură”, 1965; Adrian Maniu, *Versuri în proză*. București, „Editura pentru literatură”, 1965.

Analiza poate fi repetată cu oricare din poezii — rezultatele vor fi aceleași, adică vor indica superioritatea artistică a ediției din 1965. Quod erat demonstrandum!

*

Mi s-au părut necesare aceste câteva accente înainte de a reproduce, întru amintirea lui Adrian Maniu, de la spulberarea ființei de țărină a căruia s-au împlinit, la 20 april, cinci ani, câteva din poeziile și din variantele inedite găsite printre notele de lucru ale redactorului ediției din 1965 și în mapele cu rămășițe autografe păstrate de soția poetului, doamna Florentina Maniu.

Grupajul actual reunește șase poezii: Amurg, La o ramură, Descîntec în toamnă, Bilbîială — Romanță simplă — (aiurare pentru două mandoline), Analiză și Pomul cunoașterii. Din păcate, nici una din cele șase poezii nu poate fi datată cu certitudine. Abia dacă, pe baza analizei grafice, putem să presupunem că Amurg, La o ramură, Descîntec în toamnă și Analiză au fost creionate între anii 1914 și 1950, iar Bilbîială între 1950 și 1963 — cu o singură excepție: Pomul cunoașterii, poem a cărui geneză poate fi stabilită între anii 1912 și 1922, pe baza unui bruion de poezie, intitulat Pomul cunoștinții, găsit într-un carnet cuprinzînd versuri autografe din ciclurile Flori de hîrtie și Războiul.

Descrierea manuscriselor

AMURG — Manuscris autograf Adrian Maniu, cu cerneală violetă, pe hîrtie albă veștejită (17x11,5 cm), decupată și lipită recent pe o pagină albă. Conține cîteva modificări cu creion negru, de asemenea, autografe. Nedatat, nelocalizat. Semnat cu inițialele A. M. — indiciu că poetul considera

versurile definitive, bune pentru tipar. Proveniența: arhiva Florentina Maniu.

LA O RAMURĂ — Manuscris autograf Adrian Maniu, cu cerneală albastră, pe hîrtie albastruie, filigranată Z (20,8x30,1 cm). Conține cîteva modificări cu cerneală albastră și numeroase corecturi cu creion negru, de asemenea autografe. Nedatat, nelocalizat. Semnat cu inițialele A. M. În arhiva doamnei Florentina Maniu, de unde provine, se găsesc încă două versiuni genezice ale poemului, mult mai lungi și stufoase, nesemnate, pe care nu le-am luat în considerație cînd am transcris variantele, socotindu-le neinteresante pentru acest grupaj.

DESCÎNTEC ÎN TOAMNĂ — Manuscris autograf Adrian Maniu, cu cerneală neagră decolorată, pe hîrtie albă veștejită (10x18,2 cm), decupată și lipită recent pe o pagină albă. [Conține corecturi cu creion negru de asemenea autografe. Nedatat, nelocalizat. Semnat cu inițialele A. M. Proveniența: arhiva Florentina Maniu.

BILBÎIALĂ — Manuscris autograf Adrian Maniu, cu creion negru, pe hîrtie albă (21x29,5 cm). Conține numeroase corecturi cu creion negru, de asemenea autografe. Nedatat, nelocalizat, nesemnat. Proveniența: arhiva Florentina Maniu.

ANALIZĂ — Manuscris autograf Adrian Maniu, cu cerneală violetă, pe hîrtie albă veștejită (16,4x23,5 cm), decupată și lipită recent pe o pagină albă. Conține numeroase modificări cu cerneală neagră și cu creion negru, de asemenea autografe. Nedatat, nelocalizat. Semnat Adrian Maniu. Proveniența: arhiva Florentina Maniu.

POMUL CUNOAȘTERII — Dactilogramă pe hîrtie albă (20,7x29,3 cm); corecturi cu creion negru, autografe [Adrian] Maniu; în dosarul Cerul deschis — Din caietul fratelui meu — Cartea Păcii și Cîntecele soldatului prost, pp. 77—78 (numerate de mașină). Nedatat, nelocalizat, nesemnat. Proveniența: arhiva G. Pienescu. O variantă integrală a poeziei, reproducută în fascimil la p. 34, în arhiva Florentina Maniu.

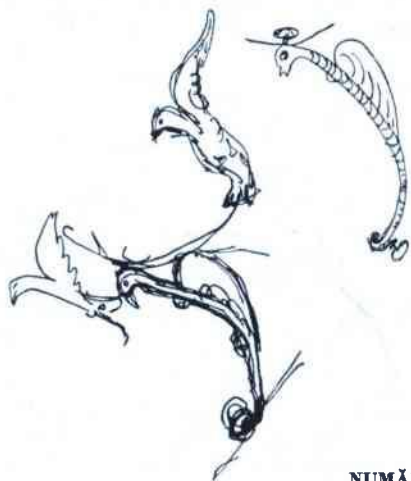
G. PIENESCU

amurg

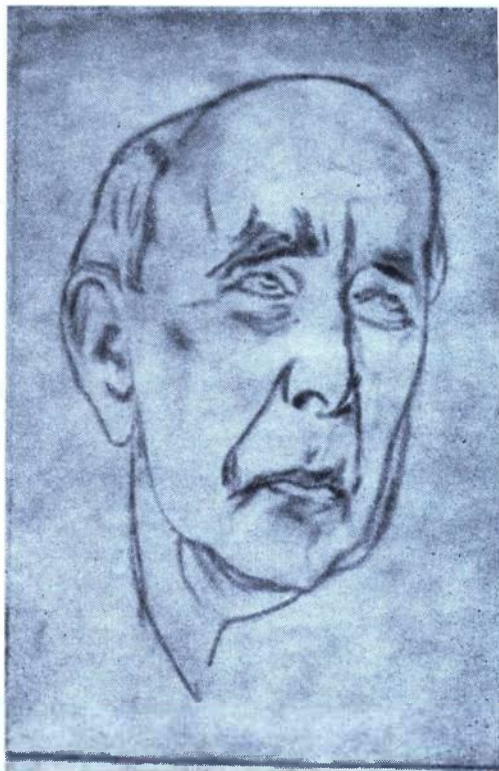
A şuiat maşina. A soarelui văpaie

- 3 Mai curse peste creasta din şirele de paie[,]
Iar norii, mişcînd cerul încet, tot mai încet,
S-au stins pătaţi cu galben şi roşu-violet.

- 6 Adus de adiere[,] amurgul se întinde
Din ce în ce mai negru cu cît e mai tîrziu,
Doar jos în sat o clipă un foc sărac se-aprinde
9 Şi-n veşnicie steaua — un mugur argintiu.

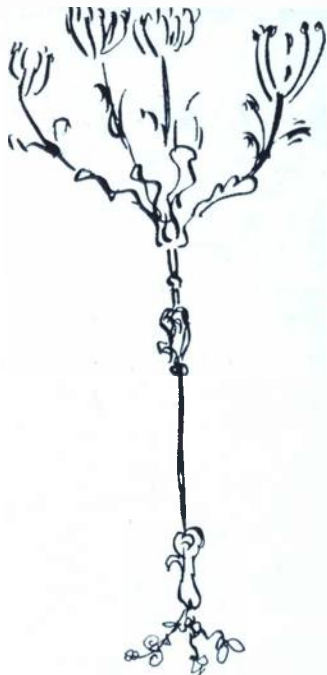
Poetul în interpretarea gra-
fică a lui Loewendhal.

NUMĂRUL DE FAȚĂ ESTE ILUSTRAT CU DESENE DE ADRIAN MANIU

3 Mai curge peste creasta // 4 Iar norii, urnind cerul // 8 o clipă stea, un foc sărac // 9 Şi-n veşnicii
apare — un vierme argintiu. //

la o ramură

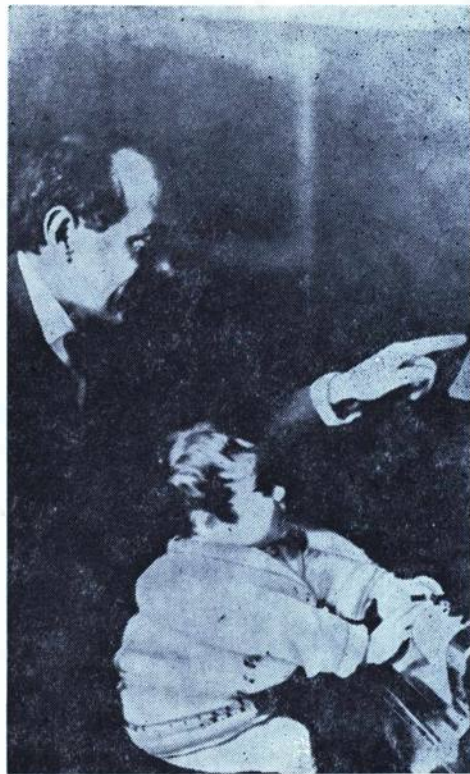

- Alb cîntă primăvara pe masa ta de scris...*
- 3 *Deschide pui de stele crenguța de cais,
Semn drag cules tăcerii din dulcele gîndirii[,]
Frînt cînd purta în fală menirile rodirii...*
- 6 *Din ce ninsori trecute, din ce argint de lună
Întrupi o dogorîre cu-nghetul dimpreună?
Din ce pămînturi moarte, din cîtă noapte veche*
- 9 *Învii desăvîrșirea cea fără de pereche,
Artere rămurate pe tîmpla de cer sfînt,
Vis alb suit din zgura adîncului mormînt.*
- 12 *A izbucnit ca vraje atîta de senină
Din lemn făcînd un sceptru cu fluturi de lumină...
Dar cetitori de zodii nu stau să tălmăcească*
- 15 *Nici rostul frumuseții, nici taina sufletească,
Nici clipa vestejirii, din început sortită...
Alb cîntă primăvara pe ramura-nflorită,*
- 18 *Și-n suflet se pogoară cu dorul împreună
În razele de soare — zăpezile din lună...*

3 După acest vers urmează două versuri tăiate cu cerneală albastră : Scintei luînd ființă din țărna-ntuncată, / Firească frumusețe de fiecare dată; versul al doilea din această variantă are, la rîndul lui, o variantă, de asemenea anulată cu cerneală : Firească frumusețe atît de minunată // 4 Semn drag adus tăcerii // 5 Frînt cînd își purta falnic menirile rodirii... și Dar frînt cînd purta falnic menirile rodirii // 6 Din ce zăpezi trecute // 7 Înaltă dogorirea și frigul împreună? // 8 Din ce gunoaie grase, din cîtă noapte veche și Din ce gunoaie arse, din cîtă moarte veche // 9 S-a tras desăvîrșirea // 11 Vis alb suit prin beznă vînjosului pămînt // 12 Ce-a izbucnit // 13 Un sceptru să pilție lumină // 14 Bieți cetitori de stele nu pot și Cînd cetitori de stele nu pot să tălmăcească // 16 La clipa vestejirii din început sortită... Nici clipa vestejirii, în toate presimțită // 18 Și-n suflet se așterne // 19 În razele de soare — alb fulguit de lună... //

descîntec în toamnă

- 3 Cerul nopții se frămîntă, fără stele, fără nori,
Totuși valuri nevăzute prin văzduhuri trec și pier
Într-un drum ce filfăiește, ceru' scîrțîie cocori —
Parcă s-ar văita în raiuri ruginite porți de fier.
- 6 Peste cîmp cules, fuioare, fug vîrtejuri înghețate,
În adînc de apă moartă au căzut maluri surpate,
Izbucnesc tîrziu din zare, pîlpîind, fulgere mute.
- 9
Vrăjitoarea despuiată cheamă duhuri nevăzute.

Nostalgia spațiului copilăriei: La pian, Adrian Maniu și fiica sa Olga.

1 omite în toamnă // 6 fug vîrtejele înghețate; sub versul 6, începutul unui alt vers, suprimat: Malul bălții // 10 Și bătrîna despuiată // 6—10 o numerotare cu creion negru, marginală, a versurilor, indică o variantă a strofei a doua: În adînc de apă moartă au căzut maluri surpate, / Izbucnesc tîrziu din zare, pîlpîind, fulgere mute, / Peste cîmp cules, fuioare, fug vîrtejuri înghețate. / / Vrăjitoarea despuiată cheamă duhuri nevăzute. //

bîlbîială

ROMANȚĂ SIMPLĂ

3 (aiurare pentru două mandoline)

*Rîioase voioase — clopotele broscăriei — au clocotit peste cuprinsul coclit;
Vînt băltăreț — pe valul creț — stîrnit cu-nîrzieri — a dat să țipe și
s-a poticnit*

- 6 *Cînd a-ncercat — și s-a legat — de frunzele trecute — și în așa pierdute,
A pagubă fluierător — în dor de frumuseți — redînd tristeți unei juneți
pierdute.*

Rămasă singurea — se adîncea durerea grea — în ponegrirea rea

- 9 *În care nu era să stea o stea — iubire căzătoare-n floare — oare cer
cerca[?]*

Și cucerea alt înțeles — cînd mai ales — a prevăzut că s-a pierdut

- 12 *Uitare nouă regăsea — la 9 se uita — către trecutul în speranțe petrecut
De ne-ncercată învinovățire — dovedindu-se cu atît mai vinovată
De-ndată ce atrasă de chemare — prin urmare — ajunsese-a fi de lumea
mare alungată.*

Dar dor ucigător trăise dragostea — în ce alt 'nalt nu prevestea.

- 15 *Vezi cît a scăpătat — oricît a căpătat — pe cer pătat o stea?
Pustiul 'naintează — dacă nu culează — totuși re-nviază piază
De-a lungul țărmlui nețărmlurit — [tn] vorbării și ierbării — împotmolit,*
18 *În care jalea clopotelor după ce-au murit — îngînă și păstrează [o]
tristețe trează*

Sunînd în nesfirșit — într-un sfirșit — orăcăit.

5 Băltărețul — stîrnit cu-nîrzieri — pe valul creț — a dat să țipe și s-a poticnit // 6 Cînd a-ncercat — de s-a legat — de-avute frunze trecute — și așa pierdute // 7 Fluierător a pagubă — în dor de frumuseți — redînd acele tristeți unei juneți pierdute; Fluierător a pagubă — în dor de frumuseți — în așteptare de femei pierdute; Fluierător a pagubă — în dor de frumuseți — în așteptare de tîrfe uneori femei // 9 iubire căzătoare-n care cer cerea // 11 Și o uitare regăsea — cînd se uita // 12 De încercată învinovățire // 13 De-ndată ce atrasă de lăuntrica-i chemare ajunsese *...* // 14 în tot ce alt înalt nu prevestea // 15 Vezi cît a [căpătat] — oricît a scăpătat — pe cerul drag o stea // 16 Pustiul 'naintează — cum culează — de-n-viază piază // 17 *omite* [în] vorbării și ierbării // 18 îngînă și visează o tristețe trează // 19 Cînd sună nesfirșit — într-un sfirșit — orăcăit.//

analiză

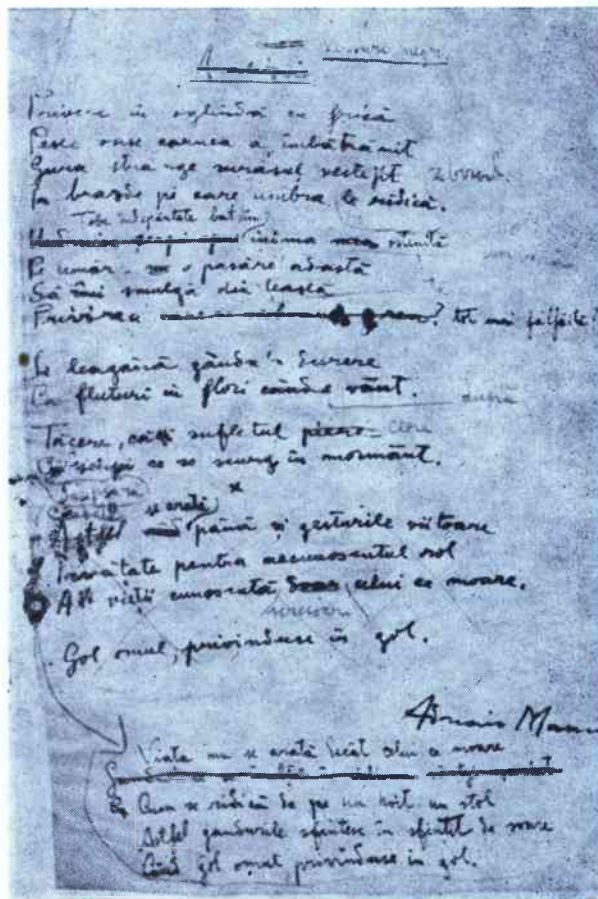
Manuscrisul poeziei Analiză, cu diverse corecturi ale autorului.

3 Privesc în oglindă cu frică[:]
Peste oase carnea a îmbătrânit[,]
Gura strînge surîsul vestejit
În brazde pe care umbra le ridică.

6 Unduiesc șerpi spre inima mea[.]
Pe umăr — nu o pasăre adastă
Să îmi smulgă din țeastă
9 Privirea care se scoboară grea?

Se leagănă gîndu-n durere
Ca fluturi în flori cînd e vînt[.]
12 Tăcere, căci sufletul pier
Ca șerpui ce se scurg în mormînt.

Astfel vād pînă și gesturile viitoare
15 Învățate pentru necunoscutul rol
Al vieții cunoscută doar celui ce moare.
Gol omul, privindu-se în gol.

1 Slove [negre] și Versuri negre // 4 surîsul zborșit // 5 umbra holde galbene ridică // 6 Tobe îndepărtate bat în inima ostenită și Tobe îndepărtate bat din inima ostenită // 7 Pe umăr o pasăre stîrvară adastă // 8 Să smulgă din țeastă și Să smulgă din astă țeastă // 9 Privirea tot mai filfîtă // 11 în flori după vînt // 12 Tăcere că sufletul pier și Tăcere că sufletul cere // 13 Să piară ca șerpui ce se scurg în mormînt // 14 Astfel se arată pînă și gesturile viitoare; Ciudate se arată pînă și gesturile viitoare și Viața nu se arată decît celui ce moare; după această ultimă variantă, urmează un vers anulat: Gîndurile se înalță în vîltoare[,] vîrtej speriat // 15 Cum se ridică de pe un hoit un stol // 16 A vieții cunoscută scrisoare celui ce moare și Astfel gîndurile sfințesc în sfințit de soare. //

pomul cunoașterii

- De-atîta viață, care fără nici un rost în irosire s-a vărsat,
3 chiar steagul păcii și-a schimbat culoarea;
strinsă-n careu, întreaga trupă își avea, educativ, din înalt ordin, adunarea
lingă un vechi copac, ca ăd din raiuri, în luminiș feeric așezat,
simbolic, rămuros, adumbritor, tufan, sub care pomenirea spune
că îndrăgeau să li se-așeze tronul, pe cînd dregeau dreptatea, împărații;
azi fiecare braț voinic de creangă poartă «pandantive» legănate, «cumpărații» —
9 din rodnicie omenească lemnul noduros își recoltează împlinirea judecății,
cum se spune.*
- O toבă dă să sune stingeri. Jalnic, în frunzarul toamnei,
sub cer murdar, ploios, mai mare, soarele decapitat apune.*
12 *Execuția, aprobînd cu gîtul strîmb, se dau încă de-a huța, cu o decență relativă
deșirați,*
- în exhibare de cămăși purtînd ștampile și izmene dubios pătate,
bălăngănind, din cenușiu, jegosele picioare goale;
15 din spate îi veghează biblic o patrulă de soldați
pusă s-alunge gloata rudelor ce-și dau tîrcoale dîndu-și coate, rîvnind la noapte
să își fure neamurile spînzurate
18 care nu au drept să fie îngropate.
Severi și marțiali, activii se țineau, ca totdeauna, în rezervă.
«Privilegiata castă», aripați în pelerini lucioase — negru stol,
21 pe pajiștea vecină, aciuiați în unghiul mort, sub cotă,
nerăbdători să joace, după ce e totul gata, poker, creditat pe portofelul gol,
romanșioși își evocau, oftînd cu dor, pe întrecute,*

6 omite tufan // 7 omite pe; dregeau dreptatea ticăloasă împărații // 9 omite lemnul noduros își // 10 stingeri, jalnic // 12 cu decență // 13 o exhibare, omite dubios // 15 Din spate le e pusă ca să stea de veghe biblic o patrulă de soldați // 17 omite spînzurate // 18 să fie îngropați // 21 în unghiul mort, pe cotă // 22 După versul 22, urmează un vers anulat: la întîlnire de jur fix, avînd să dea șuetă, chibiți

Prima variantă manuscris a poemului Poemul cunoașterii, datînd din perioada colaborării poetului la „Seara” lui Al. Bădan-Pitești (1912).

pentru curs de anecdotă la popotă, pe care, înainte de a-l lăsa, Adrian Maniu l-a modificat după cum urmează: la întîlnire de jur fix, avînd să dea șuetă, chibîții ținînd obișnuitul curs de anecdotă la popotă // 23 romanțioși, oftînd de dor — își evocau pe întrecute foste; romanțioși, oftînd de dor — își evocau pe întrecute petrecute // 24 subvenționate sincer în trecut de-o cocotă...; omite pe trecute // 25 cel din urnă val pătrunde // 26 în fruntea lemnului se mai prelinge // 27 în părul morcoviu pentru agitatorul agățat în furcă noduroasă unde; în părul morcoviu pentru agitatorul în furcă și-n coroana ștregărească se ascunde // 28 vremelnic la etern, făcea pandant a ghimpilor cunună... // 29 cînd poleiala asfințirii fruntea omului atinge // 30 în timp ce o țepușă rază, ca de suliță, împunge în control — adevărare morții, lancea [scris lancia] de cavalierist un strop prelinge; în timp ce o țepușă rază ca de suliță, îl împunge, în inert control, adevărarea morții, lancea [scris lancia] de cavalierist un strop prelinge // 30 în coasta unui piept / 33 poftim încearcă, du-te să mai dai // 34 Dar, vorba aia, tot noi vom învinge! //

Poemul Cunoașterii

Deatîta stîng fără rost vîrsat
Chiar steaguri păcii și a schimbat culoare
Privea vorba multimea trecătoare
Lungă capracul larg și rîmănat
Cuprînd bătrîn ~~ca~~ sub care spune
umfocșea - că dregau dreptate împărății
Purtî crengile port roada „legă nații”
Dreptate Prin furcă sînge soarele apune
În trai cu gătul n’abuză și deviați
Cămări roxate și piciorare goale
În jur patriula călăretilor - soldați
Aciungă gloata care dă tărcoace

Un strop din roarele care se tot și stinge
Pe pămînt celui mai se sus țera cunună
Si n’apănărat o ~~ascuț~~ ^{suliță} mai împunge:
Zicai ~~forșau~~ ^{dai} că dar lumii viața brui
fînare

Poetul, în interpretarea
grafică a lui J. Steriadi
(1988).

- 24 *aventuri sentimental subvenționate sincer de-o cocotă pe trecute...*
Tîrziu, din zare, cel mai de pe urmă val luminiscent pătrunde
din rana soarelui în fruntea lemnului, de unde[,]
- 27 *în părul morcoviu al celui agățat în furci se-ascunde*
închipuind vremelnice în etern a ghimpilor cunună...:
O clipă, poleiala asfințirii fruntea condamnatului atinge,
- 30 *în timp ce lancea de cavalerist împunge adevărul morții*
prin coasta unui piept de mai 'nainte găunos — sub sîn,
strigînd: « Tu, Judo, porc bătrîn,
- 33 *poftim de-ncearcă să mai dai la toată lumea mătii pacea ta nebună !*
Noi vom învinge ! »
Vorba aia :...pietrele rămîn,

proză

teatru

poezie

Camil PETRESCU

O nuvelă neterminată

PRINTRE MANUSCRISELE RĂMASE DE LA CAMIL PETRESCU se află și nuvela neterminată, datată «Timișoara, 1922», cu titlul provizoriu Contesa bolnavă. Ne aflăm, după opinia noastră, în fața unei prime încercări, scrisă «à chaud», în care totul este așternut pe hîrtie «în mod tumultuos și cu febră», fără să fi apucat să treacă prin «foarte lungă perioadă de reexaminare, cizelare, de ciocănire a fiecărui cuvînt», cum își definește autorul modul propriu de creație.

Nuvela surprinde ceva din atmosfera fierbinte a Timișoarei de după primul război mondial, pe care Camil Petrescu a cunoscut-o foarte bine, între anii 1919 și 1921, cînd desfășura o intensă activitate publicistică la „Banatul românesc”, „Limba română” și „Țara”, cu aceeași fermitate în convingeri și spirit de adîncă onestitate caracteristice muncii lui dintotdeauna.

În 1922, Camil Petrescu era deja o personalitate literară consacrată, impunîndu-se prin piesele de teatru și poeziile apărute anterior. Proză încă nu publicase și, după cum singur mărturisește, înfiia lucrare «a fost scrisă din carența tipografică a lui Liviu Rebreanu», făcînd astfel aluzie la faptul că Liviu Rebreanu nu a trimis la timp un manuscris care trebuia să apară în „Cetatea literară” și a fost nevoit să se apuce să scrie «vineri seara, la ora 10» lucrarea în loc de ora cîeiului, care a și apărut în numărul 1 din decembrie 1925. Aceasta ar fi, deci, după mărturia scriitorului, prima lui operă în proză, publicată sub forma unei scrisori semnate de doamna T. În numărul 3 din 1 februarie 1926, pag. 21, și în numărul 4 din 15 februarie 1926, pp. 28—29, Camil Petrescu continuă seria de scrisori care vor intra mai tîrziu în materia romanului Pașul lui Procust.

Contesa bolnavă demonstrează că preocupările epice ale lui Camil Petrescu datau din 1922.

Scriitorul nu a desăvîrșit însă această nuvelă, el pleacă din Banat, și se dedică unei intense activități multilaterale în București, unde alte probleme aveau să-i stimuleze gîndirea creatoare. Și totuși, între Contesa bolnavă și proza sa de mai tîrziu de la „Cetatea literară”, se pot stabili filiații tematice, de idei, de personaje. Așadar, incidentul cu manuscrisul lui Liviu Rebreanu nu a fost decît un prilej ca scriitorul să-și pună în aplicare un deziderat mai vechi, căci

Autorul în perioada premierelor
piesei Bălcescu.

nuvela pe care o publicăm acum este o certă prefigurare a viitoarelor scrisori ale doamnei T. și demonstrează proiectele mai vechi ale lui Camil Petrescu în această direcție.

Comparând Contesa bolnavă cu scrisorile doamnei T., constatăm evidente similitudini de viziune artistică, de configurare a personajelor, o asemănătoare structurare a materialului literar, găsim analogii în descrierea interioarelor, în dialoguri. Urmărind mai îndeaproape pe baroana R. din nuvelă și pe doamna T. din Patul lui Procust remarcăm marea apropiere dintre cele două personaje ca profil moral, ca reacție în fața evenimentelor diverse ale vieții. Octavian Dumitrescu din Contesa bolnavă pare a fi o anticipare a lui D. din Patul lui Procust. Întâlnirile, situațiile în care sînt puse cele două personaje se reiau în roman.

Spiritul de observație, puterea de pătrundere a psihologiei personajelor, setea de cunoaștere, perseverența în descoperirea adevărului, atât de evidente în nuvelă, anunță încă din 1922 marile calități ale prozei lui Camil Petrescu. Deși Contesa bolnavă se află în prima fază de elaborare, valoarea ei literară este evidentă. Recunoaștem imediat importanța dată faptului concret de viață, accentul pus pe înfățișarea realității nede, care ne introduce în universul de neîmăitat al operelor lui Camil Petrescu.

Al. BOJIN

CONTESA BOLNAVĂ*

[F. 1] Poate că anii aceștia de după război imediat au fost anii cei mai animați pentru orașele ardelen. Firește pentru românii care părăseau presbiteriatele, băncile rurale și judecătoriile de sat ca «să preia imperiul» și risipeau economii de o viață, deci și pentru minoritari, mai tirziu cind generozitatea lui Take Ionescu dăruia celor de peste Carpați peste cinci milioane de lei, preschimbînd coroanele la o sumă fantezistă și prăbușind de altfel leul, de la 35 la 20 de centime elvețiene... Era o viață intensă, în care oamenii își creau în fiecare zi noi cariere într-o activitate febrilă iar serile de cum apunea soarele ocupau toate colțurile cafenelelor și restaurantelor, de trebuia reținută cu mari stăruințe cite o masă... Relații de familie, petreceri în cerc restrîns nu se organizaseră, toată lumea era în birouri, în magazine, în stradă. De altfel locuințele erau tixite și din pricina asta incomode... Cine cercetează azi marile orașe ardelen, pustii și adormite, pe jumătate abia luminate seara, nu-și poate închipui frenezia cu care se consumau în primii ani după război, după un nesfîrșit, halucinant lanț de represiuni, confiscări și restricții... Pe toate terasele cîntau orchestrele de țigani cu foc, pînă după răsăritul soarelui a doua zi, căci trei patru grupuri tot mai continuau petrecerea, desfînd ultimele sticle de șampanie (proastă).

Cinci miliarde nemuncite (fie în valuta actuală cam 30) se cheltuiesc însă prea iute și azi cînd mai trec prin aceste mari orașe și văd restaurantele pustii, îndoliate mi se spune că nu mai e multă lume să plătească zilnic o bere sau un șvarț.

Nici atitudinea foștilor stăpîni ai locului nu era prea dușmănoasă... Mi-aduc aminte chiar de uimirea incîntată [f. 2] [cu care] erau privity trupele românești care defilau pe stradă, ce impresie făcuse discursul tînărului și elegantului general, care făgăduia ordine desăvîrșită și dorința de a evita orice neplăcere neromânilor. Era chiar un soi de mulțumire intensă de sursă negativă... Oamenii se așteptau sub impresia literaturii și zilelor de așteptare încordată la un soi de năvălire a barbarilor, la un jaf de trei zile și trei nopți, la execuții sumare în stradă... În contrast cu așteptările lor lucrurile se întorceau nesperat de bine.

Timpu liber pe care mi-l lăsa gazeta pe care eram îndatorat s-o fac, mi-l petreceam în cercurile de prieteni care duceau o viață în oraș deschis, ca de membri ai aceleiași pensiuni. Cinci-șase inși, despărțiți doar prin orele de muncă destul de puține, încolo la masă împreună, la cafenea împreună, pe Corso împreună, la teatrul cu excelenta trupă de operetă maghiară împreună, iar restul nopții la teatrul de varietăți înțesat, împreună...

Fiă din mss. n. n.
Contesa bolnavă.

* Pe o copie după prima pagină a manuscrisului, scrisă de altă mînă, figurează nota: «Ti-mișoara 1922». Manuscrisul se află în posesia familiei scriitorului (n. r.).

salonaşul alb cu fotolii joase, în faţa ceştilor de porţelan, de două-trei ori reumplute cu şvarţ, în faţa acestei unguroaice.

Frumuseţea ei tinăra avea totuşi ceva obosit, svelteţea trupului, cu un mijloc subţire nu înlătura impresia de uşor veşted al cărnii parcă vlăguite în lumina egală a soarelui care pînă spre sfîrşitul primăverii drapa după-amiază salonul şi trecind prin perdea aşternea pe podea şi o parte din divan florile lui vii ca lumina şampaniei... Era desigur cea mai frumoasă femeie din oraş şi prietenia ei mă flata, îmi vindea oboseala prin bucuria de a privi ca o filtrare a singelui obosit de munca otrăvită a tipografiei. Erau aceste două ore ca o muzică dăiană de lumină, care stimulează toate funcţiile vieţii vegetative. Asculta aşa de frumos, ca un copil şi ca un şcolar serios şi silitor punea întrebări.

[F. 4] După săptămîni de zile îmi punea întrebări de felul acesta:

— Prietenul acesta e tot acela de care mi-ai spus cîndva că l-ai întîlnit în tren cînd ai fost la Bucureşti?

— Care prieten? întrebam nedumerit.

— Cînd ai fost în noiembrie la Bucureşti ai întîlnit spunea în tren un prieten care era însoţit de nevasta lui... Şi ai luat masa împreună în vagonul restaurant.

Fireşte îmi aduceam aminte, într-atîta lume întîlnisem în tren şi un prieten cu nevastă, sa, luasem masa împreună cu el în vagon-restaurant, dar nu-mi aduceam aminte de ce îi povestisem ei întîmplarea aceasta fără nici o semnificaţie deosebită... şi mai ales eram uimit că ea ţinuse minte... Mai logic mi se părea să-i spun cum petrecusem noaptea cu prietenii mei, pe care-i ştia pe fiecare în parte cu felul lui propriu, deşi personal nu-l cunoştea pe nici unul, ce fel de fete fuseseră la masa noastră la cabaret...

— Faci foarte rău că îţi pierzi noaptea, mă dojenea uneori cu o blîndeţe de infanţă dezamăgită...

Am aflat că fusese la Bucureşti printr-o întîmplare absolut neaşteptată... Îi povesteam ca unui şcolar viaţa lui Mihai Viteazul... Fără literatură bineînţeles, dar îi explicam rolul lui în trecutul românesc cum vorbeşti unui şcolar.

Îi vorbeam anume de biserica lui Mihai şi spre uimirea mea, m-a completat într-o franţuzească abia mai fermă.

— Dar ştiu, lingă Arsenal...

Se deschidea parcă o eră nouă, apăsarea de sub fresca aparentă, un chip absolut nou. Atunci s-a trezit în mine certitudinea că ea a fost.

Aş fi vrut să întreb, dar era cu neputinţă să pot formula nemaipomenita întrebare... Nu vedeam cum aş fi început, nici măcar ce aluzii mi-aş fi putut [ingădui]. Un an întreg de bucurie egală se răsturnase ca o stradă într-o oglindă întoarsă. Imaginea prietenului meu se ridica în mine ca o fantomă, prin trapa unei scene.

[F. 5] Am plecat cu un puls ca ritmul de ceasornic detracat...

Faptul că eram la un pas de taina unui deceniu de nedumeriri şi tristeţi (?) mă aruncase în plină dramă, ca şi cînd m-ar fi imbrîncit pe mine musafir în teatrul din culise, vreun regizor zăpăcit de-a dreptul în scenă între actorii care jucau intens drama.

N-am putut lucra nimic şi am hotărît să vin acasă ca să aflu vreo lămurire de la proprietăreasa mea. Altfel nu veneam în timpul zilei, căci şedeam într-o vilă cam din marginea oraşului... Doamna de Malony, proprietăreasa mea — tinăra văduvă excentrică — era rudă cu baroneasa de R., de altfel ea însăşi mă prezentase... Speram că tot ea să-mi dea vreo lămurire... Deşi îi fusesem impus cu forţa drept chiriaş de biroul de cartiruire (şi plăteam o chirie ridiculă) după cîteva zile ne împrietenisem, cînd ne convinsesem că eram un chiriaş ideal, a cărui prezenţă nu o simţea. Plecat la 11 dimineaţa mă întorceam la 4 după miezul nopţii, dîndu-mi osteneala să nu scol din somn nici măcar căţelul din apartament.

— A fost verişoara d[umi]tale la Bucureşti.

— Probabil că da... Când era măritată bărbatul ei a purtat-o prin toată Europa, căci fiecare ambasador căuta să scape cât mai curînd de un asemenea consilier... Ah, dacă l-ai fi cunoscut pe bărbatul ei... Un dement splendid...

— Nu poți să știi dacă au fost în București prin preajma războiului balcanic.

— Ah... Ah... s-a scandalizat, fără să lase însă geamul monoculului din orbită, dar d[umnea]ta crezi că eu sunt istoriograful lor? Ceea ce pot să-ți spun cu siguranță e că n-au stat mult... Dacă Lanny e atât de obosită și fiindcă a colindat prea mult cu bărbatul ei diferitele legații... Aș vrea să știu însă dacă ești amoretat de ea... Da... da... În calitate de proprietăreasă ai față de mine anumite obligații. Mai mult deci n-am putut afla. Seara însă către ora 7 m-am întîlnit prin fața primăriei chiar cu baroana de R. Mi s-a părut deodată că aci în [f. 6] febra animației trecătorilor aș putea întreba cum nu aș fi avut curajul să întreb în salonașul cu lumina împăcată.

— Dacă vrei să mă întovărășești, firește n-am nimic de zis. Numai că te voi duce între sunci și cîrnați, căci tirguiesc masa de seară.

Baroana de R. nu avusese ca ațiți din neamul ei coroane de preschimbat pare-se că nici mătușa ei, fiindcă deși locuia destul de luxos și erau îmbrăcate elegant și cu lucruri de calitate, altfel trăiau surprinzător de modest. Tirguia singură din magazinul de mezeluri de sume derizorii, mai complecta vizitînd cu pachetelul cit un breloc, purtat de mîna elegant înmănușată, uneori și brinzeturi de la magazinul cit o tutungerie, cu fructe și delicatese, în tailleurul de culoarea piersicii, silueta ei, fără să atragă violent luarea aminte ca a «regățencelor», întorcea toate privirile mai ales că galbenul ei contrasta cu o față aproape măslinie de creolă. O urmăreau cu acea simpatie tandră cu care-s prive în apus femeile frumoase, excepționale, privirile trecătorilor opriți în orele de seară.

Nu i-am vorbit însă atunci nimic și cînd în dreptul cofetăriei alături de care urca scara ei, m-am despărțit sărutîndu-i mîna — a simțit fără îndoială din pulsul vag al mîinii că e ceva schimbat în mine, căci m-a întrebat cu franțuzeasca leneșe orientală în tărăgănarea ei.

— Dar ce e cu d[umnea]ta?

Ce-aș fi putut să-i răspund? Și pe urmă era aproape 8 seara, pe Corso vis-à-vis lumea trecea în rinduri largi înghesuie ca la defilare accentuată puțin înainte de masă... Soarta unei convorbiri era să fie întreruptă la această oră.

— Atunci vei veni mîine să-ți iei cafeaua?

Am venit a doua zi să-mi iau cafeaua... Dar eram prea agitat să-mi iau locul împăciuitor ca o injecție de morfină în albul auriu al după-amiezii. Priveam pe fereastra largă jos în răspîntia atât de caracteristică Temișoarei. Dintr-una din laturile lui acest bulevard dreptunghiular mărginit de palate, pe vremea aceea printre cele mai mari din România, se deschidea însă într-un lan de porumb [f. 7] parcelat geometric cu străzi elegant pavate. Spre Bega, maidanul acesta devenea un parc occidental cu [teren] de tenis... Prin mijloc era tăiat de calea ferată spre Buziaș... Tot peisajul avea ceva artificial de tablou mural, merit explicațiilor didactice în limbi străine... Asemenea tablouri au ceva ostentativ în îngrămădirea lucrurilor celor mai variate, ca să dea prilej cit mai multor substantive să fie numite de către școlari... Așa era această piață centrală a Temișoarei între «Josephstadt» și Cetate. Palate cu magazine luxoase, tren întretăiat cu tramvai, pavaj impecabil între lanuri de porumb, chioșcuri de fotograf și fructe, terase de cafenele imense și joc de tenis, femei elegante și lucrătoare, chei de canal și boschet îngrijit, biserică, spital, cinematograf, alături de tenis și teatru comunal, automobile, biciclete, trăsuri și căruțe țărănești cu cai frumoși de cavalerie. Toate le aveam dintr-o singură privire purtată pe laturile de 200 de metri ale Bulevardului.

— De ce ai rămas la fereastră? Nu-ți ocupi locul?

Am mințit:

— Trece trenul spre Buziaș și am un prieten care pleacă la ora asta.

— Cum vrei... Și ridică din umerii arcuiți fragil...

La urma urmelor de ce n-aș întreba... Dar mai cercam să aduc totuși vorba în mod decent.

— Stranie impresie îmi face această Temișoară cu centrul ei așezat afară din oraș, pe cimpul care leagă două cartiere... Mă încintă faptul că e lipsită de acea periferie sordidă, mahalaua orașelor orientale... Pe orice barieră intri în București... Dar mai întâi cunoaște Bucureștii?

— Ce-are a face? Bucureștii au farmecul lor, mi-a răspuns de-a dreptul, mirată apoi mimic, de mirarea mea...

— Cunoști într-adevăr Bucureștii? am întrebat cu o emoție mascată.

— Dar desigur că da... Cred că ți-am spus asta de atâtea ori.

— Nu, niciodată... Dar n-are nici o importanță...

— În realitate totul se răsturnase acum ca privilegiata străzii într-o oglindă întoarsă.

— De ce ți se pare atât de ciudat că am fost la București? [F. 8] Soțul meu era în corul diplomatic și era firesc să fiu și în capitala României.

Ceea ce era însă mai puțin firesc era ca eu să fi contemplat aceleași privilegii cu această femeie frumoasă, să fi fost poate pe aceleași străzi, într-o epocă atât de îndepărtată ca aceea de dinainte de război.

Aveam acum certitudinea întinsă ca un arc că ea e? Dar dificultățile de-abia acum încep. Cum să întreb un lucru aproape monstruos? Cînd un bărbat a putut pune o astfel de întrebare, unei asemenea femei... Sunt lucruri care se tac ca o eternitate între cei care le-au trăit, ca o crimă ai cărei părtași devin, din simplul fapt că ei au privit împreună... Dar din senin nimeni nu le mărturisește...

Dar atunci?

Voi căuta să obțin acel ansamblu de confidențe organice involuntare care călăuzesc convingerea în locul unei declarații verbale.

— Era foarte frumoasă, mai cu seamă toamna, Șoseaua Kisseleff...

Prietena mea avea o mașină deschisă, cu care ieșeam în fiecare după-amiază înainte de apusul soarelui... Și pe urmă acel lucru minunat Cișmigiu, cu acea unică alee de trandafiri... D[umnea]ta știi că am lucrat și eu în Cișmigiu.

O privire mirată?

— Da, soția unui ministru, prietenă a mea, făcea parte dintr-un comitet pentru grădinile orașului... Era foarte pasionată... Ne sculam uneori dis-de-dimineață să mergem să aranjăm cu grădinarul șef, războaie de laele sau să aranjăm noi perdele de trandafiri mărunți... La 6 dimineața, în luna mai era o minune să fii în Cișmigiu cu răsaduri de flori în brațe, așa trei, patru doamne făcînd artă grădinărească.

Vai, știe mai mult decît mine, știe lucruri pe care eu născut acolo, nu le-am știut despre acest București.

Dar trebuie să fac un pas mai departe.

— Mă plimbam adesea iarna, cînd toți pomii erau încărcăți de zăpadă ca de o poară neatinată de mîini, albă. Un coleg de facultate, Dumitrescu, era îndrăgostit și el de Cișmigiu iarna, cînd lacul înghețat era plin de [f. 9] patinatoare elegante... Mă aducea anume să privim. Dumitrescu acesta era foarte ciudat.

O spionez cu coada ochiului... Nimic, nici o fibră n-a tresărit în figura ei. Nici o geană n-a clipit... Blestemul iubirii... Și totuși dacă ea e, această femeie a întrerupt cu prietenul meu, un fir care începuse de la capătul lumii, a fost destinul lui. E atât de tare sau într-adevăr numele nu-i mai spune nimic, ca un nume de atlas, uitat. A doua oară am accentuat numele, dar de prisos... Va trebui însă să revin. Privesc ceașca micuță albă, învîrtind-o cu farfuriara.

— De altfel era și drumul lui prin Cișmigiu căci dădea lecții particulare, era preparatorul copiilor unui ministru care locuia în Alea Carmen Silva.

Acum da... E toată paralizată ca de o injecție... Nici nu caută să mai ascundă. După întâia derută a surprizei, întreabă ea grăbit.

— Nu cumva prepara băiețelul d[omnu]lui X... și-mi spuse numele așteptat.

— Da, doamnă...

Oglinda era din nou răsturnată... Am încetinit totul ca să-mi recapăt ritmul normal al respirației... Am avut tăria chiar să-mi torn puțin licheur, cu un aer distrat.

— Dar l-am cunoscut și eu pe prietenul dumitale... Se numea nu-i așa d[omnul] Octavian.

Înțeleg acum că într-adevăr numele de Dumitrescu putea să-i fie necunoscut oarecum... Din cauză că era atît de obișnuit, toată lumea îi folosea numele de botez... Probabil că elevul lui, și deci toată casa îi spunea d[omnul] Octavian. De acum cortina s-a ridicat peste sufletul ei... Eu sunt spectatorul liniștit din sală, ea e actorul chinuit de rol... Simt că ar vrea să știe, să întrebe... Fără îndoială că nici nu bănuiește cît de mult am comandament asupra ei, ca un observator din deal asupra unei trupe retrăgute în fundul văii.

— Da, doamnă, întocmai Octavian Dumitrescu, și vreau să plec. Voi continua mîine... Era pe masa de operație și va rămîne desigur acolo.

[F. 10] — Ești atît de grăbit...? Nu mai dorești încă un licheur? Dar de ce n-aș rămîne? Întrebarea vine rară, tărăgănată... șovăind ca o mină care caută sprijin.

— Mi se pare că prietenul d[umi]tale...

Reiau cît pot de liniștit, *absent*.

— Da, s-a sinucis doamnă...

Tăcerea ei e o definitivă mărturisire... Nimic nu mai poate fi retractat pe viitor... Raporturile noastre sunt altele decît cele de pînă azi, ca o filiație neașteptată descoperită împlîntor. Fumează cu capul înclinat pe umerii fragili... Carne ei dulce și vag trecută, a căpătat o tristețe interioară... Ochii au adunat în ei, înăuntru o existență întreagă.

Ce va urma însă? Va fi nevoie să întreb eu? Voi violenta acest suflet gingaș ca un trandafir amenințat de ofilire ale cărui petale cad cînd le atingi cu mina?

Aș putea să-i mărturisesc că știu totul, ca să scurtez caracterul de agonie al clipei, aș putea să aștept însă întîrziata ei explicație.

Sunt tulburat ca de descoperirea unui nou continent... Prietenul meu a murit fără să poată afla ceea ce am eu puțină să aflu acum...

Dar există vreo femeie pe lume să mărturisească acest lucru[?] Căci aș vrea să spun de ce frenezie dementă a fost cuprins Octavian, cum a vrut să se pedepsească pentru greșeala de a fi murdărit fără să vrea, această femeie, ca acel legionar care și-a pus îndirjit mina pe foc.

— D[umnea]ta știi de ce s-a sinucis prietenul d[umi]tale?

Am tras din țigare, am respirat, liniștit ca fundul mării.

— Da, doamnă, din pricina d[umnea]voastră.

S-a frînt în fotoliu ca o ramură cuprinsă de foc. Multă vreme n-a mai putut scoate o vorbă... Ochii ei mari, negri, singurul lucru minunat pe care vremea îl sporise cu frumusețe fiindcă îi adăgase toată experiența frumuseții, a durerii și a voluptății, lăcrima cu o simplitate de căprioară care moare. [F. 11] Doamnă am fost confidentul lui... Sau mai bine spus numai confidentul unei împlîri anonime... Știam toate amănuntele fără să știu vreun nume... Eram prietenul lui cel mai bun, nu-mi putea ascunde nimic... Mai ales bucuriile. O seară întreagă, noaptea apoi am băut amîndoi în cîteva circumi... Spre zorii zilei ne-am dus într-un tunel, tavernă. Octavian era ca un obiect (statuetă) de plumb galvanizată în aur. Puteam să mor — și azi pot muri — fără să fi sărutat brațul uneia dintre femeile frumoase de pe stradă, care trec fără să mă bage în seamă... Și astăzi... Am alt certificat de naștere, mă! Toată fața ei s-a deformat într-o grimasă de dezolare, ochii s-au înroșit și ei.

— A fost un capriciu, o nebulie... îl cunoscusem în casa prietenei mele... Toată lumea vorbea cu admirație despre inteligența și seriozitatea lui. Era atît de supus... Simțeam că toată ființa i se umple de admirație, ca un pian de sunet, cînd îi dădeam mina să mi-o sărute... Am fost o nebulă... Am avut răutatea să deslănțui o clipă, o furtună, ca să văd ce se întîmplă... Ce nenorocire... Aș fi vrut parcă să văd o furtună de bucurie... Și ce a ieșit dintr-un astfel de gînd...

— Era amețit ca de un vin tare... Cît de mult a vorbit toată ziua am fost uimit că nu mi-a spus din greșeală și numele... E mort astăzi... Dar dacă vreun om a fost fericit

până la uitare de sine în ziua aceea, atunci el a fost... Cred că nu-și mai știa nici numele.

Reiau cu o nesfârșită tristețe, iluminată de voluptatea amintirii ca de lumina văpăiată a unui fulger.

— Când am apărut în ușa lui, am crezut că moare pe loc încremenit de bucurie și uimire. Nu putea vorbi... lăsase ușa deschisă, de am închis-o eu... Și se frinse iar cuprinsă de jarul amintirii... Nu îndrăzneam să mă sărute... Eu l-am sărutat întâi... Pe urmă s-a pornit ca un nebun.

Am întrerupt-o ca să completez eu în gând. Sunt lucruri pe care o femeie nu le poate spune, dar pe care îi place să le audă, chiar când se întoarce de la înmormintarea mamei ei. [F. 12] Știam că după ce s-a convins că nu-i o halucinație, că a venit la el pentru el, i-a sărutat încremenit de admirație tot corpul, că descoperea cu fiecare unduire de șold sau sin, o nouă minune a lumii... Îl dureau sufletul de atita voluptate... Toate acestea mi le-a repetat în întreaga noapte de hoinăreală prin circiumi și taverne... Privea femeile de acolo și pe mine însumi cu dispreț ca un promovât, pe repetentul clasei.

— Cum îți treci viața...? Care sunt amorurile voastre...? Servitoare și cocote de bordel... Acum când sunt sănătos ca un uliu tânăr, nu-mi sunt accesibile decât tîrfele și Lenuța, vinzătoarea cu unghii negre de la cofetărie... Când voi avea 40 de ani voi fi ministru, voi fi bogat, dar voi fi chel, cu dinții cariați... Voi săruta femeii proaspete și tinere, la fel cu cele elegante care trec azi în automobile luxoase, cu o gură coclită de bolnav.

Victor PAPILIAN

în
ipostază
de
dramaturg

teatru

poezie

proză

APROAPE NECUNOSCUȚ AZI DE CĂTRE GENERAȚIILE tinere, uitat prea lesne și pe nedrept de aceia în mijlocul cărora a trăit și a creat, Victor Papilian — savantul, animatorul cultural, scriitorul — a fost una dintre cele mai interesante figuri ale epocii sale, pe care cultura românească trebuie să și-o revendice alături de spiritele generoase, de elită, ale istoriei contemporane. Personalitate viguroasă și complexă, el s-a realizat într-o multitudine de domenii ale activităților umanistice, impunându-se constant ca un veritabil și neprețuit ferment al afirmării ideilor noului, aducând în majoritatea cazurilor contribuții fundamentale, menite a marca, de regulă, pasul unui început de drum. Astfel, savantul Victor Papilian este creatorul școlii românești de anatomie, fondatorul primei societăți de antropologie la noi în țară și autorul unor manuale didactice de disecție și anatomie descriptivă, considerate ca aparținând literaturii clasice a genului. Scriitorul Papilian a inițiat și a condus prima Societate a scriitorilor români din Ardeal, a înființat și a patronat la Cluj o revistă culturală (cu apariție efemeră, adevărat) „Darul vremii”, a organizat și întreținut în propria-i casă un cenaclu literar, prin care au trecut autori de primă mărime azi, ca Pavel Dan, Mihai Beniuc ș. a. Animatorul cultural Victor Papilian a condus mai mulți ani Opera și Teatrul Național din Cluj, a organizat cicluri de conferințe pe diverse teme cultural-artistice și șezători literare în principalele centre urbanistice ale Transilvaniei, a montat spectacole în premieră mondială și națională în calitate de regizor, a animat — ca instrumentist — o orchestra filarmonică (alături de Zeno Vancea și G. Vilsan) și a dirijat o altă, de cameră, a medicilor clujeni, care mai ființează și azi. În sfârșit, Victor Papilian, omul, a fost apropiat studențimii cum puțin profesori universitari au știut să fie, bucurându-se de o reputație exemplară, de o stimă și apreciere unanimă.

Munca sa didactică și științifică se concretizează în elaborarea citorva lucrări de importanță fundamentală pentru sectoarele de activitate cărora li se adresează. În 1920, publică Manualul practic de disecție, vol. I și II (care va fi reeditat apoi în 1945 și 1959). Dar cel mai mare succes îl va obține cu Tratatul elementar de anatomie descriptivă și topografică (cu aplicațiuni medico-chirurgicale) al cărui prim volum apare în 1923 — Osteologie, artrologie, miologie — scoțind

ulterior încă trei ediții: în 1928, 1942 și 1945. La apariția acestui volum, o oarecare personalitate medicală din București îl acuză pe Victor Papilian, într-o recenzie ușor impertinentă, de plagiat. Indignat de gestul neloial al « colegului » său, autorul răspunde acuzației, ripostând argumentat într-o broșură intitulată *Un răspuns și tipărită la Institutul de arte grafice „Ardealul” din Cluj în ianuarie 1924. Aici include, ironic și insidios, o fabulă, Istoria măgarului larsor și a cioarei invidioase, care, se pare, va constitui de fapt debutul literar al autorului. Succesul obținut, mai ales cu această narațiune (nefondarea acuzei de plagiat era atât de evidentă încât ulterior nimeni n-a mai adus-o vreodată în discuție), îi trezește lui Victor Papilian apetitul pentru epica propriu-zisă și îi dezoăluie talentul scriitoricesc. Revelația acestei inclinații îl copleșește, îl însuflețește și Victor Papilian începe să publice numaidecât proză sub pseudonimul: Sylvius Rolando, împerechind astfel numele a doi anatomici de renume notorie care au pus în evidență două seizuri cerebrale. În 1925, îi va apărea la Institutul de arte grafice, editură și librărie, „Cartea românească” S. A. din Cluj volumul de nuvele Generalul Frangulea, constituind debutul literar editorial, însă fără pretenții și realizări deosebite. Tot în 1925, își tipărește volumul al treilea al Tratatului elementar..., cuprinzând domeniile de Neurologie, Angiologie, cel de al doilea volum văzînd lumina tiparului abia în 1928 și tratînd Viscerele (alte două ediții în 1943 și 1945). Această lucrare monumentală l-a preocupat în cel mai înalt grad pe Victor Papilian. El realizează aici saltul calitativ de la concepția statică, morfologică a anatomiei pur descriptive, fără orizont explicativ și cu un domeniu restrîns de aplicabilitate, la concepția dinamică, funcțională, cu o mare dezvoltare în gîndirea anatomo-biologică. De asemenea, se pronunță în sensul românizării terminologice tehnice de specialitate, fără a exagera însă și a cădea în greșeala puriștilor de odinioară.*

Cu același pseudonim, Sylvius Rolando, publică în 1926 un roman, *Ne leagă pămîntul* (Editura literară a Casei Școalelor, București), premiat de Academia Română în 1927. Este un roman de război, pe linia lui Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, cu o viziune naturalistă și cu o motivație psihologică oarecum deficitară. Oricum însă, succesul obținut îl determină pe Victor Papilian să renunțe la pseudonim, de acum încolo nemaiutilizîndu-l niciodată. Primul volum semnat deci cu numele propriu va fi *Sufletul lui Faust*, nuvele, apărut la Editura „Ardealul”, Cluj, nedatat, dar aparținînd cu siguranță anilor 1927—1928.

Începe acum o activitate laborioasă, deosebit de fructuoasă pentru Victor Papilian în ceea ce privește preocupările sale artistice și literare.

Lucrează mult, cu o rară dăruire, atât la catedră cît și la masa de scris. Regimul său de muncă — după mărturisirile lui C. C. Velluda — se înscria într-un program zilnic sever și foarte încărcat. Dimineața la ora 8, punctual, venea la catedră după ce acasă își revedea timp de o oră lucrările încheiate în ajun. Lecțiile sale durau 50 de minute fără abateri (« Statura mijlocie, ochii vioi și mobili, lucitori, chip energic, gesturi hotărâte, vorbă limpede, pasionant, electrizant; debitul verbal precipitat, convingător, erudit fără a face caz »). Ținea lecțiile pe întuneric, folosind mult proiectiile, pe care le explica cerînd apoi studenților să repete. Nu aprindea lumina decît atunci cînd cineva spunea ceva greșit, și asta pentru a-l putea vedea pe cel presupus neatenț. După-mesele le petrecea efectuînd cercetări sau dăruindu-se activităților culturale, pentru ca seara tirziu să încheie ziua de muncă la masa de scris.

O vreme a funcționat, pînă la începerea războiului, și ca profesor de anatomie artistică la Școala de arte frumoase din Cluj, intenționînd să scoată un manual de anatomie artistică.

Prima piesă de teatru publicată este Un optimist incorrigibil, în 1930 (Tipografia Societății de Arte și Meserii „Principele Carol”, Cluj), deși debutul scenic se petrecuse în 1927 cu piesa Celui ce n-are i se va lua. Victor Papilian este astfel cel de al doilea autor clujean, după Zaharia Birsan, cu Trandafirii roșii, reprezentat pe scena Naționalului. Piesa, al cărui text din nefericire nu se mai păstrează (singurul exemplar aflat la Teatrul Național din Cluj a fost distrus în 1950, dintr-un exacerbat zel proletcultist), a produs nemulțumiri în rîndul publicului de atunci, strînind aprinse discuții, datorită tenei sale... psihiatrice. « În fine — notează Victor Papilian în Amintiri din teatru — piesa s-a jucat. Succesul premierei a fost neașteptat, dar de foarte scurtă durată. S-au sesizat autoritățile că piesa e imorală (Ah, morala în artă!). Episcopia s-a burzluuit, că unul pune mîna pe icoană și dă cu ea de pămînt (Omul se găsea în pragul nebuniei.). Dar și altceva. S-au supărat directorii de școală. (Ce fel de piesă e asta, la care nu poți duce elevule?) S-a stopșit și comandamentul militar.

Dar cei mai strașnici au fost criticii. Unul dintre critici scria: „Domnul V. P. batjocorește sînta noastră credință strămoșească”. Și acest critic a tras bine cu piciorul. După el m-au luat în primire cafenelele, saloanele, cancelariile. Și din nou criticii ».

Tot de prin 1920—1921 începe să se preocupe de antropologie, publicînd chiar un amplu studiu, de o deosebită valoare, intitulat Cercetări antropologice asupra capului românilor transilvăneni. Numeroase alte cercetări, publicate în țară și în străinătate, determină primirea lui Victor Papilian ca membru al Societății de an-

tropologie din Paris, iar la 10 aprilie 1933 (deci după un deceniu de muncă neistovită) înființează la Cluj, sub președinția sa, Societatea Română de Antropologie, care va desfășura o amplă și unanim recunoscută activitate, încununată în 1937 cu încrederea de a organiza și găzdui (între 8—12 septembrie) Congresul Internațional de Antropologie și Arheologie preistorică, la care iau parte numeroși savanți de renume mondial, între care Eugen Pittard, Delenbach Labsinger, Louis Marin ș. a.

În 1930, publică cel mai interesant roman al său, În credința celor șapte sfșșnice (Colecția „Gînd românesc”, Cluj, 1933), în care sesizăm tentația frescei sociale, Victor Papilian creînd cîteva personaje complexe, dostoevskiene, de tip freudist. Asupra romanului se pronunță critici prestigioși, între care Ion Chinezu și G. Călinescu.

Tot în 1933 (6 noiembrie) i se reprezintă pe scena Teatrului Național din Cluj piesa Cerurile spun, subintitulată « mister ortodox creștin », ce face parte din trilogia « misterele », alături de Nocturnă (mister păgîn) și Moartea vanităților (misterul misterele), ce alcătuiesc împreună primul volum de Teatru, tipărit ceva mai tirziu, în 1945, la Editura „Dacia Traiană” S. A., Sibiu.

La 16 aprilie 1934 (și nu în 1933 cum indică Mircea Zăciu în articolul Victor Papilian din Masca genului, E. P. L., București, p. 365), Victor Papilian ia direcția Operei de Stat din Cluj, desființîndu-se concesiunea lui Constantin Pavel, fostul director. Pentru prima dată în istoria acestei instituții va înființa un comitet de lectură (din care fac parte, între alții, Marțian Negrea, N. Bănescu, G. Giuglea, C. Brăiloiu) în vederea susținerii și promovării curajoase a creației originale.

La 1 aprilie 1936, înlocuind pe Zaharia Birsan, va trece la conducerea Teatrului Național din Cluj, funcție ce o va deține pînă în vara anului 1940 cînd, datorită evenimentelor politice, mai exact datorită cedării Ardealului de Nord, Teatrul Național și Opera română se refugiază la Timișoara, iar Universitatea, implicit Facultatea de medicină, la Sibiu. În perioada directoratului său, Victor Papilian se orientează cu deosebit curaj spre promovarea dramaturgiei românești, ca și spre valorificarea marilor creații din literatura dramatică universală, impunînd un ritm de lucru nemaiîntîlnit, fără a face însă concesii din punct de vedere artistic. Astfel, în cele patru stagiuni, vor fi montate 94 de premiere, dintre care 30 cu piese autohtone. Între acestea: Suflete tari de Camil Petrescu, Fratele păgîn de Nicolae Iorga, Molima de I. M. Sadoveanu, Umbra de V. Voiculescu, Comedia fantasmelor de Dan Botta. În paralel, sînt organizate spectacole-școală, cu reprezentări fragmentare sau integrale din piese de Matei Millo, Vasile Alecsandri, I. L. Caragiale, Lucian Blaga, Victor Eftimiu. Stagiunea 1936—37 este deschisă cu Pavilionul cu umbre de Gîb. Mihăescu

cu care prilej organizează și un festival comemorativ al scriitorului.

Victor Papilian efectuează o călătorie de studii în Italia (la Milano) pentru a se specializa în arta regiei, după care montează el însuși spectacole (Tessa de Giraudoux, Servitoarea din Evolena de René Moraz, Comedia Fantasmelor de Dan Botta, spectacole coupé cu piese într-un act de M. Săulescu, Azorin ș. a.). De asemenea, invită regizori italieni să monteze spectacole la Cluj, dar și trupe italiene de teatru (în 1939, bândoară, un turneu de mare succes al Teatrului stabil din Veneția).

În 1936, tipărește la Oradea, în Editura revistei „Familia”, piesa Alt glas.

În calitate de decan al Facultății de medicină, va reorganiza la Sibiu cercul de teatru al studenților și va pune bazele orchestrei simfonice studentefști.

La Sibiu, iese de sub teacurile tipografiei („Editura Fundației pentru literatură”, București, 1943) cel mai important volum al său de nuvele, Manechinul lui Igor, proză fantastică, urmat în 1946 (?) de celălalt volum de nuvele (la Editura „Ramuri”, Craiova), Nuvele oltenesti, care constituie de fapt partea cea mai rezistentă a operei sale literare.

Unele accente naționaliste, ca și o tentă mistică, prezintă adesea în scrierile literare ale lui Victor Papilian, au determinat critica anilor '50 la o atitudine de respingere în bloc a operei acestuia, condamându-l astfel la o nedreaptă uitare. Azi, citită cu un ochi atent și critic, creația lui Victor Papilian se cere reevaluată și adusă fără temeri în fața cititorilor noștri.

Piesa Simona sau Prințul consort face parte dintr-un fond de manuscrise inedite, aflate în păstrarea conferențiarului Victor V. Papilian, fiul scriitorului. Alături de romanul Chinuții nemuririi (din care s-au publicat fragmente în „Steaua” și „Tribuna”) mai există și câteva volume de schițe și nuvele ce-și așteaptă valorificarea editorială. Un însemnat număr de piese, pe care ne angajăm să le reunim într-un volum selectiv, dezvăluie o față nouă a personalității dramaturgului Papilian, anume aceea a preocupărilor sale pentru problematica diurnă socială. Între piesele de această factură sînt: Autorul huiduit, Regie, Zidul și Simona sau Prințul consort. Mai există încă două piese de inspirație istorică: Avram Iancu și Ioana d'Arc și o altă de inspirație folclorică: Mesterul Manole.

Simona sau Prințul consort este dactilografiată pe pagini mici, de dimensiunea unei jumătăți de coală ministerială, în medie avînd 24 de rînduri, cu circa 45—48 de semne, numerotate pînă la pagina 52, cu creionul în colțul din dreapta sus al paginii. Manuscrisul se află prins între cartoane, legat cu șnur alb și poartă pe eticheta primei coperte data 1952, scrisă cu cerneală albastră, alături de semnătură.

Textul, ca și fotografiile ce însoțesc această reproducere, ne-au fost puse la dispoziție de conf. univ. Victor V. Papilian, căruiua îi aducem calde mulțumiri și pe această cale.

Constantin CUBLEȘAN

VICTOR PAPILIAN

SIMONA SAU PRINȚUL CONSORT

COMEDIE TRAGICĂ ÎN PATRU ACTE

ACTUL I

Cancelaria profesorului Baldovin. Birou, fotolii, un cuier de care atârnă mai multe halate albe. La ridicarea cortinei, Geta Mușat, într-un fotoliu, stă de vorbă cu femeia de serviciu, Măriuța.

Scena I

GETA, MĂRIUȚA

GETA: Va să zică, Măriuțo, ai ajuns proprietară?...
 MĂRIUȚA: Eu eram singura moștenitoare... așa că Dumnezeu m-a ferit și de pizma unchilor și de procesele cu nepoții...
 GETA: Atunci, ai să ne părăsești?
 MĂRIUȚA: Ferească Dumnezeu... deși Ilie mă bate la cap să deschidem o circumă...
 GETA (ironică): Ai îndrăgit știința?
 MĂRIUȚA: M-am obișnuit să slujesc în acest institut, și nu plec pentru nimic în lume. Îmi place domnul profesor, îmi plac domniile asistenți, și chiar dumneavoastră, femeile, care, deși două între ațiți bărbați, vă înțelegeți așa de bine.
 GETA: Nu vrei să devii proprietăreasă?
 MĂRIUȚA: Ba vreau... Ilie, bărbatu-meu, mă bate la cap să pun casa pe numele lui...
 GETA: Nu știi dacă se-nvoiește legea.
 MĂRIUȚA: El a vorbit c-un avocat, și zice că-l deajuns o înscălitură de-a mea... A și ales locul de circumă...
 GETA: Și dumneata?
 MĂRIUȚA: Eu preget... (confidențial) fiindcă știți cum sînt bărbații...
 Odată îi cade alta cu tronc și mă lasă și fără loc și fără casă...
 GETA: Bine judeci. Să nu care cumva să te lași păcălită.
 MĂRIUȚA: Știi cum sînt bărbații... E destul să alunece o altă privire mulierească între soți, ca bărbatul să plece nebun.
 GETA: Bine faci... Să nu cumva să înscălești. Casa e a dumitale, să-ți fie ajutor la nevoie... (intră Simona).

Scena [a] II-a

GETA, SIMONA, MĂRIUȚA

SIMONA (în timp ce-și agață pardesiul și pălăria în cuier, punindu-și halatul): Bună ziua, Geta... Bună ziua, Măriuțo... V-am întrerupt din vorbă...
 GETA: Măriuța îmi făcea confidențe.
 SIMONA: Atunci eu intru în laborator.
 GETA: Nu-i nevoie. Poți și tu să cunoști păsul Măriuții... poate că-ți dai un sfat mai bun...
 SIMONA: Ce s-a întâmplat?
 GETA: Măriuța a moștenit o casă și soțul ei îi bate capul s-o treacă pe numele lui...
 SIMONA: Și tu, Măriuțo?
 GETA: Măriuța se împotrivesc... și pe bună dreptate.
 SIMONA: Nu-i așa... (către Măriuța:) Măriuțo, vrei s-asculți de sfatul culva?
 GETA: De bună seamă că vrea.
 SIMONA: Îți iubești bărbatul?
 MĂRIUȚA: Da... e un bărbat bun.
 SIMONA: Și ce vrea el?
 GETA: Să pună casa pe numele lui.
 SIMONA (către Măriuța): Și tu?
 GETA: Ea pregetă.
 SIMONA: Măriuță, fără multă zăbavă, mîine — dacă nu azi — și azi — dacă nu acum — du-te și fă formele.
 GETA: Simona, ești prea largă cu averea altuia.
 SIMONA (insufletită): Nu... fiindcă, dacă-l iubește, el se află în tot ce e al ei, în tot ce-i aparține... în hainele, în rufe de pe ea, și mai mult încă, în gîndurile, dorurile și vorbele ei... (către Măriuța:) Măriuțo, mîine — dacă nu azi — și azi — dacă nu acum... (se aude soneria.)
 MĂRIUȚA: Au venit ceilalți domni asistenți. Mă duc să deschid...

Scena [a] III-a

SIMONA, GETA

SIMONA: Dar ce-nţimplare aşa de grabnică l-a obligat pe profesor să ne cheme azi, duminică dimineaţa?

GETA (în batjocură): Voiai să te duci la biserică?

SIMONA: Chiar aşa... Spîru e credincios şi eu îl însoţesc la biserică.

GETA (acelaşi joc): E cel puţin ciudat... doi fizicieni, dintre care unul — acela eşti tu — s-a specializat în mecanica ondulatorie, să ascultaţi, ca două babe bigote, slujba anaeronică a unui popă...

SIMONA: Fericirea nu cunoaşte prejudecăţi.

GETA: Tu te duci la biserică şi tot tu vorbeşti de prejudecată.

SIMONA: Prejudecata e condiţionată de teroarea opiniei curente...

Cînd eşti credincios, concluzia atee este o prejudecată, iar cînd eşti ateu, biserica este o prejudecată...

GETA: E o concesie făcută dragostei?

SIMONA: Mă tem de mărturisiri.

GETA: Ai rămas la o pudoare de logodnică...

SIMONA: Nu... dar mă tem că nu mă-nţelegi...

GETA: Îmi subvaluezi vîrsta, crezindu-mă o codană naivă.

SIMONA: Sînt convinsă că dragostea mea pentru Spîru e afectată şi chiar făţarnică...

GETA: Sînt cinci ani de cînd v-aţi luat...

SIMONA: Aproape... sîntem în al patrulea an al căsniciei...

GETA: Şi dragostea voastră a ajuns mistica infinitului?

SIMONA (fără să ia seama la intenţia răutăcioasă): Singura măsură care poate să cuprindă setea noastră de infinit este, fără îndoială, privirea soţului iubit...

GETA: Vorbeşti ca o îndrăgostită, deşi eşti măritată de atîta timp...

SIMONA: Cea mai mare greşeală e să socoteşti căsătoria ca un zăgaz împotriva dragostei.

GETA: Eu cred că-i multă făţarnicie în această zaharicoasă convieţuire. Pînă la urmă, te saturei de sărutări şi îmbrăţişări. Viaţa cere şi altceva.

SIMONA: Ai spus cuvîntul adevărat. Dragostea constă în a trăi în gîndurile fiinţei iubite, în a-i întîmpina cele mai neînsemnate

V. Papilian — Ipostază cazonă.

[5]

dorințe, în a-ți modela voința pe voința ei și în a-ți face un scop din micile ei nimicuri...

GETA: De pildă?

SIMONA: Să fii atentă la cravata pe care o poartă bărbatul iubit, la pălăria pe care o schimbă.

GETA: Asta-i mare pierdere de timp.

SIMONA: Iubirea e ca o lucrare... și cum lucrarea de laborator cere timp, tot așa și iubirea. Nu se poate o iubire frumoasă, fără un sacrificiu de timp.

GETA: Tu nu pari să-ți sacrifici timpul pentru lucrările de știință...

SIMONA: Se găsește timp și pentru lucrările științifice și pentru iubire. (Între Cofaru și Gradea.)

Scena [a] IV-a

GETA, SIMONA, COFARU, GRADEA

COFARU (rîzînd): Știi pentru ce ne-a chemat șeful?

TOȚI (interesați): Pentru ce? Pentru ce?

COFARU: Ca să expună critica lucrărilor.

GETA: Le-a studiat oare pe toate?

COFARU: E șiret vulpoiul. Dintr-o ochire prinde totul.

SIMONA: Domnule Cofaru, cum poți vorbi cu atita ușurință de profesorul nostru?

GRADEA: Cofaru are dreptate. Bătrînul e un vulpoi...

SIMONA: Mai înții, că nu-i bătrîn...

GRADEA: Atinge al cincilea deceniu...

GETA (ironică): Vîrsta cînd Dante a iubit pe Beatrice...

SIMONA: Să năzuim cu toții ca la vîrsta lui să ne păstrăm vioiciunea spiritului, eleganța ființei și îndemînarea minilor lui...

COFARU: Pasiunea dumitale, scumpă doamnă, devine suspectă.

GETA (ironică): Nici o grijă... Simona n-are alt amant decît pe bărbatul ei... (Cei doi bărbați se privesc ironic.)

COFARU (același joc): Trebuie să fii grozav de plictisitor să vorbești mereu c-o singură femeie. Asta-i ea și cum ai mînea tot timpul numai dulceață de mure. Vă spun eu, holteiul ireductibil...

[6]

SIMONA: Ce bună definiție ai dat dumneata chiar, holteiul ireductibil. Căsnicia e o continuă convorbire în doi.

COFARU: Un borcan de dulceață, și numai două lingurițe... (Între profesorul, toți se ridică.)

Scena [a] V-a

PROFESORUL, TOȚI CEILALȚI

PROFESORUL (dă mina cu fiecare, apoi se așază la birou): Luați loc, scumpii mei colegi și prieteni... V-am chemat ca să vă arăt părerea mea asupra lucrărilor voastre. Toate sînt meritorii, dar una se distinge prin noutatea concepției, rigurozitatea demonstrației și precizia calculelor. E vorba de lucrarea colegei voastre, a doamnei Simona Cojocaru. Cauzalitatea și determinismul în fizica cuantică... Felul în care doamna a rezolvat problema nu seamănă deloc c-o speculație metafizică, ținîndu-se strict în cadrul precis al fizicii matematice. Cu un curaj demn de convingere adîncă și siguranță în judecată, doamna Cojocaru a modificat concepțiile einsteiniene asupra spațiului timp, readucîndu-le la cadrul timpului și spațiului obișnuit, îndepărtînd în felul acesta incertitudinile cuantice legate de existența cuantumului de acțiune. În felul acesta s-ar putea obține precizie exactă în fenomenele microfizice. (Către Simona:) Doamnă, permite-mi să-ți prezint felicitările mele, nu ca pe niște banale omagii de comandă, ci ca pe expresia unui cîștit sentiment de admirație. În clipa aceasta privesc cu severitate la lucrările prezentate, la autorii lor și la mine însumi... Se pare că am la activul meu o serie de lucrări importante în microfizică, dar lucrarea dumitale depășește toate lucrările contemporane în acest domeniu... și numele dumitale poate sta la același nivel cu cele mai ilustre nume, ca Plank, Hesenberg și Broglie... (Se scoală, apoi se întoarce.) Uitasem să-ți spun să prezinți lucrarea dumitale la Academie, și de bună seamă va fi premiată. Dar asta e fără importanță. Ai putea pretinde și mai mult, la premiul Nobel chiar, dar și asta e fără importanță... Lucrarea dumitale aruncă o lumină puternică asupra științei noastre. (Către ceilalți asistenți:) Cred că vă bucurați și dumneavoastră, ca și mine, de succesul colegei dumneavoastră... (Pleacă.)

Scena [a] VI-a

GETA, SIMONA, COFARU, SBÂRCEA

COFARU: Bine că nu ne-a înjurat și de mamă...

GETA (răutăcioasă): Nu toate femeile au darul de a reduce timpul și spațiul bărbaților la cadrul obișnuit...

SBÂRCEA: Eu vă invit la un pahar cu vin...

TOȚI: Bună idee...

SIMONA: Eu vă rog să mă iertați... Mai am de lucru în laborator. (Pleacă prin ușa din dreapta.)

Scena [a] VII-a

COFARU, SBÂRCEA, GETA

COFARU (cu înțeles): Ați înțeles cum devine chestia?...

GETA: E cel puțin suspect, ca noi să nu ne fi dat seama că între noi avem așa geniu fizic...

SBÂRCEA: Bătrînul nostru e la menopauză.

COFARU: Menopauza la bărbat e mai agresivă ca la femeie.

GETA: Și mai ridiculă...

GRADEA: Vă due eu la un vin ușor ca pana de rîndunică.

GETA: Și mincinos ca vorba unui profesor academician... (Pleacă cu toții.)

Scena [a] VIII-a

Cîtva timp scena liberă. Întră profesorul, sună, vine femeia de serviciu.

PROFESORUL, MĂRIUȚA

PROFESORUL: Mai este aici vreun asistent?

MĂRIUȚA: Nu, domnule profesor. Au plecat cu toții la un pahar de vin. A plecat și domnișoara Geta... N-a rămas în institut decît doamna Simona...

PROFESORUL: Pottește-o la mine. (Femeia de serviciu pleacă după puțin timp intră Simona.)

[7]

Scena [a] IX-a

PROFESORUL, SIMONA

PROFESORUL: Te-am întrerupt din lucru, scumpă prietenă?

SIMONA: Nu pot nega că vestea de adineaori m-a tulburat atît de mult, și că retragerea mea în laborator a fost impusă, nu atît de dorința de a lucra, cît de trebuința de a medita.

PROFESORUL: Am fost poate cam brutal cu colegii dumitale.

SIMONA: Sînt incapabilă să judec cumpănit. Nu vă pot spune ce fericită m-am simțit după ce-am aflat părerea dumneavoastră asupra lucrării mele...

PROFESORUL: Aș fi vrut să îndrept oarecum indiferența față de ceilalți, dar ei s-au dus la un pahar de vin...

SIMONA: Nu vreau să credeți că bucuria mea se hrănește numai din vanitatea de a-mi vedea numele tipărit în marile [dicționare—?] științifice, sau lucrarea mea discutată la Academie... este și o bucurie pură de a sluji științei. Lucrarea e atît de frumoasă, încît mă simt împărțită între o bucurie orgolioasă și o autentică umilință...

PROFESORUL: Lucrarea dumitale, repet, e admirabilă. Cred că ești convinsă că nici urmă de galanterie nu infrumusețează vorba mea. Nu știu cum să-ți spun cît mă simt de fericit după citirea frumosoarei dumitale lucrări. Parcă terminasem de ascultat o simfonie de Beethoven.

SIMONA: Apropierea e foarte sugestivă. Cînd mă găsește în zburciumul lucrului, am impresia că mă apropii de absolut... de bună seamă că și muzicianul se găsește în aceeași stare, prin dărimarea a ceea ce se numește conștiință.

PROFESORUL: Dimpotrivă, prin extinderea ei în infinit...

SIMONA: O putere năprasnică și invizibilă îmi agită mîna.

PROFESORUL: Lucrarea științifică este poezia raționamentelor și a imboldurilor. Ea are o melodie, susținută pe armonia naturii întregi... De exemplu, linia melodică a lucrării dumitale este posibilitatea de a prevedea exact fenomenele fizice, în fizica cuantelor, iar armonia este reprezentată prin interacțiunea universală, care leagă simplul atom de nebuloasa cea mai îndepărtată.

[8]

[9]

SIMONA: Prin puterea simbolului matematic, noi, fizicienii, construim universul, după cum idelle se materializează în conștiința poetului sub forma cuvintelor, și a muzicianului, în acorduri ce susțin o melodie..

PROFESORUL: Legea e și mai măreață. O idee grandioasă izbucnește dintr-un punct al spațiului și elaborează universurile...

SIMONA: Univers, cuvinte, armonie, simbol matematic... toate au o corespondență.

PROFESORUL: Dar asta e numai o forță a misterului. În sufletul nostru trăiește, arzătoare, nostalgia de a descoperi și cealaltă față din umbră.

SIMONA: Cealaltă față?

PROFESORUL: Da... același simbol corespunde în două domenii: planul cosmic și planul uman...

SIMONA (ușor tulburată): Și în planul uman?...

PROFESORUL: În planul uman răspunde iubirii.

SIMONA: Nu-înțeleg, domnule profesor...

PROFESORUL: N-aș vrea să mă judeci greșit. Sunt convins că mă socotești un om de onoare...

SIMONA: Fără nici o reținere...

PROFESORUL: Atunci, vei fi convinsă că mărturisirea mea nu are nici o legătură cu aprecierea lucrării...

SIMONA: Asta cade în competența șefilor de cenacle literare, care-și declară cenaclele geniale ca să le poată iubi. Noi suntem oameni de știință...

PROFESORUL: Și dacă ți-aș spune că citirea lucrării dumitale s-a soldat cu evocarea iubirii?

SIMONA: Aș fi nedumerită.

PROFESORUL: Și, poate, decepționată... Ei bine, iată care este adevărul. Pe măsură ce simbolurile matematice din lucrarea dumitale mă duceau la crearea unei lumi exterioare, inima mea, printr-o mișcare analogă, mă conducea la crearea unei lumi interioare, a unei lumi de iubire... (Hotărit;) Da, Simona, te iubesc...

SIMONA: Domnule profesor, mă simt din ce în ce mai uimită...

PROFESORUL: Până azi am avut o încredere deplină în fizica matematică... de azi înainte, încrederea mi-o pun în iubirea mea. Ești liberă să alegi...

[10]

SIMONA: Domnule profesor, sînt din ce în ce mai tulburată...

PROFESORUL (îi ia mîna și o mîngie ușor): Te rog, ascultă-mă... și-mi vei da răspunsul cînd vei crede de cuviință. Înțeleg scrupulele dumitale. Ești măritată și-ți iubești soțul. Dar soțul dumitale, care a fost elevul meu, este o mediocritate plată. Profesor de liceu la cursul inferior... nici nu se putea o profesiune mai potrivită. În schimb, dumneata ești flacăra geniului. Iată ce mă cheamă cu atîta stăruință. Ești frumoasă. Dar nu voluptatea legată de frumusețe mă îmbie, ci forța geniului. Pe dumneata te leagă de soț trebuința de afecțiune, proprie la orice femeie. Te-ai socotit numai femeie, eu ți-am descoperit geniul. Ai o datorie și pentru genialitatea dumitale. Simona, te iubesc... Îți iubesc frumusețea fizică, dusă la perfecțiune prin genialitate. Simona, te iubesc... și aștept. Prietenă, amantă sau soție... orice soluție ai vrea, eu o primesc. Aștept, aștept clipa potrivită cînd să-mi dai răspunsul... (îi sărută mîna.)

CORTINA

ACTUL II

Cameră modestă în locuința familiei Cojocaru. La ridicarea cortinei, coana Despina (mama Simonei) vorbește cu ginerele ei, Spiru Cojocaru.

Scena I

DESPINA, SPIRU

DESPINA: Ați pierdut slujba de azi, puile.

SPIRU: Ce să-ți spun, mamă... Poate vorbesc cu păcat... dar fără Simona, cerul se împotrivesc chemării mele. Cerul universului meu s-a adunat în jurul femeii iubite, ținând-o strâns în îmbrățișarea lui de lumină.

DESPINA: Te-nțeleg, puile. Iubirea este o taină. Ea vă ține în veșnica tinerețe a amantilor... Ți-o spun eu, care, din nefericire, la câteva luni după căsătorie, am îmbătrinit dintr-o dată prin necredința lui. La câteva luni după căsătorie, mi-am dat seama că el vorbea prin alte vorbe, gîndea gînduri străine de mintea mea... iar cînd mă îmbrățișa, îl simțeam mai departe ca soarele de pămînt.

SPIRU: Mamă, eu sînt un om fericit. Iubesc și sînt iubit... Nici o femeie, în afară de Simona, nu m-ar putea atrage. Ne găsim într-o continuă împărtășanie sufletească. Nimic nu-i mincinos în ceea ce-i dau, nimic nu-i mincinos în ceea ce primesc...

DESPINA: Puile, tu ești un om admirabil...

SPIRU: Nu mă copleși cu laudele, mamă...

DESPINA: Trebuie să recunosc darul frumuseții tale sufletești.

SPIRU: Nu-l nîc o greutate să îndeplinești ceea ce-i firesc.

DESPINA: Firesc a fost să-ți vinzi două moși moștenite de la părinți, ca să întreții pe Simona la școală, fiindcă o iubeai... firesc a fost s-o iei în căsătorie cînd, nici tu nici ea, n-aveai vreo situație... dar nu tot așa de firesc a fost să mă iei pe mine, femeie bătrînă, mai degrabă povară decît ajutor, și să mă socotești ca mama ta...

SPIRU: Și asta tot firesc era, mamă. Fără dumneata în casă, dragostea mea ar fi stîrbită... De-am făcut un bine, eu l-am și uitat.

DESPINA: Dar eu nu-l voi uita nicînd.

[11]

SPIRU: (ca să schimbe vorba): De ce-o fi întîrziînd Simona?...

DESPINA: A chemat-o profesorul Baldovin.

SPIRU: Excepțional om, acest profesor... dar grozav de egoist...

DESPINA: Asta n-am putea-o spune.

SPIRU: Egoist numai pentru [preocuparea — lectio incerta] științifică.

Pentru o lucrare științifică ar fi în stare să-și jertfească soția, copii, prietenii...

DESPINA: E căsătorit?

SPIRU: Un om egoist nu trăiește nici pentru el, necum pentru alții... trăiește doar pentru lucrarea științifică, și fiindcă nu are posibilitatea să-și sacrifice soția, copiii și prietenii, își jertfește colaboratorii... Să nu ne mirăm dacă, azi, duminică, Simona s-ar întoarce la ora patru după masă, fiindcă domnului Baldovin i-a năzărit o nouă idee științifică, pe care, pătimaș cum e pentru știință, n-are răbdare să aștepte pînă mîine, s-o experimenteze... (Între Simona.)

Scena [a] II-a

DESPINA, SIMONA, SPIRU

SIMONA: Bună ziua, mamă... bună ziua, Puile.

DESPINA: Toemai de tine vorbeam.

SIMONA: M-a reținut profesorul.

SPIRU (către Despina): Ți-am spus eu...

SIMONA (strălucind de bucurie): Dar nu știți pentru ce...

SPIRU: A avut o idee științifică și a simțit nevoia s-o rezolve la repezeală.

SIMONA: Ceva mai minunat...

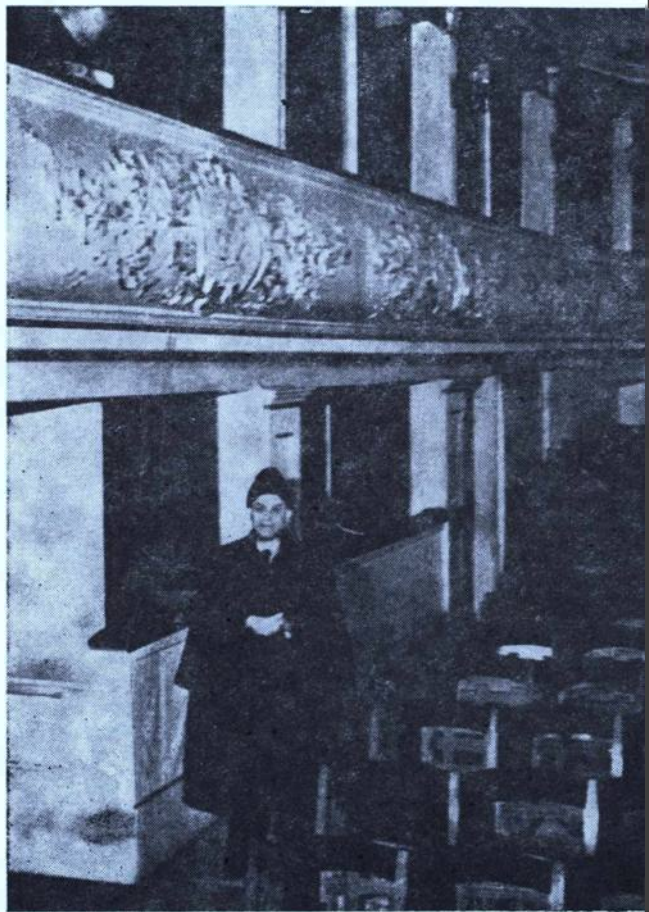
SPIRU (deconcertat): Ai stabilit în știință noi legături, care te îndreptățesc să găsești mulțumire.

SIMONA: Nu mă mustra, dragă Puile. Sînt atît de fericită!... și fericirea mea se răsfrînge și asupra căminului nostru. Încăpuțiți-vă că profesorul a găsit că lucrarea mea e cea mai meritorie și o va prezenta la Academie pentru premiere... (Vede dezamăgirea Despinei și a lui Spiru.) Cum, nu vă bucurați?... (Către Spiru:) Mama nu poate înțelege frumusețea unei lucrări științifice, dar tu, Puile?... Tu, care, ca și mine, ești fizician?... (Pauză penibilă.)

DESPINA: Eu mă duc să pun prăjitura la cuptor... (Pleacă.)

[12]

În sala Teatrului Național din Cluj.

Scena [a] III-a

SIMONA, SPIRU

SIMONA (apropiindu-se de Spiru): Ce crivăţ răvăşeşte cartea de aur a iubirii?... şi ce negură de cărbune îi întunecă slovele?

SPIRU: Descifrarea unor pagini încă necitite...

SIMONA (mirată): Vorba ta aduce a cimilitură... şi zadarnic încerc să prind şoapta secretă a inimii tale...

SPIRU: Mă mir... căci inima mea hohoteşte ca furtuna în codru...

SIMONA: Puiule, eu vin la tine cu aceeaşi inimă pură de logodnică...

SPIRU: Iar eu nu-mi calc legământul dintru început, nici o minciună...

SIMONA: Nici o minciună... dar şi nici o profanare...

SPIRU: Adevărat... iubirea noastră va să fie pură ca faţa oglinzii de cleştar.

SIMONA: Oare, aburul cugetului meu i-a pătat luciul? (Tăcere.)

Puiule, vorbeşte... (Tăcere.) Prin urmare, o bănuială otrăveşte apa vie a elanului tău de iubire... (Tăcere.) Vorbeşte, Puiule...

SPIRU: Da, aşa e...

SIMONA: Adevărat?

SPIRU: Da, adevărat. Tu nu-mi mai aparţii.

SIMONA: Parcă m-am trezit dintr-un somn cu vise frumoase, ca să cad în incoerenţa beznei...

SPIRU (tot mai îndrăgostit): Din ce în ce mă conving mai mult că tu nu-mi mai aparţii...

SIMONA: Dar nu mi s-a întâmplat nimic.

SPIRU (furios): Nu ți s-a întâmplat nimic?...

SIMONA (dintr-o dată smerită): Nu mi s-a întâmplat nimic ce te-ar putea interesa pe tine...

SPIRU (râzind amar): Nimic ce m-ar putea interesa pe mine...

SIMONA: Îţi jur, Puiule...

SPIRU: Dar tu mărturiseşti...

SIMONA: Îmi pierd capul. Ce mărturisesc, Puiule?...

SPIRU: Ai mărturisit că se poate de desluşit că o prăpastie s-a căscat între noi...

SIMONA: Îmi vijile capul grozav. Am mărturisit eu aşa ceva?...

SPIRU: La o femeie ca tine, pilda şi metafora spun mai mult decât cuvântul propriu...

SIMONA: În loc să fii fericit de succesul meu...

SPIRU: Succesul tău...

SIMONA: Fiindcă succesul meu e și al tău...

SPIRU: Minciună.

SIMONA (înmărmurită): Puiule, nu te-am văzut niciodată în starea asta.

SPIRU: Fiindcă ai călcat învoiala... Minciuna, a fost vorba dintru început, s-o alungăm dintre noi.

SIMONA: Minciuna și profanarea...

SPIRU: Asta mă indignează. Minciuna și profanarea.

SIMONA: Căsnicia noastră de aur a fost susținută de acest motto:

Fără minciună și fără profanare...

SPIRU: Iar tu l-ai călcat acum...

SIMONA: Puiule, nu mă chinul... Spune-mi deslușit ce te supără în purtarea mea și mă voi sili să mă-ndrept...

SPIRU (ironic): Te vei sili? Ei bine, fără silă... Vreau să acționezi spontan...

SIMONA (tulburată): Nu știu la ce faci aluzie...

SPIRU: Fac aluzie la egoismul tău.

SIMONA: Devil tot mai misterios. Liniștește-te... Poate că zina de azi a tulburat toată viața noastră.

SPIRU: Vezi bine... azi ai fost consacrată mare savantă și academiciană...

SIMONA (izbucnind în ris): Am înțeles. Ești invidios ca un școlar... (Grav:) și eu care credeam că ești gelos...

SPIRU (sigur pe el): Nu sînt gelos... dar nu pot suporta gîndul ca tu să-ți începi o nouă viață în afară de mine... fiindcă viața ta științifică te va depărta fatal de iubirea noastră...

SIMONA: Și ce-ar trebui să fac?

SPIRU: Să renunți.

SIMONA: Să renunț la viața mea științifică? Mai bine moartă...

SPIRU: Atunci admiti o dublă viață?... Una cu mine și alta în to-vărășia altora?...

SIMONA: Ce să fac?

SPIRU: Dacă m-ai iubi cu adevărat, ai ști cum să procedezi...

SIMONA: Nu pot renunța la vocația mea științifică...

SPIRU: Ar mai fi o soluție...

SIMONA: Care?

SPIRU: Să atragi lucrarea aici...

SIMONA: Unde aici?... În această cameră mobilată? Dar, Puiule.. parcă n-ai fi fizician. Eu am nevoie de un laborator...

SPIRU: Experiențele le-ai putea continua la Institut, și calculele, care alcătuiesc baza lucrării, ar putea fi făcute în această cameră mobilată...

SIMONA: Și care ar fi folosul?

SPIRU: Te faci a nu înțelege...

SIMONA: Îți jur că nu înțeleg.

SPIRU: Ei bine, în loc să profite profesorul Baldovin de mintea ta, ar profita...

SIMONA: Tu?...

SPIRU: De ce te miri? Nu sînt și eu fizician?

SIMONA: Dar bine, ideea e a profesorului, și conducerea experimentală e tot a lui, supravegherea științifică a lui...

SPIRU: Dar ambianța sufletească este a acestei modeste locuințe...

SIMONA: Mărturisesc, Puiule, că nu bănuлам asemenea ambiții deșarte în sufletul tău...

SPIRU: Desigur, eu sînt un prostănac, un nătărău, un biet profesor de curs inferior...

SIMONA: Dar n-am spus asta, Puiule...

SPIRU: Ți-am spus că o persoană ca tine vorbește în pilde și metafore... și un soț civilizat trebuie să citească pe sub cuvinte...

SIMONA: Și eu caut să înțeleg pe sub cuvinte.

SPIRU: Îți voi vorbi pe șleau...

SIMONA: Așa și vreau.

SPIRU: Prin faptul că ai lucrat în afară de mine, tu m-ai înșelat.

SIMONA (rîzînd): Te-am înșelat?

SPIRU: Ca femeie, tu te gîndești numai la o singură înșelătorie.

Dar mai sînt și alte feluri de înșelătorii.

SIMONA: Și poate ar fi potrivit să-ți trec ție lucrarea mea...

SPIRU: Și de ce nu?

SIMONA (indignată): Ai primi tu să semnezi o lucrare care nu e a ta?...

SPIRU: Orice lucrare a ta îmi aparține...

SIMONA: În virtutea cărui drept?

SPIRU: Al dreptului de soț...

SIMONA: Ai fi în stare?

SPIRU (holărit): Da...

SIMONA (izbucnind): Asta nu, nu... E ceva oribil...

SPIRU: Asta e o dovadă peremptorie că nu mă iubești...

SIMONA: Nu te iubesc?... Nu te iubesc?... (Izbucnește în plins, intră coana Despina.)

Scena [a] IV-a

DESPINA, SIMONA, SPIRU

DESPINA: Ce e?... Ce s-a întâmplat?

SPIRU: Simona nu mă iubește...

SIMONA: Mamă, Spiru îmi cere o imposibilitate...

DESPINA: Ce-ți cere?

SIMONA: Să trec pe numele lui lucrarea mea...

DESPINA: Și tu?

SIMONA: Eu refuz.

SPIRU: Vezi, mamă?...

DESPINA: Puiu are dreptate. Trebuie să-i treci lui lucrarea ta. El e totul... Tu nu ești nimic față de el...

C O R T I N A

ACTUL III

Același decor

Scena I

SIMONA, DESPINA

SIMONA: E ceva de neînțeles în purtarea lui Spiru.

DESPINA: Eu îl înțeleg prea bine. Are dreptate.

SIMONA: Lucrarea mea...

DESPINA: Tu n-ai nimic al tău. Totul aparține soțului, mai ales când el este o comoară de cinste și iubire...

SIMONA: Mamă, eu sint mai în măsură să-i cunosc toate bunele însușiri, și tocmai de aceea gustul lui m-a înspăimântat...

DESPINA: Tu n-ai dreptate. Presupune c-ai brodat niște batiste... mai eu drag le dai soțului decît oricărui alt prieten...

SIMONA: E cu totul altceva...

DESPINA: Cînd a fost vorba de viitorul tău, el n-a pregetat să-și vîndă toată moștenirea.

SIMONA: Iar eu i-am dat, fără să precupețesc, frumusețea, tinerețea, fecioria mea... tot ce aveam eu mai de preț și mai curat...

DESPINA: El vrea lucrarea ta, și trebuie să i-o dai, altcum toate darurile tale rămîn fără însemnătate.

SIMONA: Mamă, sint fapte și lucruri care nu se pot compara...

DESPINA: Eu zic să-i treci lucrarea, așa cum vrea Puiu...

SIMONA: Ar fi să-l compromit... Toată lumea, inclusiv profesorul, știe că-i lucrarea mea...

DESPINA: S-a gîndit el și la asta... O s-o publică în străinătate sub înscălitura S. Ciobanu... Și numele tău, și al lui încep cu litera S.

SIMONA: Ți-a spus el asta?

DESPINA: De ce să nu-mi spună?

SIMONA: Ce oroare...

DESPINA: Rău ți s-a sucit mintea, dragă fată, de nu mai poate judeca ce-i drept și ce-i strimbe...

SIMONA: Cu neputință...

DESPINA: Ești fata mea și ar trebui să țin cu tine... dar sînt de partea lui. Soțul tău are dreptate și tu trebuie să te supui.

SIMONA: Dar e monstruos, mamă...

DESPINA: Nu mai monstruos ca faptul că tu nu-ți iubești soțul...

SIMONA: Cum, eu nu-mi iubesc soțul...? Am impresia, mamă, e-ați înnebunit amindoi. (Soneria.)

DESPINA: Mă duc să văd cine a venit... (După citva timp intră profesorul Baldovin.)

Scena [a] II-a

BALDOVIN, SIMONA

BALDOVIN: Scumpă prietenă, m-am temut că ești bolnavă, de-ai lipsit zilele acestea de la Institut...

SIMONA: E adevărat că nu m-am simțit bine...

BALDOVIN: Efortul creator lasă depresii nervoase. Câtă să te întremezi mai repede. Absența dumitale s-a resimțit, cel puțin pentru mine... Dumneata aduci totdeauna un adînc simț al adevărului și o judecată justă în toate problemele...

SIMONA: Îndată ce mă voi simți întremată, domnule profesor, mă voi prezenta la lucru... fiindcă această reținere în casă de cîteva zile mi-a dezvăluit o însușire încă necunoscută, prețuirea științei dezinteresate...

BALDOVIN: Sînt fericit că te aud vorbind astfel... intrucît, la noi în țară, și chiar în alte țări mai avansate, numai știința interesată, adică producătoare de succes — material sau moral — este totul pentru creator...

SIMONA: Domnule profesor, trec printr-o grea încercare... de soluționarea ei depinde poate viitorul meu...

BALDOVIN (înțelegînd greșit): Sînt destul de civilizată, scumpă prietenă, ca să nu mă vîr ca un cazuist catolic în dezbinările dumitale sufleteste... dar sînt tot atît de convins că puterea valorii morale este la dumneata atît de mare cît și puterea judecății. Ești un exemplar rar de umanitate, în care virtuțile inteligenței sînt grefate pe cultul unei energii barbare...

SIMONA: Aveți dreptate, domnule profesor... sînt o bucurie sălbatică să-mi dovedesc acest prisos de energie.

PROFESORUL (același joc): Sînt gata să te secundez cu un entuziasm cîstit, în efortul dumitale...

SIMONA: În zilele acestea mi-am simțit sufletul năpădit de o năvală de tristețe, din ce în ce mai greu de suportat.

PROFESORUL: Sînt, într-adevăr, afectat...

SIMONA: Dumneavoastră, om perfect echilibrat, nu puteți ști ce voluptate produce febra mare și amețea, în unele momente amare. Simți cum toate devin accesibile, ușoare și minunate... la unele te gîndești cu voluptate. Dar e mai bine să nu vorbim despre asta...

PROFESORUL (același joc): Dimpotrivă, să nu pierdem clipa. Eu sînt împăcat cu tot ce mi se întîmplă, și pentru toate, mulțumesc soartei...

SIMONA: Eu nu pot să-i mulțumesc pentru ce mi se întîmplă acum... Mi-e teamă să n-o supăr. De aceea trec în vîrfurile picioarelor peste absurdele mele pretenții...

PROFESORUL (insistent): Dimpotrivă... te rog, continuă. Mă considerîndăjuns de prieten, ca să pot afla toate nedumeririle care-ți încarcă privirea cu tristețe. Mărturisește cîstit... Îți pot veni în ajutor.

SIMONA: Da.

PROFESORUL: Vorbește... Voi fi fericit să-ți cunosc sufletul, prin nefericirile dumitale... și voi fi și mai fericit să-ți pot veni în ajutor.

SIMONA: Mă puteți ajuta...

PROFESORUL: Sînt gata.

SIMONA: Atunci, vă rog să numiți pe Puiu, pe soțul meu, asistent la institutul dumneavoastră.

PROFESORUL: Pe Spiru?

SIMONA: Da, pe el...

PROFESORUL: El e un excelent profesor de liceu... Fiecare om cu vocația lui...

SIMONA: El ar vrea să facă știință.

PROFESORUL: Cine vrea? El sau dumneata?...

SIMONA: Eu.

PROFESORUL (brusc deprimat): Am înțeles, scumpă prietenă. Îi voi numi... Dar cererea dumitale îmi deșteaptă o gravă și, poate, nedreaptă bănuială. Vrei să ai pe soțul dumitale lîngă dumneata, fiindcă te temi de mine, probabil...

[21]

SIMONA: Vai... domnule profesor...

PROFESORUL: Scumpă prietenă, am destulă eleganță morală ca să nu abuzez de situația mea de șef. Nu sînt un șef de birou, iar dumneata nu ești o simplă dactilografă...

SIMONA: O clipă nu m-am gîndit la asta, domnule profesor...

PROFESORUL: E greu de ghicit pe ce se întemeiază părerile oamenilor despre semenii lor. Nu, ce ești tu, dar numai ce le dai din tine... Așa e legea, și eu n-am avut înțelepciunea s-o înțeleg decît acum. (Ridicîndu-se:) Scumpă prietenă, soțul dumitale va fi numit... de miine încolo poate veni să lucreze în laborator. Îl aștept... Numai că, vrînd să-i fac un bine, să nu-i fi făcut un rău... (Îi întinde mina și pleacă.) De altfel, cred, că un sfat sau o rugămintă nu trebuie să schimbe o hotărîre... (Pleacă.)

Scena [a] III-a

SIMONA cînta timp singură, apoi intră DESPINA

DESPINA: Ce voia profesorul tău?

SIMONA: Dorește ca Puiu să lucreze în institutul său...

DESPINA (bănuitoare): El dorește sau tu dorești?

SIMONA: Mamă, întrebările dumitale sînt adevărate cazne...

DESPINA: Fiindcă, pentru înția dată în viața ta, inima ți-e pusă la grea încercare...

SIMONA: Ce adevăruri, pe care eu nu le pot cunoaște, dibuiești dumneata în sufletul meu?

DESPINA: Mă întreb, n-ar fi bine ca tu, care ești credincioasă, dar gîndești omenește, să te întreb ce valoare are o femeie care, cu gîndul la minunata ei reputație, nu se sinchisește de suferința și umilința altuia...

SIMONA: Mă-nspăimîntî, mamă...

DESPINA: Vine un om, care-i soțul tău, care te iubește mai mult decît orice pe lume... care ți-a dat, nu una, ci o mie de dovezi de iubire și sacrificiu... vine la tine și-ți spune cîntît că lui îi trebuie, pentru iubirea sa și siguranța ta, un dar din zestrea ta...

SIMONA: Un dar din zestrea mea?

[22]

DESPINA: Care e virtutea ta, cînd, cu gîndul numai la minunata ta reputație, îi dai o lecție de corectitudine și virtute?...

SIMONA: Mamă, iartă-mă... dar judeci ca pe vremea dumitale...

DESPINA: Poate. Dar pe vremea mea nu se concepea o femeie care să umilească pe bărbatul ce-i cere dragoste, și care o merită pentru frumusețea clipei aceleia...

SIMONA: E vorba de reputație, mamă...

DESPINA: Puțin mi-ar fi păsat de reputația și de salvarea mea. Să fiu sigură că el mă înțelege... și mi-ar fi fost deajuns. Ca să vezi ce lipsă de orgoliu era în blestemată noastră inimă, a femeilor de demult... (Intră zgomotos Geta, Cofaru și Gradea.)

Scena [a] IV-a

SIMONA, DESPINA, GETA, COFARU și GRADEA

COFARU: Am venit să-l luăm pe fratele Spirache la un pahar cu bere. În drum ne-am întîlnit cu profesorul, care ne-a anunțat fericita veste... și atunci, am zis colegilor: să mergem, să luăm și pe Spirache...

SIMONA: Fiți bineveniți... Sînt foarte fericită de atenția voastră... (Către Despina:) Mamă, să facem pe voia prietenilor noștri, și să le oferim un pahar cu vin...

DESPINA: Numai decît... (Pleacă.)

SIMONA: De multă vreme voia Puiu să lucreze științific. S-a plictisit — și pe bună dreptate — de lecțiile de liceu. Are în el o mare pasiune științifică.

COFARU (cu o privire de înțeles către ceilalți): Da, o mare pasiune științifică...

SIMONA: Nici nu vă dați seama ce colaborator minunat ne vine... Nu că e soțul meu, dar este un om admirabil... [(Pleacă.)]

GRADEA: Îl cunoaștem... ne-a fost coleg de facultate...

COFARU (grosolan): Dar de ce nu mai vine sprîțul? Mi s-a uscat gîtulejul...

COFARU: Ce bine că sîntem singuri... Pot ridica un toast în sănătatea prințului consort.

GRADEA, GETA (rîzînd): Bună găselniță. Prinț consort.

COFARU: Care e și un excelent amfitrion... (Rîd cu toții, intră Simona c-o tavă cu pahare).

Victor Papilian (1950).

COFARU (ia un pahar de pe tavă și închină): Îmi vin în minte versurile lui Molière. Cu ele, înalț paharul meu: Le veritable Amphitryon est l'Amphitryon où l'on dine...

CORTINA

ACTUL IV

Laborator cu instrumente fizicale. [sic /] Ușă în dreapta, ușă în stînga, ușă în față. După ridicarea cortinei, intră Simona cu Spiru.

Scena I

SIMONA, SPIRU

SIMONA: Ești fericit, Puile? Ți-ai ajuns scopul, să faci știință. Din parte-mi, eu sînt cît se poate de fericită...

SPIRU: Pentru mine, laboratorul nu-l o oglindă în care să mă privesc, spre a mă vedea frumos, puternic și mareș...

SIMONA: Eu mă simt tare bine în acest laborator... și nu ca să mă privesc ca într-o oglindă, ci ca să continui viața din căsuța noastră. Laboratorul este salonul nostru, în care ne urmăm vorba noastră zilnică.

SPIRU: Să-ți spun cîstit. Cînd pleci în laboratorul tău, mă simt atît de singur... atît de singur, încît aud tic-tacul ceasului și bătăile inimii mele.

SIMONA: Eu sînt atît de fericită să te știu lucrînd lingă mine... Uneori mă-ntreb : ce să fac cu atîta fericire? Am impresia c-am ajuns pe culmea dragostei, unde toate resursele fericirii și ale frumosului sînt numai în mine... Poate, fiindcă acum te-ai situat în adevărata ta lumină...

SPIRU: Ești, eu adevărat, atît de fericită?

SIMONA: Fericire de femeie însărcinată...

SPIRU: Eu nu simt decît ostilitate...

SIMONA: Ostilitatea cui?

SPIRU: Ostilitatea tuturor... a profesorului, a colegilor, și mai cu seamă a acestor aparate, a acestor coli de hîrtie și creioane...

SIMONA: Sufletul tău e șlefuit în mii de fașete. De unde-l privești, tot scilpește...

SPIRU: De ce nu mă-ntrebi fără ascunziș de ce mi-e frică? Să-ți răspund la fel de cîstit: Mi-e o frică îngrozitoare de mine... (Prin stînga vine în fugă Cofaru, trece prin scenă și iese în dreapta.)

Scena [a] II-a

COFARU, SIMONA, SPIRU, PROFESORUL

COFARU: Toată lumea la loc... vine bătrînul cu temele... (Fuge prin uşa din stînga.)

SIMONA: Puiule, mă duc în laboratorul meu, să mă găsească acolo profesorul... Peste cîteva luni, cînd te vei fi obișnuit cu felul de lucru, voi ruga pe profesor să te treacă la mine... să fim o brătară a gîndului... (De la ușa din dreapta:) Nu uita... Eu sînt brățara gîndului tău... (Pleacă.)

Scena [a] III-a

SPIRU, PROFESORUL, MĂRIUȚA

PROFESORUL (c-un teanc de hîrtii în mînă): Ulte, Spirule, am adus teza pe care trebuie s-o lucrezi... (Lasă o coală de hîrtie și pleacă.)

SPIRU (singur, începe să lucreze. Se vede că lucrul merge greu. Devine nerăbdător, apoi exclamă): Blestemată lucrare. Nu merge deloc. (În dreapta a apărut Geta, Cofaru și Gradea; își fac semne și rid de incapacitatea lui Spiru. Pe ușa din stînga a apărut Măriuța și vede jocul celor trei, așteaptă pînă ce cei trei pleacă, apoi se apropie de Spiru.)

MĂRIUȚA: Merge greu, domnule Spiru?

SPIRU: Greu, Măriuță, foarte greu.

MĂRIUȚA: Eu am o părere... Chemați pe doamna Simona și, cît ați clipi din ochi, greu! pier...

SPIRU: Nu, nu se poate... doamna are altceva de lucru.

MĂRIUȚA: Eu îi cunosc pe toți. Nici unul, nici chiar domnul profesor, n-are dibăcia doamnei. Domnul profesor singur ne-a spus...

SPIRU: Nu se poate, nu se poate...

MĂRIUȚA: Să nu fie domnul atît de trufaș. Doar e soția domnului... Știi că eu am pus casa pe numele lui Ilie?...

SPIRU (amabil): Pe numele lui Ilie? Dar cine-i Ilie?

MĂRIUȚA: Nu v-a spus doamna? E soțul meu... și el a vrut să trec casa pe care o moștenisem, pe numele lui. La început m-am împotrivit... dar, pe urmă, doamna Simona m-a povățuit bine... Acum sînt fericită... Iar Ilie și-a deschis o circumă...

SPIRU: Ai trecut casa pe numele lui?

MĂRIUȚA: Toți m-au sfătuit rău... numai doamna Simona mi-a vrut binele, spunînd că tot ce este al meu, e și al lui...

SPIRU: Bine, Măriuțo... Acum lasă-mă să lucrez, să am rezultatul gata cînd va veni domnul profesor.

MĂRIUȚA: Eu zic să chemați pe doamna Simona...

SPIRU: Nu se poate. Ea are lucrul ei...

MĂRIUȚA: Asta nu-i nimic... cît face altul o lucrare, domna face două.

SPIRU: Bine, bine... dar eu vreau să lucrez singur.

MĂRIUȚA: Domnul e prea trufaș. Așa am fost și eu. Dar numai cînd am iscălit actul pentru Ilie, mi-am dat seama cît e de bine să te faci una cu bărbatul... (Pleacă. Spiru, singur, se căznește; intră Simona.)

Scena [a] IV-a

SPIRU, SIMONA

SIMONA: Dragă Puiule, te rog, treci în laboratorul meu și controlează calculele...

SPIRU: Și dacă greșesc?

SIMONA: Numai tu lucrezi cu iubire pentru mine, și nu vei greși...

SPIRU: Dar eu n-am putut urni nici problema mea.

SIMONA: Fă-mi serviciul acesta... problema mea are o urgență. Profesorul vrea s-o prezinte la Academie și-i trebuie mai repede. Te rog, Puiule...

SPIRU: Dacă ai încredere în mine...

SIMONA (convinsă): Deplină încredere... Hai, Puiule. (Pleacă amîndoi. După cîva timp, Simona se întoarce și începe să lucreze la problema lui Puiu. În timp ce e cufundată în lucru, la ușa din dreapta apar cei trei: Cofaru, Geta și Gradea. Cofaru le face semn, arătînd pe Simona. Pufnesc în ris și pleacă. Simona lucrează de zor.)

Scena [a] V-a

SPIRU, SIMONA

SPIRU (intrînd grăbit prin faţă): **Simona, Simona... nenorocire. Am încrecat calculele...**

SIMONA: **Cu neputinţă... Problema era pusă pe calea cea bună şi n-aveai decît să urmăreşti calculele.**

SPIRU (disperat): **Şi totuşi ţi-am încrecat totul.**

COFARU (intrînd): **Profesorul...**

SPIRU: **Alcargă, Simona, şi vezi ce poţi repara... (Simona pleacă. Prin dreapta intră profesorul, Geta şi Gradea.)**

Scena [a] VI-a

PROFESORUL, COFARU, GETA, GRADEA, SPIRU

PROFESORUL: **Ei, prietene, să-ţi vedem isprava... (la foaia şi citeşte din ce în ce mai uimit.) Bravo, Spirule... ce surpriză plăcută. Rezolvarea ta este cea bună şi tehnica o minunăţie... (Din ce în ce mai entuziasmat:) Bravo, Spirule, bravo... (Către ceilalţi:) Prietenul Spiru este un talent matematic...**

COFARU (face semne, tumult cu înţeles.)

PROFESORUL (urmînd): **Avea mai multe căi de urmat, dar a ales-o pe cea mai simplă şi mai precisă... Bravo, colega Spiru! Te felicit.**

COFARU (izbucînd): **Elogiile nu trebuie aduse lui... el nu-i decît un prinţ consort... (Geta şi Gradea izbucnesc în ris.)**

PROFESORUL: **Răutatea dumitale, Cofarule, nu mă poate impresiona...**

COFARU: **Întrebaţi pe Gradea şi pe Geta... (Către ei:) Nu-i aşa că amic-ul nostru Spiru face oficiu de soţ consort?... De altfel este o meserie foarte onorabilă... Şi Joliot Curie face acelaşi oficiu...**

PROFESORUL: **Eu iau lucrul aşa cum l-am găsit... şi te felicit pentru frumoasa dumitale lucrare... (Pleacă spre dreapta, însoţit de Cofaru, Gradea şi Geta.)**

[27]

Scena [a] VII-a

SPIRU

Se plimbă agitat, în culmea deznădejdei, apoi se apropie de masă scrie cîteva cuvinte şi ia o sticlă cu cianur.

SPIRU: **Cianur de potasiu... Tu eşti singura şi marea dezlegare a celei mai mari probleme... (Bea otrava şi după cîteva clipe cade cu capul pe masă. Intră Măriuţa.)**

MĂRIUŢA: **Domnule Spiru, domnule Spiru... a telefonat după dumneata... (Îl vede şi dă un strigăt, apoi pleacă şi se întoarce cu Geta, Cofaru şi Gradea.)**

COFARU (se uită la mort, vede hîrtia şi citeşte): **Simona, iartă-mă... dar alături de tine sînt un exilat şi nu mai pot suporta... prefer moartea...**

GRADEA: **Ia te uită, ce-a dat din el...**

COFARU: **Cine anunţă pe bătrîn şi pe prinţesa regentă...**

GETA: **Să nu le stricăm dulcele tete-à-tete...**

COFARU (iese pe uşă şi strigă): **Măriuţo, Măriuţo... (Intră Măriuţa.)**

Du-te şi anunţă pe bătrîn că prinţul consort...

MĂRIUŢA: **Ce să spun?**

COFARU (atîtînd spre Spiru): **Tu nu vezi?**

MĂRIUŢA: **Mă duc... mă duc...**

COFARU: **Nici măcar nu putem striga: Le roi est mort, vive le roi...**

CORTINĂ

[28]

TABLOU FINAL

Scena I

DESPINA, SIMONA

DESPINA: Te rog să nu chemi pe nici unul din colegii tăi la parastasul de mine.

SIMONA: Nu i-ai iertat încă, mamă?

DESPINA: Cum să-i iert, cînd de la răutatea lor se trage nenorocirea noastră?...

SIMONA: N-ai nici o dovadă.

DESPINA: Chiar dacă n-ar fi mărturisirea Măriuței, instinctul meu de mamă nu greșește.

SIMONA: Măriuța e fleacă, ca toate femeile de teapa ei...

DESPINA: Iar Cofaru, Grădea și Geta, niște ticăloși... (Înfuriindu-se:) Nu vreau să-i știu lingă noi, cînd biserica va fi umplută de slava lui Puiu...

SIMONA: Nu uita, mamă... eu eu ei luerez.

DESPINA: Iar eu, din umbra și din duhul ginerelui meu, trăiesc... Candelă chipului lui luminează și azi această casă.

SIMONA: Mamă, simți o plăcere perversă să mă chinuiești.

DESPINA: Zilele acestea, în care se împlinește un an de la nenorocirea noastră, mi-am inundat sufletul de o năvală de tristețe, din ce în ce mai greu de îndurat. Odinioară, numai prin prezența lui, casa noastră căpăta un spor de viață. Greutățile deveneau ușoare, toate lucrurile erau apropiate și minunate și totdeauna te simțeai împăcat...

SIMONA: Mamă, imi vorbești ca și cum eu nu l-aș fi iubit...

DESPINA: Da, nu l-ai iubit...

SIMONA: Am impresia că nu mă cunoști...

DESPINA: În iubire nu interesează ce ești în fond, dar numai ce dai din tine...

SIMONA: Și eu?

DESPINA: Ai ținut prea mult la părerea oamenilor... iar trufia te-a ademenit cu multimea îndemnurilor și sfaturilor greșite...

SIMONA: Am fost o egoistă?

DESPINA: Da, adevărat. Ai fost o egoistă...

SIMONA: Ce-a știut el de mine? Ce știi tu de mine? (Soneria. Despina aleargă la fereastră.)

DESPINA: Profesorul... (Cu amărăciune:) Și profesorul ăsta...

SIMONA: Mamă, nu-l asupri... Abia s-a întors din străinătate și a venit să ne viziteze...

DESPINA: Și el... și el a ajutat să arunci înfunerie în lumina acestei case... Mă duc să-i deschid... (Pleacă, după citva timp intră profesorul.)

Scena [a] II-a

PROFESORUL, SIMONA

PROFESORUL: Scumpă prietenă, abia întors acasă, cel dintîi drum l-am făcut la dumneata...

SIMONA: Vă mulțumesc...

PROFESORUL: Nu vreau să-ți povestesc de marele succes, pe care l-au avut lucrările duminale la congresul fizicienilor de la Paris, ci ca să te văd...

SIMONA: Vă mulțumesc mai mult pentru dovada de devotament, decît pentru serviciul făcut. Ce valoare profundă în semnificație capătă un formalism banal, dacă-l privești fără formalismul obișnuitului...

PROFESORUL: Cum?... Succesul la congres este un fapt obișnuit?

SIMONA: Un simbol de valoare a unei fotografii lipite într-un album sau a unui suvenir...

PROFESORUL: O anumită latură a sufletului duminale este prea plină de umbră, ca să nu-mi fie tănuțită...

SIMONA: Clipele, pe care le trăiesc, mă obligă la o surizătoare melancolie. Desigur că ați uitat că mine se împlinește un an de cînd s-a petrecut tragica întimplare...

PROFESORUL: Ah, mereu aceeași stație...

SIMONA: În sufletul meu este un vid...

PROFESORUL: Ce remușcări inutile turbură cugetul duminale?

SIMONA: Nu știți ce bucurie victorioasă este să-ți faci un control al conștiinței și să-l găsești fără umbre...

PROFESORUL: Ciudat lucru... Dumneata, care ai atîta curaj în lucrarea științifică, te sperii în fața unei stalii...

SIMONA: Nu știu dacă mă înțelegeți, domnule profesor... Pe măsură ce timpul trece, între mine și Puiu nu se cascadează distanța separației, ci dimpotrivă, are loc o apropiere tot mai intimă, fără să izbutescă totuși să suprimă vidul...

PROFESORUL (izbucnind): Fapta lui a fost faptă de criminal... (Dîndu-și seama de ridicul:) Iartă-mă, scumpă prietenă, dar în vorba mea nu este o prostie. Sînt tot felul de oameni odioși, dar dintre aceștia cei mai odioși sînt acei ce practică șantajul crimei... Cei care ucid femeia iubită sau se sinucid fiindcă nu sînt iubiți... Ei bine, am curajul să spun că Spiru a fost unul dintre aceștia...

SIMONA: Poate că nefericirea mi se trage de la faptul că, la mine, creierul nu are atîta putere să strige mai tare ca inima...

PROFESORUL: Scumpă prietenă, aștept zina cînd creierul va striga mai tare ca inima...

SIMONA: E păcatul meu de femeie. Viața cu soțul meu ia caracter de vis și sînt nespus de fericită cu visul meu... Sînt fericită pentru clipele pe care mi le-a procurat, pentru scrisorile pe care mi le-a scris, pentru plimbările noastre în doi... Nu mai trăiesc decît în vis, în acel vis...

PROFESORUL: Șantajul stației...

SIMONA: Ce nesecată este setea de apropiere de ființa iubită, de iubire... Ca să fiu mai în adîncul umilinței mele, m-am hotărît să trec profesoară de liceu, la cursul inferior, în locul lui...

PROFESORUL (brusc): Acest sacrilegiu nu-l vei comite... Te voi împiedica prin toate puterile mele.

SIMONA: Datoria mea e să preschimb minciuna în adevăr... și asta numai așa o pot înlățui...

PROFESORUL: Datoria dumitale nu e să preschimbi minciuna în adevăr — lucru imposibil — ci să slujești adevărul. Ești preteasa adevărului.

SIMONA (tace.)

PROFESORUL: Trebuie să-mi dai un răspuns, scumpă prietenă. Îl aștept, și-l voi aștepta mereu.

SIMONA: Mai pot răspunde, după cîte v-am povestit?

PROFESORUL (brusc): Să nu nedreptățim nenorocirea. Ea ne-a apropiat. Pledica este cel mai potrivit mijloc de a învinge și de a câștiga. Oamenii sînt conduși de imboldurile inimii, dar mai sînt și de cele ale rațiunii...

SIMONA: Mi-e dor de pace...

PROFESORUL (după o scurtă gîndire): Poate că ai dreptate. Există o fericire, puțin accesibilă oamenilor de rînd, fericirea întemeiată pe încredere, prin lipsa de incertitudine și grijă, și prin acea luptă odioasă dintre sexe și vîrste, fericirea întemeiată pe schimbul gîndurilor, și prin comunicarea ideilor de la unul la celălalt. Fericirea prin pace și încredere...

SIMONA: Fericirea prin pace și încredere?

PROFESORUL: Aceasta e fericirea supremă, fiindcă se împlinește mereu, în fiecare clipă, și mereu dorești ceva nou...

SIMONA: Asta-i o mare taină. Oare durerea nu-i era de trebuință lui Tannhäuser, cînd se găsea în Venusberg?

PROFESORUL: Noi avem mereu durerea lingă noi... Avem elementul uman continuu... să ne avîntăm în năzuinți supraumane...

SIMONA: Ajungem la neant...

PROFESORUL: Nici neant, și nici Dumnezeu... Să ne scoborîm în noi înșine... Depărtîndu-ne de Dumnezeu și de neant, simțindu-ne «noi», eu adevărat am ajuns supraumani.

SIMONA: Nu-i și asta o trufie?

PROFESORUL: Dimpotrivă, e o umilință totală. În felul acesta găsim un echilibru și, prin el, o perfecțiune. Puterea care ne slujește nu e emoție artistică, ci emoție intelectuală... Avem în ajutorul nostru frumusețea cercetărilor fizice... și nu pentru rezultatele care vor fi, poate, cîndva folosite de omenire, ci pentru frumusețea lucrului, și pentru emoția intelectuală...

SIMONA: Și eu, care voiam să devin profesoară de liceu...

PROFESORUL: Rămîi în această activitate de lux... Să ajungem cei mai bogați oameni din lume prin desfășurarea unui lux necunoscut încă, luxul activității științifice...

[33]

SIMONA: Și în felul acesta ocolim cascada năvalnică a sentimentelor umane...

PROFESORUL: Frumusețea unei ecuațiuni noi, frumusețea unei probleme nebănuite...

SIMONA: Ne va permite să ocolim furtuna vulgară a iubirii...

PROFESORUL: N-o ocolim... dimpotrivă, o trăim, căci iubirea este starea de extaz în care conștiința se proiectează pe infinit...

SIMONA: În sens obișnuit, iubirea se socotește ca o concentrare a conștiinței în eul fiecăruia...

PROFESORUL: Iubirea implică dizolvarea eului în ființa totală...

SIMONA: Și iar ajungem la...

[34]

PROFESORUL: Contemplarea eternului prin frumosul științei ne conduce la iubire sau, poate, la adevărata iubire... prin încărcarea divinului în ceea ce este uman...

SIMONA: Pacea și încrederea... Cât o dura?

PROFESORUL: Te-nerezi în mine?

SIMONA: Mă-nered...

CORTINA

aprilie, 1952

Medicul Papilian Cluj,
28 februarie 1931.

SCRIITORUL — CONȘTIINȚA EPOCII

«...a avea simțul contemporaneității»

PSEUDOJURNAL¹

De vreun an și mai bine, nu ne-a vizitat muza decât foarte sporadic, și dacă o să mă lase de tot, că am cincizeci și trei de ani la toamnă, atuncea trebuie s-o forțez; și mijlocul de a forța muza este să scrii cu orice preț, chiar când ea nu te vizitează. Și de-aia m-am gândit să încerc proză. Acum citesc, nu scriu. Mă pregătesc numai pentru proză. Asta fac — exerciții de proză... Din '54 până acuma am lucrat la trei bucăți de proză. Unele sînt, ar putea fi încadrate la genul nuvelei sau al schiței, alta — la cel al reportajului. Eu am fost mult timp reporter de gazetă, ani de zile am făcut reportaj și încerc

¹ Paginile, pe care le reproducem aici, reprezintă o seamă de mărturii literare, încredințate microfonului, de-a lungul anilor, de poetul *Cînticelor figănești*. Ele însoțesc, de obicei, diverse cicluri de poeme ale lui Miron Radu Paraschivescu înregistrate pe bandă de magnetofon la Radio.

Deoarece ni s-a părut că au o anumită continuitate și încheagă o adevărată profesiune de credință, le-am grupat într-un text unitar, fără să păstrăm ordinea cronologică a rostirii lor. Confesiunile de față indică același spirit militant binecunoscut, aceeași responsabilitate față de destinele culturii românești în ultimii săi ani de viață, ca și în tinerețe. Miron Radu Paraschivescu se simțea dator să fie o permanentă voce a contemporaneității. Poetul *Declarației paletice* a lăsat generațiilor tinere o exemplară lecție asupra înaltelor rosturi ale artistului în cetate.

N. R.

MIRON RADU PARASCHIVESCU

o sinteză, caut o formă de sinteză în proză. Între reportaj și tipul de roman clasic, de proză clasică, balzaciană sau stendhaliană. N-am să trădez niciodată poezia însă. N-aș vrea s-o trădez. Dar, dacă mă lasă, nu pot să fac, dragoste cu sila.

* * *

Mi-a venit rîndul să-mi iau greaua răspundere a prezentării unui ciclu de poeți
Am preferat să fie numai poeți români, fiindcă am impresia, totuși, că poezia românească nu este îndeajuns de cunoscută. Am căutat să îmbrățișez o arie cît mai

1 Sîdoia Drăgușanu
(ucurești, iunie 1944)

Cu Eugen Jebeleanu,
Radu Popescu și Al.
Oprea, pe terasa Cas-
telului din Bled — Ju-
goslavia, 3 iulie 1965.

largă, cît mai întinsă de timp: nume de la cele clasice, ca Dimitrie Anghel, pînă la cele mai moderne, ca Magda Isanos.

Visul meu ar fi fost să pot întruni texte din: Dimitrie Anghel, Dumitru Iacobescu Vasi, Luchi Ion Caragiale, Felix Aderca, Lucian Blaga, Emil Botta, Dimitrie Stelaru, Gelu Naum, Virgil Teodorescu, Magda Isanos. Pentru ca, în felul acesta, să se înțeleagă mai bine cît de unitar este curentul poeziei moderne românești, că el are o tradiție, că atunci cînd se vorbește cu dispreț, și oarecum ca despre un lucru de mult fumat, și se spune «modernismul», modernismul nu este un lucru care s-a terminat, nici poezia

modernă nu este un capitol sfârșit. Ea începe de undeva și va continua probabil câtă vreme va trăi și poezia noastră.

Ce însemnează a fi modern? A fi modern înseamnă a avea simțul contemporaneității epocii și mai înseamnă ceva: înseamnă a avea sentimentul familiei unice umane.

Dacă am fi avut timpul să întrunim măcar aceste nume în acest ciclu, s-ar fi văzut și mai bine cât de unitară e familia asta de spirit; foarte prezent și foarte acut în timbrul și în felul lor de a simți și de a interpreta lumea și de a o exprima, bineînțeles pentru că limbajul poeziei moderne înseamnă un limbaj care fuge de rutină.

* * *

Unul dintre poeții care mi-au impus cel mai mult în poezia modernă este Paul Valéry și el a rămas pentru mine un « alta ira » sau o stea la care visez și am început și eu să transpun într-o formă fixă, așa cum el ne învață, cu poezia lui, să transpun o sensibilitate modernă; e drept că, uneori, foarte multe mi se par că sînt baudelaireiene. Baudelaire este, de asemeni, autorul care m-a marcat din adolescență.

* * *

Cînd am scris prima poezie? Întîi că nu vreau să mă socotesc un monument istoric. Mai am cel puțin douăzeci și cinci de ani pînă să ajung monument istoric... Primele poezii le-am scris la Văleni cînd aveam, cred, vreo treisprezece, paisprezece ani; mama era institutoare aicea. Poeziile mele erau violent influențate de romanțele lui Minulescu, deci toate erau de dragoste, într-un ritm modern și — pentru că dacă m-ar fi prins mama că scriu asemenea poezii, în care dezvăluiam secretele mele amoroase, cu totul imagineare de altfel, aș fi căzut de rușine — erau semnate cu pseudonim. Aveam două pseudonime: unul era Emil Soare — pentru poeziile care aveau tentă optimistă — și altul era Radu Nour — pentru cele neguroase. Am renunțat la aceste pseudonime cînd a dispărut și revista pe care o scoteam aicea, la Văleni, la tipografia lui Nicolae Iorga. „*În poveste*” — așa se chema revista. A și intrat în « poveste », pentru că — așa cum zice Blaga — copilăria ține de povești, de « poveste ». Era o revistă care a sugerat probabil și formatul „*Biletelor de papagal*”, fiindcă asta se petrecea în 1924, cînd nu apăruseră încă biletele argheziene. Era o revistă mică, din deșeu de hîrtie care cădeau de la tipografie. O scotea un învățător de aici, și eu eram cel de-al doilea colaborator al lui, primul fiind chiar el.

* * *

La mai toate cărțile mele am luat titluri de împrumut. Adică am încercat să fiu întotdeauna într-o filiație, într-o continuitate, într-o linie de corespondență cu spiritul latin care caracterizează limba și literatura noastră. Am debutat cu *Cîntice țigănești*, care nu era decît o echivalență a lui *Romancero gitan* al lui Lorca, am luat *Laude* de la Maragal, care e tot spaniol, și [la] *Tristele*, sigur că m-am gîndit la Ovidiu.

* * *

Dacă aș face așa, ca un joc, și-aș pune pe hîrtie amintiri despre cei pe care i-am cunoscut în viață în lumea asta a scrisului, cred că tot Ilarie Voronca este cel care m-a frapat ca delicatețe sufletească, ca temperament într-adevăr poetic. Ar însemna însă să fiu cu totul ingrat față de mulți alții: tot grupul de la „*Unu*” — Sașa Pană, Geo Bogza, Ștefan Roll — pe urmă cei mai tineri, care au venit după echipa din care făceam și eu parte. Eu am fost de altfel între ei; între cei de la „*Unu*”, care erau mai vîrstnici decît mine, și între cei care veneau imediat după ei, fostul grup „*Alge*”: Gherasim Luca, Paul Păun, Perachim, Aurel Baranga și Dan Faur — unul din cei mai buni prieteni, care s-a prăpădit acum cîțiva ani. Dar numele pe care le-aș putea înșira sînt nenumărate. M-a impresionat foarte mult și Minulescu, cînd l-am văzut prima oară declamînd. Era un artist al declamației, un mare actor care-și spunea versurile fermecător.

Aproape că îți dădeai seamă că poezia lui nici nu este scrisă pentru a fi citită cu ochii, ci pentru a fi spusă.

* * *

Masa mea de lucru este un birou foarte gros și foarte masiv, de stejar. Nici eu nu știu cum scriu. Se întâmplă că îmi vine să spun ceva și scriu pe ce se întâmplă. Nu scriu nici la masă, nici la birou. Poate să fie în tren, poate să fie pe drum. Scot carnetul — că umblu cu carnetul la mine — și însemnez. Asta este o chestie pe care aș recomanda-o, într-adevăr, la toți tinerii. Să aibă un carnet și un creion asupra lor. Astea sînt munițiile poetului, «sine qua non», fiindcă, de fapt, el e vinat de poezie, nu el vinează poezia și — câteodată — îl surprinde poezia, și — atunci — notează. Uneori, citesc ceva și, chiar pe cartea pe care citesc, care-mi sugerează ceva, fac o notație. Pe urmă, las un timp, dau peste aceste notații, le revăd — caietele astea — și văd dacă e ceva rezistent în notația pe care am făcut-o, un vers care antrenează altul. N-am o tehnică specială. E imposibil să-ți împarți așa tot programul. Poate doar la prozatori. Mi-am dat seama că prozatorii lucrează cu program. Poate că, pe la șaiszeci de ani, o să mă apuc serios de proză. Am încercat proză, dar n-am fost mulțumit de ea.

* * *

Este normal că un poet vrea să fie el însuși, caută să învețe singur limbajul și, bineînțeles, că în această nobilă ambiție se poticnește de foarte multe ori. Este firesc, nu trebuie să i se facă un proces din cauza asta; ar fi mult mai rău dacă s-ar apuca să papagalicească; ei, tinerii, caută să fie ei înșiși, chiar cu șovăirile lor, dar caută să fie ei înșiși și să nu fie epigoni; cred că încearcă să creeze. Există o vorbă, foarte memorabilă și demnă de a fi memorată, a spiritului pe care eu îl socotesc cel mai reprezentativ al secolului nostru, în orice caz, a celei de a doua jumătăți a secolului nostru, al lui Malraux, care spune că «în orice artă, artistul își caută limbajul lui propriu. Dar înainte de a ști limbajul, bineînțeles că trebuie să învețe alfabetul».

* * *

E aproape o banalitate azi să mai subliniezi că opera de traducere echivalează evident pe aceea de creație originală și adeseori o și suplinește. Nici nu s-ar putea să fie altfel, cînd poetul singur știe cît de mult este el tribut ar și ostatec al limbii și că singura posibilitate a comunicației între culturi rămîne aceea a tălmăcirii artistice. De la *Odissea* și *Eneida*, e sensul oricărui edificiu de cultură și al oricărei opere de traducere în special. A fi traducătorul unei opere, pe care o faci să circule și să hrănească, la fel ca și un sînge, conștiința, gustul și sensibilitatea poporului tău, e o treabă cu atît mai frumoasă, cu cît e mai utilă, dacă se poate vorbi de o utilitate a artei, dincolo de utilitatea frumuseții.

* * *

Bineînțeles, s-au făcut la noi, în domeniul traducerilor artistice, vădite progrese și, inevitabil, aceleași erori ca și în sistematizarea urbanistică a orașelor. Dacă numai în acești douăzeci de ani, am putut avea capodopere de traducere din Shakespeare, și mă gîndesc la *Richard*-ul lui Ion Barbu —, din Molière sau Crilov, traduși de Argezi, din Goethe, tradus de Blaga și Vianu, sau *Lampedusa*, tradus de Tașcu Gheorghiu, nu trebuie uitat că ne-au rămas bune moșteniri mai vechi, ca *Eneida* lui Coșbuc sau *Odissea* (pentru tineret) de E. Lovinescu, pînă la cele [ale] lui D. Iacobescu din Verlaine și alți simbolști francezi sau ale lui Emil Gulian din Edgar Poe. Romanul și nuvela de mare și vie actualitate abia-abia încep să fie traduse la noi. În concluzie, e nevoie de cu totul altă metodă de lucru a „*Editurii pentru literatură universală*”, pentru ca să devină într-adevăr o editură a intereselor culturii românești celei mai avansate, unde-și dau întâlnire și de unde să iradieze operele fundamentale pe care veacul nostru le-a dat nu unei țări și nu unui popor anume, ci planetei întregi. Astfel vom aștepta în viitorii ani să comunicăm prin radio, televiziune, film și sateliți mai repede, mai viu și mai eficient decît prin tipar.

DESTĂINUIRI: Ioan SLAVICI

ROTONDA 13

consacrată omagierii personalității lui Ioan Slavici, a repus în discuție mult dezbătutul proces al ziariștilor din 1918, moment dificil din biografia scriitorului ardelean.

Au fost reexaminare pe baza mărturisirilor unora dintre participanții la proces, precum și prin consultarea documentelor epocii, acuzațiile care i-au fost aduse autorului *Marei* în urma colaborării sale la „Gazeta Bucureștilor”. Din «Corpul de judecată», prezidat de profesorul Șerban Cioculescu, au făcut parte scriitorii: Ion Pas, Barbu Solacolu și D. I. Suchianu. Au depus «mărturie» istoricul Vasile Netea și publicistul Gh. Cunescu.

Transcriem după bandă de magnetofon textul dezbaterii care a adus cuvenitele clarificări din punctul de vedere al adevărului istoric, apărind încă o dată memoria lui Slavici și dezvăluind mașinațiile cercurilor politice ale vremii, care au aruncat asupra marelui prozator și al altora oprobiul public, căutând să distragă atenția de la adevărații vinovați — politicieni și oameni de afaceri colaboraționiști.

PROCESUL ZIARIȘTILOR LA CURTEA MARTIALĂ

ZIUA VIII-a

— Ședința de dimineață —

— Pledările d-lor Em. Socor și Mihail Mera —

În continuarea pledărilor sale, d. EM. SOCOR arată că la venirea neîn-
târziat, cel dintâi care a avut să sufere
epitociari, a fost Ioan Slavici. El a
fost îndepărtat din postul de pro-
ducător de la „Gazeta Bucureștilor”
Evangelica.

D. Socor spune că nu pot fi con-
damnați oameni cari au salvat
opuse celor al căror
regol,
vânt: eu

nera-
proce-
ra a-
pă-
drea
de
efic
am

Condamnarea ziariștilor

Curtea Martială, după șase ore
de deliberare, a dat aseară urmă-
torul verdict:

După aproape șase ore
de deliberare, Curtea re-
intră în sala de ședință
aducând verdictul prin
care sunt condamnați

Acuzații D. Karnabat și
S. Grossman la 10 ani re-
cluziune;

iar acuzații Ioan Sla-
vici, I. N. Theodorescu-
vichi, I. N. Theodoro-
rescu la 5 ani recluziune.
Toți ceilalți acuzați sunt
achitați.

P. A. S.

n procesul ziariștilor

«rejudecat» de:

ȘERBAN CIOCULESCU

ION PAS

BARBU SOLACOLU

D. I. SUCHIANU

Șerban CIOCULESCU: Încep prin a vă spune că această sărbătorire a 125 de ani de la nașterea lui Slavici (18 ianuarie 1848, la Șiria), omagiată de Muzeul literaturii române, trebuia să fie onorată de prezența tovarășului Ion Pas, care, contemporan, într-o privință, firește la o respectabilă distanță cronologică, contemporan totuși cu Slavici, și-ar fi depănat amintirile personale. Cum nu poate fi prezent în mijlocul nostru din motive independente de voința domniei-sale, tovarășul Ion Pas a avut amabilitatea să răspundă solicitării noastre transmițându-și amintirile despre Slavici, și în mod deosebit despre cel mai dramatic moment din existența scriitorului ardelean, prin intermediul benzii de magnetofon.

Va urma o expunere a poetului Barbu Solacolu, care, de asemenea, a asistat la acel proces și are amintiri personale. Așa că, am plăcerea, și cinstea totodată, fie chiar pe bandă de magnetofon, să dau cuvântul tovarășului Ion Pas, scriitorul bine-cunoscut.

Ion PAS: Nu știu ce anume considerații l-au determinat pe secretarul de redacție al ziarelor „Adevărul” și „Dimineața”, la care mi-am făcut debutul în gazetărie, îndată după întoarcerea mea din război, să creadă că locul de muncă, pe care urma să-l ocup, ar trebui să fie reportajul. Aș fi putut să fiu bun și la altceva în redacție, însă stimatul și mult mai vîrstnicul meu confrate a ținut neapărat să fac reportaj politic și, de asemenea, dări de seamă privind procesele de la Curtea Marțială. Îndatorat, ca atare, eram în primul rînd să iau contact cu fruntașii Comitetului Dirigent din Ardeal, al căror sediu în București se găsea în casa doctorului Popovici, o celebritate a timpului, frate cu fostul ministru național-țărănist Mihai Popovici — bărbat simpatic, elegant și spiritual, despre care adversarii politici declarau că nu are alt merit decît că, trăind ani în șir la Viena, devenise absolvent al Academiei de biliard.

În locuința lui Mihai Popovici, respectiv a doctorului Popovici, veneau toate somitățile, începînd cu Iuliu Maniu, continuînd cu Ciceo Pop și cu toți ceilalți fruntași țărăniști și naționaliști de dincolo de Carpați. Mă interesa, într-un fel, pătrunderea în atmosfera care a urmat imediat Unirii, și căutam să iau interviuri factorilor politici importanți. Izbuteam de cele mai multe ori datorită recomandărilor făcute de Mihai

Popovici, care mă prezenta, deși era o mare diferență de vîrstă între noi, ca pe «bunul meu prieten», pe care îl primea la orice oră cît de matinală sau cît de întîrziată.

Cariera mea a început, astfel, aproximativ bine, culminînd cu un răsunător succes pe care l-am avut cînd, datorită mie, „Adevărul” a fost singurul ziar care a anunțat plecarea delegației conduse de primul ministru Vaida-Voevod la Geneva, pentru semnarea tratatului de pace.

Eram tînăr și tocmai de aceea am stîrnit invidia colegilor cu stagiu mai îndelungat în profesia condeierilor. Am cîștigat însă în aprecierea conducerii redacției și în special a lui Constantin Mille. (Uitasem să spun că Mille m-a angajat pe baza intervenției lui Costasforu, al cărui redactor fusesem cînd el, înainte de război, scotea „Revista Copiilor și a Tinerimii“.)

Destinul meu reportericesc s-a încheiat însă, pe latura contactelor cu oamenii politici, în momentul cînd am fost prezentat, tot de Mihai Popovici, lui Ciceo Pop (cu numele-i întreg Ștefan C. Pop), fruntaș al partidului lui Maniu, un om urît ca naiba și foarte violent. Protectorul meu a făcut imprudența de a-l opri în hol. «Bădie, dă-mi voie să-ți prezint un prieten (interpelatul se uita la mine ca un mops) care te roagă să stai cu el de vorbă. E gazetar.» Cînd a auzit care îmi este meseria, a izbucnit: «No, dar nu mai stau, domnule, de vorbă cu ziariștii. Am vorbit ieri cu unul de la „Universul“. Eu i-am spus o prostie și el a scris alta mai gogonată». După aceea mi-a întors spatele.

La anii pe care îi aveam este de înțeles că m-am dus glont la redacție și am cerut secretarului să-mi schimbe atribuțiile, trecîndu-mă la secretariatul redacției sau scriînd articole. Oricum, reportaj nu mai fac, iar dacă nu-mi satisface dorința pe care i-am exprimat-o, plec.

Cu vreo douăzeci de ani mai mulți decît aveam eu, el m-a privit și a zîmbit. «Bine, domnule, dar din cîte îmi spui rezultă că te superi ca văcarul pe sat. Nu știi că, în presă, dacă te dă afară pe ușă, intri pe fereastră?» «Da, dar eu nu pot. Eu am min-dria mea.» «Să fii sănătos. Însă cu ea nu te văd făcînd mulți pureci în jurnalistică.» (Am făcut gazetărie mai mult de treizeci de ani, necurmat; sporadic o mai fac și acum.)

În locul meu a fost desemnat un tînăr, originar din Focșani, care tăia cîinilor frunză prin birouri, așteptînd să fie angajat.

Secretarul redacției (se numea Coniț) l-a chemat cu destul de exagerată grabă pe viitorul meu confrate și i-a spus: «Du-te, dumneata, de acum încolo, domnule Rosin

(il chema George Rosin), la Mihai Popovici acasă și vezi ce e pe la ei. Domnul Pas s-a supărat (cu ironie) pe frații ardeleni ». Rosin s-a dus și a făcut o carieră atât de grăbită și strălucită, încât Al. Kirilțescu l-a proclamat, într-un articol, « prințul reporterilor ». Aceeași denumire a fost dată ceva mai târziu și lui Brunea-Fox. Din păcate, Rosin n-a trăit mult deoarece, petrecându-și nopțile prin baruri, s-a ales cu o tuberculoză serioasă care l-a răpus.

Asta-i o latură a vieții mele gazetărești; cealaltă e activitatea pe care am desfășurat-o la Curtea Marțială. Acolo, mă prezentam, în fiecare zi, comisarului regal Niculescu-Bolintin, un om de treabă, ofițer de rezervă, în civilitate avocat. Îl întrebam ce procese mai sînt pe tapet și el îmi dădea informații pe care le aduceam la redacție. Din cînd în cînd se petreceau și niște situații care puteau fi considerate evenimente, ca, spre exemplu, procesul colonelului Verzea, fost director al Poștelor și prefect al Poliției Capitalei, rămas în teritoriul ocupat. Condamnat la moarte pentru trădare, n-a fost,

pînă la urmă, executat. Avea relații înalte, numeroase, și susținea că rămăsese în București din ordin, ceea ce era adevărat. Erau însă și altele de procese: de la ofițeri de grad inferior pînă la soldați care rămăseseră acasă, tînuți, sau lăsaseră să fie prinși din urmă de vrăjmaș. Reportajele mele erau — cel puțin acestea îmi fusese intenția — scrise mai colorat. Încercam ca ele să se deosebească de proza contraților cu un mai vechi stagiul în meserie, care scriau după unul și același calapod. Aveau ciudă pe mine și căutau să-mi pună bete-n roate, mai cu seamă că mă prezentasem comisarului regal în uniformă soldățească, trecută prin toate etapele spitalelor din Moldova, pe unde zăcusem. Mă prezentam ofițerului, salutîndu-l militărește, dar el catadixea numai arareori să-mi întindă un deget. Pe urmă, întîlnindu-mi numele în „Adevărul” și „Dimineața”, și-a schimbat atitudinea, deși colegii mei căutau să-l monteze « precum că sînt socialist », nelucrînd numai la « presa din Sărindar », dar și la „Socialismul”.

Printre alte procese, am avut prilejul atunci să-l urmăresc pe acela al ziariștilor, care scriseră la „Gazeta Bucureștilor”, al cărei director era Ioan Slavici, și la „Lumina”, condusă de C. Stere. Toți au fost arestați, inclusiv Slavici, dar nu și Stere, care avea relații cu liberalii. Singura neplăcere suferită de el a fost obligația (dacă se poate spune astfel) de a accepta un pașaport și a se interna într-un sanatoriu elvețian. Unii ziariști vruseră să plece în Moldova, dar autoritățile militare le-au pus în vedere să rămîină pe loc, declarîndu-i mobilizați ca jandarmi pedestri pe lingă prefectura poliției. În situația aceasta era Arghezi și mai erau și alții. Nu li se interzisese să scrie la „Gazeta Bucureștilor” și nici la cealaltă. Cu toate acestea au fost, după război, trași la răspundere. Arghezi, Slavici și alții au avut pedeapsa maximă — 5 ani de închisoare. [sic!]

Pe Slavici l-am cunoscut încă înainte de perioada neutralității, prin nepotul lui, care era pe atunci licean. Stăteam în același cartier eu, el și cu un alt prieten despre care am vorbit mai de multe ori, Stelian Vasilescu — a murit în primul război mon-

dial; au scos revista „Spre lumină”, iar nepotul lui, în vacanță, — tatăl lui era redactor șef la „Universul”, dar aveau totuși o viață strimtorată — a fost angajat de unchiul lui, de către Slavici, la ziarul „Ziua”, un ziar care făcea un fel de politică filogermană. I-am mărturisit că aș vrea să-l văd pe Slavici, și atunci l-am văzut prima oară — «ăla este», mi l-a arătat cu degetul. Era într-o altă cameră. După aceea, de-a lungul anilor, l-am văzut de multe ori. Am avut marea satisfacție ca printre colaboratorii revistei mele „Omul liber”, scoasă în 1923—25, să fie și el. Slavici a scris un articol — îmi lipsește din colecție — *Robii?* Așa ceva... Nu mai știu cum se intitula. I-am solicitat eu articolul. Avea o caligrafie foarte asemănătoare cu a lui Caragiale, foarte corectă. Articolul îmi lipsește din colecție. Întilnirile la „Adevărul” și „Dimineața” se mărgineau la încrucișarea pe scară, de la parter la etaj. Uneori coboram eu, alteori el. Nu mă cunoștea. Alteori mă opream în fața librăriei lângă el și, prefăcându-mă că mă uit la titlurile cărților, cu coada ochiului îl priveam pe el. Și el, din când în când, înțoca privirile, avea nesiguranță când vedea că s-a oprit unul lângă el. Ani de zile îl insultaseră și-l huiduiseră atîția încît omul avea un sentiment de reținere. Personal nu-l cunoșteam. I-am scris. Mi-a trimis articolul acela; păcat că-mi lipsește. Dacă prezintă interes poate îl găsiți...

Dar să revin la procesul de care aminteam mai înainte.

Ziaristii arestați, în număr de vreo 50, erau de valori diferite, de la scriitorii de articole de fond sau, cum se spune în termeni ziaristici, «editoriale», pînă la corectori mărunți. S-a apărut fiecare cu a putut, declarînd chiar unii dintre ei că erau agenți ai Siguranței. Stupoare deosebită a stîrnit un economist respectabil, Ștefan Antim, care a făcut aceeași mărturisire.

Singurul care s-a apărut cu o impresionantă demnitate, cu vehemență, a fost cel mai vîrstnic și mai notoriu dintre ei, Slavici, căruia comisarul regal i se adresa totdeauna cu un ton de dispreț: «bătrînul Slavici». Scriitorul era acuzat că a trădat interesele României, manifestîndu-se ca filogerman. Dar filogerman mai fusese Carol I, care murise între timp. Filogermani fuseseră Marghiloman, Carp și numeroși alți politicieni. Slavici s-a apărut, repet, cu un extraordinar curaj. Era scund de statură, îndesat, cu umeri lați, cu un păr tuns ca peria. Completul de judecată stătea ceva mai sus și el nu ajungea pînă în dreptul lor, încît, ca să vorbească, se ridica pe virful picioarelor și doar cu degetele minilor ajungea deasupra mesei dinapoia căreia se aflau judecătorii lui. Se apăra, făcînd istoricul vieții sale, de la pușcăria pe care a ispășit-o în tinerețe sub regimul maghiar, pledînd în favoarea consecvenței politice căreia i-a rămas credincios toată viața. A greșit, desigur, istoria a luat alt curs, însă el și-a făcut datoria în funcție de conștiința sa, care îi cerea ca țara — ori să rămînă în neutralitate, ori să meargă alături de Puterile centrale. A vorbit cam o oră. Era uimitor prin curaj la cei 70 de ani pe care-i împlinise. La Văcărești, Slavici a stat împreună cu Arghezi, cu Dem. Theodorescu, Karnabatt, Grosman. Scria toată ziua.

Prietenia lui se îndrepta spre socialiști. Era după drama din piața Teatrului și erau toți socialiștii, în frunte cu I. C. Frimu, arestați. Simțea nevoia sufletească să se ducă în mijlocul lor. Frimu, un muncitor foarte cultivat, și ceilalți știau cine este Slavici, ce merite are în literatură și în cultura noastră. Îl prețuiau foarte mult și erau bucuroși cînd, seara, venea la ei în vizită. Îl interesau. Cunoștea prin ei ce e socialismul. Mult apropiați îi erau cu deosebire Frimu și Gh. Cristescu. Acesta din urmă era, cum a fost totdeauna, volubil, zgomotos, intempestiv, în deplină discordanță cu tovarășul său, calm, potolît, rostînd ca și Slavici un cuvînt la un ceas. Nu se poate anticipa, dar nici nu este exclus că dacă ar fi fost mai tînăr, dacă ar fi continuat să trăiască, Slavici ar fi devenit socialist, așa cum și alții, în contactele de la Văcărești cu socialiștii, s-au alăturat lor. Un exemplu este N. Lupu Costache, al cărui părinte era ministru sub ocupație. Intelctual cu studii la Paris, fiul colaborase și el la gazeta lui Stere, dar la Văcărești, în contactele cu socialiștii, și-a făcut un examen de conștiință, după care a cerut favoarea de a fi admis în partidul socialist. Slavici după aceea a colaborat la „Adevărul literar”, cu diverse articole de cultură generală și de limbă. Era oarecum o

marotă a lui — lingvistica; destul de plicticoase articolele acelea. Dar a continuat scriindu-și în același timp memoriile în volumul care se intitulează *Închisorile mele* și care este foarte interesant. Și a mai scris ceva: *Lumea prin care am trecut*. El a murit, pare-mi-se în 1925. Avea, cred, 78 de ani.

Șerban CIOCULESCU: *Spuneam încă de la începutul discuției noastre că poetul Barbu Solacolu poate să nedeia în intervenția domniei-sale o imagine exactă a acestui proces la care a participat cu o curiozitate firească, pe atunci fiind foarte tînăr. Dan cuvîntul poetului Barbu Solacolu.*

Barbu SOLACOLU: Domnule președinte, doamnelor și domnilor — mi s-a prescris un cadru — mărturisesc, mi-e foarte greu să mă rezum strict la cadrul care mi-a fost prescris¹.

Șerban CIOCULESCU: *Sinteți liber să fermecați publicul în cel mai larg cadru...*

1. Am primit din partea poetului Barbu Solacolu, la câteva zile de la seara de amintiri închinată memoriilor lui Ioan Slavici, o epistolă mai amplă, completînd cuvîntul său omagial cu o seamă de precizări pe care le socotim deosebite de a fi consemnate. Vom reproduce așadar în note

cele mai semnificative pagini din această confesiune:

«Răsfoiam deunăzi cartea proaspăt apărută a Căllei Delavrancea. Am regăsit în ea un joc din copilărie, pe care-l practicam așa cum și fiica lui Barbu Delavrancea o făcea, cu deosebirea

Barbu *SOLACOLU*: Ce se-ntîmplă?... Am fost într-adevăr, și mă socot și astăzi, cît voi mai fi în viață, contemporan al lui Slavici, deși, exact 49 de ani, ca vîrstă, mă despart de acest clasic al literaturii noastre. L-am cunoscut ca oricare elev în primele clase gimnaziale, la gimnaziul „Lazăr” — prin 1907 sau 1908. L-am citit și l-am apreciat totdeauna în mod deosebit. Legăturile lui cu *Junimea*, prietenia cu Eminescu și Titu Maiorescu, care, la cererea poetului, l-a stipendiat și i-a înlesnit studiile la Viena, îmi erau desigur cunoscute. Slavici a mers continuu pe linia politicii, să zicem, junimiste, conservatoare, linia Titu Maiorescu, ceea ce, la un moment dat, l-a dus prin anul 1908—1909, anii la care mă refer, la directoratul gazetei „*Minerva*” — hotărît, pe linia pe care i-o indicau patronii, linia lui Guță Cantacuzino (cel care finanța apariția publicației) cu un caracter pronunțat germanofil.

Deci, nu e de mirare că Slavici a îmbrățișat orientarea politică pe care-i reproșăm. Vedeți, în viața unui scriitor sînt ridicări bruște și surpări, uneori catastrofale. E cazul ridicării lui Slavici și al prăbușirii lui. Slavici a fost un om sărac, era fiu de cojocar rural — tatăl său, Sirbu, această meserie o avea. Grație conservatorilor, și-n special, cum v-am spus, a lui Titu Maiorescu, a izbutit să trăiască, să scrie. În *Notițele zilnice* [sic !] ale lui Titu Maiorescu — apare una din cele mai interesante însemnări înainte de 1880, din care reiese aprecierea deosebită pe care o avea pentru scriitorul ardelean.

Slavici a fost apoi, ani de zile, după cum se știe, redactor la „*Timpu*”. Ca gazetar, Slavici trebuia să trăiască — și ca atare se conforma direcției publicației care-l stipendia. Prin 1914—1915, pe linia acestei politici, a devenit colaborator al ziarului „*Ziua*”

însă că ea îl poreclise fericit „le jeu du bouchon psychologique...” „Jocul dopului psihologic (!). Îl jucai la masa de prînz sau de seară, masă burgheză, profitînd de clipele de neatenție ale pîrîinților. Priveai prin fațetele prismatice ale sferei de cristal, — mîner al dopului carafel. Obțineai refracții de lumină și culori, prin rotații ca de caleidoscop, sau dezmembrai trăsăturile chipurilor pe care le priveai prin cristal și le refăceai caricatural ca-ntr-un joc de oglinzi miraculoase. Alcătuiai sugestiv esența, parcă a înseși obiectelor și ființelor privite.

Acum, imaginari însă, mă dedau unui asemenea joc. Sollelit amintirea pînă la epulzare nervoasă pentru a scoate din străfundurile ei scene, clipe, fulgurații vechi de șaizeci și șase și mai apoi de cincizeci și opt și de cincizeci și patru de ani... Trei etape succesive ale contemporaneității mele cu Slavici de care, ca vîrstă, mă despart totuși patruzeci și opt de ani... Dar, mi-a fost dat să-mi fie și să-mi rămînă contemporan.

Dacă la cele roștite atunci, la 13 ianuar 1973, adaug acum notele care urmează, o fac pentru a împlini măcar față de mine însumi o datorie de conștiință, cu atît mai mult, cu cît expunerea mea din seara zilei arătate a determinat, în chiar cursul ei, un neașteptat incident. Reflec-tînd imediat asupra lui mi l-am explicat, lucru pe care nu-l puteam mărturisii public atunci, cî decurgea fatal din însuși modul (greșit după mine) cum fusese organizată o solemnitate care, în loc să privească opera unui scriitor, și incidental viața lui, a fost îndreptată asupra omului și operei, deci nu exclusiv asupra scriitorului, ei în primul rînd asupra omului. Acest lucru mi-a îngreunat situația.

Din capul locului, a trebuit să-mi edulcorez expunerea. Ceea ce urma să se rezume la o

confesiune dureroasă, firește, dar acuzatoare poate a lui Slavici ca om politic, a devenit fad. În prezidiulul adunării fusese pofit să sadă nepotul în linie directă al lui Slavici și una din fiecele scriitorului. Mai puteam fi sincer și, prin sinceritatea mea, brutal cu acești oaspeți ?

Sînt ajuns la vîrsta celei mai înțeleghătoare și iertătoare omenii. Voiam să tiu scurt, foarte scurt în relatarea mea și s-o închei cu un citat din necrologul scris de N. Iorga în 1925, la moartea lui Ioan Slavici. Iată acest citat pe care în ședința publică nu l-am mai adus, fiindcă împrejurarea nu-l mai îngăduia. El are aci darul de-a lumina atmosfera în care înțelegem să vorbesc dacă aș fi putut vorbi așa cum aș fi voit, fără prezența, lingă mine chiar, a oaspeților neașteptați.

„Greșelile omului politic nu se mai discută la moartea lui, ele trec în domeniul istoriei, care nu iartă cînd judecă în afară de patimile momentului, dar în același timp și explică, punînd pe fiecare în mediul epocii lui, în acele împrejurări în care a trăit și în mișcarea curentelor de care a fost împins și condus [...]”

Dar cît de mult se dă în urmă — și tot mai în urmă va rămînea cu vremea — vinovatul politic din vremea marelui război cînd apare opera de tinerețe și maturitate a scriitorului!

Profetic, Iorga va fi văzut venind momentul absolvirii de vină a scriitorului? Atît doar, istoria nu uită, și contemporanii, cîți mai sînt, ca mine unul — nu pot uita. Am spus-o și în relatarea mea, dar foarte acoperit: — „Eu rămîn contemporan al lui Slavici — pînă la propria-mi moarte”. Dureroasă dilemă. Am continuat să vorbesc. Înotam. Mă învîrteam în jurul cuvintelor mele ca un cîine în jurul cozii lui.»

în momentele în care în țara noastră prindea o mare consistență mișcarea francofilă, pentru că românii au înțeles în acele momente că a sosit clipa întregirii neamului și că această întregire nu se putea face decît împotriva voinței regelui și împotriva curentului germanofil. Nu se putea concepe o întregire a granițelor României fără un război împotriva Austro-Ungariei. Slavici a început tocmai atunci să scrie la o gazetă rău famată în epocă, la „Ziua”, a lui Bogdan-Pitești. Hotărit, își făcea meseria de ziarist, dar nu o dată lucrurile au fost interpretate altfel. Întîmplarea face ca să-l fi cunoscut și eu pe Bogdan-Pitești, în acele vremuri — prin 1914 sau 1915 — dus de poetul Ion Vinea. Obținusem de la Bogdan-Pitești făgăduiala unei modeste colaborări literare. Casa lui Bogdan-Pitești era ticsită de opere picturale valoroase: Grigorești, Andreești, Luchieni. Covoare somptuoase, imense icoane vechi de lemn. Acestea împodobeau monumental scara care ducea la apartamentul casei, la etaj, o casă boierească, pe strada Brezoianu. Casa aceasta, geamănă cu cea a proprietarului (un moșier cu numele de Grueff), se afla pe partea stîngă a străzii, în direcția străzii Sion. În locul acestor case impunătoare s-au ridicat mai tirziu citeva blocuri. La Bogdan-Pitești l-am cunoscut pe Adrian Maniu, pe caricaturistul Don, devenit încă din acei ani, la Paris, un mare caricaturist, pe Petrescu-Găină — un foarte modest pictor și caricaturist care, ca om de casă al lui Bogdan-Pitești, îi putea suporta capriciile și searbedele lui glume. Atunci, acolo, într-una din seri, l-am cunoscut pe Slavici. Venise să primească indicațiile politice ale zilei, pe care i le da directorul ziarelor „Ziua” și „Seara”. Slavici era redactorul politic al acestora. l-am fost prezentat. Era un om scund, bine legat, cu o față care-i arăta vîrsta de 65 de ani sau chiar mai mult. Cărunt, cu mustața tușinată, distant, mi-a întins o mînă moale, flască, antipatică. Un schimb banal de cuvinte și — atît. Omul nu mi-a impus. Prietenul lui Eminescu? — Ce decepție... Azi, trudindu-mă să-i reconstitui portretul, printr-un efort al amintirii aducîndu-mi-l sub pleoapele strînse, îi revăd chipul banal, dezolant de banal. Mi-aduc aminte de un lucru destul de comic. Bogdan-Pitești, care purta cioc, m-a văzut scund, foarte scund. Cunoaștea însă pe un văr de-al meu, cu cîțiva ani mai mare decît mine. Acesta, un tip monden, se ferea de ochelari și purta monoclu, ceva ce-l prindea de minune fiind foarte înalt. Și atunci, pentru că amfitrionul era un cinic, un ironic, un batjocoritor, mi s-a adresat:

— Parcă erai ceva mai înalt.

— Da, zic, și purtam și monoclu.

La care, foarte supărat că i-am răspuns destul de precis și de impertinent, m-a injurat. Acolo, în casa lui Bogdan-Pitești l-am văzut pe Slavici așteptînd dispozițiile politice pentru un articol pe care, probabil, trebuia să-l scrie. Eu am colaborat la „Ziua”, dar numai cu mici bucăți literare, așa cum a colaborat și Ion Vinea. A venit războiul. Am îmbrăcat tunică militară și am plecat la război. Slavici a continuat să scrie. Și pentru că trebuia să trăiască, de altfel, ca și toți ceilalți gazetari rămași în teritoriul ocupat, nu putea să scrie decît la gazetele care aveau posibilitatea să le asigure acel minimum de existență necesar lor și familiilor lor. Și astfel Slavici și Argezei, ca și Karnabatt, ca și Dem. Teodorescu, toți au scris la ziarele bucureștene din acele vremuri, și îndeosebi la „Gazeta Bucureștilor”. Hotărit, nu puteau să scrie pentru cei care se băteau pe front împotriva germanilor și austrieilor. Mulți din ei au făcut mari greșeli.

D. I. SUCHIANU: Vreau să vă povestesc o mică întîmplare de la pușcărie a acestor falși trădători. Karnabatt era foarte mîndru de originea sa elenă și tovarășii lui de suferință din « grecul » nu-l mai scoteau. Cînd s-a dat sentința, le-a dat la toți cinci ani închisoare și lui zece. Și era furios și gelos și spunea: « Cum? am făcut același lucru; pentru ce mie îmi dă de două ori cit vouă? » Și atunci, Argezei, care era foarte afurisit, cu vocea lui pițigăiată îi spune: « N-ai făcut același lucru. Noi sintem condamnați pentru că ne-am vîndut țara, pe cînd tu făcuși și abuz de încredere pentru că ai vîndut ceva care nu era al tău ».

Șerban CIOCULESCU: Dar să știi că se atribuie aceste cuvinte lui Bogdan-Pitești. Acesta ar fi spus: « E și escroc, vinde țara care nu e a lui ».

Barbu SOLACOLU: Spuneam că viața unui scriitor nu este ideal liniară. Dacă ar fi să fie reprezentată grafic, viața unui scriitor are înălțări, curba acestor înălțări merge pînă la curba lui Slavici din 1880, și prăbușiri, pînă la acea prăbușire generală din 1919, care l-a dus la durerosul și cumplitul proces de pe urma căruia toți au căpătat cîte cinci ani recludziune. [sic !]

Îmi făcusem ca militar datoria în Moldova; am trăit zile cumplite. Vă dați seama ce înseamnă pentru un tinăr războiul. Părinții mei s-au zbătut ca să fiu readus de pe front în București. Au reușit să mă aducă la Consiliul de revizie al armatei, în calitate de locotenent jurist. Și am ocupat postul de grefier la această curte de justiție. Deci, nu judecam, nu făceam decît să redactez decizii și să contrasemnez. Mi-a fost dat să lupt de exemplu pentru acceptarea recursului lui Hidalgo Hefter care fusese condamnat de Curtea Marțială a corpului 2 armată, tot la cinci ani recludziune. În compoziția Consiliului Suprem era un general care prezida și erau doi consilieri de la Curtea de Casație, secția a II-a penală. Niculescu, unul dintre ei, — un deformat profesional care nu vedea decît crimă în fața ochilor...

Șerban CIOCULESCU: Oscar...

Barbu SOLACOLU: Nu, Oscar era la civili și era președinte. Și mai era și Flaișlen, un om excepțional de dezghețat la cap și bun sufletește. Și pentru că eu colaborasem pe vremuri, înainte de primul război, la revista lui Rașcu și a lui Hidalgo — „Versuri și proză” — mă simțeam sufletește îndatorat să dau cît de puțin o mină de ajutor acestui recurent Hefter Hidalgo. Reușisem să trec un motiv de recurs pe lingă Flaișlen. Niculescu însă nu l-a acceptat.

Vasile NETEA: Dar să ajungem cumva la Slavici!

Barbu SOLACOLU: Acum în ce privește pe Slavici. La 1 octombrie a avut loc procesul lui Hidalgo în fața Curții Marțiale, a corpului 11². Nu știu dacă procesul celor cinci pe care i-am amintit adineauri a avut loc la 10, la 15 sau la 20 octombrie. Procesul se ținea în localul care a devenit localul senatului și pe urmă localul Teatrului popular al lui Iorga. În această sală trona, bineînțeles, Curtea Marțială prezidată de un colonel — Cernescu, Cernătescu, nu-mi aduc aminte. [De fapt, Cernat — n. r.] În stînga era boxa acuzaților. Să vi-i descriu. Era poetul Karnabatt. Părea descins dintr-un tablou flamand, era foarte umflat la față, dar prin împrejurarea tristă în care se afla — dezumflat. Era Dem. Teodorescu, gazetar la „Adevărul”, ulterior. Un om foarte distins, foarte simpatice. A fost toată viața gazetar. A iscălit ulterior și romane, romane care, la un moment dat, au avut chiar și cititori. Era Bogdan-Pitești, arrogant, ironic, plin de el însuși. Era acu-

2. «Vorbeam despre procesul lui Hidalgo (Hefter), cel ce i-a urmat lui I. M. Rașcu (un mare poet uitat azi) — la conducerea revistei „Versuri și proză” de pe timpuri. Și înuream datele. Vorbeam despre un proces din octombrie 1919 și uitam să situez procesul lui Slavici în februarie același an și două săptămîni doar după condamnarea la moarte a lui Verzea... Aminteam despre un consilier de Casație, Flaișlen (cel ce fusese consilier la Curtea de Apel în procesul lui Caragiale împotriva lui Caion), și de altul, Niculescu, și voci în sală voiau ca acest Niculescu să fie Niculescu-Bolintin, maior — comisar regal — acuzator... Să le mai răspund că acuzații erau în procesul de recurs al lui Hidalgo la Casația Militară, unde funcționam, Colonelul Pangrati (fratele profesorului matematician) și maiorul Stătescu? Și iată, simpaticele mele prieten, Șerban Cioculescu, care prezida ședința, mă ajută, surprins:

„— Era Oscar Niculescu?“ — „Nu, nu. Oscar era președinte la Casație. Niculescu, despre care vorbeam, era un penalist la Secția a II-a a Casației.“ Și, atunci, s-a produs incidentul. Eu voisem să escamotez relatarea procesului în care figurau vreo douăzeci de gazetari și scriitori și din care cinci doar au fost condamnați: Karnabatt și Grosman la cîte zece ani recludziune; Slavici, Dem. Teodorescu și Argezei la cîte cinci ani. Temperament exploziv, ardelen, istoric distins și publicist, Vasile Netea m-a întrerupt cerîndu-mi să vorbesc despre Slavici. Să fi simțit ezitarea mea? Probabil. Avea, firește, dreptate. Și i-am răspuns pripiț: „— Răbdare, ajungem la Slavici!... Sala era în tensiune. Prin întreruperea lui Vasile Netea fusesem pus, așa cum sună expresia franceză „au pied du mur“. Nu mai puteam eluda relatarea procesului Slavici din primăvara anului 1919. Trebuia să-mi justific prezența la tribună.”

zatul Ion Theodorescu, zis Arghezi, și era acuzatul Ion Sirbu, zis Slavici. Comisar regal era un judecător de instrucție în civilitate — Miculescu, Niculescu n-aș putea să vă spun. Sint de atunci peste 50 de ani. Avocați: Toma Dragu care era un socialist, deputat socialist, era Rang, erau frații Mora — Virgil și Emil — (unul din ei semna cronici foarte inteligente — „Don José“ — în „Universul“).

Vasile NETEA : Erau N. D. Cocea, Costaforu și Socor.

Barbu SOLACOLU : Pe Costaforu nu l-am văzut³. Socor da, Socor era. Și N. D. Cocea și Radu Rosetti. Radu Rosetti mai puțin, mai mult I. Gr. Periețeanu. Stimată asistență, impresionant a fost rechizitoriul comisarului regal. Era îmbrăcat în uniformă de maior, gesticula. Era bolnav de cancer în ultimul grad. După darea sentinței nu știu dacă au trecut zece zile și a murit. Și au fost condamnați. Vă mărturisese, i-am privit îndurerat în boxă, i-am privit îndurerat pe toți, dar în special pe Slavici. Era bătrîn de 71 de ani. Era mic de stat, părea suferind. A fost un moment greu, foarte greu. A trecut. Așteptam să vină recursul în fața Consiliului de revizie al armatei, unde funcționam ca greșier. Din fericire procesul nu s-a mai desfășurat. A intervenit Iorga. Marele merit al lui Iorga, alături de Titu Maiorescu, e acela de a fi sprijinit întreaga activitate literară a lui Slavici. Toți au fost grațiați. Parte din ei și-au putut reveni după lovitură primită. În special Dem. Teodorescu care și-a continuat meseria, meseria de gazetar, și Arghezi care, cum știți, a scris ce a scris, cum a scris, marea lui poezie. A avut și no-

3. «Vorba mi-era alta decît cea gîdită. Povesteam, evocam atmosfera procesului, a casei în care a avut loc, a oamenilor care au fost atunci actorii dramei. Cine era președintele Curții Marșiale a Corpului 2 Armată? Un colonel?! Călinescu? Parcă! Cine avocații? Rang? Socor? Radu Rosetti, cel ce 2—3 ani mai tîrziu îmi devenea maestru într-ale baroului? Virgil sau Emil Mora, ultimul, Don José, de la „Universul“? Const. Petrescu (Titel), cel ce devenea mai tîrziu președintele Partidului Social-democrat? (Asta n-am spus-o și nici pe el nu l-am numit.) O voce din sală a adăugat: Costaforu. Am negat și, totuși, vocea avusese dreptate. A figurat și C. G. Costaforu pe lista apărătorilor. Și I. Gr. Periețeanu care, alături de Radu Rosetti, pledase în procesul Verzea cu două săp-

tămîni mai înainte. Ce imbroglîo, atunci, în lumea barei, și ce carnaval de măști în amintirile mele... Cine a susținut rechizitoriul? O voce din sală: Niculescu-Bolintin! Am negat și neg și acum, fiindcă Niculescu-Bolintin a susținut acuzarea împotriva „plevuștei“, a unor Leonțin Hiescu, A. de Herz, N. Pora, St. Antim e tîrziu, despre care nu aveam motiv să mă ocup.»

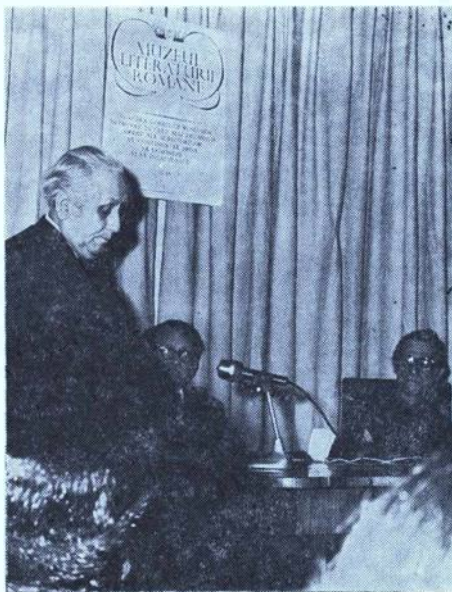
Ioan SLAVICI (Închisorile mele, p. 203): «[Niculescu-Bolintin]. Nu mă mai slăbea din „Bătrînule Slavici“, îmi spunea că are să-mi fie rușine de faptele mele, mi-a zis „tîmpit“, mă amenința că-mi va fi astupată gura cu pămînt, că am să mă sting la Văcărești, știind că, de față mi-e soția dimpreună cu fiul și cu două fiice ale noastre, striga și gesticula și-n cele din

rocul să se sprijine pe Ion Pillat care, din-
du-și seama de marea valoare a poetului
Arghezi, l-a folosit la înjghebarea revis-
tei „Cugetul românesc“.

Șerban CIOCULESCU: Mulțumesc prie-
tenului Barbu Solacolu pentru interesanta
și — să nu considerați ca un epitet exa-
gerat — ca întotdeauna captivanta cozerie
a domniei-sale.

E adevărat că, în cadrul memorialistic al
ședințelor noastre, amintirea fiecăruia din-
tre noi interesează în primul rând. Dar și
întreruperea colegului și prietenului Vasile
Netea a avut un tilc. Îmi închipui că mulți
dintre domniile voastre, ascultând cu interes
cuvântul lui Ion Pas ca și cel al lui
Barbu Solacolu, v-ați întrebat: De ce nu se
spune nici un cuvânt despre marea valoare,
despre locul foarte important pe care l-a
ocupat Slavici în cultura și literatura noas-
tră? De ce s-a pus accentul pe un moment
discutabil al activității sale, unde părerile
pot fi împărțite? De ce prilejul sărbătoririi
a 125 de ani a stăruit prea mult asupra
acestui punct și prea puțin asupra persona-
lității lui Ioan Slavici? Acum, fără îndoială,
domniile-voastre, cunoașteți care este locul
lui Slavici în literatura noastră. Nu este
însă rău să-l amintim.

În momentul în care debutează, în anii 1873 — 1974, literatura noastră, fără
îndoială, profita de directivele unui creier excepțional, al unui estetician și critic de
mina întâia — Titu Maiorescu. Dar, directivele date de el, Direcția nouă, cum a numit-o
el, în cultura noastră nu ar fi putut să se concretizeze într-o « direcție nouă » dacă nu ar fi
avut și șansa coexistenței în acel moment a patru mari scriitori, patru mari creatori: Emi-
nescu, Creangă, Caragiale și Slavici. Întrebat o dată Caragiale, de ce nu ies elemente bune
de la conservatori, el a răspuns: « Ca să iasă, trebuie întâi să intre » — ori de la Junimea
au ieșit patru mari scriitori pentru că intraseră, iar dacă n-ar fi fost cei patru mari scriitori,
vocea lui Titu Maiorescu ar fi sunat în pustiu. Fără îndoială, Titu Maiorescu a avut me-
ritul ca pe cel puțin trei din cei patru să-i fi sprijinit încă de la început. Regretul nostru
este că nu a scris nici despre Creangă, nici despre Slavici, studii care, fără îndoială, ar fi
fost fundamentale și orientative pentru critica ulterioară, așa cum au fost studiile despre
Eminescu și despre Caragiale. O foarte mare parte din nuvele care l-au făcut cunoscut pe

urmă a „proferat“ vorbele „cînd marile interese
ale neamului cer, puțin importă, dacă o familie
își pierde capul.“ [n. r.]

Barbu SOLACOLU: «Acuzator a fost Min-
culescu, același judecător de instrucție îmbrăcat
în uniformă de maior, același acuzator din
procesul lui Verzea, atunci însă, alături de
fantoșa colonelului Dragu, care susținea nominal
rechizitoriul împotriva lui Verzea în calitatea lui de
colonel pentru că Verzea avea un grad de colonel.

Minculescu a fost feroce. Cu o față pămîntie-
verzuie, chinuit de un cancer gastric care peste
cîteva zile îl doboră spre cele veșnice, și-a desem-
nat victimele: Karnabatt, poet și ziarist, Gross-
man, om al lui Bogdan-Pitești, ambii largi pro-
fitori ai manei coborîtoare din dosarul Günther,
apoi Sirbu Ioan, zis Slavici, Teodorescu Dem.,
ziarist, și Teodorescu Ion, zis Arghezi, ziarist
și scriitor.»

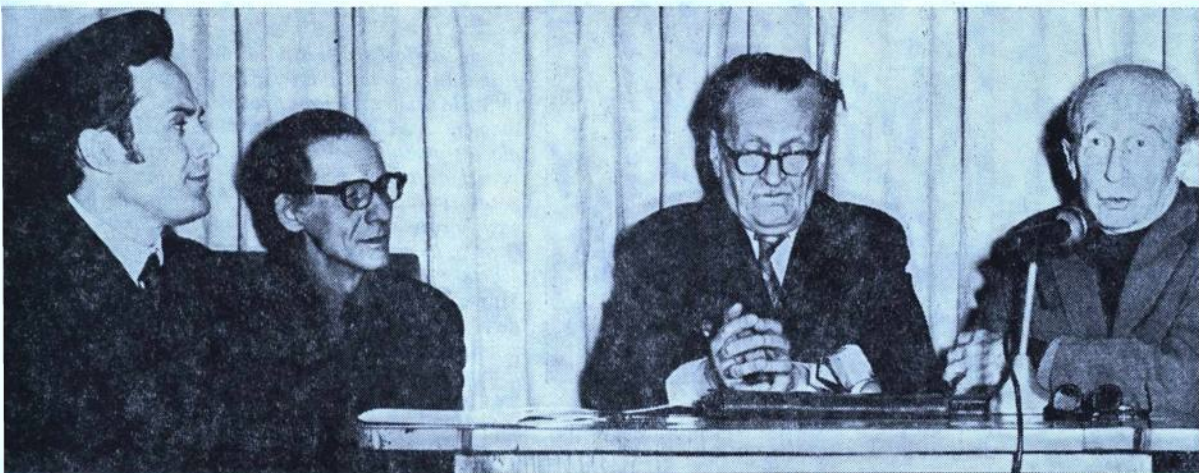
Arhitect Dan Slavici, nepotul scriitorului.

Slavici au fost scrise din îndemnul și cu sprijinul său și publicate în „Convorbiri literare”. Ele ilustrează proza românească în acel moment încă de criză literară. Slavici a fost marele prozator, marele povestitor, creatorul prozei narative, a nuvelei psihologice. El a dotat literatura noastră cu capodopere pe care le cunoaștem cu toții. Sint de acord cu George Călinescu, de care m-au despărțit foarte multe judecăți literare, că romanul Mara, publicat în revista „Vatra”, condusă de el împreună cu Coșbuc și Caragiale, este prima capodoperă, esteticeste vorbind, a romanului românesc și cea mai importantă creație a romanului românesc înainte de

Ion al lui Rebreanu. El este deci nu numai fondatorul nuvelei române moderne, dar este și fondatorul romanului românesc modern. Nu vreau să-l contrazic pe bunul meu prieten, domnul Barbu Solacolu, dar vreau să afirm că și după nefericitul proces al ziariștilor, Slavici a publicat încă două lucrări, poate trei, importante; întâi, Inchisorile mele, o operă memorialistică în care, începând cu închisoarea de la Vaș, din 1888, și terminând cu închisoarea de la Văcărești, a descris unitatea vieții sale cu un patos și o sinceritate într-adevăr cuceritoare, chiar dacă nu ne-am fi aflat în acel moment pe aceeași poziție cu dînsul. Cum punctul meu de vedere rămîne cel estetic, eu din aceste amintiri rețin cîteva pagini foarte frumoase. Sint acele pagini în care descrie cum la Văcărești i se lăsase totuși o oarecare libertate de mișcare. Avea un lot pe care-l cultiva cu legume și cu flori, și suferințele bătrînului clasic al literaturii noastre, care avea în acel moment 71 de ani, erau alinate de faptul că putea vedea crescînd și dînd rod micile lui răsaduri. O pagină foarte frumoasă, foarte vie. În sfîrșit, nu se va putea face un portret complet al lui Arghezi fără să se pomenească paginile în care descrie acuratețea extremă a lui Arghezi, care avea atunci 39 de ani, dar era un maniac al curățeniei. Nimeni nu voia să stea cu dînsul în celulă. Celula era de fapt o cameră cu pat, cu masă, cu lighean. Ei bine, era atît de curat, schimba fața de masă în fiecare zi, schimba cămașa în fiecare zi, nu tolera nici un pic de praf și de murdărie, încît nimeni nu voia să stea cu el din această cauză. Vedeți, prin urmare, dacă e să ne alegem tovarășul de cameră și putem protesta împotriva eventualei murdării a cuiva, putem totuși să fim uneori jenați sau handicapați de excesul de grijă și de acuratețe pe care-l avea Arghezi.

Este, apoi, romanul Cel din urmă armaș, care deși nu este una din cele mai bune lucrări ale lui, conține însă, acolo, cîteva crochiuri bucureștene remarcabile. Apare Titu Maiorescu, apare Caragiale, în perioada în care nu-și putea plăti halba de bere sau capuținărul și apela la cei de la masă, deci înainte de debutul lui din 1879. Slavici n-a fost considerat, așadar, un pestiferat, el a fost stimat, a putut publica în ultimii șase ani după ce a fost eliberat. El n-a suferit atît de mult vicisitudinile prîvdării de libertate, cît de faptul că i s-au confiscat unele manuscrise, unele lucrări care nu i-au fost restituite.

D. I. Suchlanu, Șerban Cioculescu, Dan Slavici și Al. Oprea.

Printre ele, o lucrare mai amplă asupra limbii române, care i-ar fi completat lucrările gramaticale, care au fost foarte importante în vremea lor, opera didactică a lui Slavici înscriindu-se și ea printre creațiile importante ale vremii. Dacă s-a citat aici activitatea gazetărească, pentru unii și pentru mine chiar, regertabilă, de la „Gazeta Bucureștilor” în schimb noi nu trebuie să uităm foarte importanta acțiune a lui de la „Tribuna”, unde el a dat presei ardelenе un prestigiu deosebit, ce compensează pe departe eroarea vârstei sale și a mizeriei din timpul ocupației.

Aș afirma că rolul lui creator în primele decenii ale secolului XIX și activitatea lui fecundă gazetărească din Transilvania, și didactică din România cu conducerea școlii de la Măgurele, constituie alte titluri importante în activitatea lui Slavici.

Slavici a greșit, desigur, în calculele politice, în echilibrul de forțe. De altfel, marele învingător de la Verdun — iertați-mi această digresiune — dar cred că nu e o digresiune, e numai un exemplu ilustrativ — marele învingător de la Verdun, mareșalul Petain, n-a fost făcut, în primăvara anului 1918, de Clemenceau, comandant suprem, ci a fost făcut Foch, care avea mai puține merite, pentru că Petain nu credea în victorie. Cu cinci luni sau șase înaintea victoriei, Petain credea că Germania va câștiga războiul sau că, în cel mai bun caz, se va face o pace de compromis — fără învingători și fără învinși. Dacă, deci, un mare soldat ca Petain, care a dat Franței, după Marna, cea de a doua victorie în timpul primului război mondial, ar fi putut greși în socotelile lui militare, noi să nu fim prea severi cu Slavici în greșeala lui.

În anul 1925, când s-a săvârșit din viață Slavici, am avut primul meu contact critic și o polemică cu E. Lovinescu. Ce se întâmplase? Eu nu eram încă un factor atât de important în 1925 ca să mi se ceară părerea despre marele nostru clasic. Lovinescu însă, un critic cu reputație, având vârsta de 44 ani, șef de cenaclu, fost director de revistă, a fost întrebat ce poate spune cu ocazia morții lui Slavici, și atunci Lovinescu, care era și puținel nar-

cisian, puținel subiectiv, deși critica l-ar fi obligat să fie mai puțin narcisic și mai obiectiv, a dat un răspuns surprinzător — « ca să-mi dau o părere sub un bilanț asupra activității unui Slavici este poate prematur. În acest moment eu lucrez la cutare, cutare, cutare » și a înșirat reporterului, care i-a cerut o declarație de ordin literar, ce opere are el pe șantier. Eu, în acel moment, scriam la o revistă studențească de stînga — „Viața universitară“. Am dat atunci o casetă — cum se zice în limbaj gazetăresc — despre Slavici, în care afirmam că este nepermis ca unul din criticii importanți, sau presupuși ca atare, să nu găsească o caracterizare și un bilanț al activității unui mare scriitor român încetat din viață, că e regretabil că a sesizat acel moment pentru a-și face reclama propriilor sale lucrări în curs de tipărire sau în curs de pregătire. Fără îndoială că acest lucru l-a iritat foarte mult pe Lovinescu, mai ales că eu îl vizitasem cu doi ani înainte. (Fusesem condus de Vladimir Streinu.) Așadar, nu-mi revendic un rol prea important în ceea ce privește situația mea de contemporan al lui Slavici; aveam 23 de ani în momentul morții lui, dar îmi amintesc totuși, cu plăcere, că, din tolba mea plină de săgeți (atunci eram foarte combativ), am descărcat una destul de veninoasă, dar, cred, meritată, împotriva lui Lovinescu, pentru că rămîn și azi la părerea că atunci cînd un foarte mare scriitor încetează din viață, un critic literar nu trebuie să consulte biblioteca, nu trebuie să se informeze ca un student la biblioteca facultății ca să facă un crochiu al acelui mare scriitor. Trebuie să fim gata oricînd, fie oral, fie în scris, să răspundem la aceste întrebări. Locul lui Slavici în literatura noastră este definitiv fixat. El a fost un precursor al unei întregi literaturi.

Astfel că imaginea globală a lui Slavici, retușată de atitudinea sa din timpul războiului, judecînd în absolut creația și opera cetățenească și etică a lui Slavici, ea se înscrie, în coordonatele ei principale, în mod pozitiv printre valorile eterne ale culturii și literaturii noastre.

D. I. SUCHIANU: Deși cred că sinteți cam obosiți, însă îmi zic eu așa, mă consolez, că desertul se mănîncă după ce toată lumea e sătulă. Și pentru că lucrul cel mai interesant este lucrul care conține și ceva polemică, voi începe prin a polemiza cu bunul meu prieten Cioculescu. Și voi spune că și dacă învingeau nemții, Slavici ar fi fost tot așa de oropsit, tot așa de hulit, tot așa de sărac.

Șerban CIOCULESCU: *Ca paradox, e bine!* (Risete).

D. I. SUCHIANU: Nu, nu este nici un paradox, este o dramă. Slavici era inamicul nr. 1 al lichelelor triumfătoare, el era omul care totdeauna spunea adevărul, tot timpul,

tuturora și despre toate. Nimeni nu i-a înfierat pe nemți așa ca el. Nimeni nu le-a spus lucruri mai usturătoare și mai jignitoare. Acela care a scris o remarcabilă carte despre el, Vatamaniuc, spunea că avea talentul, avea darul, de a se lua rău cu toată lumea.

Șerban CIOCULESCU: *Te-aș ruga să-mi arăți și mie, pentru completarea culturii mele, paginile în care i-a atacat pe nemți.*

D. I. SUCHIANU: Le-a spus de pildă...

Șerban CIOCULESCU: *Nu, pagini scrise, nu ce le-a spus verbal. Aștept bibliografia dumitale în această privință⁴.*

D. I. SUCHIANU: Este citată în Vatamaniuc⁵... În al doilea rînd prietenul Cioculescu spunea că este, desigur, regretabilă atitudinea lui Slavici din timpul războiului. Cred că această atitudine se leagă de temperamentul lui veșnic opozant. Trebuie să știți că eu pe Slavici nu l-am cunoscut așa cum am cunoscut pe alți prieteni ai tatălui meu, pe Caragiale, Delavrancea, Vlahuță, Iorga, Goga, pe care i-am văzut la noi în casă. Pe Slavici l-am văzut cînd aveam 16 ani. Eram la Bușteni, la un prieten al meu care avea casa vis-à-vis de casa în care ședea Slavici. Nu l-am cunoscut pe Slavici, însă am cunoscut foarte bine pe cele trei fete ale lui care erau așa de frumoase, încît nu că luai foc, înghețai!

Șerban CIOCULESCU: *Îl eclipsau pe tatăl lor ! (Risete).*

D. I. SUCHIANU: Totuși, l-am cunoscut pe Slavici foarte bine și foarte în adîncime prin Stere. Prin opinia pe care o avea despre el Stere. Noi am făcut liceul internat și am crescut în cultul „*Vieții Românești*” și a lumii de acolo. Cînd a izbucnit războiul, Ralea și cu mine ne-am dus la Stere să ne lămurească ce-i cu războiul ăsta. Și atunci Stere ne-a spus cam așa: « Acest război nu are nici un fel de semnificație morală, este o luptă între două bande de gangsteri care vor să-și cucerească debușeuri ». Ce mai spunea Stere? « Totuși, acest război ar putea să aibă un conținut deosebit. Este revoluția rusă. » Asta spunea Stere în 1914. « O revoluție care nu se poate să nu aibă loc. Acest lucru este inevitabil și are pentru noi o importanță colosală, pentru că, zicea el, problema ardeleană, momentul unirii cu Ardealul — pentru care Stere a luptat ani și ani de zile cu tenacitate, cu perseverență (era tot timpul prin Ardeal, făcea propagandă...) — este mai aproape decît oricînd. În împrejurările de față, mai zicea Stere, nu putem face decît ceea ce fac eu. Mă duc în Ardeal să pregătesc terenul cultural. » Și într-adevăr, așa s-a și întîmplat.

Șerban CIOCULESCU: *Eu v-aș contrazice numai asupra rolului său în Transilvania. Stere în Transilvania a avut doar o misiune limitată, de trei zile: mandatul de a împăca lupta dizidenței la „Tribuna” lui Goga — cu „Românul” partidului național care apărea la Arad. A fost singura lui activitate. El nu a avut nici o altă activitate. El nu a dus în Transilvania, ca Iorga sau ca alți patrioți, o luptă de lămurire. El a așut un mandat limitat pe care l-a dus la bun sfîrșit. În esență, Stere nu a avut cu Transilvania un con-*

4. IOAN SLAVICI: « Multe mii dintre cei mai voinici frați ai noștri au căzut morți pe întinsele cîmpuri de luptă, alte mii au rămas ologi, prin satele și prin orașele cucerite de învingători și nemăsurate sînt bogățiile ce ne-au fost nimicite în toiul luptelor crîncene [s. n.], în „Gazeta Bucureștilor”, nr. 251, 25 august 1917 (apud Pompiliu MARCEA, I. Slavici, E. P. L., 1965,

p. 127). Vezi, de asemenea, Închisorile mele, p. 141: « În curînd am ajuns deci ca cunoscuții mei germani să-mi zică „prietenul supărător” ». [n. r.]

5. Vezi Ioan Slavici și lumea prin care a trecut. Editura Academiei R. S. R., 1968 (capitoul Bibliografie, p. 546).

tact permanent, ci pur și simplu o intervenție diplomatică. Iar ideea că transilvănenii ar fi putut păstra lui Stere o altă amintire decât aceea a tratativelor...

D. I. SUCHIANU : Nu zic că ardelenii îi erau recunoscători. Spuneam că la el această preocupare de a uni Ardealul cu restul României a fost o preocupare majoră și asta o știam chiar de la Ibrăileanu.

Șerban CIOCULESCU : *Paradoxele prietenului nostru Suchianu nu trebuie contrazise. Trebuie să le admitem ca o frumusețe estetică, fiind însă mereu preveniți că acolo unde noi știm un lucru cu toții, dinsul știe altceva, sau cel puțin spune altceva.*

D. I. SUCHIANU : Da, da. Stere ne-a vorbit atunci în mod deosebit de Slavici, ne-a vorbit ca despre un mare pacifist și ne-a arătat că nu există mulți oameni în țara românească așa de stimabili din punct de vedere al moralității, al integrității intelectuale, al demnității lor de teoreticieni ca acest Slavici. Și iată pentru ce a avut așa de mulți dușmani, mai mulți decât ceilalți. A avut dușmani pe Iorga, a avut pe Goga. Goga a scris niște versuri teribile împotriva lui.

Vasile NETEA : Nu, nu l-a avut dușman pe Iorga, din contră.

[**Ion PAS :** Trebuie subliniat că tratamentul aplicat lui Slavici în închisoare și înainte de ea a fost întru totul nedemn. Cînd se întimpla să fie recunoscut pe stradă, auzea nu rareori strigîndu-se în urma lui: « Trădătorule! » Un om ca Nicolae Iorga l-a scuipat pe obraz în fața palatului. Altcareva, politician demagog, Ionaș Grădișteanu, călare totdeauna, în anii neutralității, pe calul lui Mihai Viteazu, și, rostind discursuri patriotarde, l-a înjurat. Cînd Iorga l-a scuipat, Slavici a scos liniștit batista și s-a șters. Cînd celălalt l-a înjurat, a ridicat bastonul. Prefectul poliției Capitalei de pe vremea aceea, Corbescu, care avea și reputația de (scuzați!) pederast, îl ținea în picioare cînd îl interoga, cu toate că unul avea cel mult 40 de ani, iar celălalt — 70. La fel îl ținea în picioare Romulus Voinescu, pe atunci secretar al Siguranței generale, iar mai tirziu director, copleșindu-l cu insulte și amenințări.]

D. I. SUCHIANU : Iată ce spunea Iorga: « Refugiul ultim al lui Slavici era pe la redacții fără direcție.(...) Decît să-și tragă un glonte omul a luat din mina contelui Czerni plînea lui Iuda. Așa că nu e bine să-l întrebăm ce gust are ». Iar Goga, iată ce spunea Goga. Goga spunea mai frumos în versuri: « Vin popi bătrîni cu barbă sură,/ Țărani cu chip însingerat,/ Vin să te blesteme din gură,/ Vin să te-ntrebe de păcat./ Și, spune-mi, nu te-ncearcă oare/ Un vis cumplit, un vis urît ?/ Cu mina lor răzbunătoare/ Te-ar stringe într-o zi de git./ » Era hulit de toată lumea pentru că spunea adevărul.

Șerban CIOCULESCU : *Nu numai pentru că spunea adevărul, ci pentru că s-a opus politicii instinctului național. În momentul acela era o politică a instinctului național, el s-a opus individualist.*

D. I. SUCHIANU : Dar acest punct de vedere era susținut și de alții. Stere însuși a fost judecat, deși avea aceeași pseudovinovăție ca și ceilalți. Însă avea o carte de vizită a lui Ionel Brătianu, în care îl implora să stea aici, în București, și să caute să amadueze lucrurile, să nu fie prea greu pentru noi în cazul unei înfringeri. Și, într-adevăr, Slavici în procesul acesta, și mereu și în articolele lui, spunea: « Pentru ce pe ziariști să-i condamnăm și nu pe conducători?... ».

Șerban CIOCULESCU: *Acesta a fost și punctul de vedere al lui Iorga pentru care a și intervenit.*

D. I. SUCHIANU: Slavici era un om de bronz, un om-icoană, un om din aceia cum erau foarte puțini în lumea în care a trăit. Un om care a trăit și a murit sărac, pentru că era un alcest, un om care spunea tuturor adevărul; și articolele lui despre imperialismul englez sînt teribile. Nemții îi ziceau: «Amicul nostru supărător». Inamicii lui Slavici îi spuneau în deridere «consecventul». Cînd a fost osîndit, după ce s-a citit sentința, i-a spus fetei lui: «Nu plinge, fata mea, de osînda lui taică-tău plinge țara asta care a asistat la o asemenea nerușinare».

Stima pe care a avut-o Stere pentru el din acest punct de vedere ne-a insuflat-o și nouă. Am avut un deosebit respect pentru acest om admirabil, pentru acest sfînt laic care a fost Slavici.

Aspect din sală.

Șerban CIOCULESCU: *Onorată asistență, deși este tîrziu, am vrea să știm dacă din partea familiei cineva ar vrea să spună un cuvînt?*

Fiica scriitorului: Mi-a plăcut foarte mult felul în care ați vorbi despre tata. L-ați caracterizat minunat. Era unul dintre cei mai buni oameni pe care i-am cunoscut în viața mea. Nici nu vă închipuiți cită bunătate era în el și cit și-a iubit țara. Asta vă pot spune.

6.

•București, 22 ianuarie 1973

Stimat director Al. Oprea!

Am fost și eu printre numeroșii asistenți la Rotonda dedicată lui Ion Slavici și am reținut apelul ce l-ați adresat privitor la procesul scriitorului, învinuit și condamnat, în 1919, pentru colaborare cu inamicul (ocupanții germani), respectiv trădare de țară și neam...

Cunosc unele amănunte, poate inedite pentru cititorii de astăzi, din capitolul grațierea ziarștilor colaboraționiști condamnați, între ei și Ion Slavici, și rolul lui N. Iorga în obținerea grațierii.

Îmi fac o datorie din a le comunica aici, pentru dosarul problemei.

S-a pus în circulație și s-a acreditat versiunea că N. Iorga a avut inițiativa și un rol hotărîtor în grațierea ziarștilor, direct a lui Ion Slavici. La fel au prezentat problema, memorialistic, Barbu Solacolu și Vasile Netea.

Faptul este adevărat numai în ceea ce-l privește pe: I. N. Teodorescu-Arghezi, Dem. Teodorescu, S. Grossman și D. Karnabatt.

Nu și în grațierea lui Ion Slavici. Categorie, nul

Iată cum s-au petrecut lucrurile, relatate mie de scriitorul Gala Galaction, confruntate cu alte surse documentare și confirmate de logică. Gala Galaction a urmărit atent și de aproape procesul. Pe Ion Slavici îl prețuia ca scriitor. Cunoștea dedesubturile politice ale procesului. El însuși a fost implicat în proces, ca acuzat prezumtiv. N. Iorga a cerut și arestarea și judecarea lui Gala Galaction ca trădător. Însă nu s-a putut stabili, juridic, vinovăția. În iunie 1919 scria într-un articol: «Stau de jumătate de an la dispoziția autorităților competente. Cînd au avut nevoie de mine, m-au găsit imediat. Cînd m-au întrebat, le-am răspuns întocmai cu adevărul». (Gala Galaction, Tot pentru d-l Iorga, în „Mîntuirea”, an I, nr. 115, din 12 iunie 1919.) A fost lăsat în libertate, sancționat doar administrativ, cerindu-i-se să demisioneze din serviciul ce-l avusese, timp de zece ani, la Casa Bisericii.

Ziarștii trădători au fost arestați și încarcerați în decembrie 1918—ianuarie 1920.

În timpul procesului, N. Iorga n-a făcut nimic, n-a scris nici un rînd în favoarea gazetarelor judecați. Dimpotrivă, a fost deosebit de zelos în descoperirea „trădătorilor” de acest fel (a se

Ion Pas.

Șerban CIOCULESCU: *Domnia-sa a complotat cu o trăsătură, pe care nici unul dintre noi, necunoscându-l atât de bine și atât de aproape, n-am relevat-o — bunătatea. În lumea scriitoricească bunătatea e o raritate. Nu aş spune că se întâlnește mai rar decât geniul, dar mai rar decât talentul. Și iată de ce: pentru că talentul se împerechează cu foarte mult egoism, mergând pînă la egolatrie. Și atunci nu mai e loc pentru bunătate. Slavici nu a făcut parte din această categorie. Iar în ceea ce privește iubirea de țară, nici unul dintre vorbitori nu a spus altceva. Există însă deosebite moduri de a-ți servi țara și, fără îndoială, că a fost unul din marii servitori ai culturii și ai artei, ai literaturii române, și, dacă s-au făcut unele rezerve asupra atitudinii sale politice, au fost și alte glasuri care au considerat că aceasta a făcut parte dintr-o structură, cum spunea d-l D. I. Suchianu, a unui caracter care nu poate varia în convingerea lui și care merge înainte chiar dacă realitățile-l infirmă, chiar dacă cursul istoriei este altul.*

Acum, vreau să dau cuvîntul istoricului, scriitorului, criticului literar Vasile Netea.

Vasile NETEA: Aflind că în această seară este omagiată personalitatea lui Slavici, am venit aici și nu regret. Întii din cauza dumneavoastră. Prea sinteți mulți și prea sinteți reprezentativi ca să nu fie vrednică remarcă aceasta, ca un omagiu adus amintirii lui Slavici. S-a dat cuvîntul unor memorialiști. Memoriale, sigur, reprezintă frag-

vedea „Neamul Românesc” din 1919). Încît Gala Galaction a avut temeritatea să-l denumească atunci „Sycophant” — denunțator de mesterie, cum erau în antichitate, plătiți de primării.

Încă în timpul procesului, avocatul apărător al lui Slavici și Argehezi, N. D. Cocea, a arătat, curajos, cum îi era felul, că «nu trebuie ca păcatele altora, mult mai mulți și mult mai vinovați, să fie ispășite de scriitori și ziaristi». (Procesul ziaristilor, în „Dimineața”, din 8/21 martie 1919, p. 2).

«Cerem stăruitor amnistia» scria, în noiembrie 1919, Andrei Braniste („Avîntul”, nr. 12, din 16 noiembrie 1919, p. 3). La o remanieră de guvern, ajunge ministrul de interne dr. N. Lupu; într-o declarație, a vorbit de necesitatea amnistiei.

La începutul lunii decembrie (1919), Gala Galaction a scris și publicat un articol-apel, judicios și hotărît, în care a pledat, stăruitor și categoric, pentru grațierea lui Ion Slavici: «Ce a greșit e simplu de tot. Și-a permis să păstreze, în ultimele vremuri, aceleași credințe, aceleași idei, aceleași convingeri politice, pe care le-a avut o jumătate de veac. Slavici a avut nenorocirea să nu poată, la bătrînețe, să zică

altfel decît a zis în tinerețe și în floarea vîrstei. A, e un păcat să nu poți să te transformi atunci cînd toată lumea s-a transformat. Recunosc că Slavici a căzut în dezacord primejdios cu contemporanii lui. Dar să ne dăm osteneala să priepem pe acest bătrîn. A fost consecvent cu el însuși... Stă azi între răufăcători și criminali, osîndit ca vînzător de neam! A vîndut la bătrînețe neamul pe care l-a servit, l-a iubit și l-a preamărit o viață întreagă! L-a vîndut, fiind și rămînînd soldatul aceluiași principii, în numele cărora luptase cinci decenii... E o privilegiu sufletească prețioasă să-l vezi pe Slavici la Văcărești, iar în cele nu știu cîte totolii ministeriale, care stau răsfire la poalele mînăstirilor, să privești pe copiii și elevii lui Slavici! Autorul pe care domnii Valda-Voevod [era ministru n. ns.], Aurel Vlad [era ministru n. ns.], Octavian Goga [era ministru n. ns.] și toți ceilalți îl purtau cu sfințenie în ghiozdanul lor de școlari, îl citeau în rînd cu Sf-ta Scriptură, îl făceau plîne sufletească și zi de sărbătoare — e azi pușcăriaș la Văcărești ».

Emil Socor, avocatul apărător al lui Slavici, comentînd acțiunile pentru grațierea scriitorului și refuzul de-a face cerere de grațiere, a declarat

mente din viața celor care le povestesc. Toți care au vorbit pe această linie au apărut în viața lui Slavici la un moment dat, l-au părăsit la altul — și au rămas legați de ceea ce ei socoteau că sînt memoriile lor — memorii fără îndoială autentice, bine intenționate. Am luat cuvîntul pentru a face și cîteva precizări. Nu-s de acord să se spună despre Slavici că a trebuit să trăiască, deci a trebuit să scrie. Slavici putea să scrie la orice ziar și la orice publicație. Care ziar l-ar fi refuzat pe Slavici? Slavici a scris conform cu ideile lui. În concepția lui, unitatea acestei națiuni trebuia să se facă în alte împrejurări, trebuia să se facă altfel și de aceea el a avut o poziție deosebită de unii din fruntașii timpului. Și el putea să scrie la alte ziare, ca și Coșbuc, ca și Goga, ca și Bogdan-Duică, dar el s-a separat de aceștia pentru anumite concepții. Ele trebuie bine studiate pentru ca să nu se uite un lucru: Slavici a rostit cel mai strălucit cuvînt în ceea ce privește unitatea națională. A spus în 1884 la Sibiu: « Soarele de la București răsare pentru toți românii ». Sînt vorbele lui Slavici. Le-a pus pe frontispiciul „*Tribunei*“ de la Sibiu, cu ele au crescut ardelenii pînă la 1919. Lucrul acesta nu poate fi uitat.

Pentru Slavici mai adaug încă un element pentru ceea ce se cheamă luptă pentru unitatea națională. Dumneavoastră știți că ceea ce i-a deosebit pe ardeleni, de munteni și de moldoveni pînă într-o vreme, era nenorocita asta de limbă latinizată. Într-un fel scriau Cipariu și Barițiu și în alt fel scriau dincoace, la București, Odobescu și Hașdeu... Și pînă nu a apărut curentul junimist, pînă nu a apărut revista „*Convorbiri literare*“ și pînă n-a apărut ideologia lui Titu Maiorescu în Ardeal, limba aceasta literară era cu totul și cu totul înecată în potopul de latinisme, germanisme, ș. a. Cel care a făcut lumină în această problemă a fost Ioan Slavici care a înființat „*Tribuna*“ în 1874, și „*Tribuna*“ este primul cotidian ardelean. Aici a introdus limba care se cultiva la București, a introdus limba susținută de Maiorescu, susținută de Junimea și astfel, îndată ce această limbă a pătruns, a pătruns și ortografia și s-au ridicat rînd pe rînd scriitorii ardeleni. Pentru a judeca pe Slavici cel din 1914—1916, lucrurile încep cu mult mai înainte: nu ne putem opri nici la 1910. Slavici a susținut atunci o concepție pentru el foarte sinceră, foarte onestă. Slavici a refuzat oricînd să se dezică. Iar condamnarea a primit-o cu o seninătate de stoic. Citiți, vă rog, interviul meu cu Argezi⁷. Slavici a refuzat întotdeauna să accepte orice înlesnire a situației lui spunînd: « Am fost condamnat, îmi fac datoria de condamnat ».

Șerban CIOCULESCU: *Mulțumesc mult și lui Vasile Netea pentru completare. Este vorba de rolul fixării limbii literare în Transilvania într-un moment de dominație a curentului latinist. Noi să nu uităm că dicționarul aberant Massim și Laurian al Academiei Române a apărut înainte de 1875, cînd Slavici, înotînd împotriva curentului în admirabila lui limbă literară și într-o ortografie fonetică, a promovat în Transilvania o altă limbă, o altă ortografie și a dat impuls unității limbii noastre literare de ambii versanți ai munților Carpați.*

într-un articol: « Ion Slavici a fost condamnat pe nedrept. Curtea Marțială a făcut o eroare. O spun ca apărător al lui în instanța de fond, ca cunosător al dosarului, al dovezilor ce s-au administrat. Condamnîndu-l pe Slavici s-a condamnat o anumită concepție politică și nu o faptă reprobă de codul penal. Putea să ceară Slavici grațierea?... Nu Slavici trebuie să ceară grațierea, ci poporul român trebuie să-l achite cu toată dragostea ce o merită. Poporul român, cu toată conștiința lui, trebuie să intervie pentru a se repara nedreptatea... Și ardelenii sînt cei dinții datori să la inițiativa acestel opere de reparațiune ». (Emil Socor, Ioan Slavici, în „*Avîntul*“, nr. 55, din 29 decembrie 1919, p. 3.)

Miniștrii ardeleni, în persoana lui Ștefan Ciceo Pop, ministrul ad-interim la Justiție, au obținut

grațierea lui Ion Slavici. (Vezi: „*Monitorul Oficial*“, nr. 206, joi 1 ianuarie 1920.)

Ziarele de Anul Nou 1920 au anunțat și au salutat grațierea ziaristilor condamnați, în frunte cu I. Slavici, și scoaterea lor de la Văcărești: « Azi dimineasă s-a comunicat ziaristilor închiși la Văcărești că în urma semnării decretului de grațiere, ei sînt de acum liberi. Ziaristii au și părăsit astăzi închisoarea ». („*Avîntul*“, nr. 58, din 1 ianuarie [joi], 1920, p. 4 — Ultimele știri.) La fel a anunțat, cu satisfacție, și „*Chemarea*“ lui N. D. Cocea: « Azi au fost eliberați din închisoarea Văcărești: T. Argezi, D. Teodorescu, S. Grossman, I. Slavici și D. Karnabatt ». („*Chemarea*“, nr. 256, din 2 ianuarie 1920, p. 4).

Gh. CUNESCU

7. Vezi Interviuri literare, Editura „*Minerva*“, 1972.

REVELAȚIA DOCUMENTULUI:

Domnișorul Liviu și Ion al GLANETAȘULUI (amăgire și luciditate)

O PREJUDECATĂ MOSTENITĂ O DATĂ cu deslușirea primelor slove determină uneori memorialistul literar să confunde sentimentul de pietate față de marii înaintași cu religiozitatea credinciosului față de «sfînșii părinți». Sub pana lui, trandafirii nu au fost niciodată boboci, iar spinii, în cazul cînd vor fi existat, nu au zgîrțiat pe nimeni. Neîndoios, atunci cînd însemnările au un caracter autobiografic sau aparțin celor din imediata apropiere a unor ilustre personalități sînt binevenite, permițîndu-ne să nuanșăm un profil literar sau să întrevădem, direct sau indirect, o ambianță socială. Bune sau rele, ele nu anulează însă obligația istoricului literar de a verifica temeinicia afirmațiilor insolite, de a întocmi o biografie reală, bazată strict pe studiul documentelor obiective, pe coroborarea lor.

În cazul lui Liviu Rebreanu, rămîn încă multe lucruri neclare, care privesc botezul său literar, tot ce a precedat venirea sa în România (1909). Publicînd volumul 4 din seria de Opere (1970), am amintit, între altele, Memoriul scriitorului

adresat Consiliului de Miniștri, în anul 1910 (Arhiva Liviu Rebreanu. II, ms. 32), cu numeroase referiri la condițiile ce au determinat demisia sa din armată (1908). Cu același prilej am menționat și cîteva rezerve față de unele detalii de ordin biografic (titlul de licențiat în litere la Facultatea din Viena; relații epistolare — în 1907 — cu „Sămănătorul” din București; colaborarea la ziarul „Lupta” din Budapesta și la „Revista Bistriței”, periodice în care nu aflăm articole semnate cu numele Liviu Rebreanu etc.). Nu este exclus ca cercetări viitoare să pună în lumină noi aspecte la care astăzi nu îndrăznim să ne gîndim. Memoriul ne îndreaptă, oricum, spre noi izvoare documentaristice (în special dosarele «proceselor» citate de autor).

Îl reproducem astăzi în întregime, rezervîndu-ne dreptul de a reveni cu unele comentarii desprinse din cercetarea epistolelor și jurnalelor de creație din perioada 1907—1912, pe seama căreia se pun deseori cele mai năstrușnice întîmplări.

«Memoriu

Liviu Rebreanu, din Năsăud (Com. Bistrița-Năsăud), Transilvania. Absolvent al Academiei militare Ludovica, licențiat în litere la facultatea din Viena. Publicist, secretar de redacție al revistelor „Convorbiri Critice” și „Falanga literară și artistică”, redactor al ziarului „Ordinea”. Arestat în urma cererii guvernului unguresc, pe baza convenției cu Austro-Ungaria, pe ziua de 15 Februarie cor. de către cab[inetul] V al trib[unatului] Ilfov, cu mandatul de arestare Dos. 628/33/910.

Motivul și pretextul pentru cari guvernul din Budapesta a recurs la convenție, cerînd extrădarea mea, datează încă din anul 1907, de pe vremea cînd făceam serviciu activ ca sublocotenent în reg[imentul] 2 de infanterie care staționa pe-atunci în Pesta. Comandantul, colonel Schnörch, un șovinist patentat, luînd cunoștință că am bibliotecă românească și că scriu la cîteva reviste literare românești, într-o bună zi, pe cînd eu nu eram acasă, face percheziție la locuința mea și îmi confiscă cîteva volume cari i se par anti-ungurești, precum și corespondența ce o aveam cu revistele „Luceafărul” din Sibiu și „Sămănătorul” din București. Mă amenință că mă va da judecății pentru „trădare de patrie” și-mi pune în vedere că va propune comandantului de corp să

găsindu-mă absolut curat. Fapta aceasta a ultra-şovinistului colonel, pătrunzind şi în presă, toate zierele, ungureşti chiar, înfierează manoperele colonelului şi reprobă acest fel de goană nebună împotriva mea. Aşa, tribunalul din Giula, şi el, fără chiar să mai judece afacerea în fond, aduce o deciziune, prin care declinandu-şi competenţa, ordonă închiderea dosarului şi sistarea acţiunii intentată contra mea. Curtea de Apel din Oradea-Mare, în urma apelului procurorului, confirmă şi ea hotărîrea tribunalului şi o declară definitiv şi ridicată la putere de drept. Acestea toate în August 1908.

Astfel deci afacerea aceasta a fost din nou, a doua oară, terminată definitiv.

În septembrie 1909 primesc invitaţia ziarului „*Ordinea*” din Bucureşti să vii în ţară. La „*Ordinea*” sînt însărcinat cu redactarea politice externe şi a părţii literare-ştiinţifice. În afară de acest ziar însă scriu la mai multe cotidiane, fără deosebire de culoare politică, în chestiunile românilor de peste munţi, continuînd a serie totodată şi la „*Revista Bistriţei*” din Transilvania pe care o condusesem singular înainte de-a veni aici, precum şi la alte ziare şi reviste româneşti de dincolo. Articolele mele agasează vădit pe unguri. Desminţiri, rectificări, ameninţări cad ploaie asupra mea prin presa maghiară. În Februarie cor. mi se comunică că pentru trei articole publicate în „*Revista Bistriţei*” sunt dat judecăţii.

În sfîrşit, guvernul unguresc, ca să mă facă imposibil şi să mă poată avea în mină, îmi vine de hac cerindu-mi extrădarea pentru „deturnare de fonduri”, adică pentru acel pretins abuz de încredere asupra căruia s-au pronunţat deja definitiv atît autorităţile militare cît şi justiţia civilă, şi în care nu mi s-a găsit nici o incorectitudine.

Guvernul român, legat de convenţie, a trebuit să ordone arestarea mea. În decursul instrucţiei la cabinetul V al trib[unalului] Ilfov, am declarat toate acestea şi am prezentat şi deciziunile originale ale tribunalului din Ghiula, din cari se vede lămurit că afacerea a fost deja terminată definitiv prin acelaşi tribunal, care, acum, la ordine de sus, mă pune din nou în urmărire împotriva tuturor legilor existente.

A rămas în sfîrşit ca Consiliul de miniştri să decidă, dar, deşi dosarul meu a fost înaintat încă la 28 aprilie cor., pînă astăzi nu s-a adus nici o hotărîre.

Liviu REBREANU

Despre Ion al Glanetaşului, romancierul ne-a lăsat numeroase mărturisiri. Cităm, între altele: «El trăieşte şi azi, necăjit şi amărît, copleşit de copii, vreo şapte... Cel ce poartă numele eroului meu a rămas un biet ţăran ca vai de capul lui, pe cînd cel din roman se ştie cîte pozne şi totuşi ce carieră face înainte de-a muri asasinat» (Amalgam). Nici «eroul» nu-şi uită «naşul», dovadă epistola* ce-avea să i-o trimită din Prislop,

peste un deceniu de la apariţia cărţii. (B. A. R., nr. 142. 274.)

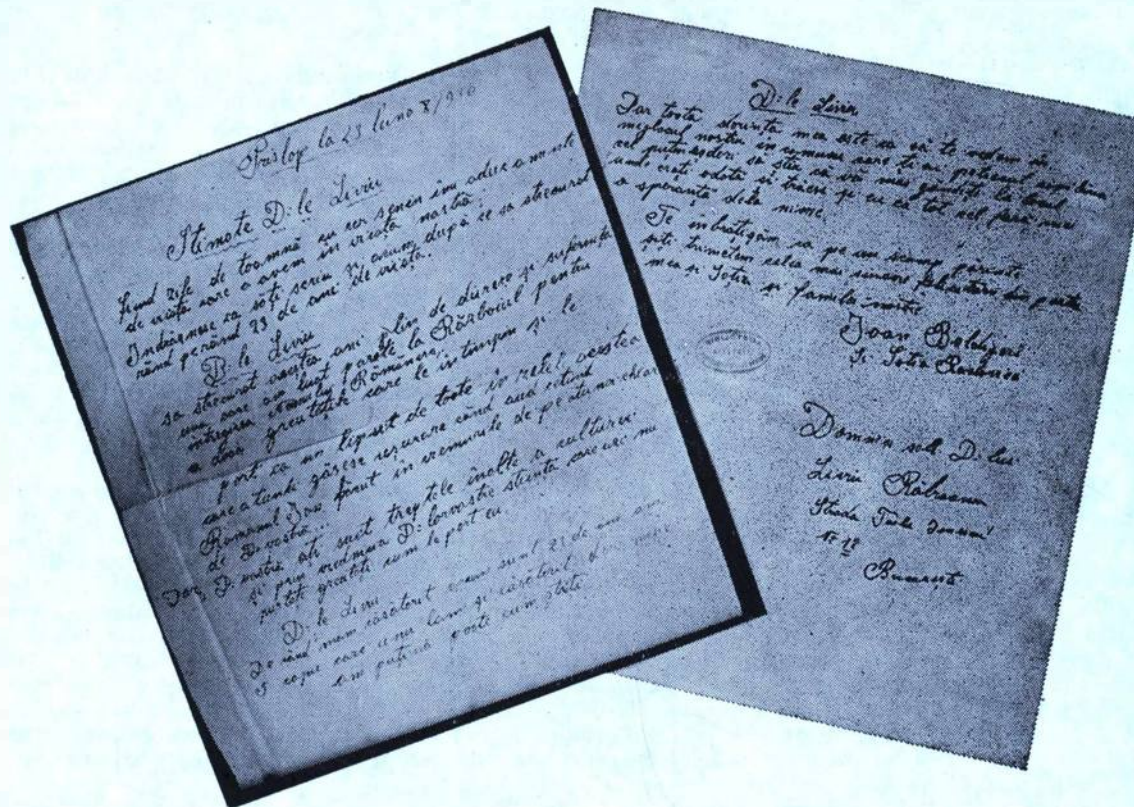
Slovele sînt ale unui om blajin, care a dus în spinare greul războiului, chinuit de povara copiilor şi a puşinei «moşii». Uşurarea şi-o găseşte, cîteodată, citind tîchipuile isprăvi din romanul ce-i proslăvea numele. Acolo îi erau încrustate ambiţia, vicienia, bogăţia şi dragostea. Trăind între adevăr şi amăgire, putea să fie învidiat de alţii. Domnişorul Liviu îi dăruise o oglindă fermecată în care pînă şi păsările din curte se vedeau culturi.

* În transcrierea textului s-a păstrat întocmai ortografia expeditorului (n. r.).

«Prislop la 23 luna X 1930

Stimate D[omnule] Liviu

fiind zile de toamnă cu cer senin îmi aduc aminte de viaţa care o avem în viaţa n[ost]ră. Îndrăznesc ca să-ţi scriu şi acum după ce sa strecurat rînd pe rînd 23 de ani de viaţă.

D[omnu]le Liviu

sa strecurat aceștea ani plin de durere și suferința una care am luat parte la Războiul pentru întregirea Neamului Românesc, a doua greutatea care le întimpin și le port ca un lipsit de toate în zilele acestea care atunci găsesc ușurare când aud cetind Romanul Ion făcut în vremurile de pe atunci chiar de D[umnea]v[o]astră...

Dar, D[umnea]v[o]astră ați suit treptele înalte a culturii și prin vrednicia D[omniilor]lor v[o]astre știința care azi nu purtați greutatea cum le port eu.

D[omnu]le Liviu

De când mam căsătorit acum sunt 23 de ani am 5 copii care unu lam și căsătorit, dar moșie am puțină poate, cum știți.

D[omnu]le Liviu

Dar toată dorința mea este ca să te vedem în mijlocul nostru în comuna care ți-ai petrecut copilăria cel puțin aș dori să știu că vă mai gândiți la locul unde erați odată și trăesc și eu ca tot cel fără nici o speranță dela nime.

Te îmbrățișăm ca pe un scump părinte șiți trimitem celea mai sincere felicitări din partea mea și Soției și familiei n[o]astre.

Ioan BOLDIJERI
și Sofia RODOVICA

Domniei sale D[omnu]lui
Liviu RABREANU
Strada Tache Ionescu Nr. 12
București *

PER ASPERA AD ASTRA

MIHAIL SADOVEANU

ESTE PUTERNIC ÎNRĂDĂCINAT MITUL UNUI Sadoveanu aflat într-o perpetuă stare de grație a creației, zămisind op după op, cu o fecunditate voioasă care amintește de firescul (și lipsa de efort) cu care se săvîrșesc fenomenele naturii.

Se cunoaște fabula lui Eugen Lovinescu cu cele cinci ursitoare care se întrec în a oferi câte o podoabă talentului lui Sadoveanu, ultima — malițioasă — hărăzindu-i ușurința de a scrie « fără a se mai putea opri ».

Astfel de aprecieri nu-i erau necunoscute scriitorului, care le-a opus metafora « faurului aburit » ce « se ostenea fără răgaz subt calm înșelător ».

O simplă și accidentală replică metaforică? Un simbol sub care-și așeza conștient întreaga muncă de creație?

*

Avem în față manuscrisele sadoveniene¹. Ne impresionează prin acuratețea lor; rare și nesemnificative ștersături; cuvintele se aștern egal și armonios (broderii din cusături de arnici); o caligrafie fină, puțin înghesuită, încrustată cînd cu penișa, cînd cu creionul și pe hîrtii de toate formatele: caiete de școală, foi volante, coli ministeriale ș. a. Nimic nu trădează complexe de vreun fel și cu atît mai puțin cazna diavolească a muncii scrisului. Mihail Sadoveanu toarnă dintr-o dată materialul crea-

ției — în tipare de aur —, cu o siguranță de sine, cu un calm surizător care ne copleșesc. (Ah, manuscrisele atîtor scriitori, cu o caligrafie cînd șovăitoare, cînd precipitată, împeștriată de modificări, cu pagini întregi tăiate nervos, cu paragrafe adionate și supraetajate, după o arhitectură bizară, care reproduce traiectoria luptelor cu legiuni de demoni interiori!)

Căutăm să aflăm amănunte despre modul în care lucra de la persoanele cele mai avizate: Profira Sadoveanu, ea însăși o prozatoare meritorie. În cartea de evocări *Planeta părăsită*², citim: « el scria ușor și repede, oricînd, oricum ». Table-uri, curiozități, manii? « N-avea nevoie de un turn de fildeș, ca Vigny, nici de tone de alcool, ca Edgar Poe, ori de bezna nopții, ca Gheorghe Topîrceanu. »

Îi era străină faimoasa crispăre în fața hîrtiei albe, după cum îi era străin și gustul de otrăvă al veșnicei insatisfacții de sine: « Tata n-avea complexe, nu ștergea niciodată ce pusese pe foi cu o zi înainte... »

Nu putem rezista ispitei de a formula această ipoteză: Mihail Sadoveanu recrează tipul poetului naiv (vezi distincția lui Schiller între poezia naivă și poezia sentimentală), n-a « evoluat » pînă într-atît încît să ia cunoștință și să sufere de contradicțiile, sau, mai exact, de angoasele scriitorului modern.

*

¹ Muzeul literaturii române beneficiază de privilegiul de a deține, în fondurile sale documentare, manuscrisele lui Mihail Sadoveanu, în totalitatea lor.

² Profira Sadoveanu, *Planeta părăsită*, Editura „Cartea românească”, 1970.

FAURUL ABURIT

FAURUL ABURIT

Să privim mai îndeaproape afirmația, încercînd s-o aproximăm în confruntare și cu alte mărturii sau documente, inedite, de arhivă. Este un fapt cert: personalitatea lui Mihail Sadoveanu nu ne oferă spectacolul unor dezbinări lăuntrice, opera lui nu stă, ca la alții autori, sub semnul luptei lui Iacob cu îngerul (în final, îngerul dîndu-și binecuvîntarea).

A fost și privilegiat, între darurile cu care l-a înzestrat din plin natura neexistînd vreun conflict — cum a fost, bunăoară, cazul lui Ion Barbu, împărțit între calitățile-i native care țineau de știință (matematică) și cele subsumate domeniului vizionar (poezia). Între destinul-i scriitoricesc și existență a existat o suprapunere perfectă.

Dar Mihail Sadoveanu a fost scutit și de dilema obișnuită, exprimată astfel de Montherlant: «Să regreti că nu trăiești viața din plin, atunci cînd scrii. Să regreti că nu scrii, atunci cînd o trăiești din plin». Am putea spune că povestitorul se simte în plină activitate creatoare și cînd trăiește viața din plin, și trăiește viața din plin atunci cînd creează. (Amintesc ceea ce mărturisea în „Însemnări ieșene”³: prin escapadele vinătorești sau pescărești își satisfacea o pasiune contractată încă din copilărie, dar, în același timp, acestea erau «false vinători» și «fals pescuit», întrucît urmărea și acest scop: «să cunosc cum vorbesc frații mei de pretutindeni».)

Lupta cu «demonii» creației? Am afirmat că nu întîlnim așa ceva sau, pentru a ne lua toate măsurile de precauție, nu în forme cu care sîntem obișnuiți.

O explicație pe care ne mulțumim doar s-o schițăm: opera sa dă viață unui univers intact, guvernat de un sistem de valori bine definit, opus timpurilor ultramoderne (în care universul fiind dezintegrat se cere a fi reconstruit și, o dată cu asta, redescoperit și înnoit însuși limbajul artei).

Să reținem această particularitate: deși Mihail Sadoveanu este artist pînă în virful unghiilor, deși, ca în mitul lui Midas, pe ce pune mîna se transformă în aur poetic, el nu rămîne prizonier problemelor specifice de atelier — ceea ce, adesea, înseamnă obsesia unor chestiuni oțioase de tehnică. Marele povestitor scrie, pentru a ne exprima astfel, dintr-un punct de vedere situat dincolo de artă — punct de vedere constituit și urmat cu consecvență încă de la începutul activității sale scriitoricești. Este ceea ce recunoaște explicit în Anii de ucenicie (volum care capătă pentru el semnificația pe care a avut-o Poezie și adevăr pentru Goethe). Scriitorul își asumă misiunea de a exprima «realitățile sufletești ale unui neam străvechi, închis cu severitate în disciplina datinelor lui». (Contractul cu el însuși cată a recepta rezonanțe de ordin afectiv, care ar interesa critica psihanalitică; el se simte chemat să «răscumpere» viața distrusă a mamei, țărancă de la Verșeni. «Nu-mi dăduse ea oare prievirea, auzul, și zîmbetul păstorilor din veac?»)

Acest crez devine o dominantă esențială a întregii sale vieți, conferind un caracter etic muncii scriitoricești.

Dacă se poate vorbi despre o luptă în cazul lui Mihail Sadoveanu, atunci trebuie spus că aceasta

³ „Însemnări ieșene”, mai, 1939.

„Negustor lipscan.”

„Insfisat venise ast nult doit cas, cind puteam sa ma pregatesc a asculta cu mare placere istorisirii
pea ciustitului nostru coras Tonita-Cala Dragănești; cind, dădăte, prin neputa saru, s'anghe stăgite și garu
pe drumul Inceasa dela fawil noastre re interarsu in tota capatole mla'o singure parte. Si al distia, pa
relcia jos, se scula in picioare chiar consilul.

„Ce se fe? In ce tiheli al eu ~~scutit~~ ^{scutit} indumerina.

Nai nu stiam ce putea sa fe si nu potinau vorba de raspuns.

Consilul fiau dai pasi spre dăru. Hura se arata de dăru: ei se arata, cu finarul al mare. Il trasa
măltimes pieptului și lumina îi aruncau obrazul. In avante lui se tradăfiau alii și potau mai mari și ma
negre. Cobori ale bono tregu, gribi gura stău: nai îi vedea numai obrazul luminos pe trupuri de umbre.

„Trebia sa fe mite cătăgi, prietinu Tonita, își dădu pătura cōpleau dăru. Cind se-i intorsa la local dăru
sa bage de samă sa nu-i tōstori; vinul, care-i lumina bun, acina se nu-i scarp.

„Cășuși trebia sa fe, încurcătura tregu.

Intindăru, erau cōtăgi. Se auzu glăvni grase care opreau boi: aho-aho! Și lumina finarău, fulgar
abrup „intuacimă”, dau dărușori dăru dăru: care in cavillu răsărite ca din pământ. O nouă în ell se răsăru,
și și prieru. Căru rōdi cu viorbău:

„Buna-arașu, prierușu dăru.

— Dime ată vioru, răspunsu hargit.

In glau ei era un întu. Adu pe care l-l curăstăru. Răbău cu viorbău murele finaru de-arașu capu
aploru fruntă sa se și ~~scutit~~ ^{scutit} sa descrieșu mai bin capat. Stău apăru în lumina fawil de sa
măltimes. Se spre gatu, un bierat bierat cu cōtăgi și cu gubău. Răbău: era estingăntu și viorbău de fe
„obojis plini și bierat de creștin bierăușu.

„Ea totu cōi eu negustor, in hăru cōpălaul dăru dăru.

Hargit și curăcu mureșu și glau ei erau și scapă cu dărușori:

„Chior dăruia te asti, jupinu dăruia? Stăru mai dăru este bierăușu și te paffu, ast nuperușu nostru
măltimes cōtăgi sa tregu paffu paffu și sa bage de samă sa nu ~~scutit~~ ^{scutit} paffu. Se rōdi mlt paffușu, unde stă
paffu mltușu paffu ca la dăru, și n'ai mltușu paffu chiar dăru ai viorbău aușu în bierău.

— A'm aușu, dăru jupinușu dăru, se apăru negustorul vioru.

— Stă, jupinu dăruia, trebia ~~scutit~~ ^{scutit} ai bieru mai aușu; de-nou sa fe fōrușu paffu. De lărg paffu, pe care
mureșu, avon in paffu la focal astu lărg bieru care ~~scutit~~ ^{scutit} cōtăgi vioru. In tregu paffu gatu dăru dăru dăru
apă paffu paffu. Tote sa fe bieru apă pe paffu in mltu dărușori, mai alușu dăru. Te cōtăgi un ou dăru
ei plac dărușori.

[Răspunsu Tonita se arăstăru, viorușu dăru:

„Apoi dăru: așareu ou dărușori, ~~scutit~~ ^{scutit} dăru, nai cu mare placere și paffu la dăru
apă l paffu cu dărușori la focal nostru.

— Dăruia: in consil dărușori dela Dragănești, hurașu dăru cu o halabita. Că negustorul de paffu apă

1) Din arhivă Hama. Arhivă.

nu se dă între scriitor și operă, ci, pe de o parte, între scriitorul contopit cu opera și, pe de alta, — natura, în sensul împrumutării a cât mai multe frumuseți și a restituirii lor cu «supra de măsură» — ori în confruntare cu timpul — în efortul de a regăsi limbajul unor epoci revoluate, de a reîncarna timpuri mitice (cînd țăranii liberi, exponenți ai unei civilizații străvechi, convorbeau cu zeii...)

Conflictul inerent oricărei activități literare este, așadar, mutat din lăuntrul în afară, el nu afectează o carte sau alta, ci întreaga operă. Această delimitare ne îngăduie să luminăm mai bine particularitatea susmenționată. Mihail Sadoveanu nu lucrează, propriu-zis, asupra textului, — trecîndu-l prin mai multe ape, rescriîndu-l, renunțînd la pagini întregi, selectînd frazele fericit redactate etc. Trivialul său creator este de cu totul alt tip decît să spunem — pentru a cita exemplul suprem — cel ilustrat de Mihai Eminescu. Sadoveanu așterne dintr-o dată pe hîrtie opusul, iar dacă acesta nu-l satisface, ci bine, nu-l supune unor modificări, ci compune altul⁴.

Să ne amintim: în 1901 scrie Frații Potcoavă, în 1904 — Șoimii, iar în 1952 — Nicoară Potcoavă. (Poetul anonim nu face altfel. Nu există o baladă Miorița decît în culegerea lui Alecsandri, în realitate sînt tot atîtea Miorițe cite variante au fost create.) Dacă nu înțelegem acest aspect, riscăm să nu înțelegem în esența ei dialectica desăvîrșirii creației sadoveniene. Fiește, au loc mutații succesive, dictate atît de lărgirea experienței artistice, cît de variile aluviuni înscrise o dată cu trecerea anilor, dar totul sub forma unor sedimentări lente, aidoma cercurilor care marchează vîrsta unui stejar. Opera lui crește în chip organic, o dată cu creșterea timpului, evoluția ei nu se percepe într-o carte sau alta, ci în spectacolul întregii creații. De fapt, la Mihail Sadoveanu este impropriu să se vorbească despre opere, ci numai despre Operă.

*

⁴ O singură și justificată excepție: ediția «definitivă» începută la Fundațiile regale, unde scriitorul revine asupra unor texte scrise în tinerețe. La apariția primelor două tomuri, Pompiliu Constantinescu a exprimat rezerve care țineau, în principal, de gruparea creațiilor nu după un criteriu cronologic, ci după unul tematic ce i se părea arbitrar. (Articolul *Între ediția critică și ediția definitivă*, *Scrieri*, volumul VI, pag. 341.) În ce ne privește, înclinăm să credem că inițiativa marelui scriitor dădea curs mai mult unor imbolduri editoriale decît unor necesități interioare de creație. Și, oricum, modificările au un alt caracter decît cele la care ne referim noi.

Care sînt, totuși, aspectele muncii de creație care provoacă imperceptibile broboane de sudoare pe fruntea lui Hephaistos, a zeului-făurar?

În interviul pe care-l publică la 6 decembrie 1942, în „Vremea“, Vasile Netze reproduce o mărturisire a scriitorului, privind perioada de gestație (sau de incubajie) care precede actul scrisului. Respingînd cu oroare ideea de a-și întocmi vreun plan, după care să se apuce să compună cartea, el recunoaște: «Subiectele mă frămîntă totdeauna mai mult timp pînă ce se coc de la sine. Atunci cu sau fără voia mea trebuie să le aștern pe hîrtie». Sînt cărți «pe care le-am scris abia după zece-douăzeci de ani de la apariția primei idei». Venea o moară pe Siret a finalizat o idee încolțită în mintea scriitorului cu douăzeci de ani înainte. Figura lui Ștefan cel Mare — evocată, bunăoară, în Frații Jderi — l-a preocupat de la vîrsta de 14 ani. Nu sînt afirmații incidentale. Realmente, Mihail Sadoveanu crede într-un «stagi» necesar elaborării fiecărei creații. Expresia am luat-o dintr-o scrisoare (inedită) adresată Constanței Marino-Moscu, la 22 august 1912 — corespondență la care ne vom mai referi.

Scriitorul explicitează astfel termenul: «Ziceam că subiectul prea interesant al marelui trebuie să-și facă stagiul. Trebuie adică să se așeze în el persoanele anumite, cu viața, cu ticurile, cu gesturile, cu figurile, cu felul lor de a fi, — să devie atunci întimplarea o adevărată *amintire* (subl. lui M. S.) proprie, bucată de viață ruptă din viața noastră, trăită și de noi. De altfel cred că și la mata se va fi petrecînd elaborarea aceasta. Aici e și greul cel mare, nu în redactare...» Decantarea am putea crede că urmează normele sacrosancte ale creației clasice — personaje, gesturi, ticuri, figuri etc. — dacă n-ar exista obiectivul mărturisit, cu substrat afectiv, întimplarea urmînd să devie o adevărată amintire a autorului. E de reținut, de asemenea, că greul nu stă în redactare, ci în elaborare.

Durata «stagiului» este relativă, întrucît «Cîteodată se întîmplă că un subiect deșteaptă deodată o armonică în sufletul nostru, și atunci ne simțim gata să așternem pe hîrtie o bucată». Precizînd: «Dar asta se întîmplă destul de rar». (În cazul lui Sadoveanu se va fi întîmplat destul de des.)

Să abordăm însă chestiunea raportului dintre operă și realitate, care ne ajută să înțelegem mai bine dinamica complexă potrivit căreia faptul brut, trecut prin alambicul atelierului de creație, se sublimază, devine, așa cum spune tot scriitorul, undeva, «apa vie a frumuseții».

Insistența cu care s-a discutat, cu ani în urmă, despre realismul sadovenian (văzut într-o viziune

limitativă) a făcut ca mărturisirile sale să fie despuiate de toate atingerile posibile cu acest subiect, ceea ce ne scutește pe noi să mai întreprindem cercetări speciale.

Mihail Sadoveanu n-a obosit, de altfel, niciodată să recunoască punctele reale de la care a pornit opera. Numele eroilor? Sint luate direct din viață sau, așa cum se exprimă el, în confesiunea publicată la sfârșitul volumului *Trenul-fantomă*: «Toate numele sint adevărate și corespund unei stări sufletești». În continuare, citeva exemple: «Costea Marocine, personajul din *Vremuri de băjenie* este un tip care a existat acum vreo două sute de ani, într-un ținut din Moldova, și care era un vlăjgan de proporții conforme caracterului pe care îl atribui în cartea mea.

Fiind comandantul multor companii de soldați și în timpul războiului am putut strînge sute de nume. Toate listele ostașilor se transcriau anume pentru mine, nume pe care mi le amintesc oricînd — și acum — ori de cîte ori am nevoie de vreunul pentru o situație anumită, le iau în șir și le cîntăresc...»

Să coexiste cumva în Sadoveanu, alături de poetul orfic, un observator lucid și ascuțit care reține, cu o extraordinară forță de percepere, tot ceea ce vede, aude și simte în trecerile lui prin lume? Se cunoaște întîmplarea povestită de Ionel Teodoreanu: o plimbare pe Bistrița, cu care prilej Sadoveanu îi scandalizează pe toți, interesîndu-se numai de subtilitățile tactice ale jocului de șah și întîmpinînd cu o indiferență imperturbabilă minunile naturii, dar la întoarcere descrie panoramicul locurilor, pînă și în cele mai imperceptibile detalii de ordin acustic și vizual.

Depășind amintiri în cadrul «Rotondei 13» a Muzeului literaturii române⁶, cu un an înainte de moarte, Demostene Botez, prietenul lui de o viață întreagă, trecea întîmplarea pe seama unei plimbări printr-o pădure. Cel care se scandalizase de lipsa de sensibilitate a lui Sadoveanu în fața farmecului naturii fusese Ibrăileanu. Finalul era același: povestitorul trimitea „Vieții Românești” o evocare care reînvia, cu o forță halucinatorie, tot itinerariul excursiei.

O simplă și frumoasă legendă? Mihail Sadoveanu va aminti totdeauna aceste «neconținute mișcări» pe diverse meleaguri și în diverse medii și care l-au ajutat să pătrundă «tainele cunoașterii». Am citat cuvintele lui despre «falsa vînătoare» și «falsul pescuit» care-l acuză de braconaj, vînd

sau pescuind «tipuri și impresii de neuitat». Așadar, Mihail Sadoveanu se documenta? Fără a da termenului înțelesul peiorativ de azi, la întrebarea lui Ibrăileanu, de unde tot scoate atîtea icoane ale naturii, el va răspunde, în introducerea la Anii de ucenicie: «Le scoateam dintr-un rezervoriu umplut cu nemiluita în ani și ani, în toată copilăria».

*

Pornind de la interferențele operelor cu realitatea, să urmărim «radiografierea» proceselor specifice de laborator artistic. Un bun prilej ni-l oferă reluarea cazului Mariana Vidrașcu. Faptele se cunosc: în „Viața Românească”, din octombrie 1906, se publică numai primul capitol al acestui roman. M. Sevastos, în amintirile lui, explică hiatusul survenit prin scandalul pe care l-ar fi făcut Constanța Marino-Moscu, acuzîndu-l pe Sadoveanu că și-a însușit jurnalul ei, dat spre lectură Izabelei Sadoveanu. Textul rămas netipărit a fost reprodus de „Manuscriptum”⁶, cu un studiu introductiv semnat de Perpessicius și Corin Grosu. Pot să-i informez pe cei interesați că prezentarea «tehnică» a manuscrisului aparține celui de al doilea semnatar, iar capitolul final, Maestrului. Concluziile lui Perpessicius sint formulate cu obișnuita-i circumspecție și delicatețe. El afirmă că o deplină dezlegare a problemei nu ne-o poate da decît confruntarea cu jurnalul (cînd va fi descoperit), totuși, nu șovăie în a declara ferm că, prin toate elementele-i inefabile, romanul îi apare ca o creație sadoveniană⁷.

⁶ „Manuscriptum,” 1/970, 1 (2)/1971, 2 (3)/1971.

⁷ Publicarea capitolelor inedite din *Mariana Vidrașcu* l-a scandalizat pe Demostene Botez care, la 8 martie 1971, ne-a trimis următoarea scrisoare vehementă:

«Am primit nr. 2 al revistei „Manuscriptum”. Vă mărturisesc cu amărăciune tonul și analiza de procuror de curte marțială a „așa-zisului” caz Moscu-Sadoveanu pe care-l știu din adolescență. Am cunoscut-o și pe acea zurbagie Moscu, al cărei geniu nu s-a mai manifestat după marea operă furată de Sadoveanu.

Oricum, frumos omagiu ați adus pentru aniversarea de 90 de ani de la naștere a Maistrului. De neconceput semnătura lui Perpessicius pe acele nenorocite pagini. Nu la asta servește muzeul și revista, — cred eu.

Cu stimă,

Demostene Botez»

Mă situez, cu regret, pe o poziție diametral opusă convingerilor regretatului scriitor, față de care am nutrit totdeauna cele mai bune sentimente.

⁵ Vezi „Manuscriptum”, nr. 4(9)/1972.

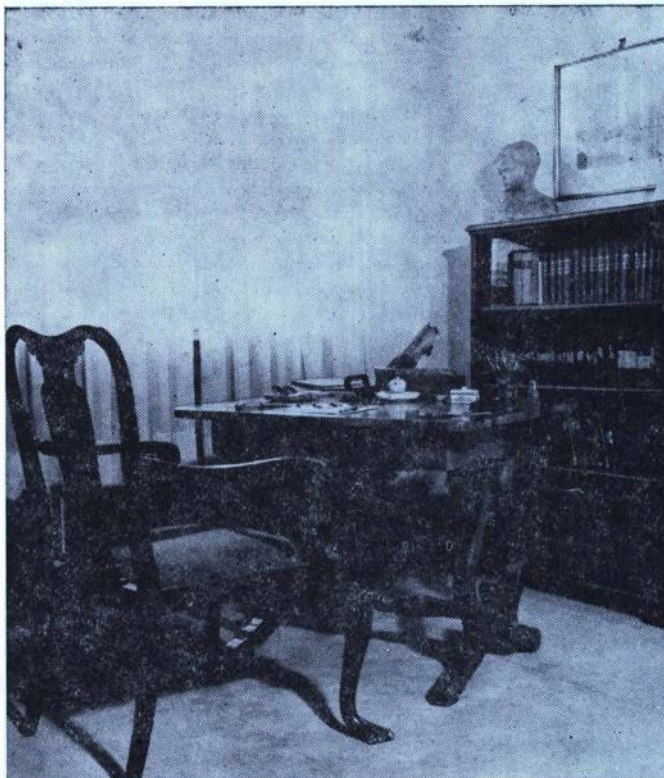
Iată că, în prezent, dosarul se îmbogățește cu noi elemente: corespondența lui Mihail Sadoveanu cu Constanța Marino-Moscu. Scrisorile sînt trimise în anii 1910—1912, așadar, după patru și, respectiv, șase ani de la comiterea incidentului. Cu toate astea, el nu este uitat (sau relația epistolară marchează reluarea raporturilor întrerupte cîndva?).

La 9 martie 1910, Mihail Sadoveanu amintește «o veche colaborare din trecut. O amintesc ca s-o explic.

Dintr-un șir de amintiri inteligent scrise, alegînd esențialul și adăugînd propriile sale amintiri despre locuri, oameni și împrejurări am izbutit să fac acu cîțiva ani o operă interesantă». Mai departe, discutînd chestiunea colaborării, el precizează: «Nimeni însă nu putea să colaboreze cu mata ca să facă de pildă un roman din memoriile acelea. Unde te oprești? Ce semnificație dai vieții? Ce izvorăște din acel tot organic care se cheamă roman? — Partea personală pe care ar fi pus-o altul, ar fi prefăcut fundamental opera, ș-ar fi rezultat cu totul altceva». La 22 august, din nou: «Cazul cel rar s-a petrecut altădată cu romanul unei fete sensibile, care a adus o regretabilă și tristă neînțelegere între noi. Romanul șade ș-acum într-un carton, în fundul unui săltar».

Formularea este puțin sibilinică, determinată, desigur, și de sensibilitatea acută a interlocutoarei. Pe noi nu ne interesează aici procesul în sine al paternității romanului, ci părerile despre specificul actului de creație, emise de scriitor, în cadrul acestui schimb epistolar.

Chiar și numai pentru a clătina prejudecata, contractată din adolescență de generația Domniei-Sale, și conform căreia Sadoveanu ar fi «furat» «marea operă» a genialei Moscu, și tot făcea să redeschidem așa-zisul caz. Nu recunoaștem subiectele-tabu, clasate o dată pentru totdeauna. „*Manuscriptum*” va publica într-unul din numerele viitoare dosarul complet al «procesului». Și asta, nu pentru a ne erija în procurori de curte marțială, ci în numele drepturilor inalienabile ale istoriei literare, care nu cunoaște decît o singură instanță supremă: verdictul timpului, întemeiat pe adevărul documentelor.

Care este corelația dialectică subtilă între faptul cunoscut nemijlocit în realitate și opera de ficțiune? Pe marginea manuscrisului unui roman—Tovărășie—trimis de Constanța Marino-Moscu, Mihail Sadoveanu întreprinde aceste disocieri: «O lucrare literară e ceva organic, aparte de împrejurările reale care au ajutat la nașterea ei». Sau: «Lucruri întimplante, în literatură pot fi neverosimile...» Un autor trebuie să creeze în fața cititorului o lume în sine, un cosmos perfect încheiat, fidel propriilor legi. Este implicat aici un proces de esențializare ca și de obiectivare. «Arta înfățișează esența lucrurilor. Asta face ca autorul să se îndepărteze totdeauna de orînduirea faptelor reale, să-și poarte jumea lui...». Și iată rostit cu alte cuvinte adevărul că o operă literară poate fi o confesiune, dar o confesiune nu reprezintă totdeauna o operă literară. «Amintirile, de pildă, cu titlu de document, au importanța lor desăvîrșită. Puse în roman își pierd importanța de document. Opera de fan-tezie trebuie să dea altceva.»

Un subiect de discuție îl constituie ideea sau, mai precis, pretenția Constanței Marino-Moscu de a lua un scriitor «începător» drept coautor în munca de finisare a romanului ei *Tovărășie*. Mihail Sadoveanu, fără a părăsi tonul ceremonios, își exprimă stupefarea față de conținutul «colaborării». După ce discută chestiunea într-un plan general-teoretic: «Trebuie să descrieri unui roman? Mă indoiesc. Sint romancieri cari nu simțesc natura: în descrierea pasiunilor omenești sint însă neîntrecuți. Pot cita așa pe Dostoievski...», el îi declară tranșant: «O colaborare din bucăți apoi nu se poate face. Cum o să comanzi să-ți facă cineva un apus de soare?». Prilej pentru a-și mărturisii crezul poetic: «Descrierea în roman ori nuvelă n-o înțeleg decât ca parte întregitoare a vieții; viața nu sintem numai noi ci și tot ce ne înconjoară».

După o seamă de alte lămuriri (care antrenează și rememorarea episodului cu Mariana Vidrașcu), Mihail Sadoveanu conchide cu această frază care-l definește întru totul: «Opera de artă nu se lucrează ca ceva de meșteșug: trebuie să-ți ceară sufletul și apoi să-ți-l stăpânească cu putere».

De altfel, studiul corespondenței ne dovedește, oricât s-ar supăra cei care în procesul cunoscut iau apărarea — cu efuziuni sentimentale — a Constanței Marino-Moscu, că aceasta este puțin mitomană. În clipele de luciditate înțelege puținătatea forțelor ei de creație și visează să fie ajutată, să devină simplu coautor, pentru ca, de îndată, s-o năpădească suspiciunile, să i se năzare că cineva urmărește să-și însușească manuscrisul, și aurul creației ei va consacra numele altcuiva. Mihail Sadoveanu, care-o cunoaște de-acum, dă dovadă de o răbdare de fier. Dacă la 9 martie îi ține prelegerea cu pricina, la 18 septembrie nu mai știe cum să se comporte, încearcă să-i potolească temerile nejustificate, declarându-se gata să-i remită manuscrisul; în sfârșit, o altă epistolă anunță expedierea manuscrisului,⁷ Sadoveanu permițându-și această observație, de o ironie totuși potolită: «ai fost negația frumosului matale nume: mă cam temeam cu de asta».

Correspondența este reluată peste doi ani. La 22 august 1912, Mihail Sadoveanu nu uită să se scuze

că nu i-a devenit colaborator la *Tovărășie*, arătând: «Eu colaborarea o înțeleg cum spun mai sus: toată lumea să devie a mea, adică lumea despre care e vorba». El încearcă să îndulcească adevărul, opinând că nici nu era nevoie de vreo colaborare, romanul putând să-l perfecteze foarte bine și ea însăși. Și, din nou: «Colaborarea mea ar fi prefăcut-o (poate, căci nici acum nu știu dacă ar putea veni acel ceas vreodată), în altceva cu desăvîrșire. Eu aș fi venit cu un bagaj mare și un alt fel de a privi și a primi viața».

Nu găsim aici cheia problemei și în ceea ce privește mult discutata istorie a Marianei Vidrașcu? Indiferent ce va aduce în plus dosarul integral al respectivului proces, rămîne un fapt de netăgăduit că nu e vorba de o simplă însușire a jurnalului — și cu atât mai puțin de un «furt» —, ci de prefacerea lui «cu desăvîrșire», marele povestitor venind cu «un bagaj mare și cu un alt fel de a privi și primi viața». Lumea de-acolo a devenit lumea lui⁸.

Tehnica unui asemenea proces de creație ne-o descrie aceeași corespondență. În scrisoarea din 22 august 1912, îi mulțumește Constanței Marino-Moscu care — revenită, între timp, la gânduri mai bune — i-ar fi furnizat două posibile subiecte de creație. Mihail Sadoveanu promite că va scrie o nuvelă pe care i-o va închina. Faptele relatate nu-l interesează, în sine, ci numai pentru că au declanșat în el icoane ale vieții cunoscute în copilărie: «Mi-am adus iar aminte de multe icoane ale copilăriei [...] De mult credeam că am isprăvit de cercetat amintirile mele; și deodată văd că se deșteaptă altă serie de fantome. Unde erau? Într-un colț al sufletului, al minții, lucrînd în subconștient și căutînd ieșirea la lumină ca o plantă care a pornit din stîmbure supt pămînt la căldura și umezeala primăverii».

Nu putem reconstitui, pornind de aici, diagrama, în mare, a procesului de creație sadovenian? O întîmplare, un fapt de viață nu devin material de creație, nu-l interesează artisticște dacă nu primește o coloratură subiectivă, dacă nu se grefează pe fondul acelor impresii colectate inconștient în tainițele sufletului, mai ales la vîrsta paradisiacă

⁷ E interesant să remarcăm că, în *Anii de ucenicie*, amintind acuzația adusă de Caion lui Caragiale că ar fi pasișat, în *O scrisoare pierdută*, comedia lui Victorien Sardou — *Rabagas*, Sadoveanu observă, calm, că: «la urma urmei chiar dacă ar fi ceva de oarecare importanță, e îngăduit și lui Caragiale să spuie cu Molière: "Je prends mon bien où je le trouve"». Nu cumva, în subsidiar, afirmația era *pro-domo*?

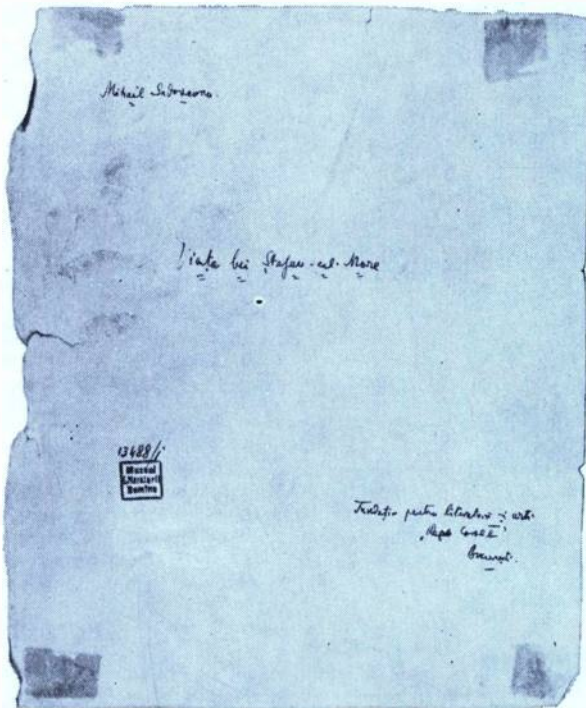
a copilăriei. În cele mai bune cărți ale sale, Mihail Sadoveanu trebuie să zidească ceva din sufletul lui.

*

Dacă Liviu Rebreanu nu poate să scrie practic un roman, până când nu simte că i-au «reușit» primele cuvinte, acea frază de început care, ca un «Sesam deschide-te», îi dezvăluie ritmul narațiunii, la Mihail Sadoveanu elementul determinant îl reprezintă atmosfera. El trebuie să se regăsească sufletește în lumea pe care o evocă, să realizeze o perfectă osmoză afectivă, încorporându-se tuturor elementelor care compun imaginea vieții de-atunci. De unde stagiul necesar al gestației (indiferent de repeziciunea cu care se poate consuma această fază preliminară).

Liviu Rebreanu, până în momentul când are loc impactul cuvenit, înnegrește coli de hîrtie, încearcă diferite versiuni, își alcătuiește ample caiete de creație (încă insuficient cunoscute) etc. Ne întrebăm dacă n-ar trebui, în cazul lui Mihail Sadoveanu, să punem la socoteală kilogramele de hîrtie mîzgălită voluntar sau nu, în minte, înainte de a simți, imperios, imboldul de a se așeza la masa de scris. (În Anii de ucenicie, povestește cum nuvelele de debut și le-a alcătuit în memorie, abandonînd condeiul și hîrtia. Întregul text era memorizat și murmurat — «ca să-l aud cum sună» — și, de-abia apoi, transcris. Procedul nu va mai fi folosit, dar obiceiul de a se servi de circumvoluțiunile creierului, drept hîrtie, va fi rămas.) Cristalizarea materialului creației nu survine la el printr-un întreg ciclu de prefaceri laborioase, succesive, ci printr-o așezare lentă, în timp — aîdoma fulgilor de zăpadă care încep să cadă molcom, atunci cînd toate cele ale naturii au fost săvîrșite conform crugului vremii... Tăcerile — vestitele tăceri sadoveniene — n-au și acest rol de a ocroti și stimula acest timp esențial al germinației?

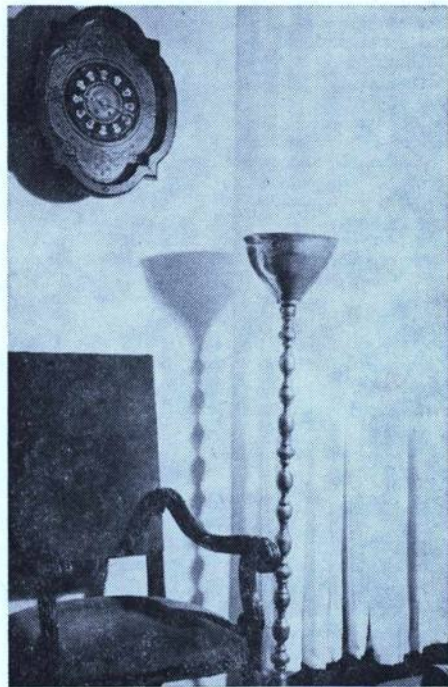
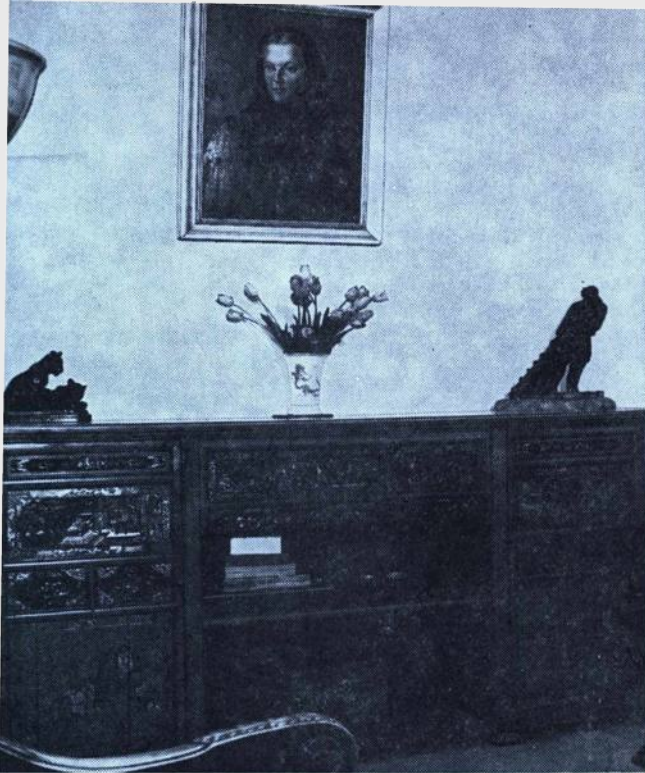
Acum, cînd am în față tot materialul documentar, mă surprinde că nu s-a acordat suficientă atenție cadrului predilect în care creează Mihail Sadoveanu. Nu, el nu scrie oricînd, oricîm și oriunde, cum s-a spus.

Nu dispunem, din păcate, de un jurnal (care ne-ar lămurii multe); ne vom adresa, de aceea, din nou corespondenței sale, și anume din perioadele de început, cînd putem să-l surprindem mai ușor substructura sufletească. Iată cum îi motivează lui Ibrăileanu fuga din București și stabilirea la Făl-ticeni: «poate o da D-zeu să mă pot liniști și să pot lucra». Despre același refugiu, cîțiva ani mai tîrziu, îi va scrie Constanței Marino-Moscu (5 martie 1910): «În livada ce am cumpărat acî cîțiva ani încep zilele aceste a clădi o casă, ca să fiu mai liniștit și mai izolat».

Felix Aderca avea dreptate să noteze, cu prilejul interviului ce i-l va lua, mai tîrziu: «M. Sadoveanu în București n-avea aer îndestulător pentru plămîinii lui: îi trebuiau zări, păduri, ape și... o gospodărie».

Dar conacul de la Copou, cu turnul din care, va scrie tot Felix Aderca, «în zilele limpezi, se poate deosebi în zare trupul de azur al Ceahlăului»? Dar casa de la Mănăstirea Neamț, de lingă schitul

Vovideniei, unde au odrăslit atâtea opere? Pină și în anii grei ai dictaturii legionare, trebuind să-și găsească încă un loc de refugiu, o face adoptînd Valea Frumoasei și înscriind-o în geografia sado-veniană.

Trebuie spus că lui Mihail Sadoveanu nu numai că nu-i este indiferent locul în care concepe și înfăptuiește o operă, dar el realizează o performanță unică, supremul vis (și capriciu) al unui creator: își mută la el în birou cadrul natural al lumilor fabuloase evocate.

Profira Sadoveanu va recunoaște, la rîndul ei, acest adevăr, atenuînd tonul sentențios al frazelor, citate la început, descriînd ambianța pe care și-a creat-o cînd a început să scrie Viața lui Ștefan cel Mare: «Îl observasem de o vreme că bate la-turile, drapat în mantie de gînduri, solemn, călare pe tăcere neguroasă [...] Se mutase provizoriu, în „hall“, cu-nreg calabalicul de scris. Acolo, în încăperea vastă cu trei uși nalte și boltite, se simțea ca-ntr-o catedrală. Curînd a și-nceput

a afuma cu smirnă și tămîie într-o cățuie de aramă scoasă de nu știu de unde, de se începoșa de duh sfînt toată casa [...]

La masă, schimbam priviri și ne dădeam cu coatele văzîndu-l cum bea apă dintr-un pahar de cristal galben, reliefat cu flori de aur.

— Pocalul lui Ștefan cel Mare! șopteam noi, amuzați.

— Uitați-vă la el! zicea Mihuț, pe cînd tata pleca, măreț, cu trena-i de gînduri întunecate, după dînsul. Numai coroana și sceptrul îi lipsesc!...

[...] Domnul Țării Moldovei, grav și-nnourat, ieșea de la o vreme pe terasa din spate, să se mai răcorească. Văzîndu-l cum stă, nemișcat, cu capul ridicat deasupra plaiurilor și pădurilor din vale, mi se părea că stă călare pe terasa naltă, ca pe un cal falnic, alb, cele două rînduri de trepte — din stînga și din dreapta — pîrînd picioarele de piatră ale mîndrului călăreț înaripat...»

Machiavelli, cînd se apuca să-și redacteze sfa-turile adresate principilor, avea nevoie să se drapeze

Într-o ținută vestimentară somptuoasă, princiară. Scriitorul nostru nu este prea departe de aceste habitudini, mergînd pînă la a se simți el însuși Domnul Țării Moldovei...

Rămînînd ca un adevăr neștirbit faptul că Sadoveanu creează sub imperiul preaplinului lăuntric, să observăm că el nu se supune hachițelor capricioasei zeife a inspirației.

Evocatorul, prin atîtea laturi, romantic este un clasic în felul în care concepe actul creației; el are cultul disciplinei muncii, știe că aluatul operei, o dată crescut, trebuie plămădit cu mișcări calme, dar hotărîte, conform ritualului, fără a căta la osteneala plăcută a eforturilor. Așa cum nota frumos tot Felix Aderca, el nu fuge «în patru direcții deodată pentru a prinde fluturșul de azur care dă ocol pe la nasul inspiraților», ci, cu o rîvnă de gospodar de prin ținutul Siretului, adaugă carte după carte, înălțînd — cu o uimitoare siguranță a urmăririi scopului — una dintre cele mai impunătoare opere, ca volum și semnificații, din literatura română.

În interviul dat lui Vasile Netea, declară că o carte îl stăpînește pînă în momentul cînd o scrie. «În timpul acesta simt o adevărată nevoie fiziologică de a-mi așterne gîndurile pe hirtie. După tipărire totul se liniștește, mă detașez cu totul de cartea apărută și aproape că nu mă mai interesează.»

Să acționeze aici cunoscutul adagiul că cine naște greu se leagă mai mult de odraslă, decît cel care a beneficiat de o naștere ușoară⁹? Lucrurile se petrec

⁹ Cu titlu de curiozitate, amintim mărturisirea lui Mateiu Caragiale care, în *Pagini de jurnal*, plîngîndu-se cît de istovitoare i-au fost eforturile de redactare a ultimelor trei părți din roman — desfășurate pe parcursul a nouă ani! — își exprimă incîntarea în fața textului tipărit. «Am auzit și citit că o operă o dată realizată încează să placă autorului. La mine este contrariul.»

mai simplu la Sadoveanu: are loc o reacție în lanț a făuririi operelor, abia terminată o creație și el trăiește deja bucuria zămislirii altcia. Am spus că el se confruntă cu puterea de creație a naturii nu printr-o carte sau alta, ci prin întreaga și vasta lui literatură. Ar fi o greșeală dacă am vedea, în chipul cum se detașează de o creație terminată, cunoscuta silă a romanticilor față de opusul născut (ca un efect al suprasaturării interioare). La el descoperim o simplă indiferență — la urma urmei, indiferența cu care natura termină un ciclu și începe altul...

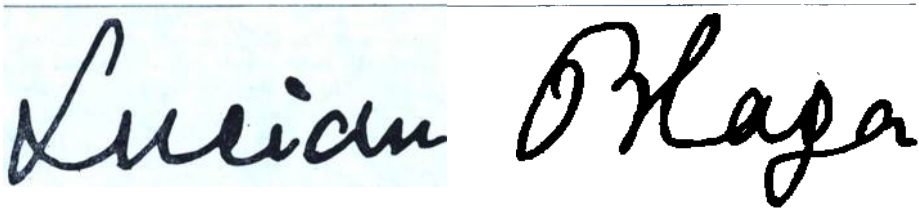
Și, pentru că am inclus mereu în discuție natura, să ne oprim la această comparație, încercînd să schițăm o apreciere cu caracter concluziv.

În viziunea lui Mihail Sadoveanu, am văzut, opera se constituie ca un tot organic, «aparte de împrejurările reale». Dar — atenție! — desprinzîndu-se de natură, luînd deplină cunoștință de sine — de aici eroarea celor care-o identifică eposului homeric —, în același timp, opera sadoveniană nu intră într-o relație de adversitate, nu se opune naturii, așa cum se întîmplă cu creația altor scriitori, eminentamente moderni, ci i se încorporează. M. Sadoveanu cată a concilia, în chip original, antinomia clasică dintre Physis și Antiphysis.

Mărturisesc că am fost tentat, inițial, să aplic artei povestitorului român definiția lui Cezanne: arta e «o armonie ce se dezvoltă paralel cu natura». Îmi dau seama că așa fi greșit: arta lui Mihail Sadoveanu este o armonie care porcede din natură și se dezvoltă reintegrîndu-se naturii...

Al. OPREA

PASIUNEA ESEULUI

A large, stylized handwritten signature in black ink that reads "Lucian Blaga". The signature is written in a cursive, flowing style with prominent loops and flourishes.

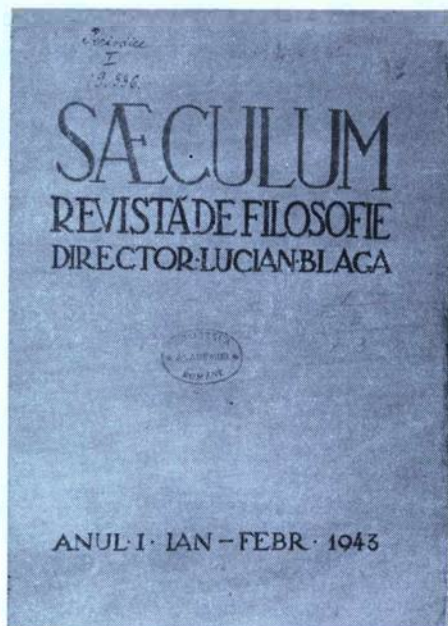
ACEL ORIZONT SPIRITUAL AL DRAGOSTEI DE ȚARĂ

MANUSCRISUL, REPRODUS ÎN CONTINUTUL acestei note, reprezintă partea introductivă la lecția de deschidere a cursului ținut de Lucian Blaga în anul 1940—1941 la Facultatea de filozofie și litere a Universității din Cluj, refugiată, în urma Dictatului de la Viena, la Sibiu.

Expusă într-un moment în care împrejurările tragice prin care trecea țara noastră erau deosebit de vii, în condițiile aspre ale refugiului, pe lângă înfățișarea orientării generale a cursului, a concepției sale despre religie și despre raportul dintre religie și filozofia religiei, în această lecție de deschidere, Lucian Blaga face referiri profunde, în măsura în care îi permitea natura cursului, la aceste împrejurări. Crescut în climatul luptei pentru desăvârșirea unității naționale, participant la actul Unirii, Lucian Blaga,

care și-a dedicat forța de creație dezvoltării culturale a României întregite și care, chiar din depărtare, urmărea cu înfrigurare plină de grijă destinele națiunii sale, nu putea să nu folosească un astfel de prilej, pentru a lua atitudine, fără ostentație, dar cu un profund sentiment al angajării și răspunderii, față de tulburătoarele evenimente, care, datorită trădării intereselor naționale de către forțele reacționare interne și a presiunilor externe, au dus la cedarea vremelnică a nordului Transilvaniei și la înscăunarea unui regim ostil poporului și aspirațiilor sale de dreptate socială și libertate în România.

În prima parte a lecției de deschidere, referindu-se la concepția optimistă cu privire la viitorul popoarelor sud-estului european, expusă la lecția de deschidere a primului său curs de filozofia culturii, ținut la Universitatea din Cluj, după numirea sa ca profesor, Lucian Blaga schițează schimbările politice externe care au avut loc după izbucnirea celui de al doilea război mondial, « care a zdruncinat vechile așezări europene, răsturnând perspective și valori », precum și pe cele interne, cu care « a început cascada dezastrelor noastre politice, după ce simptomele lor se arătaseră mult înainte, prin ceea ce se petrecea înlăuntrul țării », schimbări ce păreau a-i contrazice optimismul istoric. Din context, rezultă participarea sa sinceră și profundă la durerile țării și condamnarea forțelor social-politice care le-au prilejuit, dar nu se lasă copleșit de nenorocirile care s-au abătut asupra României. În

poftida împrejurărilor politice vitrege, Lucian Blaga apreciază că nu trebuie să-și revizuiască concepția optimistă, întemeiată pe energia creatoare a popoarelor tinere din sud-estul Europei, pe faptul că, după desăvârșirea unității naționale, poporul nostru și-a îndreptat eforturile spre ridicarea sa culturală sau, cum spune Blaga, reproducând cuvintele primei lecții de deschidere, el a urmărit «expansiunea spre cer într-un moment istoric când alte popoare sînt intens preocupate de expansiuni geografice». Totodată, el adaugă că presimțind de atunci «apropiatele nenorociri», și-a manifestat optimismul istoric «nu din dorința de a consola sau ca o reacțiune temperamentală față de probabilitatea unei iminente tragedii», ci «din îndelunga meditație asupra rosturilor și destinelor culturii în general și asupra substratului așa de viu, așa de nepervertit, așa de proaspăt, așa de incredibil de „creator” al culturii noastre populare, în comparație cu tot ce se găsește în bătrîna Europă».

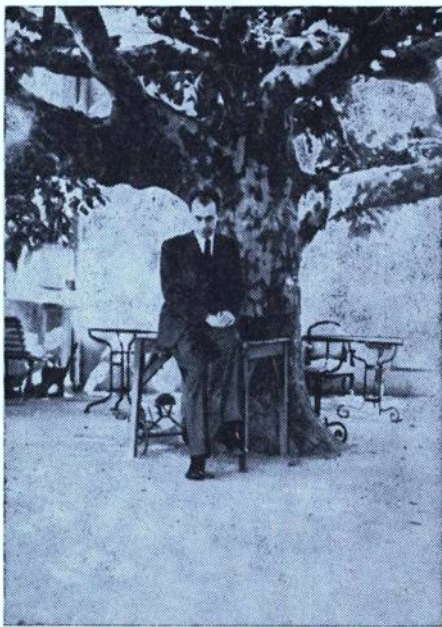
Motivîndu-și, în continuare, optimismul istoric privind posibilitatea înfloririi unei culturi chiar în condițiile politice vitrege ale momentului, Lucian Blaga pune în cumpăna concepției sale argumentele istoriei. El subliniază faptul că între elementele sistemului cultural coincidența nu este întotdeauna perfectă și, referindu-se la

exemplul Germaniei din epoca lui Goethe, el arată că, uneori, între creația spirituală și situația politică a unui popor pot exista profunde contradicții, dar existența lor nu justifică pesimismul privind destinele culturii.

Nu era cazul ca Blaga să dezvolte aici argumentarea; fapt este că el a sesizat just efectele cu consecințe variate ale contradicțiilor sociale asupra dezvoltării culturii spirituale. Epocile de mari frământări sociale au fost și epoci de efervescență creatoare de valori spirituale. Căci cerințele luptei de eliberare socială sau ale aceleia de eliberare națională mobilizează toate resursele sufletești ale forțelor înaintate ale societății, ale națiunilor oprite pentru a depăși situația lor politică și economică precară.

Al doilea argument pe care-l aduce Blaga în sprijinul optimismului său istoric este că lupta cu nenorocirea unui popor pe plan politic se poate converti «într-un factor pozitiv de creație», prin activitatea sa conștientă. Întrucît în astfel de situații, de «sub zodie veninoasă», reacționează forțele vii, proaspete ale națiunii, Lucian Blaga consideră că această convertire se poate realiza cu mai multe «șanse» de succes atunci cînd destinele unui neam «ajung mai hotărît în mîinile unei generații neuzate», a tinereții.

Ajunghnd la acest moment al argumentării, textul lui Lucian Blaga trezește nedumerire; între motivele încrederii sale în ziua de mîine, el amintește «împrejurarea atît de nouă că stelele neamului nostru au trecut în grija și paza tinereții». Putea oare Blaga să se gîndească la «tinerețea legionară», pe care cercurile reacționare interne și externe o adusesse la putere în toamna tragică a anului 1940? Putea să conceapă un moment măcar că viitorul țării îl pot asigura legionarii, părtașii și beneficiarii trădării naționale, după ce condamnase pe aceia care au contribuit la ruperea unei părți din trupul țării? Nu se putea ca Blaga să nu-și fi dat seama că mișcarea legionară nu reprezenta noul, viitorul, ci vechiul, doar în haină nouă, în cămașă verde și diagonală, că, datorită dependenței ei de cel de al III-lea Reich, aceasta nu putea contribui

Lucian Blaga în Portugalia (1938).

cu nimic «la anularea și repararea nenorocirilor», ci, dimpotrivă, la sporirea lor. Concepția lui Blaga despre poziția singulară a omului în univers, scrierile sale, atașamentul său față de valorile culturii naționale și universale arse pe rugurile nazismului, mărturiile atitudinii sale potrivnice huliganismului politic și cultural — sint în contradicție cu o astfel de interpretare, cu posibilitatea chiar a unei astfel de interpretări. Tinerețea la care se referă filozoful erau forțele vii ale națiunii, acelea care, în jurul său și în toată țara, se ridicau împotriva Dictatului de la Viena și împotriva autorilor și beneficiarilor lui, acelea care, după patru ani de nenorociri, au răsturnat regimul înscăunat de aceștia în România. Acestea au fost forțele sociale care și-au manifestat voința nestrămutată de a anula și repara nenorocirile și, fără îndoială, la acestea se referă Blaga, căci ele au păstrat neatins în suflul lor «orizontul» Țării «care de pe pământ s-a retras în inima noastră,... pe care nici o măsură omenească nu-l va putea revizui», acel orizont spiritual al dragostei de țară, care le-a dat putere în lupta de eliberare și în creația culturală pusă în slujba eliberării «orizontul tocmai suficient pentru orice creație oricât de mare a spiritului».

În partea a doua a lecției, prezentând auditorului tematica cursului său de filozofia religiei, Lucian Blaga aduce, în această lecție și în desfășurarea cursului, numeroase precizări în legătură cu concepția și atitudinea sa față de religie, valorificând idei și teze din lucrările sale anterioare și folosind altele în lucrările ce au văzut lumina tiparului ulterior.

În această parte a lecției, după ce înfățișează destinele catedrei de „Filozofia culturii“, Lucian Blaga explică motivul pentru care și-a intitulat cursul: Mitologie, religie, moravuri și modul în care va expune corelația dintre acești factori. Apreciind, apoi, că religia poate fi analizată din perspectivă «teologică», dintr-una empiric-științifică și precizând faptul că, cursul pe care-l va ține este un curs de filozofia religiei, va trata fenomenul religios «după metoda și în perspective proprii filosofiei». Insistând asupra modului de tratare a fenomenului religios din perspectiva teologiei, Lucian Blaga subliniază specificul acesteia și, anume, de a fi legată de credință. «...Avem aici de a face cu un factor de credință, prefăcut în criteriu absolut sub unghiul căruia privește totul». Menționând atitudinea sa tolerantă față de diferitele confesiuni («...mi-am însușit obiceiul foarte civilizat de a respecta credințele altora»), Blaga scoate în evidență totuși incompatibilitatea perspectivei teologice și a celeia a filozofiei religiei în abordarea fenomenului religios.

În ultima parte a lecției, Lucian Blaga anunță auditoriul despre delimitările pe care intenționează să le facă în curs: cursul nu va fi un curs de istoria religiilor, doctrinele religioase fiind studiate numai în măsura în care servesc scopului urmărit în curs, expunerea unei filozofii a religiei.

În contextul general al concepției sale, lecția de deschidere și cursul de filozofia religiei, în ansamblu, exprimă punctul de vedere al lui Blaga despre religie, ca fenomen de cultură, reprezentând un aspect al creativității umane, precum și atitudinea sa față de acest fenomen. Punând în centrul filozofiei sale omul, Lucian Blaga a delimitat clar poziția teologiei și a filozofiei în problematica omului, scriind: «Făcându-se

abstracție de teologie, care în permanentă defensivă apologetică și sub presiunea unor generale suspiciuni de a fi oricum prea interesată în această chestiune, a apărut cu un simpatie optimism, dar din punctul ei de vedere poziția centrală a omului în lume, de-abia s-au mai înregistrat în ultimele decenii câteva încercări firave de filosofie spiritualistă preocupată să asigure omului un locșor deosebit față de al celorlalte ființe terestre. Ne înscriem printre acei puțini gânditori care cred în destinul și poziția excepțională a omului¹.

Față de alți umaniști ai vremii sale, Lucian Blaga consideră că opoziția dintre teologie și filosofie este radicală. «Căutarea unui acord de natură sistematică între filosofie și teologie a fost pentru mulți gânditori, și nu dintre cei mai neînsemnați, o problemă. Pe noi aceste limanuri cu sirene răgușite nu ne pot ispiti în nici un fel. Nu putem crede că rezultatele obținute în cele două domenii învrăjbite ar fi atât de stabile, încât țința nobilă de a le împăca să merite atita trudă»².

Subliniindu-și atitudinea, el precizează: «Cit privește substratul dogmelor creștine, nu admit „revelația“. Ele sînt produse ale intelectului extatic pe baza unui material de pretinsă revelație.

Nu sînt nici catolic, nici ortodox, ci pur și simplu filosof. Din doctrina creștină admit anume elemente ca simple mituri, ca expresii mitice ale unei realități sufletești»³.

Această atitudine o regăsim exprimată într-un manuscris cu caracter de testament: «Citeodată îmi pare rău că nu pot crede cu tărie primară în niciunul din miturile pentru care am atita admirație. Știu că din viață voi pleca ezitînd, și cuprins de un mare regret, de regretul de a nu crede în învierea morților și în judecata din urmă».

Jertfind mitul veracității divine, cum se exprimă în Cenzura transcendentă, și ridicînd omul la înălțimea sa umană, Lucian Blaga a desacralizat ființa ontică a acestuia și a smuls cu consecvență de pe el vălul humei revelației divine. Aceasta și este explicația faptului că un ortodoxist din grupul de dreapta al „Gîndirii“, indignat de spiritul antireligios al Eonului dogmatic, atacase, în 1932, în termeni caracteristici spiritului

legionar, esența eonului axiomatic al filozofiei cunoașterii, considerînd că concepția lui Blaga constituie «o înfruntare originală a Cerului și un moment de contrazicere a lui Dumnezeu însuși»⁴, iar un teolog ortodox, descoperind în filozofia lui Blaga sensuri esențiale care duc la negarea directă și totală a «revelației divine și a dumnezeirii lui Hristos, care îl trec în rîndurile filozofilor anticreștini»⁵, îl alungă din Paradisul ortodoxiei și-l așază în Infernul creștinismului, alături de marii filozofi anticreștini.

Credincios opiniei sale, că între filozofie și religie nu poate exista decît un raport de excludere, Lucian Blaga analizează fenomenul religios în limitele condiției umane. «Studiul nostru cercetează religia în cadrul spiritului uman, iar prin spirit înțelegem spiritul uman creator de cultură»⁶.

Astfel, Lucian Blaga studiază religia nu din perspectiva religiei, ci din aceea a filozofiei religiei. Motivarea din lecția de deschidere este transcrisă într-o lucrare ulterioară: «Poziția teologică față de fenomenul religios apare totdeauna alterată de credința că o anumită religie este privilegiată, aceasta datorită unei preținse origini neumane, sau grație unei particulare revelații de natură divină»⁷. În schimb, «o filozofie a religiei are latitudinea de a se orienta după orice metode, ce s-au încetăținit în cursul timpului în gîndirea filozofică; ea exclude însă o singură cale: aceea de a minea de la un foarte amplu corp de teze, de la un corp constituit și inalterabil, căruia printr-o ciudată exaltare i se atribuie o autoritate indiscutabilă și de natură celestă»⁸.

Analizînd diverse religii și descifrînd aspecte ale fenomenului religios de-a lungul vremii, Lucian Blaga pune în lumină faptul că nucleul religiozității îl constituie tendința omului de autodepășire și de autototalizare și mută accentul axiologic de la *mithos* la *logos*. Dar, în timp ce religia ca religie, cu elementele ei mitice, magice și numinoase alunecă în *mithos* și pune astfel ființa umană în dependență de o preținșă ființă sacră, străină de esența umană, filozofia religiei circumscrie omul în structurile *logosului* și, ridicîndu-i demnitatea ontică singularizată

¹ Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, Editura „Fundatiei“, București, 1944, p. 503.

² Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii*, Editura „Fundatiei“, București, 1943, p. 7.

³ Lucian Blaga, *Trei scrisori asupra fenomenologiei*, adresate lui I. Brucăr și publicate în „Revista de filosofie“ nr. 12/1966, p. 1492.

⁴ Paul Costin-Deleanu, *Scrisoare deschisă d-lui Lucian Blaga*, „Floare de foc“, ianuarie 1932.

⁵ Dumitru Stăniloae, *Poziția d-lui Lucian Blaga față de creștinism și ortodoxie*, Sibiu, 1942.

⁶ Lucian Blaga, *Trilogia valorilor*, Editura „Fundatiei“, București, 1946, pp. 351–352.

⁷ *Ibid.*, p. 350.

⁸ *Ibid.*, pp. 350–351.

în marea ființă, ti analizează elementele modului eminamente uman care este modul creației de valori. În felul acesta, în religie, Lucian Blaga descifrează fondul ei uman (pe care-l analizase Marx în minunatele pagini din Introducere, la Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului), iar în formele de manifestare istorică ale fenomenului religios, Blaga dezvăluie posibilitățile omului de a pătrunde în tainele existenței ca existență.

În atitudinea sacră față de realitate, religia apare totdeauna ca produs al spiritului uman. «În orice religie, omul își făurește un mit sau o metafizică oarecum după chipul și asemănarea sa, dar și acest mit sau această metafizică ce se cuprinde în orice religie, tinde să modeleze omul după chipul și asemănarea lor»⁹.

În coordonatele unui astfel de proces, dominat fie de sentimentul nepuținței, fie de acela al iubirii, fie de cunoaștere, de voință sau de supunere și umilință, fie de toate la un loc și de alți factori exteriori sau lăuntrici persoanei, religia apare, în filozofia și în practica filozofică a lui Lu-

cian Blaga, ca manifestare de cultură a genului uman și nimic mai mult. «Locul religiei în cadrul culturii apare determinat de volumul și complexitatea sa ca fenomen spiritual»¹⁰.

Ca mod de spiritualizare a existenței, religia nu ti apare lui Blaga numai ca teorie a autoiluzionării omului în fața mării totalități și ca expresie a luptei ființei umane cu sine însuși și cu necunoscutul pe care-l dezmărginește tot timpul, ci — s-ar putea afirma —, ca și la Marx, ca un proiect uman de depășire a condiției sale reale de existență individuală efemeră și — obiectiv — ca un protest împotriva acestei condiții.

*

Manuscrisul ce se publică în cele ce urmează, care conține numeroase accente autobiografice, are meritul de a clarifica, o dată mai mult, atitudinea lui Lucian Blaga în fața marilor probleme cu care a fost confruntată națiunea noastră, precum și a acelor cu care se confruntă întreaga omenire, de unde și necesitatea publicării lui.

Tudor BUGNARIU

⁹ Lucian Blaga, *Trilogia valorilor*, Editura „Fundatiei”, București, 1946, p. 504.

¹⁰ *Ibid.*, p. 508.

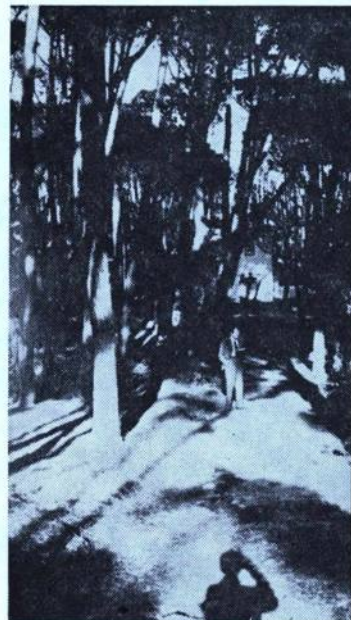
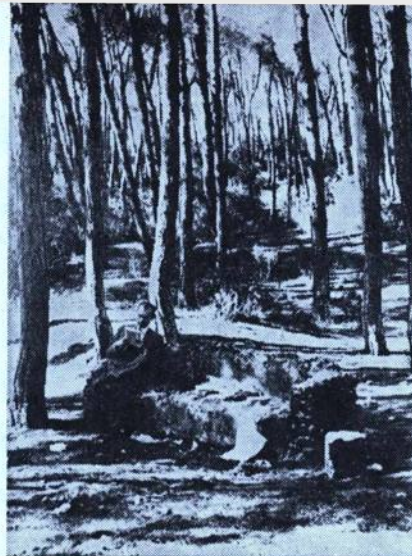
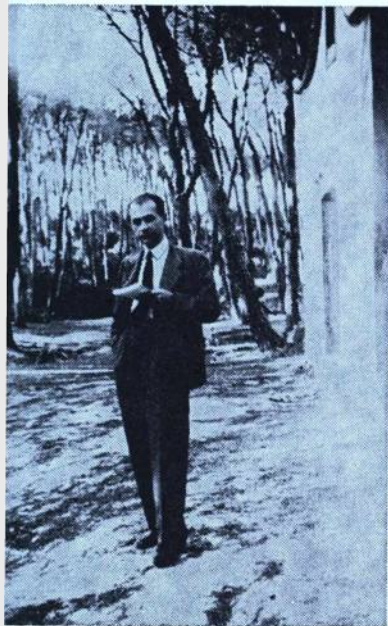
INTRODUCERE LA CURSUL DE FILOSOFIA RELIGIEI

D[oamnelor] și D[omnilor],

Acu doi ani, în lecția de deschidere, ce am ținut-o cu ocazia luării în primire a catedrei de „Filosofia culturii”, am făcut unele afirmațiuni cu privire la viitorul sud-estului european pe plan spiritual. În doi ani s-au petrecut evenimente cari altădată de abia încăpeau în decenii. Să nu vă mirați deci că simt nevoia să reiau acele afirmațiuni pentru a le justifica în lumina gravelor fapte, răsturnări și peripeții, ce s-au produs de atunci încoace. Spuneam atunci, în acea lecție de inaugurare exact un an înainte de izbucnirea actualului război, care a zdruncinat vechile așezări europene, răsturnând perspective și valori, spuneam atunci că «spiritul» nu are în Europa momente prea fericite. Nu s-ar putea afirma că de atunci Spiritul ar fi început să aibă condiții mai prielnice. Dimpotrivă, împrejurările s-au înrăutățit înzecit.

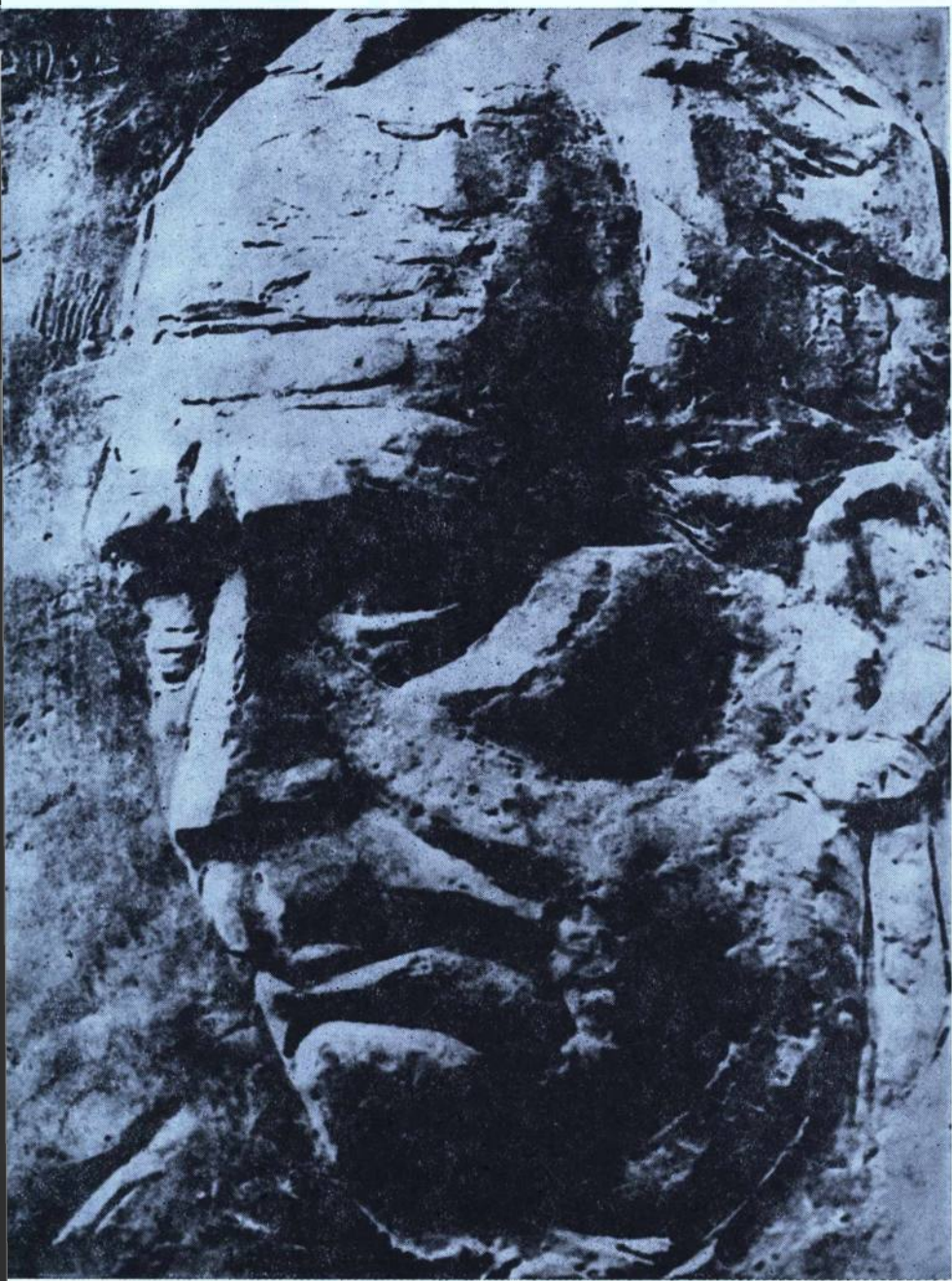
Am îndrăznit totuși să-mi exprim credința că, oricare ar fi viitorul *politic* al sud-estului european, acest sud-est bintuit de toate furtunile în trecut se găsește în pragul unor împliniri spirituale unice în istoria sa. Mi-am exprimat credința că acest sud-est, prin popoarele sale tinere, cari trăiesc încă în plină spontaneitate și pe un plan de mitologie firească și nestricată, își va trăi o nouă epocă de înflorire, cum nu a mai cunoscut de-o mie de ani încoace. Avînd presimțirea cumplită a dezastrelor teritoriale,

cari s-au declarat pe urmă, și mai ales în vara acestui an apocaliptic, m-am încumetat totuși să afirm că noi, Românii, vom avea un viitor de natură spirituală, cum nu l-am avut niciodată pînă astăzi. Întrebunțînd o figură poetică, vorbeam despre expansiunea noastră spre cer, într-un moment istoric cînd alte popoare sunt așa de intens preocupate de expansiuni geografice. Cînd, mai acu vreo cîteva luni, a început cascada dezastrului noastre [f. 2] politice, după ce simptomele lor se arătaseră mult înainte prin ceea ce se petrecea înăuntrul țării, mi-am pus întrebarea dacă nu cumva trebuie să-mi revizuiesc optimismul spiritual, desfășurat ca un steag în conferința mea de inaugurare a acestei catedre. Răspunsul ce mi l-am dat singur, muncindu-mă și frămîntîndu-mă în tăcerea de refugiu a ultimelor săptămîni, a fost destul de prompt. Iată-l: *Nu trebuie să-mi revizuiesc deloc acel optimism*. Căci spiritul își are istoria sa mai presus de evenimentele ce par a se pune de-a curmezișul. Dacă ar trebui să țin astăzi aceeași conferință, solemnă prin singularitatea împrejurărilor ce au prilejuit-o, aș rosti exact aceleași cuvinte. O ureche mai subțire putea foarte bine să simtă printre și în dosul cuvintelor mele de atunci temerea tragică peste care se clădea mărturisirea unei credințe optimiste în destinul spiritual al sud-estului european, și în acest cadru, în primul rînd al nostru. Sentimentul unor apropiate nenorociri l-am avut cu toată precizia, și între prieteni nu evitam să-l rostesc cu stîngăcia cuiva, firește, care nu vede nici o ieșire și nici o posibilitate de ocolire. Vreau să preîntîmpin o bănuială. Să nu se creadă că optimismul, pe care în ciuda anumitor presentimente l-am cuprins în cuvinte spre a-l comunica publicului și studenților, a izvorit din dorința de a consola sau ca o reacțiune temperamentală față de probabilitatea unei iminente tragedii. Convingerea mea se desprindea din îndelungă meditație asupra *rosturilor și destinului culturii* în general și asupra substratului așa de viu, așa de nepervertit, așa de proaspăt, așa de incredibil de « creator » al culturii noastre populare, în comparație cu tot ce se găsește în bătrîna Europă. Bătrîna Europă e devastată de o mentalitate [f. 3] care nu mai are nici o legătură cu munca pămîntului. Or, noi *avem* această legătură. Toată filosofia mea, la clădirea căreia am muncit peste douăzeci de ani, mă îndruma spre considerațiunile și mărturisirile de acu doi ani. Le mențin și astăzi, și încă tot dintr-o convingere, iar nu din nevoia de a vă da o mîngîiere și o ultimă speranță în plin dezastru. Nenorocirile prin cari am trecut fac un alt capitol, și ele sunt așa de mari — că nu permit *nici o mîngîiere*, pînă la *anularea și repararea nenorocirilor*. Nu presimțirea nenorocului și apoi consumarea lui m-a făcut și mă face să persist oarecum prin reacțiune în viziunea viitorului nostru spiritual, ci simpla *gîndire* care-și are șansele ei. D[umnea]voastră vă veți întreba însă cum se împacă o asemenea viziune a viitorului cu acest nadir sau cu punctul cel mai de jos al mișcării noastre istorice prin care ni s-a dat să trecem? Întrebarea e desigur îndreptățită. Argumentelor, cu cari ne întîmpină depresiunea momentului, suntem nevoiți să le răspundem cu argumentele de totdeauna ale istoriei, cari sunt fără îndoială mai tari. Mai întîi coincidența între zenitul spiritual al unui popor și strălucirea sa politică nu e totdeauna perfectă. Ba imperfecția acestei coincidențe ia uneori înfățișarea cea mai paradoxală: zenitul spiritual al poporului german din epoca lui Goethe și a romantismului coincide exact cu nadirul politic al aceluiași popor. Ca semnificație exemplul nu e transponibil asupra altor fapte și împrejurări istorice, dar citez acest exemplu numai pentru [f. 4] a arăta că o situație politică egală cu dezastrul nu dă nimănui dreptul de a fi pesimist cu pri-

Lucian Blaga în Portugalia (1938).

vire la destinul spiritului. Spiritul își are mersul său. Politica își are și ea mersul său. Cîteodată cele două drumuri se întîlnesc, cîteodată nu. Paradoxele istoriei sunt insondabile. Iată și un al doilea argument în favoarea optimismului. Nenorocirea se convertește adesea, de la sine, în motiv care promovează o nouă ascensiune! Conversiunea nenorocirii într-un factor pozitiv de creație! Aceasta este ceea ce se impune în primul rînd unui popor ajuns în atari situații sau sub zodie veninoasă. Procesul acesta decisiv de conversiune a nenorocirii în factor pozitiv de creație are, firește, cu atît mai multe șanse de a se realiza cu cît destinele unui neam ajung mai hotărît în minile unei generații neuzate. A bătut deci ceasul tinereții, a tinereții neuzate! Nenorocirea e o forță! Se va *face* prin urmare, sunt sigur, și această conversiune a nenorocirii în prilej de fapte. Două sunt așadar momentele cari, actualmente, mă îndeamnă să privesc cu nețărmurită încredere ziua de mîine: credința de nimic alterată că ceasul de fericită plenitudine a *spiritului* european, dacă va mai bate undeva, va bate cu toată certitudinea aici în Sud-estul nostru, care pînă mai ieri era situat la spatele lui D[umne]zeu, și împrejurarea atît de nouă că stelele neamului nostru au trecut în grija și-n paza tinereții. Dar mai este încă o împrejurare de care vom ține seama în aceste socoteli ale noastre într-un moment de grea cumpănă. Pînă ieri am fost o țară mare, din punct de vedere etnic și geografic, astăzi suntem o țară mult mai mică... Acest orizont, care de pe pămînt s-a retras în inima noastră, [f. 5] îl purtăm cu noi, închis în noi, ca orizont viu și neuitat, pe care nici o măsură omenească nu-l va putea revizui. Țara din inima noastră, orizontul tocmai suficient pentru orice creație oricît de mare a spiritului, țara de totdeauna rămîne neatinsă acolo, înăuntrul nostru [...] Acest orizont lăuntric, comoară neadormită și care nu se va stinge, este cea mai mare moștenire

Luciar Blaga în viz-
unea lui R. Ladeu.

a trecutului, a trecutului care, tocmai pentru această moștenire, ar merita poate să nu fie în totul disprețuit.

D[camnelor] și D[omnilor],

Permiteți-mi să vă dau acum câteva orientări și lămuriri preliminare cu privire la cursul ce-l voi ține anul acesta. Fusesem chemat acu doi ani să-mi iau în primire catedra de „Filosofia culturii“. Mi-am părăsit cu entuziasm și din proprie inițiativă situația de ministru al României la Lisabona, spre a-mi ocupa catedra, pe care de mult timp o dorisem, și pentru o profesie spre care mă îndrumase cel dintîi vis al tinereții. Cînd am sosit în țară, catedra cu titlul de „Filosofia culturii“, deabia născută, murise. Murise printr-un decret arbitrar. Mi s-a dat în schimb catedra de „Sociologie rurală“[...] [f. 6] În orice caz mi-am păstrat dreptul de a cere schimbarea titlului catedrei mele în ceea ce a fost, iar anul trecut însuși Consiliul facultății noastre a adoptat acest punct de vedere. Cursurile pe cari le-am ținut pînă acu au fost potrivite tuturor acestor împrejurări foarte complicate: unul s-a numit « cultură majoră și cultură folclorică », iar al doilea « despre gîndirea magică ». N-am pierdut astfel din vedere nici problemele strîns legate de « satul românesc », dar nici vastele probleme ale filosofiei culturii, în general. Pentru anul acesta, precum știți din programul universității, am anunțat un curs despre *Mitologie, religie, moravuri*. Din capul locului va trebui să ne înțelegem puțin asupra titlului: mitologie, religie, moravuri. Ceea ce plănuiesc este în fond un curs de « filosofia religiei ». Mitologia intră în discuție numai ca factor implicat al religiei, iar morala ne va interesa iarăși numai ca un moment adiacent al aceluiași fenomen spiritual care este religia. Nu vreau să afirm cu aceasta că mitologia în sine este numai un factor implicat al religiei, și nici că morala ar fi un simplu moment adiacent al religiei. Recunosc din plin și autonomia mitologiei și chiar autonomia moralei, dar în cursul anunțat aceste fenomene spirituale ne vor interesa numai, sau mai ales, sub raportul conexiunii lor cu religia. În cadrul cursului, cît și la lucrările de seminar, vom avea adeseori ocazia să ne ocupăm și de formele și aspectele *fenomenului religios la poporul nostru*. Subiectul este desigur nespus de ispititor și, în ciuda sentimentului ce-l am împotriva actualului [f. 7] titlu al catedrei mele, cred că subiectul poate fi atacat cu entuziasm de orice « sociologie », fie rurală, fie nerurală. Sociologia însăși eu o înțeleg într-un mod *filosofic*[...] Dar să nu deschidem această chestiune, în care cele [*sic* !] mai adesea intervine și o ceartă penibilă de simple « cuvinte ». În cursul nostru, vorbind despre fenomenul religios, vom face incursiuni în foarte felurite domenii, căci obiceiul nostru este de a cerceta totdeauna atît specificul unui fenomen, cît și legăturile lui cu alte fenomene.

DIN CRONICA UNEI EXISTENȚE

Alice CĂLUGĂRU

O ENIGMĂ BIOGRAFICĂ

UNA DIN SURPRIZELE ÎNDEPĂRTATULUI an literar 1905 a fost apariția volumului de poezii intitulat *Vioarele* al unei debutante care semna Alice Călugăru.

Volumul a reținut, printre alții, atenția lui Nicolae Iorga care s-a grăbit să afirme în „Sămănătorul” — revista la care «debutanta» colaborase încă din 1903 — că această domnișoară e un adevărat scriitor cu grai foarte frumos, de o mlădiere vrednică de cele mai mari laude, cu o mare ușurință în vers, cu mult simț pentru armonie¹.

Revista „Duminică”, în care de asemeni apăruseră câteva din poeziile sale, a ținut cu această

ocazie să dea și unele indicații biografice asupra tinerei poete, arătând că se născuse în anul 1887 și că era fata căpitanului Ștefan St. Călugăru. Aceeași revistă comunica și faptul că primele versuri ale Alicei Călugăru ar fi apărut într-o revistă din Turnu Severin, pe când poeta nu avea decît vîrsta de 10 ani².

Vioarelele au reținut totodată și atenția lui Ovid Densusianu³, mai puțin entuziasmat însă decît N. Iorga, precum și a lui Mihail Dragomirescu⁴.

În anul debutului, și apoi în anii următori, pînă la 1908, Alice Călugăru a colaborat la revistele „Analele literare, politice, științifice” (1905), „Viața literară” (1906), „Convorbiri literare” (1906), „Viața literară și artistică” (1907) din București, precum și — cu mai puțină intensitate — la periodicele „Provincia literară” de la Tecuci și „Ramuri” de la Craiova.

Pe lângă versurile sale originale, Alice Călugăru a dat acestor reviste și unele traduceri din Lenau, Geibel și Heine.

La începutul anului 1908, poeta — plecată la Paris — dispare însă brusc din publicistica românească, fapt ce l-a determinat pe Ilarie Chendi, entuziasmat de talentul ei precoce și de inteligența sa superioară, să o treacă într-o cronică din anul 1910 în rîndul poezilor care au încetat să mai serie. Nu cumva — adăuga malițiosul critic, care-i publicase în „Viața literară” cele mai multe poezii și care era cel mai informat asupra peregrinărilor scriitoarei — «Parisul cel

² „Duminică”, București, 1905, 27 februarie.

³ „Viața nouă”, București, 1905, nr. 13, p. 311.

⁴ „Convorbiri critice”, București, 1907, nr. 5, 1 martie, p. 164—264, și nr. 8—10, aprilie—mai, p. 468.

¹ „Sămănătorul”, București, 1905, nr. 23, 5 iunie, p. 400. Cronică respectivă a fost reprodusă și în volumul *O luptă literară*, Vălenii de Munte, 1914.

zgomotos, Parisul cel fermecător, să ne fi înstreinat cu totul acest talent?»⁵

Se pare că intervenția lui Chendi a avut efectul așteptat fiindcă, la puțină vreme după apariția cronicii sale, Alice Călugăru și-a făcut reîntrarea în publicațiile românești, colaborând de astă dată la „Luceafărul” de la Sibiu (1910—1912), la „Viața românească” de la Iași (1910—1913), precum și la „Revista idealistă” din București (1911).

Concomitent cu colaborarea la „Viața românească”, poeta a întreținut o intensă corespondență cu G. Topirceanu, secretarul de redacție al revistei⁶.

⁵ „Tribuna”, Arad, 1940, nr. 25.

⁶ Constantin Ciopraga, G. Topirceanu, București, 1966, p. 115.

Cu una din poeziile publicate în „Viața românească”, Cîntec de plasă, devenită în limba franceză *Les perles*, poeta s-a prezentat apoi în 1914, sub pseudonimul Alice Orient, la un concurs de poezie organizat de revista „Femina” de la Paris, izbutind să obțină premiul al doilea, precum și o medalie de aur.

Succesul Aliciei Călugăru a fost subliniat cu o vie satisfacție de către „Luceafărul”, care s-a grăbit să reproducă versiunea franceză a poeziei premiate⁷.

O îndelungată și enigmatică tăcere cuprinde apoi viața poetei pînă în anul 1924, cînd, pe neașteptate, reapare în vitrinele franceze, sub același pseudonim, cu un roman intitulat *La tunique verte*, în care a încercat să acrediteze o versiune fabuloasă asupra vieții bunicii și mamei sale, precum și a ei însăși, identificată în roman sub numele de Lillis.

O dată cu vestea apariției romanului ajungea însă în țară și zvonul referitor la moartea ei, moarte pe care Topirceanu a și amintit-o într-o publicație de la Iași.

Știrea nu s-a confirmat, dar nici o altă veste nu mai vine să împărtășească întinericul de nepătruns care se lasă asupra destinului poetei.

Cînd a murit? Nimeni nu știe. Unde e înmormîntată? Nimeni n-a aflat. Ce s-a întîmplat cu corespondența și scrierile ei rămase nepublicate, dacă vor fi fost? Mister.

Ion Pillat și Perpessicius aveau să o includă însă în 1925 în primul volum din *Antologia poezilor de azi* (pp. 83—89) și să dea asupra ei, reproducînd și cîteva din poeziile sale⁸, cîteva referințe bibliografice. Ei n-au putut indica însă nici anul nașterii și nici al morții poetei — în cazul că ea ar fi murit pînă atunci — și au lăsat nerezolvată și chestiunea stabilirii sale la Paris — chestiune care se va relua adeseori în viitor — afirmînd că aceasta s-ar fi produs «definitiv» în anul 1912.

În 1927, E. Lovinescu se va arăta și el preocupat de activitatea literară a Aliciei Călugăru, afirmînd însă în *Istoria literaturii române contemporane* (Vol. III, pp. 154—157) că «originalitatea» ei nu trebuie căutată în Viorelele din 1905, ci în poeziile ulterioare, neadunate

⁷ Vezi *Succesul unei române, „Luceafărul”, 1914, nr. 7, 1 aprilie.*

⁸ *Antologia* respectivă fiind dispărută de mult din circulație, menționăm aici titlurile poeziilor reproduse: *Nuferii, Glasul nopții, Torsul, Închinare, Buruieni, Ploaia, Șerpui.*

încă în volum, remarcând îndeosebi Șerpii și Nuferii.

Ca dată a «înstreinării» poetei, E. Lovinescu fixează și el anul 1912.

O nouă reactualizare a memoriei sale se va produce în 1934, printr-un articol al Otiliei Cazimir, publicat în „Adevărul literar și artistic” (3 iunie), și apoi în 1935 prin lucrarea Ecaterinei Săndulescu și a Margarettei Miller Verghi — Evoluția scrisului feminin în România (pp. 309 — 318) —, în care autoarele au ținut să-i consacre câteva pagini calde, duioase, relevând totodată și necesitatea de a i se aduna într-un volum «perlele deșirate de pe firul rupt al vremii».

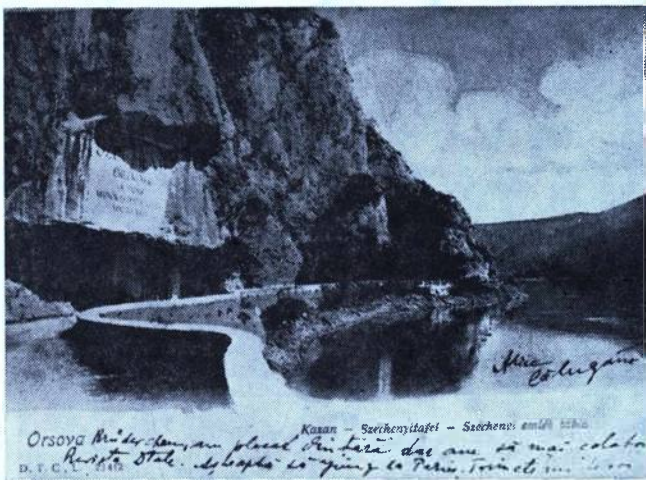
Biografia poetei nu depășea însă cu prea mult stadiul cunoscut anterior.

În Enciclopedia Cugetarea, publicată de Lucian Predescu în 1940 (p. 159), se dă ca an al nașterii Aleei Călugăru anul 1888 și se afirmă, ca și în Antologia poezilor de azi, că ea s-ar fi stabilit la Paris în 1912.

În anul 1941, G. Călinescu va arăta însă în Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent (pp. 603—604) — fără a indica sursa informației sale — că poeta s-a născut la Paris în anul 1886, în ziua de 4 iulie, subliniind totodată faptul că viața sa e «foarte puțin cunoscută». G. Călinescu remarcă în poezia Aleei Călugăru puterea de compoziție, tendința de a descrie «polifonia din univers» precum și «sentimentul de migrație propriu vieții scrîtoarei». Ca exemple sînt citate poeziile Cîntec de greer, Cîntec de fus, Ritmul, Ploaia, Șerpii — aceasta fiind considerată «poezia tipică» a Aleei Călugăru — și Pe drum, cele mai multe din ele fiind publicate în „Viața literară” a lui Harie Chendi.

Nici o altă indicație de natură biografică nu însoțea însă comentariul marelui istoric și critic literar.

La 25 de ani de la apariția monumentalei opere a lui G. Călinescu — timp în care nimeni nu s-a mai ocupat de existența acestei scrîtoare — Demostene Botez, începînd să-și publice în revista „Cronica” Memoriile, ce vor apare apoi în volum în anul 1970, era silit să mărturisască, vorbind despre colaboratorii „Vieții romînești”, că atunci «cînd e vorba de Alee Călugăru, totul pare o taină, o prelungă discreție. Foarte puțin știu, foarte puțin despre ea. Și asta — adăuga memorialistul — nu de acum. Taina are peste o jumătate de veac. Curiozitatea mea legitimă mi-a cerut dezlegarea de atunci, și nu o am decît fragmentar și nesigur».

«Poeziile ei la „Viața romînească” — scria mai departe Demostene Botez — veneau de la Paris sau de undeva din Belgia. Nimeni nu știa sigur. Mai mult n-am aflat nici pînă astăzi și nimeni nu mi-a spus prea mult altceva.»

O întîmplare fericită ne-a făcut însă recent să intrăm în posesia unor ilustrate ale Aleei Călugăru adresate între anii 1906 — 1908 lui Harie Chendi — ilustrate puse la dispoziție de flica criticului, doamna Letiția Babeș Chendi — prin care se înlătură cel puțin o parte din tainele și enigmaticele care înconjurau pînă acum viața acestei poete.

Ilustratele menționate, pe care cititorul le poate urmări în întregime în paginile care urmează, ne oferă astfel posibilitatea de a fixa în mod exact data plecării și stabilirii sale la Paris, preocupările din această perioadă și tralul său în capitala Franței, doriința unui voiaj în Groenlanda, intenția de a-și aduna poeziile publicate anterior într-un nou volum, și, totodată, indicații asupra colaborării sale la revista „Viața literară” — revista condusă de Chendi — precum și la revista „Provincia literară”, colaborare necunoscută pînă acum. Una din scrisori relevă tot-

odată și intenția lui Chendi de a «trece» spre America.

Alice Călugăru a părăsit țara, pentru a nu o mai revedea niciodată, în ziua de 9 septembrie 1906, lucru anunțat lui Chendi (pe care-l cunoștea de la începutul anului 1906, o dată cu publicarea în revista acestuia a unui nou ciclu de poezii) printr-o ilustrată trimisă de la Orșova. La 8 octombrie se afla la Paris, de unde-l scrie, cerînd să-i trimită „Viața literară” și informîndu-l de intenția sa de a se înscrie la Universitate. «Afară de asta — preciza poeta — învăț și limba rusească». Dintr-o altă ilustrată, trimisă la 27 martie 1907, aflăm dorința ei ca un oarecare P. — prieten și acesta al lui Chendi — să nu spule «niciodată nimic la nimeni» despre dînsa. În continuare, mulțimea criticului pentru punerea sa în «vitrină» într-unul din numerele revistei, devenite acum „Viața literară și artistică” (1907, nr. 8, 4 martie). Ilustrata se încheie cu înformația că răscobile țărănești de la 1907, precum și schimbările politice intervenite în România — înlocuirea guvernului conservator prezidat de Gr. C. Cantacuzino cu un guvern liberal prezidat de D. A. Sturdza — preocupau intens ziarele și cercurile politice franceze. La 19 iulie, același an, făcea un scurt comentariu asupra poeziei sale Țigani, publicată în 1906

I

[C. p. i. — Orșova]

[Data poștei]: Vidin, 9 sept. 1906

Brüderchen, am plecat din țară, dar am să mai colaborez la revista D[umi]tale. Așteaptă să ajung la Paris. Trimite-mi te rog revista de la 2 septembrie pînă la 5 oct[ombrie], Rue Bézout 18 și pe urmă Rue St. Dominique 82, Paris.

Alice CĂLUGĂRU

II

[C. p. i. — Paris, Le Petit Palais]

[Data poștei]: Paris, 3 octombrie 1906

Pentru moment sunt bolnavă de friguri de vre-o trei zile și sunt culcată, dar mîine mă scol și îți scriu o scrisoare. În ea am să-ți scriu mai detaliat despre tot ce mă înțrebi. «Mersi», dar nu pentru informațiile trimise, ci pentru „Viața Literară” pe care o aștept de 5 săptămîni și n-o primesc deloc. Cît despre informații, nu știu ce trebuie să cred. Spune-mi dacă te logodești așa ca de obicei, sau altfel, ca toată lumea, ca să știu să te felicit. Mi-ar face multă plăcere să vă văd la primăvară pe aici, dar cum, în treacăt? Ai intenția să treci spre America? Eu am renunțat pentru cîtva timp la Groenlanda. Aici nu știu ce am să urmez, am să-ți spun peste o săptămînă, după ce m-oi înscrie. Afară de asta învăț și limba rusească. Scrie-mi, «Frate-Bun», o scrisoare mai

În „Convorbiri literare”, pe care Chendi, apreciind-o în mod deosebit, intenționa să o reproducă și în revista sa⁹. Deși scurtă, ilustrata cuprinde și o ironie la adresa criticului, care confundase numele orașelului francez Landon cu al generalului austriac Laudon. Epistola din 29 august 1907, scrisă într-un ton alarmant, se referea la poezia *Trenul*, trimisă spre publicare lui Chendi, dar din care voia să elimine unele expresii. Chendi a ținut seama de rugămintea corespondentei și a introdus în revistă modificările cerute¹⁰. La 6 septembrie 1908, îi trimitea o nouă ilustrată, care reproducea una din fotografiile ei, precizându-i totodată că nu a putut să se înscrie la Universitate, fiind silită să accepte diferite posturi de funcționar. Interesantă e și precizarea că poeta ar fi părăsit țara, printre alte motive, și fiindcă, deși cunoscută, nu găsisese însă « cel mai mic post ». Prin aceeași ilustrată, Chendi este rugat să caute și un editor pentru un nou volum al său, rugămintea pe care criticul n-a putut-o satisface. Lucrul se pare că a îndurerat-o, fiindcă timp de aproape doi ani nu va mai trimite nimic revistelor din țară. Tot aici găsim și informația că poeta colaborase în acel an și la revista „Provincia literară” din Tecuci care, trecind-o printre colaboratorii săi, ținea să precizeze totodată — pentru a atrage atenția

lungă. Ce va să zică pagina aia scurtă? Aia nu e scrisoare. Eu am să-ți scriu mai mult Ai să vezi. Te salut prietenește și aștept să-mi scrii mai mult.

Alice CĂLUGĂRU

[Pe ilustrată, reprezentând Le Petit Palais, adaugă]:

În casa asta pe care o vezi sunt lucruri foarte frumoase de artă. Statui, tablouri și mai nu știu ce. Stau ceasuri întregi aici.

III

[C. p. i.]

[Data poștei]: 27 martie 1907

Nu, Brüderchen, nu vreau, chiar protestez cu mare gălăgie, nu vreau să aibă nimeni informații despre mine așa! Scrie-i lui p. că nu vreau niciodată să spuie nimic la nimeni despre mine și mai cu seamă să nu spuie nici un cuvânt din ce i-am scris ieri, fiindcă nu mi-ar face nici un bine. Dar te rog, scrie-i urgent asta, și că am să-i scriu mai pe lung. Am văzut că m-ai pus în vitrină și că îmi trimiteați regulat revista, dar acum, de câteva zile, iar au uitat să mi-o trimită. Am să-ți scriu o scrisoare mai lungă (când oi avea și câteva versuri de trimis). Te rog mult de câte ori e ceva întreabă-mă pe mine întâi, cum ai făcut acum. Mai scrie-mi. Și eu îți strâng mina.

Alice CĂLUGĂRU

[Adăugat pe ilustrată]: Aici se vorbește mult acum despre România, cu revoltele și cu schimbarea de ministere.

⁹ Vezi „Viața literară și artistică”, 1907, nr. 30, 5 august.

¹⁰ Idem, 1907, p. 35, 9 septembrie.

cititorilor asupra importanței publicației — că poeta își trimite colaborarea de la Paris. Anunțul revistei a amuzat-o, dar în același timp a și indignat-o, scriind lui Chendi că revista de la Tecuci « își face reclamă nu cu mine dar cu orașul unde sunt ».

Cu aceasta se termină corespondența cunoscută dintre poetă și critic, deși fără îndoială ea va fi continuată, fiindcă bănuim că la originea colaborării Aliciei CĂLUGĂRU la revista „Luceafărul”

de la Sibiu — colaborare care începe la 16 aprilie 1910 — se va fi aflat îndemnul și intervenția aceluiași Chendi, ale cărui relații cu revista de la Sibiu erau notorii.

Ea ne-a ajutat însă a elucida, măcar în parte « taina » și « enigma » vieții sale din anii 1906 — 1908, urmînd ca alte scrisori sau informații documentare sigure — atunci cînd se vor descoperi — să lămurească și perioada ultimă a vieții poetei.

Vasile NETEA

IV

[C. p. i. — Paris, Le Boulevard Montmartre]

[Data poștei]: 19 iulie 1907, Paris

I. Bine, bine, fă cum îți place cu țiganii, dar scrie-mi mai repede o scrisoare. Nu plec și n-am plecat nicăieri. E cineva în afară de tine care să mai fi inventat asta? Cu generalul Landon nici acum n-ai nimerit-o. Numele străzii e Chateau Landon care este numele unui orașel din Franța. Scrie-mi mai repede și nu mai căuta întîrzieri.

Sora ta A. C.

[Adăugat pe ilustrată] II. De administrație mă plîngeam către tine, dar de tine cui să mai reclam că nu-mi trimiți „V[iața] L[iterară]” ??? De ce o dată la 2 săptămîni? Frate fără sentiment! Dacă țig[anii] au multe defecte pune *data* scrisorii. Eu i-am uitat de tot cum sunt.

V

[C. p. i.]

[Data poștei]: 25 august 1908

Nu crezi oare că a venit vremea să-mi scrii două vorbe? Ești *căsătorit*? Retras din litere? În voiaj? Logodit iarăși?

Soru-ta Alice CĂLUGĂRU
Rue Lafayette 189

VI

[C. p. i. — Paris, Place du Chateau Landon]

[Data poștei]: 29 august 1907

Foarte urgent: Nu publica poezia *Trenul* pe care ți-am trimis-o alaltăieri fiindcă din sfîrșitul ei se înțelege cea mai mare stupiditate din lume. Am vrut să spui ceva și iese altă prostie. *Cel pușin* schimbă cuvintele « s-o am în mînă » prin « s-o *țin* în mînă », deși nu e mare schimbare de sens. Dar aș vrea s-o consideri ca nepermisă și să-i schimb strofa cu totul. Ah! sunt foarte plictisită. Întotdeauna fac același lucru și nu le recitesc decît după ce le-am trimis!

Scrie-mi

Sora ta A.

[Adăugat pe ilustrată]: La fereastra asta însemnată cu o stea stau eu.

[C. p. i. — Portret Alice Călugăru

Photographie Louis Martin 52.

Faubourg Saint-Martin, Paris]

[Data poștei]: 6 sept. 1908

[Expediere]: (30 august Paris)

Ba îți spun drept că cu cât trece vremea, cu atât îmi pare mai bine că am venit aici. N-aș fi putut urma la Universitatea de acolo, cum nu pot urma la cea de aici: în România, ca și în Franța, am căutat să lucrez ca să trăiesc și deosebirea e că acolo [deși] cunoscută n-am găsit cel mai mic post și aci, necunoscută, găsesc când vreau și pot să schimb când nu mai îmi place. Și pe urmă e mai bine să lupți într-un oraș frumos, strălucitor și mare, unde dacă n-ai bogăția poți avea libertatea, unde gustul înlocuiește luxul și unde singurătatea nu atrage calomnia.

Cu tatăl meu (care e la Onival) n-am aranjat niciodată nimic în privința volumului. Îl rugasem când era în București (crezînd că pe tine te plictisea angajamentul luat prea ușor) să se intereseze el de un editor care ar lua publicarea pe socoteala lui. Dar tatăl meu n-a avut ceva mai bun de făcut decît să se adreseze tot ție, ceea ce eu nu-i spuseseam, căci dacă vroiam să te rog pe tine, îți scriam eu, cum o fac acum. Ce să fac? Sunt condamnată să mă opresc la „*Provincia Literară*” din Tecuci care-și face reclamă nu cu mine, dar cu orașul unde sunt! Salutare. Sor-ta care te dorește mai mult decît pe toți de acolo.

ALICE

RESTITUIRI: ARGHEZI

UN ROMAN DE AVENTURI

ÎNTR-O TABLETĂ PUBLICATĂ NU MAI ȚIN minte nici fiind, nici unde și nici sub ce titlu, Tudor Arghezi scria, pare-mi-se (citez din memorie!): « Cu titlul de amintiri se poate vorbi mai direct și mai decent de viața unui scriitor, decât adunînd petice și hîrtii din coșul cu zdrențe, lipite documentar în jurul unei opere, covîrșită [și așa] de maculatură »*. Să mă ierte multiubitul meu meșter (« la superlativ ») din Empireul Poeziei că o dată cel puțin (« une fois n'est pas coutume ») îi voi tulbura tîlna preumblării prin Cimpiele Elizee contrazicîndu-l. Amintirile, de cele mai multe ori, fie din cauza subiectului, fie din a complementelor circumstanțiale, sînt niște minciuni frumoase, ajustate după un joc al oglinzilor retrovizoare, mai totdeauna deformante. Aducerea-aminte vine din urmă întreagă și adevărată, « așa cum a fost », cu toate împrejurările complementare și tangente pe o impresie, dar alchimia

* Bineînțeles că citatul, după cum indică ghilimelele și paranteza dreaptă intercalată, este exact, și de bună seamă că știu și cînd, și unde și sub ce titlu au apărut aceste cuvinte, dar prefer să mă prefac că nu știu, pentru a nu mai da, cum am dat pînă de curînd, cu o păguboasă generozitate, mura (documentară) în gura flămîndă a editorilor de ocazie și a « copiilor de mîzgă de carne ai statuiilor de materiale consistente » (T. Arghezi, *Serieri*, 20, cap. 72, al. 1), pregătiți de o vetustă etică specială să-și însușească, fără muncă, rodul strădaniei ingenuunchiate pe coate, în bibliotecă, a așa-numitului de ei, cu boieresc dispreț de ignoranți, documentarist». E de scris o pagină și de mîzgălit cu portrete după natură, în aqua forte—dacă nu de altceva, cel puțin pentru a adăuga vreo cîteva exemple noi la *Pravila de morală practică*.

sensibilităților încruciate ale secunde de condei dau la iveală o imagine corespunzătoare principiului « așa văd eu ». Deci mai aproape de adevăr, de adevărul sensibilității scriitorului, pentru că de el e vorba, rămîne tot « indecentul » și « anti-paticul » document. Publicarea lui implică însă o decență, și una deosebită, a inteligenței. Trebuie să știi să citești cu mintea peticele și hîrțiile adunate din « coșul cu zdrențe » și, publicîndu-le, se cuvine să le înădești în așa fel cu opera cunoscută, încît fluxul de energie nepieritoare din scrierile desăvîrșite să treacă și în « maculatură », înnobilit-o și împrumutînd de la ea energiile-i latente.

*

Omul Brusc, pagină necunoscută pînă azi din bogata arhivă argheziană de inedite (texte și variante), pe care poetul Florilor de mucigai ne-a îngăduit să o copiem, în 1966, după o dactilogramă, este proiectul unui roman în patru volume, schițat la 8 octombrie 1919, în închisoarea Văcărești, unde se afla internat pentru pricină mai mult sau mai puțin necunoscută. Proiectul, reprodus mai jos, aduce, într-o ereionare nervoasă, concentrată, mai mult enunțiativă, determinată parcă de o subită inspirație, mărțuria unei intenții de « roman științific » (în 1919 termenul nu era zgîriat cu dedesubturi ironice de penița lui Tudor Arghezi), în patru volume, în care imaginația fantastică a scriitorului își propune să sarjeze satiric excesele dezumanizante ale civilizației tehnice — temă curentă azi în literatura societății de consum, devansată cu o jumătate de secol, pe malul drept al Dîmboviței

de intuițiile geniului arghezian. Regăsim astfel, aici, tonul pamfletelor sale din această perioadă, publicate în „Facia”, iar mai apoi în „Țara” și „Cronica”.

O lectură atentă, cu lupa comparativă și asociativă sub ochi, permite, trecând peste și printre imperfecțiunile inerente unei schițe, distingerea unor intenții și stabilirea unor puncte de contact ale proiectului cu universul de idei, de imagini și de sensibilitate al operei argheziene cunoscute. De pildă, nașterea Omului Bruce «dintr-o familie de dulgheri», în «luna lui decembrie, noaptea», implică nu numai lecturile lui Tudor Arghezi, dar — ipotetic, bineînțeles, de vreme ce nu se sprijină pe o mărturie directă, ad rem, a scriitorului — și intenția de a-și prezenta personajul central din «succesiunea de romane științifice» ca pe un distrugător al «ființei ridicele» și al «animalului feroce» care fusese odată Omul-Om.

Adunînd toate datele marcante despre Omul Bruce, apare din hirtie un monstru de nichel, cu ochii imenși și treji ca farurile de automobil — explicabili prin aderarea la anatomie și evoluția în timp a fostelor lentile de la ochelarii purtați de strămoșii lui — cu unghii de sticlă, cu dinți de aluminiu, cu roate naturale în loc de picioare, cu membrele demontabile și care pot fi curățite cu petrol, prevăzută cu o sursă de energie proprie, foarte puternică de vreme ce poate fulgera și emite raze (ultra-violete) declanșabile prin apăsare pe «ventilul universal» numit și «bobina universală». Saliva lui este atît de acidă încît îi permite să sugă cristale de sticlă și bomboane de diamant. Acest portret, adunat din fărîmele de idei ale proiectului și pe care l-am construit eliminînd cu bună și mărturisită știință sugestiile privind sistemul de senzații al Omului Bruce, aduce aminte, mutatis mutandis, de observațiile și divagațiile doctorului Ax din Harpigni, cel care îi expune Sabinei în Ochii Maicii Domnului (Scrieri, 9, pp. 72-73) un proiect de sterilizare a Omului-Om prin grefe și spălături interne periodice. Probabil că evoluția Omul-Om spre Omul Bruce s-a petrecut prin mai multe etape de chirurgie similare celei recomandate de doctorul Ax, bineînțeles că făcînd aceste presupuneri, exagerăm puțin sugestiile proiectului, care, privite în ansamblul lor, sînt tangente la mai multe «capitole» din opera lui Tudor Arghezi, la scurtele povestiri absurde din Subiecte (Scrieri, 16), la Neguțătorul de ochelari și Interpretări la cleptomanie, la Cimitirul Buna-Vestire (Scrieri, 10) și de bună seamă la Tablete din Țara de Kutu (Scrieri, 14).

Arghezi la „Editura pentru literatură” — martie 1959. Interlocutor Gheorghe Pienescu, fotografie de Florin Pucă.

G. PIENESCU

OMUL BRUSC

O succesiune de romane științifice — istoria Superomenirii — văzută după o mie de ani de la nașterea ei. Primul [volum]: *Omul Brusc*. Ultim volum: *Sfârșitul*.

Omul Brusc s-a născut dintr-o familie de dulgheri, în spitalul Maternitatea din Praga. Doctorul care veghea la facerea mumei lui, prinzindu-l într-un cearșaf, dete un țipăt și leșină, rostogolindu-se pe spate în mijlocul salonului, iar ajutoarele lui, doctoranzi și moașe, ieșiră fugind pe ușă, îngrămădite ca oile.

Noul-născut era într-adevăr, pentru vremea aceea — lucrul se întâmpla acum 10 veacuri, în 4117, luna lui decembrie, noaptea, — un fenomen și un monstru.

Ca să înțelegi contrastul trebuie să vă fac descriția minuțioasă și exactă a omenirii de-atunci. Un om, cum se numeau ființele ridicule din care avem rușinea să ne tragem, era astfel construit. (Descrierea Omului și apoi a Omului Brusc.)

Omul era un animal feroce. Banul juca pentru el primul rol esențial în viață. Unii aveau bani, alții aveau brațe, și schimbul se făcea așa ca cei cu brațele să nu moară de foame, dar cei cu banii să și-i înmulțească cit mai mult. Banii erau niște boabe mici de aur și de argint. (Noi facem azi metal prețios jucindu-ne.)

Cei cu bani își făceau toate plăcerile și inventau din cele mai caraghioase, a căroră esență era tot banul. Ruletă, jocul de cărți, — diverse jocuri de cărți — bula, cășorii — Monte Carlo — Ostanda. Teatrele, plictiseala de viață neocupată. — Cursele de cai. — Circul cu tauri. — Curvele. — Beția: astea erau petrecerile lor.

Strămoșii noștri cei adevărați, aceia care, crescînd în număr, trebuiau să ne dea nouă posibilitatea de a ne naște, stăteau în laboratorii, în ateliere, cercetau, citeau, scriau. Medicii.

Omului brusc nu-i e nici frig nici cald. N-are sudoare. Vede prin întuneric.

Se făcu brusc întuneric, electricienii fiind surprinși la rîndul lor de panica generală din spital, opriră generatoarele de lumină.

Lehuza, deșteptîndu-se, își întinse mîna după copilul ce-i sta alături încă amorțit și simți un corp cu desăvîrșire rece, ca o oglindă, pe care îl atrase către sîn, căci mișca, și voind să-i dea țîță, noul-născut o respinse cu scîrbă, zicînd:

— Laptele tău, mamă, nu e pentru mine. Păstrează-l pentru altul.

Auzindu-l că vorbește, lehuza încrămeni de mirare. Trebuie să vă spun că pe vremea oamenilor copiii se nașteau muți și proști, nu începeau să vorbească decît în al doilea an de existență și că se hrăneau pînă la această vîrstă, din cauza lipsei dinților, cu un suc alb, produs natural al unor pungi în număr de două, cu sfîrcuri naturale, purtate

la piept, cam în locul unde purtăm noi astăzi «ventilul universal» căruia-i mai zice și «bobina magică», și care ne servește la examinarea atentă a culorilor universale.

— Ce greu este fără lumină, zise lehuza. Unde or fi doctorii și moașele? Unde mă găesc în acest întuneric?

Dar «copilul» — ca să întrebuițez un termen la locul lui pe vremea aceea, cînd omul se naștea mic și roșu, fără încredere în sineș, creștea, îmbătrînea și murea — zise:

— Nu e nimica, mamă. Am cu mine tot ce trebuiește, lasă-mă puțin numai să răsuflu, că abia m-am născut.

— Bine, dragul mamei puișor, dar cum se face că vorbești? Pruncii de obicei răcnesc, strănută, se murdăresc și sug. Nu cumva cel ce-mi vorbește e domnul doctor prin întuneric.

— Lasă, mamă, glumele, îi răspunse «copilul». Ia mai bine adu-ncoaace mina și apasă-mă pe bobina universală, căci e prea întuneric.

— Nu înțeleg, puiul mamei, ce spui tu, dar am impresia că te-ai născut nebun. Dumnezeu! Cu ce ți-am greșit ca să mă pedepsești astfel?

— Te rog, vorbim acum serios, răspunse noul-născut. Îți repet că am tot ce-mi trebuiește ca să se facă lumină.

— Tare mă mir, dragul meu îngeraș, de cele ce-mi spui. Nu cumva vei fi avînd luminări și chibrituri. Să știi că atunci aș innebuni și eu.

— Apasă-mă numai puțin pe bobina universală și ai să vezi. Însă nu apăsa prea tare, ca să nu fulgere prea violent; trebuie să evităm și razele violete.

— Puișorul meu, după cele ce-mi spui, aș prefera să rămînem pe întuneric. Nu înțeleg nimic, adaoase nevasta dulgherului Ștefan, care își dădea seama vag că a născut ceva ca un mare profesor.

— Nu mai e nevoie de nimic, răspunse copilul. Mi-a fost greu să-mi regăsesc echilibrul. Acum l-am găsit.

Brusc, se ilumină odaia, ca de două faruri de automobil. Erau ochii noului-născut, care se ridică din pat și se așeză în mijlocul salonului.

Pînă la el, oamenii se nașteau cu ochii acoperiți de două pleoape, sub bolta adîncită a frunții. Omul brusc fu primul individ cu asemănarea noastră, adică prevăzuți cu sticle naturale umflate în dreptul lor. Se presupune că e evoluția ochelarilor pe care-i purtau oamenii.

• Omul de nichel.

• Știe toate. Scrisul și cititul.

• Disperarea învățăților. Inutilitatea studiilor.

• Umblă iute, cu roate naturale la picioare.

• S-a mai născut un Omul Brusc, apoi mai mulți.

• Savanții sînt stupefiați și mulți se sinucid.

• Omul brusc vorbește toate limbile și cuprinde-n el toate puterile.

• Batjocorește știința și viața oamenilor.

• Complotul: oamenii vor să-l omoare.

• Minunile: telegrafia fără fir naturală.

• Războiul mondial: o jucărie.

• Omul Brusc ține o conferință la un congres de universități, arătînd că lumea și-a greșit ființa, că ea e cu mult mai simplă.

• Mîncarea de carne de vită ucisă. Pastila.

• Proprietatea și autoritatea.

• O ordonanță prin care se constată că nu mai e de făcut nimic, că dreptul s-a desființat, că ordinea nu mai poate să fie ținută.

• Patria și Armata și Biserica.

• Ceasornicul de bumbac.

• Milenița, pe care o poartă în buzunar și cu care înlocuiește cărbunii unui tren. Trenul o ia la sănătoasa prin aer, zburînd, și dispăre în haos.

Arghezi și Ion Pas în casa
de la Mărtișor. (Fotografie
comunicată de Gheorghe Cu-
nescu.)

Interviul jurnaliștilor.

A patra dimensiune.

Idila Omului Brusc, de care s-a îndră-
gostit o prințesă.

Unghii de sticlă.

Plăceri noi: « Scarpină-mă, te rog, pe
omoplat » (îmbrățișarea). Canalizarea ae-
rului pe alambicul femural (sărutarea).
Alipirea călcîielor (emoția). Sugerea
cristalelor. Bomboane de diamant. Baia
de acid sulfuric.

Omul Brusc e demontabil. Își lasă pi-
cioarele cu galoșii la ușă. Își curăță mem-
brele cu petrol. Are dinți de aluminiu.

Un păduche special de sirmă cu miros
de benzină.

(Strămoși: păianjenii.) Omul Brusc face
așa ca păianjenii și zboară ca baloanele.

Omul Brusc se naște complet.

Femeile Bruște. Copulare prin bateria electrică.

Omul Brusc degajează miros de petrol și ulei mineral.

El moare topindu-se în aer.

II (volum). Invazia Omului Brusc. Pământul e gol, totul se petrece în aer și prin-
tre planete. Pe pământ sînt numai animalele, care au evoluat în ființe de tinichea
și de celuloid — și bătrînii.

Moartea ultimului Om.

Discursurile și ceremonia înmormîntării.

III [volum]. Omul Brusc în Paradis și în Infern...

A intrat o dată, fără să știe, o ceată de Oameni Bruști pe motociclete.

Halt! Convorbire cu Cezar, cu Marincof, inventatorul iartului, cu Napoleon, care
dau fuga să afle ce mai e pe pământ. Istoricul pământului de la dispariția lor.

În Infern, Corbescu se luptă cu un c[...].

IV v[volum]. Sfirșitul final.

Dumnezeu, plictisindu-se singur în natura devastată, o ia de-a capul și reface pe
Adam, zicînd: « Toate bune, dar lăsați-mă să fac cum știu eu. Primul meu proiect
a fost cel mai bun. Ascundeți toate urmele trecutului și să ne culcăm și să ne deștep-
tăm ca și cum n-ar fi fost nimic și să-l facem pe Adam cu scuipat. »

Un nou război.

Asaltul Lunei de către Continentele aliate. Vegetația: ace cu gămălie și de cusut,
degetare (ciuperci) și flori de hirtie și animale de tîbișir, care mor prin tîrșire, mîzgăind
teritoriile lumii.

Octavian

Goga

EPISTOLAR: «Iacă de ce te rog să cumpănești bine...»

ÎN NR. 10 PE LUNA NOIEMBRIE 1971 AL revistei „Vatra”, am publicat un grupaj de scrisori inedite ale criticului Ilarie Chendi — adresate lui Octavian Goga, scrisori aflate în patrimoniul de manuscrise al Bibliotecii Centrale de Stat din București (cotele 14.170-14.271). În același fond se păstrează și o parte din scrisorile pe care Goga le trimitea prietenului său strămutat la București și care, după experiența publicistică de la „Sămănătorul” și „Viața literară și artistică”, îl va ajuta la redactarea revistei „Țara noastră”. Revista apare la Sibiu cu începere de la 1 ianuarie 1907 și este concepută ca o «revistă pentru popor», fiind pusă sub auspiciile societății Astra. Începând cu 1 iulie 1907, conducerea Asociațiunii cedează dreptul de proprietate asupra ei poetului Octavian Goga, care, de la 1 ianuarie 1908, și-l ia asociat la direcție pe Ilarie Chendi, secretar al revistei devenind Victor Eftimiu. E unul din momentele de seamă ale revuisticii noastre din trecut, deoarece cei trei scriitori vor atrage în coloanele revistei o seamă de colaboratori de real talent, printre care se numără: Șt. O. Iosif, Liviu Rebreanu, Z. Bărsan, I. Pop Releganul, N. Pora, C. Sandu-Aldea, Emil Gârleanu, V. Cioflec, I. Ciocărlan ș. a., contribuind astfel în mod susținut la realizarea unității culturale.

Scrisorile ilustrează cu date deosebit de pregnante tocmai aceste frământări din viața literară a Transilvaniei, care se vor accentua apoi în perioada colaborărilor de la „Luceafărul” și „Tribuna” din Arad. Aflăm aici de eforturile depuse de poet în vederea abandonării tacticii de expectativă din politica partidului național român și abordarea mai realistă a problemelor (legătura cu ziarul „Die Zukunft” — „Viitorul” — a reputatului pamfletar și ziarist german Harden, e făcută în acest sens).

De mare însemnătate pentru precizarea poziției lui pare a fi scrisoarea din iunie 1909, în care poetul descrie participarea sa la ședința comitetului partidului național român de la Pesta din acel an; intenția de a scoate împreună cu Ilarie Chendi un nou ziar politic cotidian, ni se pare cel mai de seamă răspuns pe care cei doi scriitori îl puteau da disensiunilor și tergiversărilor din sinul partidei politice transilvănene. Din motive lesne de înțeles,

ziarul nu mai poate apărea. «Tinerii oșeliți» de la „Tribuna”, grupați în jurul lui Chendi și Goga, jigniseră prin radicalismul lor amorul propriu al «bătrînilor», care dețineau poziții cheie în partidul național, astfel că „Tribuna” este silită să-și înceteze apariția (1912), cedînd locul „Românul”-ui. Retragera tribuniștilor nu se poate face oricum, și Goga schițează în scrisoarea sa din 27 iulie 1912 un program de revendicări pe care își propune să-l susțină cu orice preț. Punctele lui au fost acceptate aproape în totalitate, lucru ce explică și împăcarea care urmează.

Scrisorile sînt importante și sub aspect literar și biografic. Din ele reținem o serie de date despre munca

redacțională a lui Goga, despre eforturile sale permanente pentru îmbunătățirea structurii ziarului. Totodată, ele ne informează asupra disensiunilor sale cu Tăslăuanu, ivite de pe urma publicării articolului acestuia Două culturi, și despre poziția față de «cazul» Duiliu Zamfirescu. Nu lipsite de importanță sînt confesiunile poetului referitoare la atmosfera și mediul cultural al Sibiului sau descrierea stărilor lui afective din perioada călătoriilor în străinătate sau în țară.

Biografia lui Octavian Goga se îmbogățește astfel cu câteva elemente noi, seducătoare prin ele însele.

Mircea POPA

I

[F. 1 r°]

[1907, decembrie]

Dragă Ilarie,

Uite ce-am isprăvit: Am primit părerea ta în privința formatului. „Țara” se va tipări în 8 pagini mari — form[atul] „Tribunei”¹. Literă mai mică și hîrtie mai bună.

Toate bune — dar forma asta înghite material dublu. [sic !]

Iată deci ce te rog:

Trimite pentru numărul viitor, ca să nu mă încurc, următoarele:

1) articolul tău.

2) cronică din București. (Ar fi bine ca rubrica *România* s-o redactați de-acolo. — Aștept asta și pentru numărul 1.[.])

3) Negreșit — articol de Sandu — pe care te rog caută-l și-i vorbește.

[F. 1v°] 4) Schiță pentru foileton de Gîrleanu.

Toate aceste îmi trebuiesc pînă *Vineri* după Crăciun — atunci vin la tipar.

Eu de-acîi îmi dau silința. Prevăd că mi-am băgat capul în mare încurcătură. Dar — ce-o fi — o fi. Pînă ești tu cu mine — nu-mi pasă. M-am plictisit de tovărășiile de pîn-acum — și vreau ceva nou.

Un lucru e care mă supără.

Frate — e grozavă prăpastia între [f. 2 r°] noi tinerii și scriitorii de gazete de modă veche. Aștia scriu mizerabil. Tot conzistorul — e la condei — aidoma ălor din banda lui Brașoveanu. Cel puțin aici știu să cînte învîrtita. Nici ei n-au haz — dacă nu vîi tu.

Cu poșta de astăzi îți trimit 100 cor[oaane]. Schimbă-o [sic !] în franci și dă cîte ceva și băieților de la cronici și notițe.

Doamne-ajută!

Nu uita toate-astea.

Te pup:

VIȘCU

¹ Începînd cu 1908, „Țara noastră” se restructurează «apărînd sub conducerea unui comitet». Redactor responsabil e Octavian Goga, iar editor Ovidiu Gritta. De partea literară răspundea de fapt Ilarie Chendi. Vișcu e Octavian Goga.

[Adresa destinatarului pe plic]

Domnului

II[arie] CHENDI, publicist

București

Strada Enei nr. 7

România. Rev[ista] „Viața literară și artistică”

[F. 1 r°]

14 Febr[uarie] 1908]

Dragă Ilarie,

Am primit planul tău cu cărțile². Bineee! În săptămîna viitoare am să-l pun pe hîrtie și să-l prezint la ședința comitetului. Apoi ne apucăm de lucru. Are să facă foarte bună impresie acest început de muncă.

Zilele astea — probabil Luni — are să vie Tăslăuanu la București. Te rog să nu destăinuiești *nimic* din toate planurile și discuțiile noastre. Să vorbești tu cu el — mai mult să « discuți » — și vei vedea că deocamdată cel puțin — nu are înțeles să-l mai inițiam.

Pe-aici toate cum știi. Ai cetit cu bietul Stoica³ ce pacoste? Acu s-a stricat planul cu angajarea lui la mine. Și mă gîndeam serios la asta. — „Lupta” desigur se prăpădește. Am informații pozitive. Celelalte « organe » duc cam răcoare de noi. Nu vezi — că nu zic nimic « inbeșili ».

„Tribuna” tace — ca sobolul. [F. 1 v°] A noastră face bună impresie în tot locul și sînt sigur că dacă o ducem înainte așa un an ne întărim bine. Deocamdată Ilarie — să ne dăm silința să facem din această revistă — o gazetă temută. Mă tot gîndesc la „Zukunft”⁴ al lui Harden — tot săptămînal.

Aici atîtea sînt de măturat! La acești oameni mici e atîta murdărie — de cea mai vulgară specie. Nu păcate în stil mare — pentru asta se cere ceva talent — ci mici găinării. Aceste[a] au prins rădăcini în spiritul public, s-a învățat lumea cu ele și nici nu se mai socotesc greșeli.

Cu toate aceste[a] se așteaptă cu nerăbdare oameni noi. De-aceea mișcarea noastră e primită cu simpatie în cercurile largi. Vezi că vine cite-un popă: « Am venit să te văz și eu pe D[umnea]ta » și-mi spune bătrînul toate păsurile lui cu « Veneratu conzistor ». Ieri au fost cinci țărani din Părău — de pe Țara Oltului — [f. 2 r°] « să ne plîngem ». După cum vezi începem să pătrundem. Mă mulțumește lucrul ăsta. Numai temuți în sus și respectați în jos — putem face vreo ispravă.

Cînd a fost cu alegerea lui Stoica — de protopop — tocmai atunci mi-au sosit cărțile tale. Zic: haid să vedem oamenii ăștia ce gînduri au? Am trimis pe chelnerul de la *Stadtspark* să aducă cărți de ale tale. Și aici îți trimit lista să vezi:

« — Chendi? Țăla-l pune bine pe Iorga » — și alte exclamații « de toată nostima-da », cum ziceți voi.

Necazuri am cu localnicii mei cari nu vor să scrie la gazeta noastră. Toți vechii logografi de la „Telegraf” sînt pe partea noastră, dar [f. 2 v°] nu-i multă scofală în treaba asta. Scriu ca cu piciorul. Unde mai pui — că acum cum dau adierile primăverii începe a se răzvrăti și plusul de energie al lui Șpan.⁵ Spune că vrea să se-nsoare și-i trage la articole... Cum vezi, eu sînt pe-aici și cu punerea capului.

² « Planul cu cărțile » se referă la edițiile lucrate de Ilarie Chendi în cadrul *Bibliotecii populare* a Astrei, a cărei responsabilitate o avea în această perioadă Octavian Goga.

³ E vorba de scriitorul transilvănean Gheorghe Stoica.

⁴ Ziar german de opoziție, cu o puternică orientare polemică, înființat în 1892 de Harden, jurnalist, critic literar, om de teatru și pamfletar de valoare.

⁵ Petru Șpan, profesor la Sibiu, redacta la „Țara noastră” rubrica economică, agricolă. La aceasta se face aluzie mai jos.

De altfel binișor. Tu ce zici? Spune! — « Bălgarul » de la *Economice* se suprimă după puțină!

Pe-acolo ce impresie? — Beamterul?

Trimite te rog pentru numărul viitor ce crezi și cât poți. Nu uita o corespondență *politică* negreșit despre programul lui Tache? etc. Ține-le toate în același ton de obiectivitate ca în rîndul trecut. Numai fapte. — Material literar am pentru numărul 7.

Scrie-mi.

Te pup și te îmbrățișez

TAVI

III

[Adresa destinatarul pe plic]

[Data poștei] 1908 aug[ust] 29

D[omniei] sale Domnului
Il[arie] CHENDI, publicist
București
Strada Enei 7
România

Sîmbătă

Dragă Ilarie,

Uite ce-i: Mî[i]ne — Duminecă — e adunare poporală la Săliște⁶ și am crezut că e bine să merg și eu. Vine și Maniu — Vaida — Vlad — trebu[i]e să mă mai înțeleg și cu ei. Tocmai tu spuneai să caut contactul cu ei și cu poporul. De aceea voi merge acolo la Ivan⁷ și cu suita întreagă a „Țării”.

La Râmnic⁸ ar fi mai bine să ne întîlnim. Acolo putem să petrecem și noaptea. Hotărăște [sic /] tu orice zi în săptămîna care vine. Eu viu.

Pe-aici cele vechi. Cînd am sosit mi s-a prezentat punerea sub acuză cu *Gen[erația] nouă*⁹. Mi se pare că în chestia celorlalte s-a sistat.

La revedere, al tău, cu drag

G[oga]

IV

[Carte poștală ilustrată]
[verso: adresa destinatarului]
Al' Egregio Signor
Ilarie CHENDI
București
România
Strada Enei 7

Milano — 10 Mart.

Ho-cia-mo! Ho-cia-tu! Dragă Ilarie. Sînt aici la macaroane de două zile — beau arti spumanti și cetesc *Odi barbari*.

Sers!

TAVI

[recto]

Te rog spune-i lui Bleriață să-și trimită adresa ca să-i pot răspunde.

⁶ Adunarea poporală la care se referă Goga a avut loc în 30 august 1908, așa cum ne informează articolul *Adunarea poporală de la Săliște* („Țara noastră”, II, 1908, nr. 35, 24 aug./6 sept., p. 287).

⁷ N. Ivan, protopop și colaborator la „Țara noastră”.

⁸ Întîlnirea dintre Goga și Chendi a avut loc într-adevăr la Rîmnicu-Vilcea în toamna anului 1908 (cf. V. Eftimiu, *Portrete și amintiri*, E. P. L., 1965, p. 144).

⁹ Articolul lui Goga, *Generația nouă* a apărut în „Tribuna” (Arad) XIII, 1908, nr. 63 (16/29 mart.), pp. 1—3.

Și-acum să trec la raport... S-o încep cu plecarea mea la Pesta. Am fost chemat la sedința comitetului și m-am dus. M-am dus ca să-mi fac o idee de acest areopag al nostru, să văd ce-i de capul oamenilor cari se țin la suprafață între noi. Acolo, lume mulțișoară. Au venit din toate părțile peste 30 de inși. Ciudată adunare! Cei mai mulți — aproape toți — oameni din generația mai veche, cinstiți, greoi, cu judecățile politice culese din lectura „Gazetei” și a „Tribunei” vechi, alții din școala retorismului lui Lucaciu, lați în vorbe, aruncători de «pronunciamente» cari au ciupit binisor din cașcavalul popularității... Și cei mai tineri, băieți buni — dar foarte dezorientați și cari ar rămânea dezarmați dacă n-ar fi ziaarele ungurești din cari își fac educația politică... Bătrînii cei mai bătrîni, ca badea Gheorghe și Ungureanu¹¹ — niște moșnegi cu judecăți de cantori boierîți, oameni cumsecade, cam autoritari și înzestrați cu toate greșurile [*sic!*] simpatice și caraghioase ale fruntașilor noștri provinciali. [*F. 2 v°*] În adunarea asta am căzut și eu. Se-nțelege că am pus buza și m-am așezat domol într-un colț. S-au vorbit multe — multe și foarte mărunte treburi. Nu există o idee conducătoare — un spirit care să ordoneze potopul de vorbe — o minte clară care să croiască drumul discuției. Oamenii ăștia — înzestrați cu toată vorbăria lungă a țăranelui nostru nu văd pădurea de arbori — se pierd în detaieri [*sic!*] ridicole... Aruncă vorbe mari — că «nu mai merge» — că «a sunat ceasul» — «să ne deșteptăm» și așa înainte... dar în schimb sînt fricoși și mici cînd vine vorba de pedepse, de temniță... «Avem copii»... și «mai bine să nu iscălim»... și-i vezi cum se trag la o parte și se codesc...

Desigur că nu s-a făcut nici o ispravă. S-a hotărît ținerea unei conferințe naționale — dar nu s-a fixat termenul, s-a decis «organizarea», dar totul e un platonism... În sfîrșit, singurul moment de oarecare însemnătate a rămas tocmai pășirea foarte rezolută a cîtorva — provocată de mine și Vaida — Bontescu — împotriva atitudinilor dubioase ale lui Șerban și unui Ciupe. Au fost cîteva scene interesante pe cari o să ți le povestesc la întîlnire și s-au sfîrșit cu retragerea rușinoasă a acestor secături...

Altceva — cum zic — vorbă multă și nici o ispravă... Între deputați frecări ascunse — invidii — năzuințe locale... Cu deosebire arădanii ridică capul... Oamenii mai și-reți, [*f. 2 r°*] mai ascunși și mi se pare mai apropiați de păcat...

Eu am stat de vorbă în chestia noastră cu Mihali, Maniu și Vaida. Am discutat <chesti> toată povestea gazetei. Peste două săptămîni — cel mult — am să-ți dau răspuns definitiv. Acum pot să-ți spun că partea materială e pe cale <și pînă> de-a se asigura și <un> curînd e cu totul aranjată. Se-nțelege — că a rămas să se înființeze în Pesta — după cum ne-a fost înțelesul. Eu mă mir că tu-acum începi să aduci motivele pentru Sibiu. Eu în întîlnirea ce voi avea le voi aduce în discuție — dar nu prea cred... Trag multe în cumpănă împotriva <aceste> credinței tale... Pentru că în Sibiu, gazeta nu s-ar putea nicicum feri de-un colorit cam pronunțat ortodox, nu s-ar putea feri de nota prea locală, ar fi prea departe de deputați și alte multe. Dacă ai fi trăit tu în Sibiu — ca mine — în anii din urmă — atunci te-asigur că n-ai mai invoca motive de-a aduce ziarul în acest... «centru»... În sfîrșit, vom mai discuta... Un lucru însă vreau să-ți spun și te rog să ții seamă... Mi se pare că te-ai cam recit [*sic!*] și nu te mai ispitește mult toată povestea asta... Se pare că numai «în principiu» fîți mai susții învoiala... Vai, ce groază mi-a fost mie totdeauna — de... «principii»... Și uite — încep să mă tem că se distruge yusul meu — visul nostru — [*f. 2 v°*] tocmai acum cînd ar fi mai aproape de realizare... — Dragă Ilarie, desigur că tu faci ce vrei... Te rog însă să te gîndești bine. Cred că lăsînd din mîinile noastre această gazetă am pierdut cel mai puternic mijloc de propagandă și ne-am făcut vinovați de păcatul mare al unei epoci noi de zăpăceală care va domni în ziaristica noastră... Căci dacă tu nu vrei să mergem alături înainte, — eu încă mă trag la o parte și noul aranjament cu „Lupla” se va face fără noi, — cu oameni fără rost, adunați cum dă Dumnezeu... Iacă de ce te rog să cumpănești bine...

¹¹ E vorba de Gheorghe Pop de Băsești și de Emanoil Ungureanu, ultimul, fruntaș politic bănățean.

— Povestea cu Birău¹² mă indispuie — dar mă lasă rece. Birău¹² nu mai numără de-acu înainte. Imediat ce lămuresc lucrul cu deputații, Birău¹² trece la vîncălăc [sic!] cu toate angajamentele și toți colaboratorii lui...

Te rog scrie-mi tu — cu toată sinceritatea pe care mă cred în drept să ți-o cer — scrie-mi ce ai de gînd?... Nu «în principiu»... Scrie-mi așa curat... și mai puțin rece ca în scrisoarea penultimă... Sper că n-o să stai tot cu Sextil la masă și mă mîngii c-o să fii mai explicit...

— Ș-acum să-ți spun altele. Să-ți spun de colaborarea, adică de necolaborarea mea de-acu înainte la „Luceafăr”... Eu m-am hotărît. Cu Tăslăuanu¹³ noi nu putem merge. Tăslăuanu¹³ e un dezorientat și un om <obi> orbit de-o bolnavă grandomanie. — Eu îți spun drept — m-am săturat. [F. 3 r°] Nu zic că e un om rău — dar e un incurcat. Și mai are grozavul păcat de-a nu ști niciodată ce vrea... Pentru ambițiile lui nesăbuite — puterile nu-l slujesc și bățios cum e tot la două săptămîni ne face de ris... Eu sînt sătul. Îl văd foarte mic acum, umilit, jeluitor — dar ce să-i fac? Eu sînt convins că niciodată nu se va cumîni... Ș-apoi cunosc eu aceste canosse de cap plecat... Aștept să se-ntoarcă și să-mi publice retragerea... Închipeie[-]ți ce-i de capul acestui om: El stăruie să nu mă retrag eu — și îți dă tîrcoale ție — și în același timp publică (adică era să publice) în cel din urmă număr al „Luceafărului” un articol al lui Ciura în care tu și eu și „T[ara] N[oastră]” sîntem dezavuați și romanul *Îndreptări* al lui Zamfirache e socotit ca «cel mai frumos elogiu adus Ardelenilor...» Mi-a spus de asta numai în ziua din urmă — așa în treacăt — cînd se tipărea „Luceafărul”... Zice că...: «obiectivitate»... Cînd i-am arătat că asta se chiamă prostie — care va fi pe-depsită tocmai în cel mai recent număr al „Tării” — a fugit săracu’ la Krafft și — norocul lui — a putut suprima, încă la timp, tipărirea... Văd că aci-i buba din smin-teală!... Aci nu-i altă pricină... Ei bine — cu astfel de oameni noi nu putem da îndrumări literare... Tocmai dacă plec eu — și n-are să fie nici un om în spatele lui — asta dă din șanț în șanț... Tu ce zici? Ce i-ai [f. 3 v°] răspuns? — Desigur că mie îmi pare rău de „Luceafăr” în care am îngropat atîtea frumoase nimicuri din tinerețe... Dar astăzi „Luceafărul” însemnează: Tăslăuanu O. C. și asta e astăzi tot mai greu de suportat. — În toată treaba asta — îți mai scriu eu — după întoarcerea lui...

Întrebi ce ne facem cu „T[ara] N[oastră]”. Ce să ne facem? O ducem înainte acum pînă se alege ceva cu gazeta din Pesta... Nu ne putem trage la o parte — și apoi mai sînt și datoriile destul de respectabile cari se prăbușesc toate asupra mea în clipa des-facerii... Deci...

Articolul tău cu Zamfir[escu] mi-a plăcut mult¹³ — și a fost singuru[l] răspuns ni-merit ce-a primit individul. Eu *deocamdată* nici nu fac nimic, nici nu răspund nimic. Aștept să se ridice din nou — lucru pe care-l va face desigur — și atunci o să-mi curmă tăcerea...

Nu pot să zic de altfel că mă tulbură mult... Prind tot mai multă dragoste de steagul roșu...

Închei acum dragă Ilarie. — Mi-a venit nevasta pe cap: — «Îi scrii lui Chendi? — Spune-i și de la mine...»

Iaca îți spui. Dă mîna încoace. — Te pup

VIȘCU

[F. 4 r°] Ce zici: Nu s-ar putea zilele astea o întrevvedere sau aici — sau pe teren neutru — să zic la Călimănești? Am avea cîte ceva de spus... Spune!

G.

¹² D. Birău¹², redactorul șef al ziarului „Lupta” de la Budapesta.

¹³ Vezi *În jurul unui discurs academic*, în „Tara noastră”, III, 1909, nr. 22 (31 mai/13 iun.), p. 173.

VII

[Carte poștală ilustrată]
[verso: adresa destinatarului]
Domnului
Il[arie] CHENDI, publicist
București
Academia Română

[Data poștei:] 1910, mar[tie] 28

Dragă Ilarie, Eu mi te țin dator c-o lungă scrisoare în care mi-ai povesti multe. Tu se vede — o faci uitată datoria asta... De ce? Deodată cu granița să se fi închis și inima ta?... S-ar adevăra și la noi povestea atât de cunoscută a ochilor cari nu se văd?... Scrie-mi două vorbe... Eu acum m-am întors acasă din cerc, răgușit, răcit, plin de praf și de emoții... Vai — câte-aș avea să-ți povestesc și tare mi-e teamă că n-o să ne vedem multă-multă vreme.

Cu drag

TAVI

VIII

[Carte poștală ilustrată]
[verso: adresa destinatarului]
D[omniei] sale Domnului
Il[arie] CHENDI, publicist
Roumanie
Bucarest
Academia Română
Calea Victoriei

München — 17aug[ust 1910]

De câteva zile sînt aici la bere neagră — lingă Isar... Admir turesicile din expoziția mohamedană și caftanele califului din Bagdad... Acum cînd stau să-ți trimit trei rînduri în fugă trece deasupra noastră *Parseval* al lui Zeppelin — ca un bondar uriaș...

Strîng mîna

TAVI

IX

[Carte poștală ilustrată]
[verso : adresa destinatarului]
Domnului Il[arie] CHENDI, publicist
Roumanie
Bucarest
Academia română
Calea Victoriei

[Data poștei :] 26 oct[ombrie] 1910

Adresa în Londra: Mrs. Brodie
Queen Anne Street 29

Dragă Ilarie,

Am primit cărțuia ta — trimisă cu unchiu[l] Ivan. Decît nimic, mai bine atît — dar să așteptăm o scrisoare mai lungă. De vreo zece zile stau în lumea asta nouă — despre care vom vorbi multe. Aici am cetit splendidele scuturături ce i-ai tras lui Vercerdea¹⁴ și-am rîs de s-au cutremurat munții lui Macbeth. Zilele astea — Luni-Marti — plec la Edinburgh și de-acolo înapoi la Londra. Eftimiu văd că s-a întors de la Paris — după iscălitura rece pe cart[e]a mea — pare foarte grav. Salutări lui Napoleon al Vilențului.

Te pup

TAVI

X

[Carte poștală ilustrată]
[verso : adresa destinatarului]
Monsieur Il[arie] CHENDI, publicist
Roumanie
Bucarest
Academia română
Calea Victoriei

[Data poștei :] 26 ian[uarie] 1911

Fontainbleau — Duminecă

Dragă Il[arie] — În ajunul plecării m-am abătut pe-aici. Mîine seară sînt în Basel și de-acolo în 10 zile acasă...

Cu drag

TAVI

XI

[Carte poștală ilustrată]
[verso: adresa destinatarului]
D[omniei] sale
Domnului Il[arie] CHENDI, publicist
București
România
Academia Română
Calea Victoriei

[Data poștei:] 13 apr[ilie] 1911

Miercuri

Dragă Il[arie] — Pe repezeală două vorbe. Am isprăvit afacerea aia. Nu mai trebuie nici o hîrtie nouă — numai coroanele la punct... Pe-aici — după cum vezi — praf de

¹⁴ Vezi articolul *Societatea teatrală, ilustrul Vercerdea și subsemnatul*, în „Tribuna”, XIV, 1910, nr. 205 (8 oct./25 sept.), pp. 1—2.

pușcă... ăia de la Arad nu vor pace... îi mai lăsăm puțin și-apoi din nou « steagul roșu »¹⁵. Ce zici de « mărturisirea » mea? Cred că eram dator s-o fac. Tu deocamdată îngrijește-te de material literar pentru numărul de Paști. Să fie strașnic! Eu pregătesc un mare articol de fond — potrivit. Cu mergerea la Arad ar fi bine să amânăm pînă la Ru-sale [*sic*!] — ce zici? Cu declarația pentru „*Tribuna*“, asemenea.— O vorbă: Roagă pe d[omnul] Bianu să rezolve favorabil petiția la „*Transilvania*“ a lui D[octo]r] Laurian Gherman din Viena. E nepotul lui Ivan.

TAVI

[Pe margine:] Zilele astea scrisoare.

XII

[Carte poștală ilustrată]

[*verso*: adresa destinatarului]

Domnului

Ilarie CHENDI, publicist

România

București

Calea Victoriei

[Data poștei:] 28 X. 1911

Riva,

Dragă Ilarie — Vintul care spulberă acum frunzele de « sub arini » m-a aruncat și pe mine aici la malul lacului Garda — de unde îți trimit îmbrățișările mele. Peste două săptămîni sînt la București.

La revedere:

TAVI

XIII

[Pe plic: adresa destinatarului]

D[omniei] sale Domnului

Il[arie] CHENDI, publicist

România

Bușteni

R

Jud. Prahova

Str. Fîntînii nr. 2 bis

[F. 1 v°]

27 iulie 1912

Dragă Ilarie,

Am primit cărțuliile tale de la Bușteni¹⁶. Iartă-mă că am tăcut... Iarăși sînt zile de eclipsă, de urît... N-am putut să mă duc nicăieri — aici în Sibiul ăsta de consistoriaști și funcționari e o plictiseală grozavă. Mă simt în el ca un greier închis într-o cutie veche de pălării... Zilele vin și trec goale, fără mulțumiri, fără izbînzii... Pe urma lor te alegi cu sufletul biruit...

M-aș bucura să aflu că te-ai mai întremat și tu. Eu cred că are să-ți facă bine acolo brădetul și liniștea. Vezi de te [*f. 1 v°*] tîmăduiește o dată să te înșiri din nou în gledă... Eu sînt așa de singur și, crede-mă, că toată apatia asta a mea din timpul din urmă — mi-o aduce și lipsa unei tovarășii. Cu Țignea — ori cu băieții de-aici să faci vreo ispra-

¹⁵ Aluzie la atitudinea polemică a lui Ilarie Chendi care, într-un articol teoretic, proclama un punct de vedere bătaios: « Suntem pentru steagul roșu! »

¹⁶ În primăvara lui 1912, Chendi se refugiasse la Bușteni pentru a-și trata boala.

vă? Dragă Ilarie — mă conving din ce în ce că e enorm de greu la noi în zilele astea să duci o viață intelectuală... E un supliciu să te strecori zilnic printre răutatea oamenilor mici și printre prejudecățile proștilor... Nu mai vorbesc de impulsuri superioare, de artă, de gândire — cari se înăbușesc în atmosfera asta închisă... De aceea mă stăpânește tot mai mult o resemnare dureroasă cu renunțările ei crescînde... Se vede că n-a venit încă vremea cînd se limpezește orizontul...

Politicește sîntem mai striviți ca oricînd. Niciodată n-am stat mai rău și niciodată n-am avut oameni mai slabi. În ultima criză parlamentară, [f. 2 r°] cînd ne-am distins prin mutismul deputaților noștri și în strașnica înfrîngere cu episcopia ungurească — ne-am dovedit cu totul minori. Oamenii ăștia cari se zvîrcoleau așa de cumplit, mai acum un an — cînd se publicau răvașele noastre critice — cari țineau atunci adunări — dau telegrame și toaste — acum cînd se clatină tot viitorul nostru politic — nefiind vorba de șerparul lor — sînt blînzi și resemnați...

Eu m-am pus în legătură cu Maniu... Am stat de vorbă... A rămas ca zilele astea să vie cu Mihail la Sibiu să croim o formulă definitivă. I-am cerut în schimbul trecerii noastre la „Românul”¹⁷ — următoarele:

1) Retragera lui Goldiș.

2) Intrarea noastră (4 inși) în com[itetul] de redacție al „Rom[ânul]” [-ui]

3) Intrarea la 5 inși [sic !], afară de mine, în com[itetul] național.

[F. 2 v°] Acum să vedem din discuția cu Maniu — pe care-l știi cît e de sincer — am ales doar atîta că și ei ar dori o revenire și că sînt cam plouați...

Ieri a venit aici cumnatul Aurel Cosma — el îmi spune că Bocu a fost pe la Timișoara și că ei acolo ar putea aduna un capital în acții de 100.000 cor[oane] pentru a deschide o nouă gazetă. I-am spus să aștepte două săptămîni și dacă nu putem ajunge la vreun rezultat cu „Românul” ne grupăm cu toții la gazeta asta nouă.

În două săptămîni se alege totul — eu am să te informez.

Te rog scrie-mi cît mai degrabă multe cîte-ți mai trec prin minte... Tu știi cu cît drag cetesc rîndurile tale...

În suflet mi se bat mai multe vîltori — ca și cîte se gîcesc [sic !] de la suprafață și scrisul tău îmi aduce mulțumire.

Te îmbrățișez cu dragoste

TAVI

¹⁷ Lupta politică dintre « tinerii oțeliți » de la „Tribuna” și « bătrînii ruginiți » de la „Românul” se încheie printr-un pact politic, care e tranșat de Constantin Stere. Din păcate, „Tribuna” este sistată în martie 1912, în favoarea „Românului”, în redacția căruia trec și o parte din tribuniști, căci noua gazetă, proiectată de Goga, nu mai apare.

IDEI

Titu MAIORESCU

OAMENI

În amintirile lui

FAPTE

Ioan PETROVICI

De numele lui Titu Maiorescu și de faima lui de ilustru profesor auzisem mai înainte de a lua contact cu dînsul — la început numai ascultîndu-l — după ce m-am înscris student la Facultatea filozofică din București.

Mai știam că era și alcătuisese o scriere de *Logică* — o condensare rezumativă a cursului său universitar — dar care era pentru noi, elevii de liceu, cărora ni se recomandase ca manual, cam greu de descîrnat, cu toată limpezimea sa cristalină.

Aflasem de asemeni că Maiorescu era un mare meșter al graiului vorbit, întrucît cetisem un paragraf din *Amintiri de la Junimea* a lui Iacob Negruzzi, tipărit anticipat și răzleț într-un număr jubiliar al „*Convorbirilor literare*“, apoi dintr-un frumos articol al lui Anghel Demetrescu, și în sfîrșit dintr-o conversație pe care am avut-o, foarte tinăr, cu I. L. Caragiale într-o împrejurare norocoasă, cînd marele dramaturg mi-a

*) Conferința pe care o publicăm aici l-am solicitat-o profesorului Ioan Petrovici cu doi ani înaintea regretatei sale dispariții. Lucram atunci în redacția emisiunilor literare ale Radiodifuziunii și în evocarea personalității lui Titu Maiorescu mărturia profesorului Petrovici avînd caracter de adevărat document — știută fiind aprecierea deosebită de care se bucurase în ochii marelui eritic — mi s-a impus de la sine. Textul s-a difuzat în lectura memorialistului, în cadrul emisiunii „*Prietenii mei scriitori*“, din 7 martie 1968, orele 21.

În aceeași calitate de redactor radiofonist, am avut bucuria să înregistrez pe bandă de magnetofon și o altă conferință a sa despre A. D. Xenopol, de asemenea, difuzată cîteva luni mai tîrziu și rămasă pînă astăzi înedită, cum înedit este și interviul — cred, ultimul său interviu — pe care mi l-a acordat nu mult timp după aceea. Îl reproduc mai jos, în loc de orice alt cuvînt întru cinstirea memoriei dînsului intelectual care a fost Ioan Petrovici.

N. F.

«PRELEGERILE LUI MAIORESCU ERAU O ÎNCÎNTARE»

I. Într-unul din ultimele dumneavoastră aforisme afirmați: «În decursul vieții nu există definiții adevărate temporale sau aparente și în știință, și în gusturi, și în iubire. Definițiile ca atare e un specific al morții». «Mi permit să-l înscriu drept «motto» al discuției

noastre, ceea ce mă scutește de la bun început de pericolul repetării unor lucruri deja cunoscute în parte. Dacă, să zicem, n-ați fi scris încă acele cărți de memorialistică pe care le-ați scris și nu v-ați fi relatat acolo detaliat debutul publicistic, cum mi-ați răspunde astăzi la o asemenea întrebare privind apariția primelor dumneavoastră încercări literare?

R. Ele datează din epoca adolescenței, mai precis din ultimele clase de liceu. Atunci mi-au apărut în eleganta revistă a lui D. Olănescu-Ascanio, „*Artă și literatură română*“ [sic!], al cărei prim redactor era Nicolae Petrașcu, trei poezioare. Cu Petrașcu ne aveam în familie, fiind văr primar al tatălui meu. Să nu se creadă cumva că am beneficiat de indulgență. Era mai degrabă necruțător cu rudele decît cu străinii. Îmi aduc aminte și astăzi de îngrădirile și obiecțiile ce-au precedat publicarea acestor poezii. În special pretenția lui să nu semnez cu numele meu adevărat m-a determinat să-mi aleg un pseudonim cam exotic și misterios. Am continuat apoi să scriu abundant poezii în epoca studenției; unele mi-au fost publicate în „*Noua revistă română*“, organ apărut de curînd și dirijat de profesorul Rădulescu Motru. Debutul adevărat însă l-a marcat reprezentarea, pe scena Teatrului Național din București, a unei piese ro-

spus, vorbind de elocința română: « De la moartea lui Alexandru Lahovary, Maiorescu a rămas și este astăzi cel mai mare orator al nostru ».

Își inchipuie oricine cu ce emoție așteptam ca Maiorescu să-și deschidă cursul și să-l pot auzi, ceea ce s-a întâmplat la 3 noiembrie 1899, deci acum aproape 70 de ani. Cu greu găsisem un locușor îngust în ultima bancă a amfiteatrului, într-o sală, deși vastă, dar plină — ochi, de lume înghemuită nu numai în bănci, dar stînd și în picioare, alcătuiind coloane, îngrămădite în toate spațiile libere ale încăperii, chiar în spațiul strîmt dintre catedră și ușa pe unde urma să intre profesorul.

În fine, la 5 1/4 a apărut un cap alb printre capetele tinere, înaintînd cu greutate, uneori rămîbind pe loc, ba chiar dînd și înapoi, pînă cînd a ajuns în fine la catedră, cu ochii mulțumiți de această aglomerație, care nu exista absolut la nici un profesor.

Această primă lecție a fost o încintare, de altfel ca toate care au urmat, și de la care n-am lipsit, niciodată. A început să vorbească foarte calm, pregătind pe-ndele problema care avea să o expună. Ca o corabie care își scade viteza pentru a nu răsturna bărcile ușoare aflate în calea ei. Pe măsură ce problema era lămurită, debutul cuvintelor a început să se accelereze, glasul să se însuflească, devenind în a doua jumătate a lecțiunii atît de muzical, încît parcă îți venea să-ți elatini capul ca în tactul unei melodii. În domeniul elocinței, era echivalent unui mare solist, a cărui voce devine mai caldă și mai vibrantă cu cit se apropie de sfîrșit.

Desigur, consider că o exagerație tema, susținută de filozofii « existențialiști », că un adevăr autentic nu poate fi exprimat cu răceală, ci întovărit de un element pasional. În felul acesta afirmația seamănă a paradox. Dar un lucru rămîne veridic: elementul afectiv atunci cînd însoțește rostirea unui adevăr, firește, nu îl constituie, dar îmbogățește exteriorizarea lui și < uneori suie frazele > ajută suirea exprimării lui, cit mai sus, pe înălțimi.

măntice într-un act. În vacanța dintre liceu și universitate scrisesem acest mic poem dramatic sub influența dramelor lui Hugo, a piesetelor lui F. Cooper și poate a creației dramatice, recentă pe atunci, a lui Edmond Rostand. Sosind toamna în capitală, mai înainte chiar de a-mi face formele de înscriere la Universitate, am alergat la direcția Teatrului Național și am cerut audiență directorului.

1. Cine deținea această funcție în anul acela?

R. Scarlat Ghica, un fiu mediocru al unui părinte mult superior. M-a expeditat imediat spunîndu-mi, probabil ca încurajare, că nu trebuie să mă aștept ca prima mea încercare să fie jucată pe scena Teatrului Național. După lungi amînări, într-o zi, hotărît să aflu rezultatul, am urcat din nou scările direcțiunii. L-am găsit în cabinet și pe autorul *Scrisorii pierdute*, căruia Scarlat Ghica i-a încredințat, cum m-a văzut, piesa mea spre lectură. Am plecat în mare măsură dezamăgit de noua perioadă de așteptare pe care o aveam de înfruntat. Cîrînd însă am fost chemat de Caragiale să mă prezint ca să discut cu dînsul la Regia monopolului tutunului, unde era, atunci, șef de birou. M-a primit aproape cu tandrețe, strîngîndu-mi mina, ceea ce Scarlat Ghica nu făcuse niciodată de cînd ne cunoscusem, și m-a invitat să iau loc întrebîndu-mă de părinți și dacă nu cumva familia noastră număra printre membrii ei vreun scriitor. L-am indicat pe Theodor Șerbănescu. Asta l-a făcut să declare, spre încîntarea mea emoționantă, că aveam să-l depășesc cu siguranță în arta scrisului pe poetul dela „*Convorbiri*

literare” și mai cu seamă că piesa asupra căreia refera « se va juca ». S-a ținut de cuvînt. A intervenit cu energie pentru a răzbate peste tergiversările directorului Scarlat Ghica și la 21 martie 1900 a avut loc premiera actului dramatic *O sîrutare*.

1. Ați publicat-o cîtiva ani mai tîrziu într-un volum...

R. Da! Folosindu-mă de dărnicia unei bunici ambițioase, am tipărit, după aproape doi ani și jumătate de la această premieră, un volum în care am strîns, alături de textul piesei cu care debutasem la Național, poeziile publicate prin reviste, cărora le-am adăugat o serie de inedite și o a doua piesă într-un act: *Din cauza iertării*, de asemenea jucată pe scena Naționalului din București, iar patru-cinci ani mai tîrziu montată și la Iași, unde s-a bucurat de interpretarea alternativă a Agathe Birsescu și a Mariei Filotti în rolul principal. În această carte am cuprins, pot zice, toată activitatea mea propriu-zisă de scriitor, căci ceea ce am publicat mai apoi, după un interval de șapte ani de tăcere, impresiile de călătorie, volumele de amintiri, n-au nimic comun cu literatura de imaginație.

1. Anul debutului literar înseamnă în destinul dumneavoastră și anul cel mai legat de personalitatea lui Maiorescu, anul în care l-ați frecventat și ați fost admis în intimitatea laboratorului maiorescian.

R. Mai înainte de a-l cunoaște direct pe Maiorescu, am cunoscut o părțică din opera lui. În liceu ni se recomandase, pentru studiu, manualul de *Logică*, lucrare cu mari calități literare, dar grea și aridă pentru nivelul de înțe-

L-am auzit pe Maiorescu vorbind și în parlament, la Senat. În momentul acela el era senator de opoziție, intrucit junimistii — ramură mai selectă și ades disidentă a partidului conservator — nu intraseră în guvernul tot conservator, instalat de curînd la cîrmă.

În parlament, Maiorescu avea o notă în plus: nota caustică, răutăcioasă, care înțepă sau chiar rănește.

Luînd cuvîntul la discuția de la mesaj și privind banca ministerială, unde se găseau pe lingă oameni ai vechiului partid și cîțiva refugiați politici, înscrîși din ajun la con-

legere al unui elev din cursul superior. Ca student, la Facultatea de filosofie, am avut apoi ocazia să-i audiez lecțiunile ce se țineau în cel mai încăpător amfiteatru al clădirii de atunci a Universității, atrăgînd alături de studenți un public extrem de numeros. Prelegerile lui Maiorescu erau o încîntare. În fraze limpezi, ample, îngrijit construite, Maiorescu dezbătea, cu o voce melodioasă, un conținut bogat de idei, atacînd problemele cu deosebită eleganță. În vremea aceea, erau poate oratori mai mari decît el, dar, în ceea ce privește muzicalitatea glasului, Maiorescu nu avea rival. A venit, în fine, o împrejurare care a mediat apropierea mea de magistrul.

I. Vă referiți, mi se pare, la sărbătorirea aniversării a 60 de ani de la nașterea lui Maiorescu, eveniment pe care l-ați mai evocat și cu o altă ocazie publicistică!

R. Bineînțeles, nu pot să trec peste acest moment. La 15 februarie 1900, urmînd îndemnul unui profesor, studenții din anul întîi au trimis o delegație acasă la Maiorescu pentru a-l felicita. Am fost însărcinat să rostesc cuvîntul omagial. Asta l-a făcut pe Maiorescu să exclame: «Voiesc să rețin numele dumitale!» După o altă perioadă de timp, apărînd volumul meu

de versuri *Un colț de viață*, despre care-ți vorbeam, i-am trimis un exemplar profesorului, cu o dedicație sinceră, admirativă. Întîlnindu-mă curînd pe stradă, Maiorescu m-a invitat într-o duminică dimineața la dînsul acasă ca să discute cu mine poeziile. Rețin și astăzi prima sa frază: «Poeziile dumitale lirice, singurele pe care le-am citit deocamdată, au imperfecțiuni...» Sfătuiindu-mă să continui să scriu, m-a autorizat să-l vizitez, cînd și cînd dimineața, acasă. De cîteva ori, în cursul timpului m-a reținut la masă, unde am avut plăcerea să cunosc cîteva dintre personalitățile importante ale epocii. În sfîrșit, în preajma examenului de licență, i-am înmînat lui Maiorescu manuscrisul unei lucrări cu caracter filozofic, rugîndu-l să-și spună cuvîntul asupra valorii lui. L-a găsit original și mai ales redactat în cea mai bună limbă românească, aprecieri înscrise și în prefața care a precedat lucrarea publicată într-o broșură la Editura „Socec”. În *Insemnările zilnice* există notat același calificativ.

I. V-ați început activitatea didactică, universitară, la Iași.

R. În toamna anului 1906, mă stabileam acolo în calitate de conferențiar la filozofie.

servatori, a exclamat: «Astăzi se găesc la guvern conservatori puri... Observați puritatea pe banca ministerială».

Iar altădată, mai tirziu, referindu-se la Take Ionescu, ajuns ministru de finanțe și [care] prezentase mîndru și încrezut în sine un [proiect de] buget, calificîndu-l cu emfază «perfect, echilibrat», dar care s-a soldat la urmă cu un deficit de 30 de milioane, Maiorescu s-a rostit astfel: «Mi se pare că d[omnu]l Take Ionescu confundase echilibrul bugetar cu echilibristica oratorică».

Tot în epoca în care începusem a-i frecventa cursurile universitare, luasem obiceiul — pornind de la același elan admirativ — să cetesc la Biblioteca *Fundației*, măcar o oră pe zi, cele trei volume de *Critice* ale lui Maiorescu, — să le citesc în ordine și cu luare aminte. Foarte curînd am văzut că le citesc și cu mare plăcere, admirînd în primul loc [*sic!*] preciziunea stilului, proprietatea termenilor, simțul de măsură și cadența muzicală a frazelor. Fiecare propoziție era perfectă în felul ei, nici un cuvînt de prisos, nici un pasaj de umplutură, ceea ce am văzut ulterior — prin comparație — că se pot afla chiar la unii scriitori de seamă. Cînd mai tirziu am vizitat muzeele de artă din Florența, unde pereții plini de tablouri cuprind numai pinze perfecte, pe care nu le poți sări — în deosebire de alte pinacotece, unde între capodopere se găsesc și pinze care te opresc mai puțin și le poți privi mai repede — mi-adeuceam aminte spontan de frazele lui Titu Maiorescu, din care nu poți sări nici una, toate egal de necesare ansamblului și fiecare desăvîrșită în formularea ei.

Mi-am deschis cursul sub auspicii favorabile. Deși eram prea tînr pentru cineva care oficiază în învățămîntul superior, mi-am cucerit un auditoriu numeros și mai ales constant. Am fost apoi solicitat să țin o serie de conferințe la Iași și în alte cetăți moldovenești. Mă îndrăgostisem de arta de a vorbi. Și astăzi consider *oratoria* ca un gen literar deosebit de pretențios și dificil. Ca orator, am avut un mare succes, din păcate într-o clipă tragică din istoria noastră modernă. În 1918, am rostit un discurs la înmormîntarea lui Barbu Delavrancea, discurs care mi-a adus elogiile lui Take Ionescu.

1. Ce oameni de cultură leșeni v-au fost apropiați în perioada respectivă?

R. Te-ar interesa deci să știi ce personalități am cunoscut aici. În primul rînd l-aș aminti pe A. D. Xenopol, figura cea mai proeminentă. Nu-l uit nici pe profesorul P. P. Negulescu, a cărei succesiune la catedră am onorat-o cînd dînsul s-a transferat la București și, cu atît mai mult, pe ilustrul filolog Al. Philippide, căruia, de asemenea, i-am succedat la fotoliul său academic.

2. Dintre unul din volumele dumneavoastră de amintiri, rețin că ați stabilit strînse legături intelectuale și colegiale cu G. Ibrăileanu.

R. Cînd eu am venit la Iași, Ibrăileanu era profesor de liceu, însă cu perspectivă universitară. Ca redactor șef al revistei „*Viața Românească*,” care apăruse chiar în acel an, își crease o excelentă atmosferă de stimă și respect. După vreo doi ani, a fost numit suplinitor la catedra de literatură română modernă creată la Facultatea de litere din Iași. Cu această ocazie, ne-am cunoscut în cancelarie. La început raporturile noastre au fost destul de rezervate. „*Viața*

Românească” ataca «junimismul», iar eu fusesem deja etichetat junimist — ținînd seama de admirația mea pentru Maiorescu. Într-o zi însă, întîlnindu-l la o încrucișare de drumuri, m-a oprit foarte amabil rugîndu-mă să convin ca orele noastre de curs să nu mai coincidă, fiindcă erau studenți de-ai lui care urmăreau și cursurile mele și invers. Ne-am înțeles imediat. Lui i s-a părut că nu se cade să ne despărțim numaidecît și a continuat să stea cu mine de vorbă, să mă întrebe ce mai lucrez. I-am spus că fac eforturi ca să-mi tipăresc vreo trei volume filozofice pe care le țin în sertar cam de multă vreme, fiindcă stau prost cu fondurile. Ibrăileanu mi-a propus ca una din aceste lucrări să o public, în trei sau patru numere, în „*Viața Românească*” și apoi să scot extrase aparte. Așa mi-a apărut studiul *Ideile filozofice ale matematicianului Henri Poincaré*. Ibrăileanu era un om de o deosebită delicatețe sufletească. N-am fost niciodată prieteni, dar, poate mai mult, am fost intimi colegi. Peste ani, am avut bucuria de a-mi fi recenzată de Ibrăileanu cărticica: *Raite prin țară*. Și iarăși, peste alți ani, i-am recenzat și eu romanul *Adela*. Apreciam de mult articolele sale critice. Îi reproșam în gîndul meu că nu-și îngrijește stilul mai îndeaproape. Romanul *Adela* a constituit pentru mine o adevărată surpriză, ajutîndu-mă în bună măsură să înțeleg ceea ce bănuiam numai. Trăirea intensă, sensibilitatea accentuată a acestui om, aparent atît de tăcut, de rece și lucid. Ai început discuția noastră cu unul dintre ultimele mele aforisme. El se potrivește perfect în cazul lui Ibrăileanu. «În decursul vieții nu există definitivări decît temporale sau aparente: și în știință, și în gusturi, și în iubire...»

(Interviu consemnat de Nicolae FLORESCU)

E ciudat că Maiorescu părea convins că n-are talent de scriitor. Odată, cînd mă învechisem în Universitate și aveam învoirea să-l vizitez la el acasă, mi-a mărturisit următoarele:

- Mie îmi place să vorbească, nu însă să scriu. A! « moi je suis mauvais écrivain ».
- Dar stilul d[umneavoastră] este clasic, — am cutezat să-l contrazic.
- A! pînă la urmă să mai îndreaptă, mi-a replicat magistrul, dar asta, îmi adaugă dînsul, fiindcă am un mare ajutor în nevastă-mea.

Această afirmație, atît de grațioasă la adresa celei de-a doua soții, nu m-a putut totuși convinge, gîndindu-mă că pe a doua lui soție a cunoscut-o mai tîrziu, iar perfecția lui stilistică a fost aceeași de la debuturile lui de scriitor.

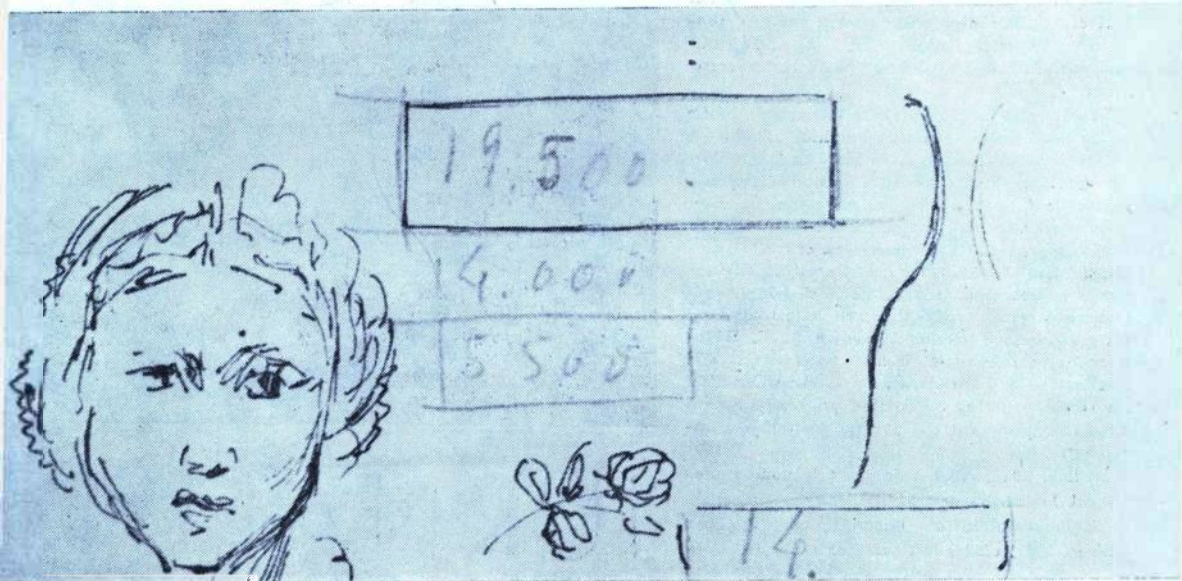
Vorbînd de *Criticele* sale, trebuie să mai adaug și talentul său polemic, remarcabil și el, cum reiese strălucit din articolul *Beția de cuvinte*, *Răspuns revistei „Contemporanul“* și alte numeroase pasaje de peste tot. Pe V. A. Urechia l-a desființat aproape, pe Hașdeu l-a clătinat de asemeni, dar mai cu rezervă și numai în unele privințe. Hașdeu, cu verva lui spirituală, i-a replicat lui Maiorescu furios, zeflemisindu-l și minimalizîndu-l în chip radical.

Îi citeam la *Fundație* și polemicile lui Hașdeu, unele reușite, altele exagerate și puțin convingătoare.

Fapt e că acești doi oameni mari nu s-au putut suferi, împăcîndu-se intermitent și numai pentru scurtă vreme.

În schimb eu, prin inițiativa pe care am luat-o, mult mai tîrziu ca ministru, de-a instala, în rotonda Cîsmigiuului, o galerie de busturi a marilor scriitori, am dispus să se așeze față-n față bustul lui Maiorescu cu acel al lui Hașdeu. Va fi fost convingerea că ambii au fost mari contemporani, de înălțime mai mult sau mai puțin egală. Dar va fi operat poate în taina sufletului meu, pe lîngă împăcarea lor, firește, în eternitate, și puțină ironie, inspirată poate de comportarea scriitoricească a amîndorora...

I. PETROVICI

De vorbă cu André GIDE

ALICE VOINESCU

Alice Voinescu s-a născut la Turnu Severin, la 10 februarie 1885. Tatăl său, avocatul Sterie Steriadi, era doctor în drept la Paris. Mama, Massinca Poenaru, provenea dintr-o veche familie oltenească. În linia ascendenței materne îl găsim pe Petrache Poenaru, colaboratorul lui Bălcescu la cele cinci volume ale „Magazinului istoric pentru Dacia” și unul dintre ctitorii școlii românești în prima jumătate a secolului trecut.

Alice Voinescu a urmat cursul primar și liceul la Turnu-Severin. Apoi s-a înscris la Facultatea de Litere și Filozofie din București, unde l-a avut profesor pe Titu Maiorescu.

În 1908, își trece în mod strălucit examenul de licență. Imediat după aceea, pleacă la Paris pentru a-și pregăti doctoratul. În primăvara anului 1911 este la Marburg, unde urmează cursurile profesorului Herman Kohn, adept al școlii neokantiene. Aici îl are coleg pe Nikolai von Hartmann.

În 1913, își ia doctoratul în Litere și Filozofie la Sorbona, susținând o teză cu titlul *L'interprétation de la doctrine de Kant par l'École de Marbourg. Étude sur l'idéalisme critique*. Impresia pe care a făcut-o a fost atât de profundă, încât i s-a oferit acolo un post de asistentă, pe care l-a refuzat însă, socotind că activitatea ei e mai necesară în țară. La întoarcerea în România, se căsătorește cu avocatul Stello Voinescu și-și începe activitatea ca profesoară la un liceu industrial. Când s-a prezentat, cu adevărat profesorului C. Rădulescu-Motru, la concursul pentru ocuparea catedrei de filozofie la Universitatea din București, comisia i-a respins cererea, considerând preconcepț că o femeie nu poate exercita funcția de profesor universitar.

În anul 1922, Alice Voinescu este numită profesoară la Catedra de istoria literaturii dramatice de la Conservatorul din București, unde a rămas până în 1947, când a fost pensionată. A predat, în

JURNAL

această perioadă, pe parcursul celor trei ani de studiu, patru cursuri: Tragedia antică, Clasicii francezi, Shakespeare și Clasicii germani.

Alice Voinescu a desfășurat între cele două războaie mondiale o bogată activitate de conferențiară în cadrul Universității Libere.

A colaborat, de asemenea, intens la revista „Ideia Europeană” și a fost, timp de mai mulți ani, cronicar dramatic la „Revista Fundațiilor”. În legătură cu această activitate publicistică, Perpessicius nota: «Numele doamnei Alice Voinescu e strins legat de istoria culturii noastre în ultimii douăzeci-treizeci de ani. Seriile de discipoli ai cursurilor d-sale și auditorii numeraselor d-sale conferințe stau mărturie imenselor servicii pe care această pedagogă și oratoare, deopotrivă de activă, le-a adus celor iubitori de învățătură, de gânduri frumoase și, mai ales, de o justă și subtilă inițiere în tainele dramaturgiei universale. În aceeași ordine, se cuvine situată și substanțiala sa activitate de cronicară teatrală. Complement al catedrei, cronică teatrală a doamnei Alice Voinescu a regenerat un gen discreditat și, reluând firul marilor cronicari teatrali: Eminescu, Caragiale și Delavrancea, a supus meditației autorilor și interpreților opiniile și judecățile unuia dintre cei mai avizați cunoscători ai fenomenului dramatic.»

În 1936, Alice Voinescu publică, la „Editura Fundației”, cel dintâi volum al său: Montaigne — omul și opera.

De ce tocmai Montaigne?

Pentru că, în viziunea Alice Voinescu, personalitatea lui Montaigne întruchipa ceva din esența sufletului modern, setea de cunoaștere, de împlinire, de desăvârșire printr-o experiență nemijlocită de viață, aspirație spre un fel suprem, spre înțelegerea profundă a existenței dincolo de bucurii și tristeți, de biruințe și înfringeri.

În concepția filozofică a autoarei, intra de altfel o deosebită preocupare pentru dezvoltarea și organizarea pe baze științifice a asistenței sociale. Grijă responsabilă pentru om, rolul colectivității în destinul individului presupunea, după opinia Alice Voinescu, un înalt nivel al conștiinței sociale. Numai așa trebuie înțeleasă activitatea ei în cadrul Școlii superioare de asistență socială, unde a predat cu recunoscuta ei pasiune și devoțiune științifică un curs de psihologie cu o durată de patru ani.

Rod al acestui interes este broșura publicată în 1938, Contributions de la Psychologie dans l'Assistance Sociale en Roumanie, în paginile căreia susține, printre altele, necesitatea studierii psiho-

logiei diferențiale a sufletului românesc, în general, și a structurii mentale a diferitelor grupuri etnice.

În perioada dintre 1925 și 1939, Alice Voinescu a frecventat în fiecare vară reuniunile culturale de la Abbaye de Pontigny, din Franța. Organizate de profesorul Paul Desjardins, aceste manifestări reușiseră să atragă personalități de pretutindeni, propunându-le spre discuție liberă și schimb de opinii chestiuni de o stringentă actualitate în epocă, precum: Autobiografia și ficțiunea (1925), Esența umanismului (1926), Rolul omului modern și altele.

În 1941, apare cea de a doua lucrare importantă a Alice Voinescu: Aspecte din Teatrul Contemporan.

Considerind posibilă «citirea contemporaneității pe curbele descrise de dominantele spirituale ale unei epoci», preocupată, de asemenea, de a descifra fizionomia proprie a perioadei în care trăia, așa cum se oglindește ea în lumea intimă a teatrului, autoarea se oprește la patru dintre dramaturgii care au căutat, mai mult decât alții, să descopere chipul culturii contemporane și să-i schițeze profilul caracteristic: Wedekind, Bernard Shaw, Pirandello și Claudel.

«De la Wedekind care exprimă strădania duhului de a se deștepta sub formă de pornire instinctivă din somnul adânc al materiei, trecând cu Shaw prin aventura faptei, cu Pirandello prin riscul cugetării, până la izbînda actului spiritual celebrată de Claudel, ni se înfățișează unul și același elan vital, în cei patru timpi fundamentali ai mișcării sale creatoare. Aceștia interesează ca precursori ai tipului de om veșnic și, totodată, ca autori care, călăuziți de ultimele zvonuri ale culturii, caută sensul omului și al omenirii moderne» — arată Alice Voinescu în introducerea cărții sale.

Pasiunea de-o viață pentru teatrul antic se va cristaliza și ca într-o valoroasă monografie dedicată lui Eschil, apărută în 1946.

«Cultura greacă atinge în dramaticile dialoguri platonice, precum atinge în Orestia și tragedia lui Oedip culmea spiritului său tragic; de pe această culme se deschide zarea îndepărtată a oricărei culturi omenesti, de aci spiritul grecesc își revarsă lumina călăuzitoare peste veacuri.»

Monografia Alice Voinescu cuprinde, pe lângă date despre viața lui Eschil, analiza celor câteva tragedii care au ajuns pînă la noi.

Interesul pentru Eschil vine din conștiința că acesta reprezintă «poetul unui veac în care nu se statornicește numai o nouă orînduială politică și socială, ci în care se formează mai cu seamă acei

tip uman care a avut o putere pilduitoare pentru întreaga cultură europeană de-a lungul a două milenii ».

Ceea ce reține în primul rînd Alice Voinescu din opera lui Eschil este « o conștiință liberă; el construiește pe ruina omului mitic, pasiv și înfrînt lumea dinamică a tragismului creator ».

Asemenea considerații încheagă o adevărată profesiune de credință.

Ne-au rămas de la Alice Voinescu, pe lângă lucrări originale, și cîteva exemplare traduceri din litera-

tura universală. A tradus Michael Kohlhaas de Heinrich von Kleist, lucrare tipărită în 1955, în „Biblioteca pentru toți“, cu o prefață semnată de Zoe Dumitrescu-Bușulenga. De asemenea, Nuvelele lui Thomas Mann, publicate în 1960 de E. S. P. L. A., cu o prefață a profesorului Alexandru Dima.

Dintre lucrările lui Alice Voinescu rămase în manuscris, amintim interesantele dialoguri Întîlnire cu eroii tragici, pagini de o mare frumusețe, sugestive pentru viziunea umanistă a autoarei lor.

Virginia ȘERBĂNESCU

«...GIDE—NESCHIMBAT DUPĂ 9 ANI»

Pontigny—20 septembrie 1938 — Plecam din Paris liniștită, fără părere de rău. Oare fiindcă sper să mă mai duc o săptămînă? Sau poate fiindcă dejunul la Braffy a însemnat un punct culminant al călătoriei, și că acele ceasuri mi-au dat maximum-ul cel[-l] puteam aștepta de la acest voiaj. Mă scrutez bine: oare e un snobism în această bucurie de a fi stat de vorbă, intim, cu Gide și cu Schlumberger? Ori e o bucurie pură, adevărată, datorită omului din ei — nu ilustrului? O fi și snobism! Dar cinstit cred că ceea ce mă atrage mai ales în Gide e noblețea, e calitatea sufletului lui. Că uneori politețea lui ar putea fi exterioră — mi-a venit în gînd — dar imediat am simțit că deficitul era în mine, care nu puteam cuprinde atîta omenie. Cînd a ținut să mă însoțească la gară, fără Schlumberger, ca să vorbească numai cu mine și ca să-mi mulțumească de dovada de simpatie ce a văzut în deranjul meu — am înțeles că nu e ceva de suprafață în politețea lui caldă — ci e izvorită din adîncă simpatie pentru omul franc și simplu. Cînd mi-a cerut să mă sărute, am acceptat gestul cu aceeași spontaneitate și simplitate, curată, simplă umană. Îmi amintesc sentimentul de adîncă jenă ce m-a rîciit cînd Charles du Bos a făcut același gest. Era la el, jumătate simpatie, jumătate onctuoasă poezie, cu totul altceva. E drept că Gide are 70 de ani! Cînd apoi mi-a sărutat mîna — parcă a vrut să marcheze ca primul gest s-a adresat unui om mult m[ai] tînăr, pentru care poți avea o tandreță părintească, iar mîna o sărută Doamnei! Era atît de adevărat gestul, încît am simțit nuanța. Dar vreau să scriu aci toate impresiile zilei de 18 septembrie pentru tine, Maricico, pentru cei care vor citi aceste pagini. Gilbert spunea ieri: «Madame écrivez votre antretien avec Gide — un jour on vous saura gré pour cela »¹.

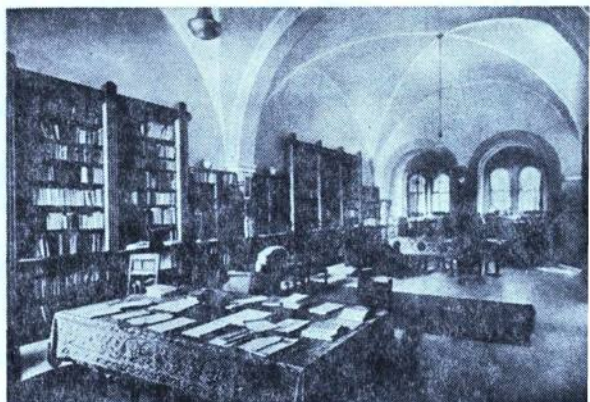
Am plecat dimineața de la hotel pe la 8 și jumătate (cu un pas sprinten), d'un pas alerte. Încerca un scrupul de orientală să mă tulbure — gîndul că poate «nu se face» să deranjez doi bărbați — bătrîni e drept, dar străini și ocupați. Dar, ca niciodată, am fost mai tare decît scrupulele, decît tot ce mi-a împus educația, prejudecățile, obiceiul, tembelicul. Îmi ziceam: dacă fac rău, ei bine, se va vedea că știu să fac și rău — nu sunt impecabilă — poate nici măcar convenabilă, în fundul naturii mele. N-am luptat cu pornirea mea, de astă dată — ci am lăsat-o să se impună ea. După două ore de tren a început să plouă. La Lisieux — la 11 1/2 — timpul era morose², umed, trist. Pe peron nimeni. Mă gîndeam: să telefonez? să aștept? cînd mi-a dat în gînd să ies

¹ «Doamnă, să scrieți despre convorbirea dumneavoastră cu Gide — într-o zi o să vă fie lumea recunoscătoare pentru acest lucru.»

² posomorît.

Alice Voinescu

Vederea mănăstirii de la Pontigny, unde Allice Volnescu s-a întâlnit cu André Gide.

pe peronul interior. Am văzut întâi pe Schlumberger — apoi Gide — neschimbat după 9 ani. Schlumberger mi-a spus: fiindcă aștepta un răspuns — pînă să explic că scrisoarea mea fusese un răspuns, Gide a replicat imediat, explicînd de ce trebuia să socot că nu mai aveam de răspuns a doua oară. Eu simțisem pe drum jena că nu răspunsesem lui Schlumberger în ziua precedentă și sînt sigură că și Gide credea ca și mine, dar nu putea să mă vadă în embarras³ — nici măcar în supoziție. Iar spontaneitatea cu care a replicat în locul meu e aceeași cu care suferea pentru bieții negri! E bun pînă în adîncuri.

Drumul la Breffy destul de convențional. Mă întrebam fără cuvinte: ce cauți tu aici? De ce ai deranjat? După 1/4 de oră am ajuns. Printr-o «haie»⁴ am intrat în grădina cu parter împrejmuite «à la française», cu buis taillé⁵, care păzeau o livadă de meri de Normandia cît se poate de liberi și fanteziști în formele lor. Flori — trandafiri. — Revăd unul f[oarte] mare — bătrîn — cuprinzînd zidul salonului — cu flori palide — rose-thé⁶. La camera lui Gide, spalier de pere — perele îmbrăcate în pergament, ca multe lămpi electrice. Ne-am scoborît în fața micului peron. Am intrat într-o sală cu tavanul scund de tot. Chemîne și dulap normand cu faianțe vechi. Masă lungă cu năpaj⁷ roșu cadrilat. Partea de jos gospodărie — simplă dar cu gust — gospodărie burgheză. Sus un salon tipic francez — cu toiles de Gênes⁸. Joi ora 4. Întrerupere lungă. Vreau să notez conversația cu Gide; n-am decît impresiile mele. La masă conversație despre situația personalității — inquietudine. În salon, rămași singuri 5 minute, mă întrebă care e raportul meu cu studenții, căci știe de la un prof[esor] tînăr italian că profesorul se simte singur. L-am asigurat că eu am încă puterea de contact cu tineretul — dar că f[oarte] mulți prof[esori] universitari o pierd și din vina lor. Am constatat în omul acesta, care vibra pentru tineret, o tristețe mornă⁹ în acel moment — pareă

³ încurcătură.

⁴ «gard de mărăcini»

⁵ merișor tuns.

⁶ nuanță de roz.

⁷ față de masă.

⁸ tablouri de Gênes.

⁹ apăsătoare.

era departe — nu-l mai atingea. Acum îl revăd ca pe Goethe cel singuratec pe la 60 de ani. Conversația s-a întors asupra teatrului. Am discutat *Asmodée*. Gide vedea în Mr. Couture, dincolo «de lubricité du personnage» que lui impose Ledoux (l'acteur)¹⁰, figura exactă a lui Claudel. Preotul respins din ordinul preoțesc și care își transformă darul într-o nevoie de emprise sur les âmes. Oh! bien pire que Tartuffe¹¹! Schlumberger, surizind, voia să îmblinzească atacul — pe când servea zahărul pentru cafeaua ce servisem eu — fără cuvinte, dar cu un «euh! euh!» amical. Gide persista adăugînd că a scris-o lui Mauriac. Conversația a continuat asupra influenței culturii franceze la noi. Am insistat că nu se face destulă propagandă. Am recunoscut că trebuie cursuri plătite pentru că majoritatea oamenilor de pretutindenți prețuiesc puțin gratuitul — ils s'en méfient comme d'une marchandise de moindre qualité¹². Chestiunea conferențiarilor — episodul cu autorul din *Valentine* — au sărit amîndoi, mai ales Schl[um]b[er]g[er] să-l stigmatizeze, ce ignobie. Gide preconiza un control al conferențiarilor oficiali. Nu-mi amintesc cu ce prilej, spunea că nu e pericol «pour les gens comme vous et moi»¹³. M-am simțit jenată de această echivalare care era făcută cu o siguranță care nu era numai curtoazie.

A plecat să-și facă siesta pe care o anunțase de la început cu simplitate și cu justificarea că altfel are migrene. Înainte de dejun îmi arătase camera lui. Am comparat-o cu o celulă de mănăstire. Patul Louis XVI, cu o cretonă pe care motivul era simbolic: *Le Christ à Emmaus*. N-am relevat-o. În timpul siestei lui, am stat de vorbă cu Schlumberger, pe care Gide l-a rugat să se lungească după prescripția doctorului, cerînd mii de scuze. L-am silit să o facă, iar eu, într-un fotoliu cu veche tapițerie, comod așezată, am vorbit despre parastasul ortodox, despre care vorbește în viitorul său roman și avea nevoie de detalii. Am trecut la folclorul românesc. A luat note. Am făgăduit să-i trimit texte. M-a dus în casa de alături să-mi arate cabinetul său de lucru amenajat într-un pod de mere — imens, luminos, confortabil. Prima impresie: lumină și cărți, tablouri și flori. Scotea din un raft un *St. Saturnin* despre care îi raportasem că Léonie Gillot spusese că a învățat-o mai mult ca o carte de psihiatrie¹⁴. Pe cînd scria o dedicație: «A M-me V. en remerciement de sa visite et collaboration»¹⁵, mi-au căzut ochii pe o carte cu prefața de Motnherlant. Am angajat o discuție. Recunoștea că a fost goujat¹⁶ cu femeile — dar «il ne manque pas d'une certaine grandeur et noblesse»¹⁷. Recunoșteam că e sinistru din partea mea să judec atît de aspru un scriitor străin căruia nu-i contest marele talent de scriitor, dar care e sec și neputincios în

¹⁰ «de lubricitatea personajului» pe care i-o impune Ledoux (actorul).

¹¹ de a acapara sufletele. Oh! mult mai rău decît Tartuffe!

¹² nu au încredere în el, ca într-o marfă de cea mai proastă calitate.

¹³ «pentru oameni ca d-voastră și ca mine.»

¹⁴ psihiatrie — (influență ortografică franceză).

¹⁵ «D-nei V. — mulțumindu-i pentru vizită și colaborare.»

¹⁶ bătăran.

¹⁷ «nu-i lipsit de o anumită grandoare și noblete.»

simțire. Sur ce¹⁸ apare Gide, spunând că nu putea dormi și și-a scurtat odihna. El a spus: « Oh, il écrit rudement bien ¹⁹ » regretă că uzează de mijloace nedemne de el pentru a se pune în evidență — scrisorile unei eroine — care spunea Schl[um]b[er]g[er] că a umplut Parisul cu indignarea ei de a fi fost copiată — dar și f[oaarte] mândră de a fi « colaborat » astfel. Conversația asupra grupului de Oxford. Gide istorisea că a asistat la Thein acum 4 ani la grupuri stînd afară — au bord d'une fenêtre ²⁰. L-a interesat prodigieusement ²¹, dar la urma urmei repetarea era banală. Imita foarte bine pe M-elle de Watterville care mărturisea în fața mulțimii cum o ambeta ²² cultul de Duminică și cum acum e fericită să-l asculte, cum era timidă etc... Am recunoscut ce spunea acum 2 ani — dar n-am spus-o. Repetarea témoignagelor ²³ m-a cam frapat și îngrijorat și pe mine. A daos că l-a agasat demersul lui de Watterville pe lîngă el, pe motivul că s-a rugat să-l aducă Dumnezeu pe Gide la el — ac[eaasta] i s-a părut trecînd peste limitele suportabile — inspirația divină oricînd... nu — se scutura de o asemenea credință care riscă să fie abuzivă. [...] F[oaarte] impresionat de recunoașterea reciprocei răspunderi în menaj — părea emoționat — probabil se gîdea la menajul lui, cînd acuzam femeile care spiritualizate. (Am uitat să spun că în salon, cînd i-am spus că am fost tentată să-i scriu odată, într-o criză, pentru a cere o soluție — m-a întrerupt precipitat: « Oh, mais je n'ai pas de réponse — je n'ai que des questions! ²⁴ ») Schlumberger îmi propusese să-mi arate vechea proprietate a fam[iliei] Gide la Rocque. Acum Gide propunea același lucru. Am pornit cu Schlumberger care și-a scos mașina din garaj. Gide a zăbovit vreo 15 minute, încît Schlumberger se mira. În fine am pornit, eu lîngă Schlumberger la volan — Gide în spate. Ne-am oprit la « La Grande Maison ». M-a impresionat. O casă veche din secolul al 17-lea — ancien couvent désaffecté²⁵, cu o aripă lungă în stînga, fără aripa dreaptă. Peron larg, două rînduri de ferestre mari, un rond imens și bordat cu cele mai frumoase begonii ce am văzut. Intrare într-un hall mare — cu statuile lui Guizot și ale d-nei Guizot, bunicii familiei Schlumberger. La stînga, o scară mare cu rampă de lemn sculptată cu traforajul de mătusa lui Schlumb[er]g[er]. La dreapta, intrare în bibliotecă. O minune. O sală imensă căptușită de sus pînă jos cu cărți legate în tonuri dominate de aur. Un cămin în fund, o masă de epocă în mijloc. Canapele, fotolii, flori. Copii[i] lui Schl[um]b[er]g[er] cu o prietenă englezoaică. Un copilăș de vreo 7 ani lăsînd să troneze pe masa salonului un vaporeș. Salonul în continuare cu ferestre închise, persiene lăsate. Sensibil nelocuit. Tablouri mari; portretele regelui Louis Philippe de Winterhalter și al reginei Amélie — replici Sch.[lum]b[er]g[er] explică noiei reparațiile unui portret de unchi — un ofițer mare și frumos. Se deschid ferestrele. Mă frapează cretona de pe mobile — perdelele de cretonă, lustrul superb și un paravan de mătase albă cu nalbe în tonuri de crème pînă la brun — brodat. Salon tipic de epocă. Prin ușă, vedere în parcul imens. Un brad imens cocîrjat de bătrînețe în mijlocul unui rond. Mai departe, pomi, pomi, orizont închis. Pornim spre Laroque, după ce ne luăm ziua bună de la fam[ilia] Sch[um]b[er]g[er] junior. Cucoanele cam excitate de prezența lui Gide, englezoaica f[oaarte] nostimă — cu vizibilă poftă de a mă reține. Ce importanță voi fi luat în ochii lor! Marc, o frumusețe de bărbat — brun, seamănă cu Bob Metaxa. Englezoaica — destul de mîndră de acest interior al familiei. Am pornit, prin interminabile « haies » ²⁶, ca panglici verzi ce te cheamă spre un țel cunoscut numai

¹⁸ Și în acel moment.

¹⁹ « Oh, scrie extrem de bine ».

²⁰ la marginea unei ferestre.

²¹ peste măsură.

²² plictisea.

²³ mărturisirilor.

²⁴ « Oh! dar eu n-am răspunsuri, ci întrebări! »

²⁵ veche mănăstire părăsită.

²⁶ « garduri de mărăcinii ».

de ele căci orizontul dispăre. La un moment dat a apărut o casă rose din secolul [al] XVI-lea, cu poivriere²⁷ cu apă jur în jur, cu un pont levis²⁸. Apropiindu-ne, am descoperit și construcțiile mai noi; apărea un perete acoperit cu viță roșie. Gide era trist. «Fait donc le boniment à M-me Gide.» «Il se fait tout seul.»²⁹ În schimb își amintea cum se jucau copiii, și ce amuzant era că mîncau în altă casă decît unde dormeau. Toată lipsa de confort și bogăția de spațiu. A adăugat că aici a scris *L'Immoraliste*.

Acasă, ceaiul. Conversația devenea presantă — esențială. Schl[umber]g[er] a lansat-o parcă luîndu-și curajul în mînă. «Ne croyez-vous pas même que le sort de la culture peut être sauvé encore seulement par les églises chrétiennes?»³⁰ Am respirat. «J'attendais venir cela» et j'aurai le courage nu și Gide de vous dire que «depuis des années j'attends votre aveu»³¹. N-a răspuns direct — a mers pe tangentă — amintind un răspuns al unui om politic fr[ancez] la propunerea unirii bisericii protestante cu cea catolică. Mi se pare că Guizot spera în unire și altul a răspuns că atîta vreme cît catolicii vor cere înainte de toate cultul Sf[inte]i Fecioare... «eh bien non... Ça ne se pourra pas vu les protestants»³². În toată atitudinea lui era zvonul imposibilității. N-am spus nimic — era inutil[...]

M-a mișcat explicația de ce publică *jurnalul* cu toate ezitățile lui pentru a ajuta pe oameni care vor înțelege astfel că nesiguranța, slăbiciunea e și a altora — acela spre care se îndreaptă ca spre un model. Aceeași dragoste de oameni ca altădată; dar o liniște de om îndepărtat de oameni. Nu mă pot împiedica de a mă gîndi la Goethe. Un moment unic a fost la ceai cînd Schl[umber]g[er], ezitînd, mă întreba dacă dragostea mea pentru Franța nu va scădea cînd Franța va fi silită să lase pe Cehi să cadă. Nu mi-am dat seama ce vitală era întrebarea, dar am simțit cu cită atenție așteptau răspunsul care nu le venea de la o femeie — ci de la amicii Franței. M-am scrutat cîstit — pînă în adînc — n-aș fi vrut să răspund cu o politeță, nici măcar numai cu un sentiment personal — am cercetat în mine stropul de înțelepciune și dreptate românească. Cred că nu am trădat-o asigurîndu-i (ca și pe cei de aici, din Pontigny) că nu putem judeca Franța ca pe o lașe trădătoare de prieteni — că la urma urmei oroarea războiului îi dictează un sacrificiu. Am respirat liniștiți. Acum cînd asist la tragica criză de aci, realizez angoissa lor și nevoia lor — nu de a fi justificați — ci înțelegeți. Nu-și ascund — niciunul aci — umilința morală a Franței de a lăsa un prieten în pană (Philippe spunea acum la ceai că mai ușor cedau Colonii sau... chiar Alsacia — decît să abandoneze pe un prieten). E o tristețe cum n-am cunoscut aiurea, aci! Mă doare — nu metaforic — și inima se resimte — oboseala mă cuprinde în fața umilinței lor. Ar trebui un gest mare, curajul eroismului să-i scoată din această stare de mornă resemnare. Nu se poate! Îl vor face — e curios cum eu, străină, fi asigur că-l vor face, că nu pot trăda o credință pentru a lăsa să triumfe barbaria. Am înțeles aci că, în fond, onoarea unei țări nu seamănă cu onoarea unui om. Angajamentul e altul — e vorba să nu se lase să învingă o ținută umană inferioară! Franța poate încă salva democrația și cultura luînd inițiativa celui mai curajos gest azi: întemeierea Europei pe baze mai drepte — dictate nu de nevoia de a pedepsi, ci nevoia de dreptate. Trăiesc zile mari aci — o criză ca la 1914. Nu regret că risc stînd aci.

Gide m-a însoțit la gară pe o ploaie! Surizînd mi-a cerut iertare «de bénire une maladie de coeur qui a permis cette visite»³³ (căci le-am explicat curajul meu prin simțămîntul că n-am vreme de pierdut — că zilele sînt numărate).

²⁷ plantație de piper.

²⁸ pod mobil.

²⁹ «Fă-i deci complimente d-nei Gide.» «Asta se face de la sine.»

³⁰ «Nu credeți că tocmai soarta culturii poate fi salvată numai prin bisericile creștine?»

³¹ «Așteptam să spuneti acest lucru» și voi avea curajul... de a vă spune că «de ani de zile aștept măr-turisirea dumneavoastră.»

³² «ei bine, nu... — Asta nu se va putea, datorită protestanților.»

³³ «de a binecuvînta o boală de inimă care a făcut posibilă această vizită».

Îi ceream scuze de a-l fi făcut să piardă 6 ore de lucru: «je me remettrai avec plus de courage au travail — merci pour cette visite. Permettez-moi que je vous embrasse — comme une amie, n'est-ce pas?»³⁴ Tonul indefinisibil al omului care, cu toată celebritatea, nu crede că e cine este. L-am lăsat să mă sărute pe amândoi obrazii — apoi a sărutat mîna — am descins din auto — am salutat cu mîna — am intrat pe peron. Am recapitulat în tren ceasurile acestea — fără emoția pe care o bănuiam — cu simplitatea cu care îți amintești lucrurile cele mai firești.

³⁴ «mă voi reapuca de lucru cu mai mult curaj. Mulțumesc pentru această vizită. Îmi permiteți să vă sărut — ca pe o prietenă — nu-i așa?»

ADRIAN MANIU

Nu mai țin exact minte când l-am cunoscut pe Adrian Maniu, în orice caz sînt sigur că la Casa Școalelor, unde mă dusesese Minulescu. Adrian Maniu mi-a făcut de la început impresia unui om reținut, teribil de sigur pe el și cu o oarecare morgă. Era un bărbat frumos, înalt, cu o față emaciată de propriile lui lovituri de daltă interioare. A fost un om care s-a dăltuit tot timpul, pînă la sfîrșitul vieții.

Adrian Maniu nu era bătrîn, dar părea mai bătrîn decît vîrsta lui, cu niște foarte puternice rețineri, un autocontrol desăvîrșit ce-i crea o oarecare distanțare față de cei din jur. Cu toate acestea era un om politicoș și amabil, în sensul englezilor. Dar în momentul cînd își deschidea sufletul cuiva, devenea extrem de angajat, făcea o delicioasă conversație, plină de spirit. Mulți cred că era un cerebral; eu știu că era un tip pasional, în primul rînd, și de o senzualitate bolnavă. Era omul pentru care elementul erotic a contat o viață întreagă, schimbîndu-i uneori chiar cursul vieții. Era tot timpul îndrăgostit de persoane cu care căuta o intimitate de durată. Era tipul de amant nesatisfăcut niciodată, căutînd să plaseze selea lui de absolut în cîte o ființă pe care, pînă în momentul deziluziilor, o considera ca pe o pereche ideală. Dar deziluziile nu întîrziiau să vină...

M-a primit în casa lui din Cotroceni, vizavi de biserica Elefterie, unde avea și colecția de tablouri. Cu Adrian Maniu se putea discuta îndelung despre diverse momente din istoria artelor, probleme care mă pasionau încă din anii studenției. Eu am început să scriu cronică plastică în 1937, la „Vreamea”, cînd aveam 19 ani. Faptul de a mă fi putut exprima cu mare ușurință și cu aparența de stăpînire a unui domeniu, l-a atras spre mine. Făcea, în ceea ce-l privește, o cronică plastică de bună calitate și s-a considerat întotdeauna un bun cunoscător în domeniul acesta nu numai din nevoia de a-și face o colecție sau din amicitia față de unii artiști, ci dintr-o vocație reală și din nevoia de a da o rimă ocupației lui de la minister. Stăteam îndelung pe terasa casei lui. Adeseori era și cîte un vin pe aproape, mai veneau și alți scriitori, artiști, și am petrecut ore de neuitat în tovărășia lui Adrian Maniu.

PLASTICIAN

Știu că eu eram întodeauna într-o oarecare panică când aveam de-a face cu el. Adrian Maniu era blînd și împăciuitor pînă la un punct. Nu accepta să fie contrazis. Era de părere, bunăoară, că Virgil Cioflec are o excelentă colecție, dar nu era de acord că Virgil Cioflec face o excelentă critică plastică. În momentul însă cînd cineva ar fi îndrăznit să spună ceva rău despre o frază scrisă de Virgil Cioflec, nu mai accepta să vorbească nimic. Așa înțelegea el, într-o formulă de spadassin don-quițotes, sentimentul prieteniei. Era prieten cu Virgil Cioflec și nu admitea ca cineva să i-l bîrfească, zicea el. Ceea ce mi s-a părut o trăsătură de cavalerism.

În calitate de colecționar, Adrian Maniu era un fantezist. Ca membru în diferite comisii de evaluare, nu o dată mi-a fost dat să citesc niște atribuiri cu totul fanteziste date de Adrian Maniu unor lucrări, fie din colecția lui, fie din colecții care i se adresau lui pentru expertiză. Așa descoperise, bunăoară, cîteva tablouri de Toulouse-Lautrec, Matisse. Manet. A vîndut chiar Muzeului un Manet, care nu era deloc Manet, ca să se descopere mai pe urmă că aparținea unui artist nordic, de cu totul altă factură decît Manet, și care doar semăna cu o anumită fază din Manet. Totuși Adrian Maniu a susținut pînă la sfîrșitul vieții că era vorba de un Manet original și se considera jignit dacă cineva îi nega competența. Lucra foarte mult cu anticarii, care — dîndu-i fel de fel de lucrări — îl obligau pe Adrian Maniu să le verifice paternitatea. Mă consulta adesea și pe mine. Uneori i-am confirmat valoarea tabloului, alteori l-am dezamăgit. Avea totuși o viziune destul de acută a stilurilor. Așa cum știa Tuduc despre ce fel de covor e vorba, ce epocă, ce regiune, ce școală de țesătorie și ce vechime are de cînd a intrat în țară lucrarea, adică toate le simțea prin buricele degetelor, tot așa simțea și Adrian Maniu textura internă a tabloului: tipul de a așterne pasta, uneori cu cuțitul, alteori cu pensula, după fuga gestului, după stenograma asta, care rămîne vizibilă, a unei mișcări interioare exprimate prin uîșcarea mîinii. Astea toate le știa Adrian Maniu și de aceea era considerat un specialist.

Nu l-am știut dornic să se manifeste prin desen. Desenele pe care le

Adrian Maniu

am în față sînt o surpriză pentru mine, pentru că unele dintre ele sînt făcute cu un simț deosebit de desenator. De pildă, acest portret care mi se pare a fi fie al fiicei sale, fie al primei sale soții, un foarte frumos desen acuarelat, cu niște valori foarte bine stabilite, și asta chiar din pensulă. Un asemenea desen este făcut de un profesionist al desenului, nu este un desen de amator. De asemenea, sînt două sau trei care ar putea fi oricînd semnate de Steriade, de Dărăscu, de Ressu. Ceea ce s-ar putea imputa acestor desene este de a nu fi fost consecvent integrabile în același tip de formulă stilistică. Asta, probabil, pentru că au fost făcute în perioade diferite. Unele par să fie de pe cînd era director în minister și avea responsabilitatea unor teatre. Iată, de pildă, acest teatru „Fantasio”, pentru care face un afiș, foarte bine echilibrat dealtfel, cu o formulă de vigneta. Seamănă cu afișele și vignetele lui Victor Ion Popa. Tot așa masca de alături, care trebuia să fie pentru sfîrșitul unui catalog. Fîntînile și mobilierul de teatru dovedesc o preocupare mai pregnantă a lui Adrian Maniu pentru arta scenică. Deși el niciodată nu mi-a vorbit mie de teatru. Bănuiesc că depășise această perioadă cînd l-am cunoscut eu mai bine. Cu toate astea el a scris și adaptat niște piese de teatru, în special feerii. Cred că și decorurile, din care am în față unele schițe, sînt decoruri pentru aceste piese. Peste tot sînt amintiri de baladă : pridvoare cu arcade trilobate, cu aspecte de stil românesc, și în mobilier și în arhitectură ; meluzinele acestea care sînt tipice pentru secolele 15 și 16 moldovenesc. Iată un palat de tipul Brâncovenesc din secolul al XVII-lea valah... În orice caz refugiul în evul mediu, domeniul din care se extrăgea, probabil, materia pieselor pe care voia fie să le pună în scenă, fie să le scrie.

Foarte puține schițe de docor din care se vede o altă îndrumare. Cîteva pergole italiene sau spaniole care ne pot duce, atemporal, la arhitectura iberică, sau în orice caz a Italiei de sud, mediteraneană. Cîteva schițe de decor în care se vede formula mai mult rococo...

Interferența asta dintre arte, pentru unii dintre scriitori, a fost legea firii lor. La Victor Ion Popa desenul era o necesitate adînc resimțită. Sînt atîția scriitori care și-au ilustrat singuri operele, alții care au făcut ilustrații

pentru opere pe care nu le-au scris niciodată. Dacă Victor Hugo ar fi fost numai desenator, ar fi fost deajuns să rămână în istoria culturii universale. Un om care folosește cuvântul pentru a crea cu el imagine poate crea foarte bine imagine și cu altceva decât cuvântul. Un om se poate exprima vizual, auditiv, prin simfonii tactile sau olfactive, așa cum voia Theophile Gauthier și cum s-a exprimat și Zola făcând un capitol de roman (Pîntecul Parisului) inspirat de simfoniile de mirosuri din hălele Parisului și cum se exprimă în general poeții simbolști. O imagine artistică este creată pentru mai multe simfuri.

Dacă ar fi să-l judecăm pe Adrian Maniu după desenele lui nu am putea spune despre toate că sînt pe măsura talentului său poetic. Dar trebuie să menționez, încă o dată, că unele sînt foarte interesante. De exemplu, aceste capete care se apropie de trăsăturile lui Ion Marin Sadoveanu, din perioada studenției la Paris, sînt desene cu un scop în sine, expresive.

Nudul acesta este o formulă de Academie, așa cum se făcea în școlile de desen, dar căruia Adrian Maniu i-a dat unduirea asta a axelor necesită de un anume sens liric: conturul coapselor nu mai e concav, ci convex. În cazul acesta nevoia formativă este mai puternică decât nevoia exactității.

Și mai interesante sînt acele desene de tip pictural, în care ambianța trăiește mai mult decât obiectul. La Adrian Maniu coexistă cele două tipuri: clasic și romantic. Iată un candelabru care — prin fragilitatea cu care sînt trasate aceste contururi întrerupte, printre care lasă să circule fulgerele materiei dintr-o parte în alta, prin fluidul înconjurător, nici măcar marcat cu creionul, ci doar de albul menajat al hîrtiei — lasă să se vadă că este vorba de o anvelopare a obiectului. Adrian Maniu devine aici un desenator în sine și pare că urmărește o expresie.

Ion FRUNZETTI

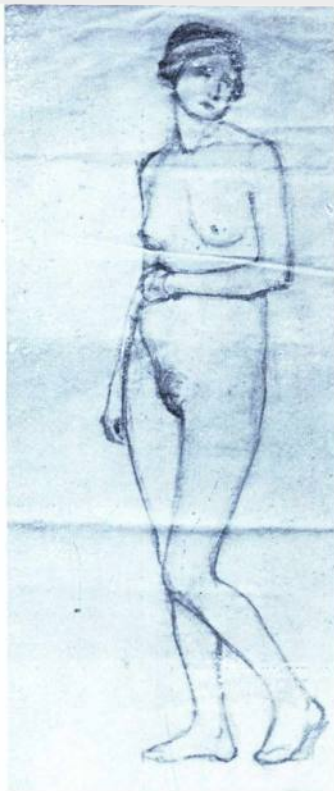

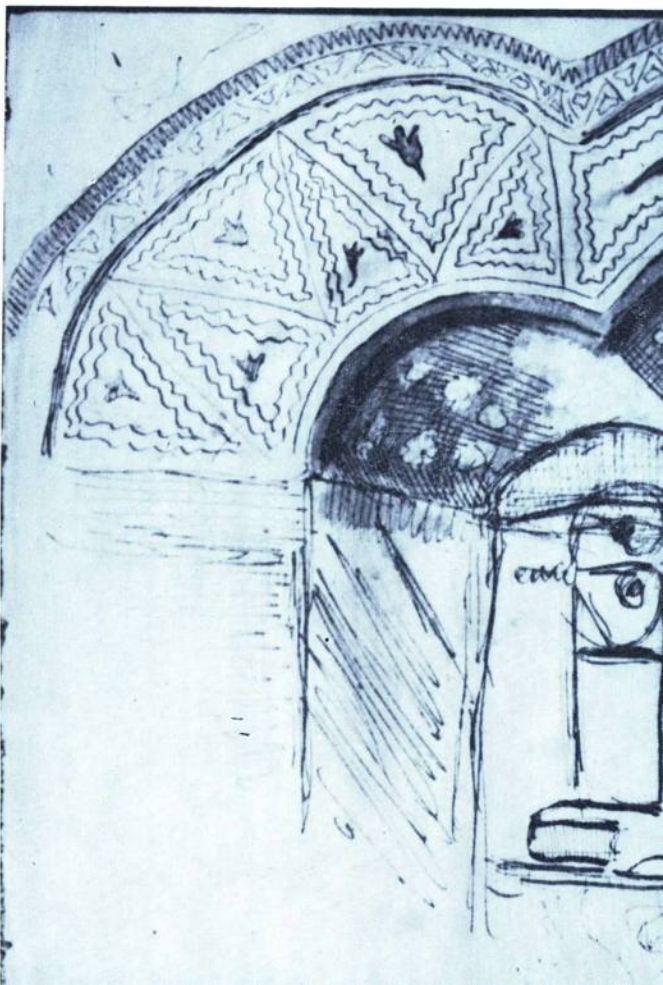
Final la plesa Motanul încălțat.

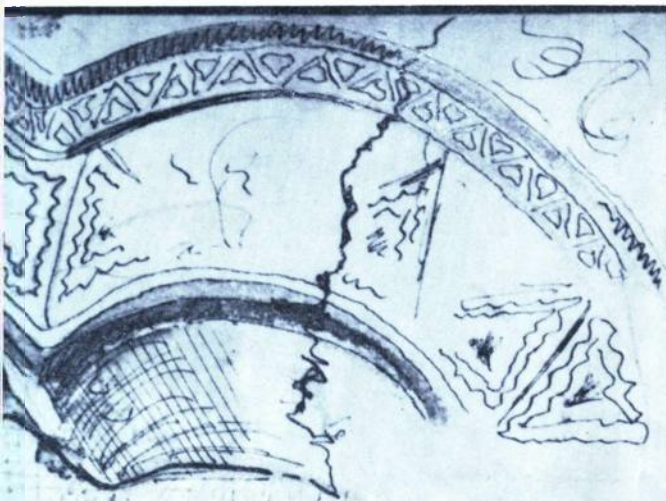
Später verpackt
beim Empfänger

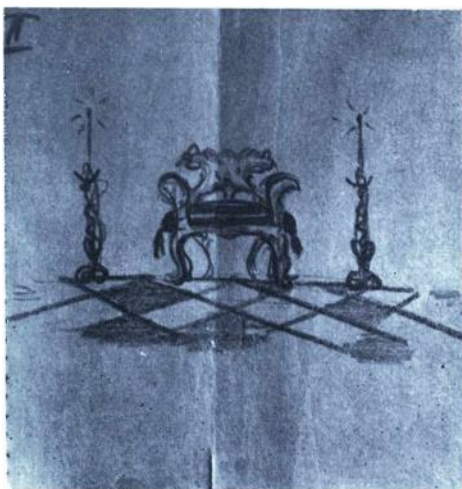
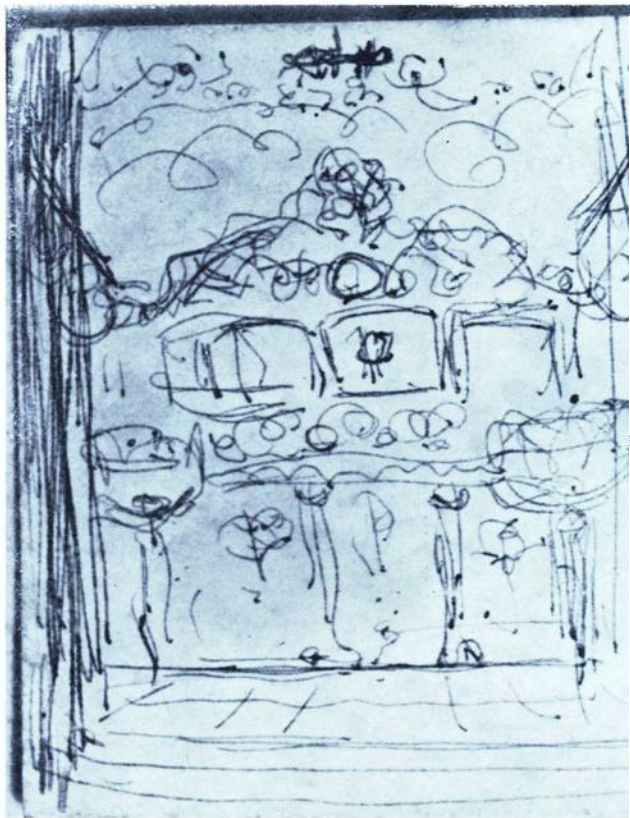
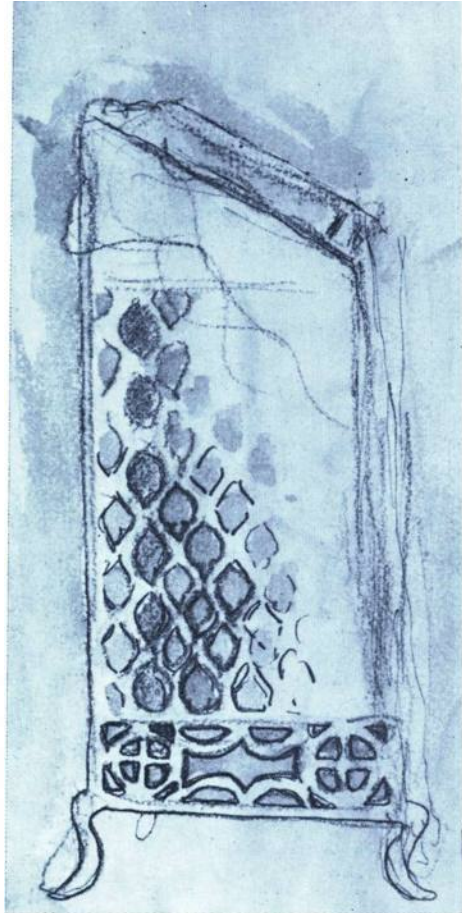

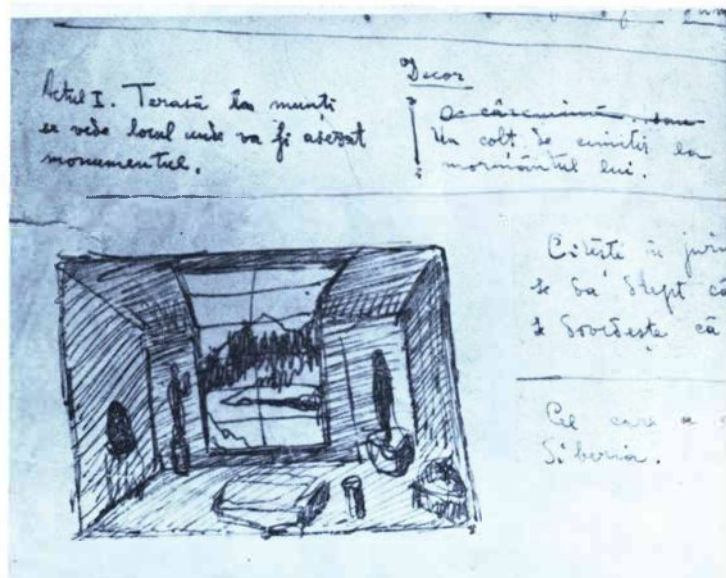
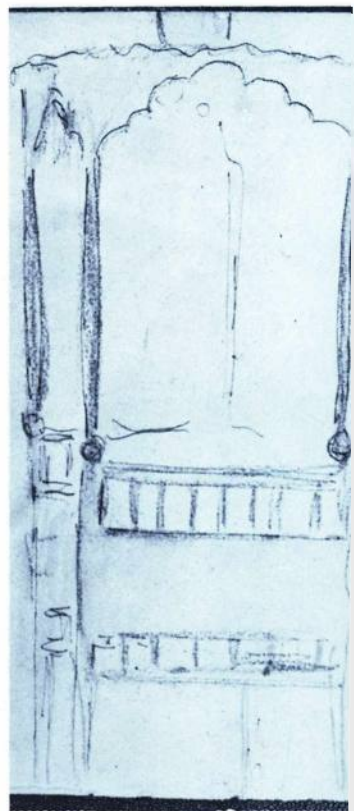

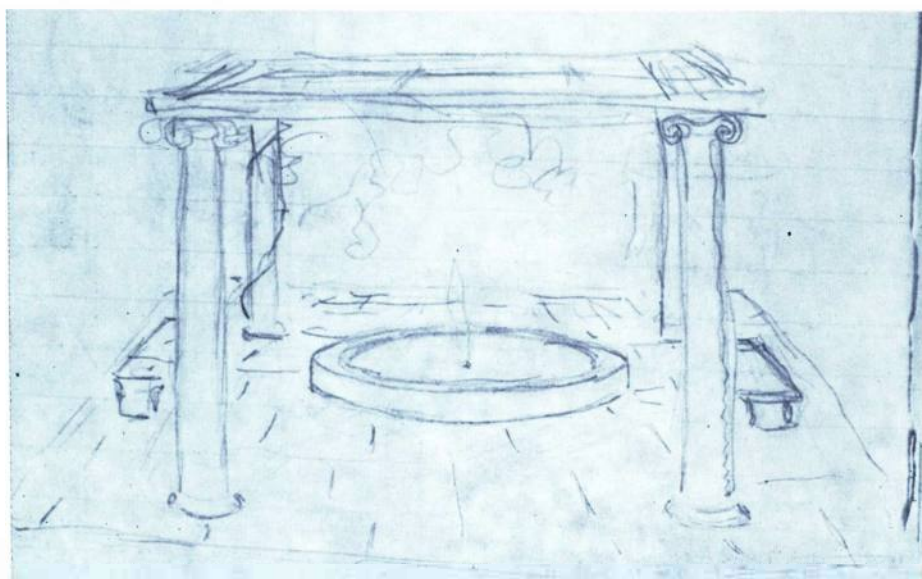
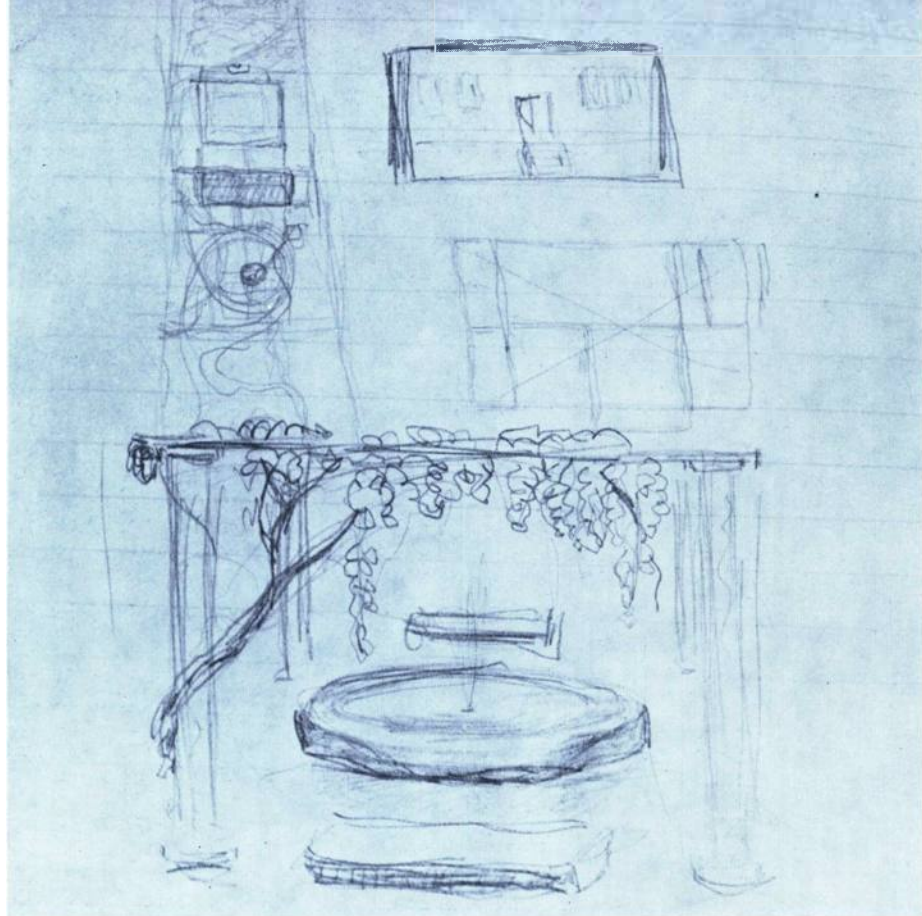

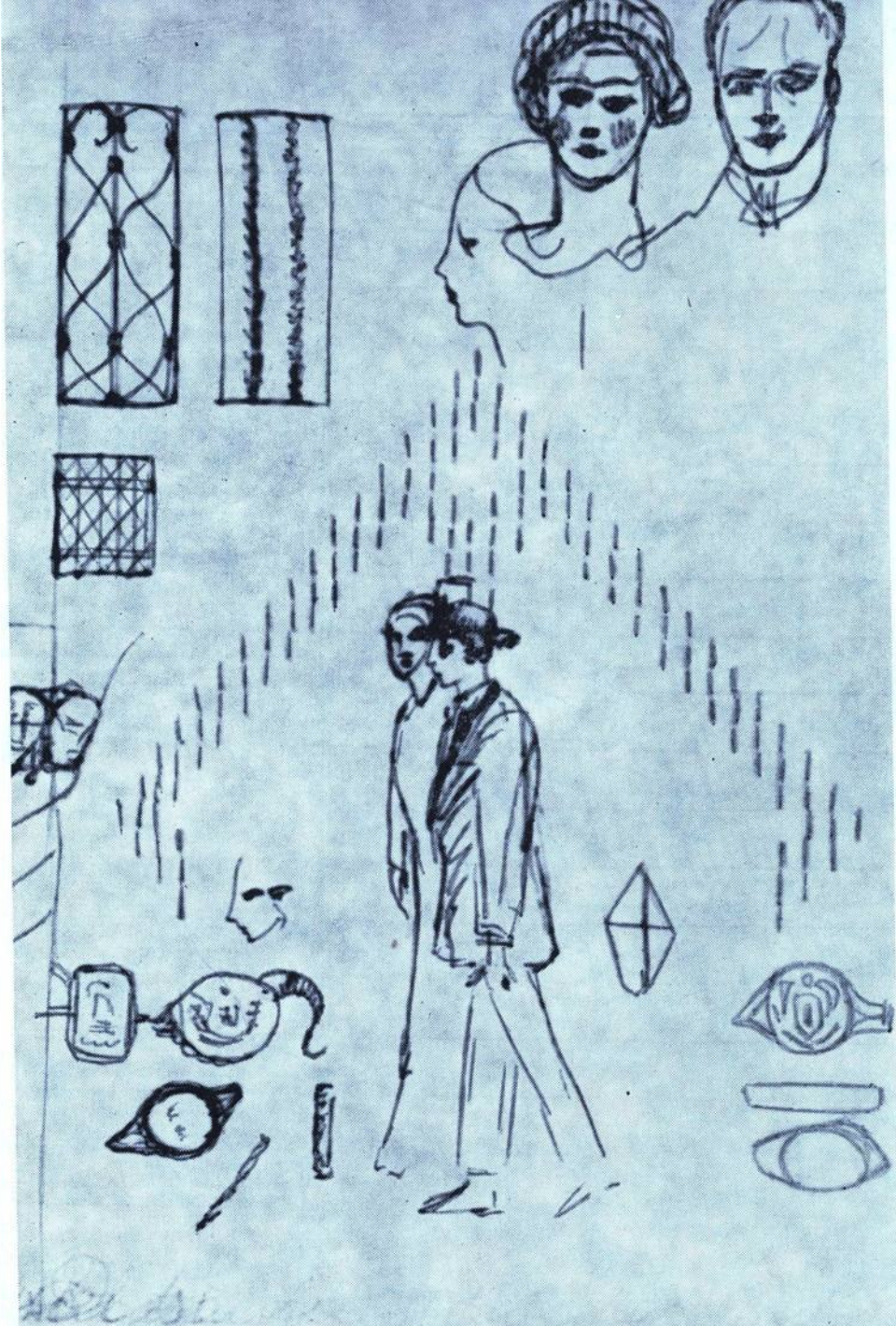

PRCOR LA MOTANU INCALTAT

ELENA VĂCĂRESCU — T E S T A M E N T :

NEPOATĂ A LUI IANCU VĂCĂRESCU — fiica lui Ioan, unul dintre cei șapte copii ai poetului — Elena Văcărescu (1864—1947) a dat o ultimă strălucire literară numelui străbun la sfârșitul secolului trecut și prima jumătate a veacului nostru. Poetă și prozatoare de talent, diplomată și militantă patriotă de o impresionantă cultură, Elena Văcărescu și-a înscris numele cu cinste în rîndurile elitei spirituale europene.

Silită «din cauza împrejurărilor nenorocite ale vieții mele» — cum va mărturisii ea cu durere în Testamentul ce-l reproducem aici — la exil încă din anii tinereții, poeta se stabilește la Paris, unde va rămîne pînă la sfârșitul zilelor sale. Cu toate astea, «departe de România, inima mea nu a încetat un singur moment a bate pentru dînsa», va spune mai tîrziu, cu mîndrie și rară dragoste de patrie, urmașa Văcăreștilor.

Timp de aproape o jumătate de veac, Elena Văcărescu s-a considerat «un sol al pămîntului românesc, sortit să-i cînte destinele, să-l împărtășească prietenilor și neprietenilor, să-l apere, să-l preamărească»¹. Mărturia vie a acestor alese sentimente o aflăm atît în paginile întinsei sale opere (aproape 20 de volume de versuri, proză artistică, memorii, conferințe), cît și în activitatea publicistică și diplomatică. Serviciile aduse pe alte meridiane pentru cunoașterea poporului român și a culturii sale, înaltele idei umanitare cărora le-a dat glas cu un patetism deosebit o impun în conștiința epocii sale ca pe o prezență distinctă, ambasadoare a vocației creative a neamului nostru.

¹ Elena Văcărescu, *Discurs de recepție la Academia Română*, februarie 1934.

Sentimentul apartenenței la ființa națională și la stirpea Văcăreștilor «româncă și ultima Văcărescu»², scrie ea undeva cu necenzurată mîndrie — i-a dat tăria de a se simți totdeauna legată de țară și i-a hrănit statornic dorința de a se reîntoarce printre ai săi. «Je veux dormir, lâbas, dans le grand paysage/ Sous les horizons réposants/ Au cimetière du village,/ Tout près de mes chers paysans» se exprimă ea într-un poem-testament³.

Cea mai răscolitoare expresie a dragostei de patrie rămîne însă testamentul Elenei Văcărescu⁴.

Acest document a fost redactat la 15 septembrie 1945, dar a devenit cunoscut abia la moartea scriitoarei, survenită un an și jumătate mai tîrziu, cînd actul a și fost înregistrat și contrasemnat pentru autentificare de ministrul României la Paris, prof. Simion Stoilov. Testamentul acoperă cinci pagini cu un scris încă sigur și viguros, cu fraza perfect clară, dovedind o uluitoare limpezime de spirit la cele peste opt decenii de viață pe care le-a străbătut poeta.

² *Le Roman de ma vie*, ms. dactilo, p. 177., Biblioteca Academiei R. S. R., Arhiva Elena Văcărescu.

³ *Je veux dormir*, în vol. *La Dormeuse éveillée* (1914). Trad. rom.: Vreau să dorm acolo, în vastul peisaj/ Sub orizonturile-i odihnitoare,/ În cimitirul satului/ Alături de țărani mei dragi.

⁴ O fotocopie a manuscrisului olograf al testamentului am aflat-o la o rudă îndepărtată a scriitoarei, care locuiește în Franța. Această rudă n-a putut să ne spună unde se află originalul actului și nici noi n-am reușit pînă acum să-i dăm de urmă. Deținem însă această fotocopie foarte clară, cu scrisul perfect lizibil, ceea ce ne-a îngăduit copierea textului fără dificultăți.

Importanța documentului nu are, credem, specială nevoie de a fi subliniată. Oricine îl are în față își dă seama de semnificațiile deosebite ale prevederilor înscrise acolo de mîna urmașei Văcăreștilor.

Deși în litera lui, inedit pînă azi, testamentul Elenei Văcărescu a fost, în anumite idei ale sale, cunoscut datorită faptului că scriitoarea a reluat unele prevederi de aici și le-a consemnat în paginile ultimei sale scrieri memorialistice⁵. Dar acest lucru nu știrbește cu nimic valoarea lui.

Prezentîndu-l publicului larg, am dori numai să ne exprimăm speranța că principalele prevederi testate — privind destinația parcului de la Văcărești și instituirea unui premiu purtînd numele Văcăreștilor — vor constitui, poate, în sfîrșit, subiectul unei preocupări speciale din partea forurilor centrale și locale în drept, în vederea luării unor hotărîri întru cinstirea memoriei acestor înepători de slovă românească, potrivit dezideratului ultimului vîlstar.

I. STĂVĂRUS

«...îngă marele nostru Enăchiță a cărui nedemnă urmașă am fost »

Între plăta taxelor successorale precum
pentru îndeplinirea tuturor dispozițiilor
de copiere în prezentul act se va
boteca acum vînd o porțiune din partea
ce îndrăgă după cum va crede de
oportunitate bușina mea Loc Colonel Caribol.
Las executor testamentar pe
născutul meu Gornitru Negulescu
indicat la Tratatul Liberte Internationale
de Justiție din Haga și profesor
de drept la Facultatea de drept
universitar din București.
deas ajutoare lui Gornitru pentru
taxa de copiere pentru multe înfățișări
meșcare Loc Colonel Caribol și în lucrări
meșcare voi înfățișare pentru. Numărăm
Testamentul acesta a fost scris în întregime
semnat și datat de mine astăzi 15 septembrie
1945 la Paris 7 Rue de la Chaillot
Elena Văcărescu

Testamentul meu scris de mîna mea azi[,] 15 septembrie 1945, Paris, 7, Rue de Chaillot.

Subsemnată Elena Văcărescu, în plenitudinea facultăților mele[,] doresc ca după moartea mea averea mea mobilă și imobilă situată în România și în Franța să se împartă în modul următor:

Las ca legatară universală pe iubita mea vară Alexandra Fălcoyanu, cu care am trăit în cea mai bună armonie tot timpul vieții mele și care în cei șase ani de grijă și de jale petrecuți în Franța (1939—1945) mi-a arătat un devotament și mi[-]a adus un ajutor fără de pereche și pentru care din tot sufletul o mulțumesc.

Deși am fost adusă în cauza împrejurărilor nenorocite ale vieții mele să trăiesc departe de România[,] inima mea nu a încetat un singur moment de a bate pentru dînsa.

Toată activitatea mea de aproape o jumătate de veac a fost consacrată intereselor neamului nostru căutînd să string raporturile dintre Franța și România, Franța care a fost pentru mine a doua

⁵ Vol. *Mémorial sur le mode mineur* (1946). Părți din această evocare au fost publicate în traducere românească de Augustin Z. N. Pop, sub titlul *Testamentul literar al Elenei Văcărescu* („România literară” din 7 noiembrie 1968), precizîndu-se însă eronat că textul reprezintă «ultima scriere inedită în limba franceză a Elenei Văcărescu».

văzuț 17 febr. 1947
Stăvărus

mea patrie și unde din fericire numele meu este și va rămâne simbolul al celor două popoare pe care le slăvesc*.

Mor în religia ortodoxă a părinților miei [*sic !*] și doresc să fiu îngropată lângă mormintele lor, lângă Părintele Poeziei române Iancu Văcărescu, lângă marele nostru Enăchitză [*sic !*] a cărui nedemnă urmașă am fost.

Legatară mea universală Alexandra Fălcoyanu[,] care are dreptul de proprietate asupra tuturor publicațiilor mele[,] va începe publicarea sau traducerea lor în limbele străine în momentul ce va crede că este propice.

Mult iubitei mele sororă [*sic !*] Zoe Colonel Caribol[,] care prin admirabilul devotament de a păstra pământul străbunilor noștri Văcăresci [*sic !*] a cultivat singură moșia Văcăresci din județul Dimbovitza[,] îi las usufructul părții mele indiviză de pe moșie împreună cu Conacul și Parcul în întinderea sa.

Eu și surora mea[,] în dorința noastră ca numele Părinților și al iubitului meu cumnat Colonelul Caribol precum și al străbunilor noștri [*sic !*] să fie amintiți generațiilor viitoare[,] am hotărât a lăsa Academiei Române nuda proprietate a părții mele indiviză a Conacului și Parcului specificate mai sus.

Toată suprafața nudei proprietăți ce las Academiei Române în scopul și în condițiile arătate mai sus este cu rezerva dreptului asupra subsolului sau asupra redevenței după cum va dispune legislațiunea română în momentul morții mele.

Asupra acestui drept[,] surora mea Zoe Colonel Caribol va avea usufructul[,] iar la moartea ei [*sic !*] dreptul se va împărți în părți egale între verile [*sic !*] mele primare[:] Alexandra Fălcoyanu și Natalia General Darvary.

* Publicăm în notă evocarea pe care scriitorul Al. Duiliu Zamfirescu i-a închinat-o Elenei Văcărescu într-o conferință radiofonică din 25 ianuarie 1968. Am considerat nimerită reproducerea acestui text aici, deoarece autorul se referă în însemnările sale mai ales la ultimii ani de viață ai poetei, perioadă în care de altfel a și cunoscut-o.

N. R.

«...HARUL DE A AȘEZA SPECIFICUL ROMÂNESC PE PLANUL UNIVERSAL AL CULTURII»

Elena Văcărescu! Nume răsunător al literelor, nume strălucit pe arena politică europeană din prima jumătate a veacului nostru. Elena Văcărescu; evocarea figurii ei poetice pare potrivită în acest interludiu ca un antracț muzical. Într-adevăr, totul la ea era ritm și armonie: lirica ei și chiar vocea, — una din acele voci de aur cu care a fermecat auditorii imense, fie recitând versuri, fie conferențind în nemărate foruri politice internaționale, unde vreme de ani îndelungați a apărut cauza României și a păcii alături de Nicolae Titulescu. De el, o lega nu numai prietenia și similitudinea gândirii, dar și același patriotism fierbinte. Poetă și orator: 10 volume de versuri, dintre care mai multe distinses cu premii ale Academiei Franceze; membră de onoare a Academiei Române; autoare de romane și chiar a libretului operlei Cobzarul, prezentată cu

Elena Văcărescu cu Th. Pallady.

Academia Română va crea o instituțiune culturală ce va purta numele: Fondațiunea Elena Văcărescu și Colonel și Zoe Caribol.

În momentul decesului surorii mele[,], care este usufructoară[,], Academia Română va intra în deplină stăpînire a bunurilor specificate. Este bineînțeles că clausa aceasta[,], adică darul meu Academiei Române[,], va produce efect numai în cazul cînd surora mea Zoe Caribol va lega sau va dona Academiei Române ce l'altă [*sic* !] jumătate indiviză asupra acelorăși bunuri.

În cazul cînd Fondațiunea prevăzută aici nu se va putea înfăptui[,], las Academiei Române acțiuni de stat în valoare nominală de un milion lei 1 000 000 — din a [*sic* !] căror venit se va forma premiul Elena Văcărescu, ce se va da în fiecare an celei mai bune lucrări asupra familiei Văcărescu.

Las Academiei de Științe Morale și Politice din București [*sic* !] acțiuni de Stat în valoare nominală de un milion lei 1 000 000, din a căror venit se va forma Premiul Elena Văcărescu, ce se va da în fie care an celei mai bune lucrări asupra organizației internaționale [*sic* !] a păcii.

Las surorii mele Zoe Caribol inelul meu compus de un [*sic* !] briliant și pe care mi l-a împrumutat.

Elena Văcărescu cu Maurice Chevallier.

succes în Franța. Legenda cobzarului este o prelungire a vestitei eulgeri de poeme intitulată Rapsodul Dimboviței, cu care finăra poetă și-a deschis porțile literaturii franceze — traduse apoi în 11 limbi, inclusiv limba hindi. Și nu a fost o eulgeră de folclor, ci mărturisirea originală a tinerei care a moștenit harul marilor antemergători: cei patru poeți, filozofi și literați Văcărești, — pe aceleași meleguri ale Văcăreștilor din Dimbovița. Ruinele vechii cetăți deasupra văii Răstoace înspre Tirgoviște s-au aflat încă, lucru rar, în stăpînirea poetei, ultima purtătoare a numelui. Acolo, în casa bătrînească, în așa-zisul «chioșc al poezilor» animat în duosul peisaj, Elenceuța, precum i se spunea în familie, a primit pecetea talentului o dată cu harul de a așeza specificul românesc pe planul universal al culturii.

Astfel se poate explica ceea ce s-a calificat la Paris «fenomenul Văcărescu», adică încetăținirea gândirii române transpusă în literele franceze a româncei care timp de aproape 60 de ani a fost prezentă în cultura și în politica mondială.[...] Elena Văcărescu a revărsat, în versurile ei, pasiunea unei inimi înflăcărate, rămasă pe toată viața credincioasă sentimentului ei. Dar tocmai firea generoasă, patriotismul și talentul a înțeles să le pună în slujba țării. Astfel se explică cum, an de an, afirmîndu-se nu numai în artă și în politică, poeta exilată a fost numită de Titulescu reprezentanta României la Societatea Națiunilor și denumită de publicul parizian: «Ambasadoarea permanentă a României».

Mi-ar fi greu să termin această prea fugară viziune a unei atît de multilaterale personalități.

Ăi [*sic !*] las și toți bani[!] numerari sau în acțiuni ce se găsesc sub numele meu în România afară de suma de 3 000 000 trei milioane lei[,] ce va fi preluată de legatară mea universală Alexandra Fălcoyanu[,] precum și suma de 400 000 patrusute mii lei bunilor mei oameni de serviciu[,] și anume 200 000 două sute mii lei Carolinei Ghenea și 200 000 două sute mii lei lui Dumitru Ghenea.

Las bisericei române din Paris icoana Sf. Constantin și Elena[,] precum și suma de cinci mii franci (5 000) spre pomenirea odihnei sufletelor al meu și al părinților mei.

Las bisericei noastre din Parcul de la Văcărescu cele l'alte icoane ale mele, precum și suma de 100 000 una sută mii lei.

Pentru plata taxelor succesoriale precum și pentru îndeplinirea tutulor [*sic !*] dispozițiilor coprinse în prezentul act se va ipoteca sau vinde o porțiune din partea mea indiviză după cum va crede de cuvință [*sic !*] surora mea Zoe Colonel Caribol.

Las executor testamentar pe vărul meu Dumitru Negulescu[,] judecător la Înalta Curte Internațională de Justiție din Haga și profesor onorar la Facultatea de drept din București.

Cer ajutorul lui Dumnezeu pentru țară și pentru mult iubita mea suroră Zoe Colonel Caribol și în Ceruri me voi închina pentru România.

Testamentul acesta a fost scris în întregime[,] semnat și datat de mine astăzi[,] 15 septembrie 1945[,] la Paris, 7 Rue de Chaillot.

Elena VĂCĂRESCU

fără a interveni cu o singură amintire personală. Una singură, căci ar fi atîtea!...

Chiar din copilărie, deoarece venerabila mamă a Elencuței, «tușa Frosa», a fost la Roma nașa celor 3 copii ai lui Duiliu Zamfirescu. Evoc: mă aflam la rîndul meu, prin anii 1930, ca reprezentant al țării în Portugalia, cînd celebra universitate din Coimbra invitase pe ilustra poetă prin glasul scriitorului Eugenio de Castro, autorul *Lusiadei*. Astfel, după conferința care stîrnise entuziasm indescritibil, în ceața aurie a apusului de soare, pe malurile vestitului din antichitate rîu Mondego zis, și el «de aur», pentru că din munții Estrela duce spre mare paleta din acel prețios metal, subsemnatul am ascultat pînă noaptea tîrziu, pe terasa castelului medieval din Bussaco, cunoscut pentru vinul spumos, și el auriu, pe cei doi barzi care, în ciuda vîrstei lor înaintate, întineriseră, evocînd vestita legendă a dragostei dintre Doña Inês și tînărul fiu de rege Don Pedro, al cărui părinte crunt pusese să ucidă domnița scumpă inimii prințului, căci dînsa era fiica unui rege vrăjmaș din Spania.

La sfîrșitul evocării, o clipă ochii poetel rămaseră pierduți în zare peste înalții chiparoși, iar Eugenio de Castro și subsemnatul tăcuserăm, respectînd o tainică durere.

Concluzia vieții Elenei Văcărescu a fost logică, precum a fost și viața ei. După sfîrșitul celui de al doilea război, cînd țara noastră, ridicîndu-se din cîmplita ei încercare, trebuia să-și salveze ființa, Elena Văcărescu a ținut să facă parte din delegația noastră la Conferința pentru Tratatul de Pace din Paris în 1946. Apariția ei în sala de ședințe a stîrnit admirație în tribuna presei. Cîți din acei ziariști nu o văzuseră în culmea succesului: în 1919, la Conferința de Pace a primului război, apoi la tribuna geneveză!

Tot atît de consecvent i-a fost sfîrșitul. Invitată în toiu iernii să țină în folosul tinerilor literați o prelegere urmată de vînzarea operelor lor, cu toată vîrsta ei înaintată, a ținut, precum spunea, să «nu desamăgească pe acei tineri colegi de breaslă». Sala nu era încălzită. Conferințara a fost victima ultimului ei gest generos...

Anul trecut, cu prilejul unei duioase comemorări, ca pentru alte ilustre figuri pariziene, s-a așezat, la intrarea ultimului domiciliu al Elenei Văcărescu, o placă de marmură care perpetuează amintirea ei.

Potrivit dorinței, trupul i-a fost readus în țară, unde odihnește alături de marile ei strămoși.

Al. Duiliu ZAMFIRESCU

Valéry LARBAUD

inițiat în literatura română de

Ion PILLAT

A. O. BARNABOOTH, *JOURNAL INTIME* (1913) al lui Valéry Larbaud, de fapt un jurnal de călătorie, este prima carte scrisă după emanciparea legală a tînărului scriitor, expresie a gestului de independență, a plăcerii de a vedea, de a se integra unor noi realități, reacție firească după o adolescență petrecută în permanenta companie a mamei. Filele

acestui jurnal sînt, totodată, rezultatul unui destin particular, legat în permanență de călătorii, pentru că Valéry Larbaud a cunoscut Europa în toată varietatea ei geografică și în toată bogăția patrimoniului ei cultural și, pentru că, autorul *Ferminei Marquez* a fost un pelerin de tip special.

Mai presus de orice însă, cartea aceasta este un elogiu adus călătoriei, necesității de a străbate intelectual spațiile geografice, de a cunoaște oameni, de a stabili prietenii.

Portret al artistului în tinerețe, A. O. Barnabooth este purtătorul preferințelor literare, al influențelor pe care scriitorul însuși le-a asimilat: Whitman, Laforgue, Rimbaud; este atras de mirajul descoperirilor intelectuale, manifestă o curiozitate mereu trează pentru surprinderea și descrierea oricărei forme estetice noi.

Devoțiunea lecturii în numele căreia nici o idee, nici un proiect nu este amînat sau abandonat, înseamnă pentru Larbaud o adevărată aventură spirituală care lărgeste hotarele înțelegerii, adîncește puterea de apreciere.

Există în fond aici o concepție despre cultură al cărei fundament filozofic îl vom afla, bunăoară, la un Ortega Y Gasset, pentru care « cultura este fiica plăcerii, nu a efortului ». În viziunea lui Valéry Larbaud însă, ea implică și un sens etic: disciplina informației, exigența ei. Afirmția lui Barnabooth: « sînt un patriot cosmopolit » — cuprinde în esență umanismul generos al acestui cetățean liric al Europei.

Pasiunea călătoriei este dublată la Valéry Larbaud și de o deosebită disponibilitate lingvistică. Scriitorul stăpînea perfect limbile: engleză, germană, spaniolă, italiană, portugheză, consacrînd o mare parte a activității sale tîlmăcirii în franceză a unor im-

portante opere din literatura engleză și americană modernă. (Este cunoscută conștiința exemplară cu care a realizat traducerea din Joyce¹ sau din Samuel Butler.) Într-un articol din 1927, apărut în „Les Cahiers du Sud”, Larbaud pune în discuție problema cunoașterii profunde a literaturilor străine, a cooperării intelectuale. Începând din 1924, de altfel, el conduce, împreună cu Paul Valéry și Léon Paul Fargue, noua revistă „Commerce”² — unde-i apar cele mai multe dintre tălmăcirile pe care le semnează în cursul timpului.

Marea autoritate de care se bucură între anii 1920—1935 (perioada deplinei maturități) în cercurile literare pe care le frecventa, i-a oferit prilejul de a cunoaște numeroși confrăți, statornicind relații scriitoricești dintre cele mai cordiale, care pot fi urmărite și în masiva corespondență aflată astăzi, în bună parte, la Biblioteca Municipală din Vichy.

Prietenia ce l-a legat pe Valéry Larbaud de poetul român Ion Pillat datează din perioada anilor 1928—1930, când s-au cunoscut prin intermediul lui Benjamin Crémieux, italianistul autorizat al Editurii „Gallimard”. Structuri psihologice aparent contradictorii, cei doi scriitori se regăsesc în interesul maxim manifestat față de destinele liricii contem-

porane, în ecourile pe care căldoriile le-au găsit în operele lor. (Să nu uităm că ciclul de poezii al lui Ion Pillat Scutul Minervei imortalizează liric impresiile unei călătorii în Grecia.)

Poate că nimic nu i-a apropiat însă mai mult pe cei doi scriitori decât ideea schimburilor culturale, la care țineau deopotrivă. Același Crémieux, «nașul» acestei amicitii, fixa ca esență a umanismului și a europenismului lui Larbaud sentimentul solidarității latine. La rândul său, Pillat recunoaște în poetul francez pe exponentul celui «sentiment de intimitate cu tot globul, nou în poezia franceză». (Vezi Aspecte din lirica modernă franceză, în Portrete lirice).

În afara vizitelor pe care i le făcea cu regularitate ori de câte ori se afla în Franța, Ion Pillat a întreținut cu scriitorul francez și un schimb epistolar deosebit de afectuos.

Cea dintâi scrisoare (dintre cele pe care le deținem), trimisă de la Valbois — loc de meditație al scriitorului francez — exprimă bucuria de bibliofil pe care o încercă Larbaud la primirea exemplarului românesc al poemului lui Saint-John Perse, Anabasis³. Cu marea lui pasiune pentru deprinderea limbilor străine, Larbaud, care începuse să învețe românește, descoperă uimit calitățile tălmăcirii semnate de poetul român.

*

[Antet]
Valbois
Par Saint-Pourçain-sur Sioule
Allier

B. A. R. S. R.
7(1)
S CDXXVIII,

21 janvier 1933

[Antet]
Volbois
Par Saint-Pourçain-sur Sioule
Allier

21 ianuarie 1933

Monsieur,

Domnule,

je vous remercie de m'avoir envoyé ce bel exemplaire de votre traduction d'Anabase, et votre appréciation de ma préface pour la traduction russe m'a vivement touché.

Ma connaissance du texte m'a permis de lire votre traduction, qui m'a paru excellente: tout le sens est rendu et, il me semble aussi, l'harmonie du texte français. Și je savais prononcer l'â et l'i [sic!] du

Vă mulțumesc că mi-ați trimis acest frumos exemplar din Anabasis, în tălmăcirea dumneavoastră: aprecierea asupra prefeței mele pentru traducerea poemei în limba rusă⁴ m-a emoționat puternic.

Cunoașterea textului mi-a permis să citesc versiunea dumneavoastră, care mi s-a părut excelentă: sensul este redat în întregime și, de asemenea, armonia textului francez. Dacă aș ști să pronunț „â”-ul și

¹ Încă din 1927 lucra la revizuirea traducerii sale din Ulysse, a cărei versiune franceză va apărea în 1929.

² Una din revistele literare de elită, apare între 1924—1931, având printre colaboratori condeie de seamă ale epocii: André Gide, Jean Giono, Saint John Perse, André Malraux, T. S. Eliot, Faulkner, Joyce, Ungaretti, Pasternak, Kafka.

³ În românește de Ion Pillat, București, Editura „Cartea Românească”, 1932.

⁴ Valéry Larbaud publicase, în „La Nouvelle Revue Française” (1 ianuarie 1926), articolul: Préface pour une traduction russe d'Anabasis.

roumain je crois que j'aurais plaisir à me lire à moi-même cette Anabase, comme j'ai plaisir à me reciter l'original français.

Veuillez agréer, Monsieur, avec mes confraternelles salutations, l'assurance de mes sentiments les meilleurs

Valéry LARBAUD.

„î"-ul din română, cred că aş putea avea plăcerea să-mi citesc mie însumi acest Anabasis, așa cum îmi place să recit originalul francez.

Primiți, domnule, împreună cu salută-rile mele frățești, asigurarea celor mai bune sentimente

Valéry LARBAUD

Celdlalt mesaj, din martie 1935, exprimă regretul poetului francez de a nu-și fi văzut prietenul român în ziua anticipat stabilită.

Camera de lucru a scriitorului (Biblioteca Municipală din Vichy).

Scrisoare Valéry Larbaud.

[Antet imprimat]
HOTEL VENDÔME
1, Place Vendôme
PARIS

M. L. R.

mercredi 6. III. '35

Cher Monsieur,

je regrette vivement de ne vous avoir pas rencontré. Toute ma journée de demain jeudi est prise, sauf la fin de l'après-midi (6-7 p.m.) où je serai sûrement chez moi. Ou bien alors, sauf contre-avis de votre part, après-demain vendredi entre 4 1/2 et 5 1/2 au Weber, rue Royale, salle de droite en entrant.

Votre cordialement dévoué,

Valéry LARBAUD

mercredi 6. III. '35

Cher Monsieur,

je regrette vivement de ne vous avoir pas rencontré. Toute ma journée de demain jeudi est prise, sauf la fin de l'après-midi (6-7 p.m.) où je serai sûrement chez moi. Ou bien alors, sauf contre-avis de votre part, après-demain vendredi entre 4 1/2 et 5 1/2 au Weber, rue Royale, salle de droite en entrant.

Votre cordialement dévoué,

Valéry Larbaud.

[Antet imprimat]
HOTEL VENDÔME
1, Place Vendôme
PARIS

miercuri 6. III. 1935

Dragă domnule,

Regret din suflet că nu v-am întâlnit. Toată ziua de mîine, joi, e ocupată, în afară de sfîrșitul după-amiezii (6-7 p.m.) cînd voi fi sigur acasă. Sau, fără nici o altă veste din partea duminică, poimîine, vineri, între 4 1/2 și 5 1/2, la Weber, strada Regală, sala din dreapta, cum intri.

Al dumneavoastră devotat,

Valéry LARBAUD

În dorința de a se iniția în cultura românească și de a învăța cât mai bine limba, Larbaud ti solicită, printre altele, lui Pillat o listă cu lucrările cele mai reprezentative privind literatura noastră. Poetul român nu numai că întocmește cu meticulozitate lista de cărți, clasându-le pe lucrări de istorie literară, proză și poezie, dar expediază, probabil, mare parte din ele. Bucuria încercată de Larbaud, la primirea acestor volume, reiese, din scrisoarea de mulțumire datată: 25 august 1935, după numai 20 de zile de la congestia cerebrală care-i va schimba total existența.

La rîndul său, Valéry Larbaud ti trimitea conflatului român ediții din autorii francezi. Din păcate, volumele cu dedicații trimise lui Pillat nu s-au păstrat, după cum nici acel prețios exemplar din Ulysse — în versiunea franceză a lui Valéry Larbaud, dăruit poetului din Miorcani, de altă ori confidentul dificultăților înfrîmpinate în găsirea echivalențelor lingvistice ale romanului lui Joyce.

[Antet]

71 Rue du cardinal-Lemoine V-è
25 Août 1935

B. A. R. S. R.

s 7(1)
CDXXVIII(1)

[Antet]

71 Rue du cardinal Lemoine V-è
25 august 1935

Cher Monsieur,

en rentrant ici, j'ai trouvé une nombreuse collection de Classiques Roumains, grâce à laquelle ma Bibliothèque Roumaine se trouve quadruplée. Aucune lettre n'accompagnait l'envoi, mais j'ai bien, de croire que vous êtes le généreux donateur, et je vous en remercie de tout cœur.

Veuillez agréer, cher Monsieur, mes bien cordiales salutations,

V. LARBAUD

Dragă domnule,

La întoarcerea mea, am găsit o bogată colecție din clasici români, grație căreia biblioteca mea românească va crește încă de patru ori. Nici o scrisoare nu însoțește pachetul, dar sînt îndreptățit să cred că dumneavoastră sînteți generosul donator și vă mulțumesc din toată inima.

Vă rog să primiți, dragă domnule, afectuasele mele salutări,

Valéry LARBAUD

Valéry Larbaud avea la Valbois o bibliotecă de aproape 15.000 de volume, cuprinsînd autori de la clasicii greci și latini, la autorii moderni francezi și străini. Cărțile, clasificate pe literaturi naționale (italiană, engleză, portugheză, catalană, română etc.) erau legate, în mare parte, în culorile drapelului național al țării căreia ti aparțineau autorii; printre ele se află, probabil, și volumele trimise de Ion Pillat⁵.

În 1950, biblioteca a fost cedată Primăriei din Vichy și a fost redeschisă pentru public în 1961, o dată cu inaugurarea Centrului Valéry Larbaud.

Diana CRISTEV

⁵ Transcriem, în notă, lista de cărți întocmită de Ion Pillat, cu mențiunea «Pentru Valéry Larbaud» — care corespunde, credem, celei trimisă poetului francez:

«Pentru Valéry Larbaud

Istoria literaturii etc...

N. Iorga — Istoria literaturii românești (schiță sumară)

Loghin — Istoria literaturii române Ed. V

Ovid Densusianu — Istoria literaturii române moderne (3 vol.)

Sextil Pușcariu — Istoria literaturii române vechi

S. Mehedinți — Le pays et le peuple roumain

Em. de Martonne — La Roumanie (Géographie Univ. Europe Centrale vol. II)

N. Iorga — Histoire du peuple roumain

Ov. Densusianu — Histoire de la langue roumaine

Proză

Din cronicari — I. Neculce

— M. Costin

Noul Testament. (Galaction)

I. Creangă — Opere

Ispirescu — Basmele Românilor

I. Ghica — Scrisori către Alecsandri

Filimon — Dinu Păturică [sic]

Al. Odobescu — Pseudocynegneticos [sic]

C. Negruzzi — Lăpușneanu

C. Hogaș — În munții Neamțului

D. Zamfirescu — Viața la țară

I. L. Caragiale — Nuvele

Romane moderne

C. Stere — În preajma revoluției

L. Rebreanu — Pădurea spînzuraților

— Ion (2 vol.)

Ionel Teodoreanu — Medeleni

Gib. Mihăescu — Rusaica

Jean Bart — Europolis

Em. Bucuța — Fuga lui Șefki

M. Sadoveanu — Baltagul

Poezie

Gr. Alecsandrescu [sic] — Poezii

Vasile Alecsandri — Poeziile populare

— Pastelurile

M. Eminescu — Poezii

G. Coșbuc — Balade și Idile

D. Anghel — Poezii

O. Goga — Poezii

Tudor Arghezi — Cuvinte potrivite *

G. Bacovia — Poezii

N. Crainic — Țara de peste Veac

Adrian Maniu — Lîngă pămînt

— Drumul spre stele

Lucian Blaga — În marea trecere

— Lauda somnului

V. Voiculescu — Poeme cu îngeri

— Destin

Antologia Poezilor de Azi (2 vol.)

I. Barbu — Joc secund

ARHIVĂ SENTIMENTALĂ

FRANYÓ
ZOLTÁN:
«BLAGA
M-A
INTRODUS
CU
ADEVĂRAT
ÎN
EMINESCU»

I. — Încercînd să găsiți o explicație pasiunii în numele căreia ați consacrat peste 5 decenii tălmăcirii liricii românești în limba maghiară și germană, mărturiseați, în articolul Ce-mi spune mie poezia românească, viziunea cuprinzătoare asupra poeziei românești, permanenta strădanie de a-i descifra și transmite timbrul specific, de a păstra «profunda sa originalitate» în circuitul valorilor universale.

Sînteți realizatorul unei excelente ediții trilingve (română, maghiară, germană) a poeziilor lui Eminescu, de curînd apărută la Editura „Facla” din Timișoara. Ați tălmăcit versurile unor mari poeți, ca Lucian Blaga, Ion Pillat, Adrian Maniu.

Ce influență s-a pronunțat în mod hotărîtor asupra activității dumneavoastră, care au fost primele opțiuni estetice asupra autorilor români, opțiuni ce au constituit tot atîtea îndemnuri pentru descoperirea vocației de traducător, pe care o urmați cu o rară dăruire?

R. — Unul nu pot să spun. Primul a fost Eminescu și cred că pentru toată viața. Blaga, după el, mi-a făcut o mare impresie.

Sînt «în puterea farmecului eminescian» din 1910, cînd, tînăr ziarist la Arad, profesorul român Ioan Costa mi-a citit și mi-a tradus pentru prima oară din Eminescu și a căutat să mă informeze despre poezia lui. Tot el mi-a citit din Coșbuc, Iosif și Goga.

După primul război mondial, am trăit la Viena ca student emigrant. Mai precis, după căderea dictaturii proletare din Ungaria, în vara lui 1919.

Eram directorul ziarului „*Drapelul roșu*” („*Vörös Lobogó*”) și consilier ministerial la Ministerul Culturii, pe lângă profesorul Geörg Lukacs, iar soția mea — bibliotecară pentru limba germană. Silit de împrejurări, am părăsit Budapesta numai cu un rucsac, lăsând o bibliotecă cu 7000 de cărți, cu incunabule, mobile, tot, tablouri de Dufy, Matisse, Braque.

Imediat, la Viena, am lucrat în redacția emigranților antihorthiști și în redacția cotidianului „*Arbeiter Zeitung*”, al partidului social democrat din Austria. M-am înscris la Universitate, unde am urmat filologia elină și orientalistica.

Imediat am căutat legătura cu „România Jună”, al cărei președinte era Octav Moșescu. După reînaugurare, au fost membri: Lucian Blaga, Emil Dinu Riegler (muzicolog, căsătorit cu fiica lui Slavici), Mladin, mitropolitul Sibului, dr. Vuia, Cornel Bredeceanu, Zeno Vancea, Nichifor Crainic, Traian Grozăvescu (pe care eu l-am introdus la Opera din Viena, obținând să fie angajat, după interpretarea rolului Mario Cavaradossi din *Tosca*) și Al. Busuioceanu, traducătorul lui Walt Whitman.

În 1922, la inițiativa mea, a fost sărbătorit semicentenarul asociației al cărei prim președinte a fost Slavici și prim bibliotecar Eminescu.

În timpul pregătirii festivităților, am stat 4 luni la Viena, unde a locuit Eminescu. El a avut multe locuințe. Le schimba mereu, fiindcă știți, când primea puținii bani, plătea datoriile... În strada Koler nr. 3, unde a locuit un timp, am pus atunci o placă.

La sărbătorirea semicentenarului a participat și N. Iorga și profesorul romanist, de talie europeană, Hugo Wincler, care a colaborat o viață întreagă cu Sextil Pușcariu.

Fotografie de I

I. — Ați fost ales membru de onoare al Asociației...

R. — Da. A fost foarte frumos, foarte solemn. Festivitățile semicentenarului au durat 5 zile.

Tot eu am făcut demersuri și în 1971 pentru sărbătorirea centenarului. Am și o fotografie a celor care au fost acolo: Remus Doctor, dr. Octavian Lupu, un folclorist de la Academie al cărui nume îmi scapă, Dumitru Aninoiu, ambasadorul nostru la Viena, prof. Gh. Moiescu, Octavian Moșescu — președintele.

Am organizat împreună cu Moșescu și o expoziție pentru care am cercetat arhivele din țară și din Viena. (În timpul războiului al doilea mondial n-a mai existat „România Jună”; atunci, diferite procese-verbale și toate actele au intrat în arhivele de stat pe care le-am cercetat.) Au figurat în expoziție fotografiile lui Eminescu, fotocopii după cărțile ocazional apărute, în legătură originală, și articolele din presă despre „România Jună”.

I. — Ce importanță a avut pentru formația dumneavoastră perioada de studii la Viena?

R. — Eu atunci am început cu Eminescu. Blaga m-a introdus cu adevărat în Eminescu. L-am cunoscut pe Blaga în 1920, când a venit la Universitate. Am fost împreună acolo 4 ani. Un om excelent! Am cunoscut-o și pe soția lui, Cornelia.

Activînd în „România Jună”, cu ocazia semicentenarului, am ținut o conferință în limba germană despre viața și poezia lui Eminescu, exemplificînd cu versuri în tălmăcirea mea.

Prima traducere din Eminescu am desăvîrșit-o, însă, sub îndrumarea lui Blaga, care mi-a stilizat textul. Era sonetul *Trecut-au anii*, în versiune maghiară și germană, apărut în revista „*Focul*” („*Tűz*”) — săptămînal literar el emigrației maghiare —, numărul din 8 octombrie 1922.

I. — Acesta a fost, deci, debutul dumneavoastră ca traducător. Dar debutul propriu-zis?

R. — Acesta-i mult mai vechi. Trebuie să mă întorc mult în urmă.

Î. — Am să vă rog, atunci, s-o luați de la-nceput, încercînd să schițați o « fișă autobiografică ».

R. — M-am născut la Marghita, în Banatul sîrbesc, care aparținea în acea vreme de Ungaria.

Tatăl meu era inginer și a lucrat atunci la dirijarea canalului Bega.

Mama a trăit pînă în 1920, cînd am revenit la Arad pentru ea. Se numea Ludmila Mollnar.

Copilăria mi-am petrecut-o la Ineu. Școala elementară am făcut-o în județul Arad. N-am fost un școlar bun decît în școala elementară. În gimnaziu nu-mi plăcea latina, pe care o am acum ca specialitate, eram bun la fizică și la matematică.

Liceul l-am urmat la Arad, la „Moise Nicoară“, unde am avut la latină un profesor riguros, profesorul Pop, c-o barbă lungă... Învățam fiindcă avea trei fete, una mai frumoasă ca alta. N-am crezut niciodată, atunci, că prima mea ocupație va fi limba și literatura elină și latină.

La 14 ani, am fost trimis la liceul militar din Șopron, unde cu un an înainte venise Rebreanu. Eu mă ocupam cu arta plastică. Nici unul nu se ocupa cu literatura.

După trei ani, am ajuns la Academia „Ludovica“ din Budapesta, unde Rebreanu era șeful promoției. Foarte sever, foarte disciplinat, impozant, reușea să păstreze o

disciplină neforțată printre noi.

În 1905, într-o bună zi, s-a observat la școală că o revistă maghiară din Budapesta a publicat o nuvelă de Rebreanu și poezii de-ale mele. Un ofițer ne-a reclamat și am fost chemați la raport de către comandantul Academiei. Nu era permis să publici fără aprobare ceva care nu are legătură cu viața militară. Am căpătat 30 de zile de consemnare în cazarmă. Așa am aflat unul de altul că scriem și ne-am împrietenit. Devenisem deja colaboratori ai unor ziare ca: „Săptămîna“ („A hét“) și „Cotidianul budapestan“ („Budapesti Napló“) — ziar la care a lucrat Ady Endre.

Rebreanu a fost promovat în 18 august 1906 ca sublocotenent în regimentul 2 infanterie la Gyula, iar eu, în 1907, tot la 18 august, la cavalerie.

Din anii de « viață militară », rețin o conferință, organizată la Timișoara în septembrie 1909, unde au fost invitați de la revista „Vest“ („Nyugat“) — o revistă lunară renumită, ca „Viața Românească“. Tot în 1909, la Oradea, am fost primit în grupul poezilor noi: „Miine“ („Holnap“), care era condus de Ady.

Pînă în 1910, am rămas în serviciul militar și am avut unele conflicte, fiindcă aveam preocupări literare progresiste și păstram legătura cu scrisul.

În 1910, am intrat în rezervă și am ajuns redactor-șef adjunct la „Fujetty“, un ziar arădean.

Legăturile cu Rebreanu nu mai erau așa strînse, viața ne depărtase, dar asta nu mă

împiedica să mă emoționez de fiecare dată cînd îi întîlneam numele prin reviste. Abia prin 1923, mi-a scris Reboreanu. Păstrez scrisoarea. E scrisă în ungurește.

Î. — Ne permiteți s-o reproducem ?

R. — Desigur. Să-ți traduc textul.

« Dragă Franyó,

În grabă, deocamdată atît: îți poți închipui ce bucurie m-a cuprins cînd am auzit că Franyó nu numai că trăiește, dar chiar e unul dintre cei mai buni tineri poeți maghiari. Căci eu, ce să-i faci, mai bine de vreo 15 ani de-acum, n-am prea văzut carte ungurească, deși cîndva mă prăpădeam după ea. Totuși, pe ici pe colo, am mai dat, mai ales în cotidiene, de Franyó zoltán, dar, trebuie să mărturisesc, n-am putut crede că era vorba despre vechiul meu coleg de școală. Acum însă, am început să fiu curios și să vreau să cunosc mai de aproape activitatea ta literară și aștept să-mi trimiți din lucrările tale. Trece cu vederea cît de prost scriu acum ungurește și crede-mă că știu să savurez și azi încă, ca cititor, frumusețile ungurești...

Cu altă ocazie mai mult și mai detaliat.

Cu vechile strîngerii de mînă colegiale,

Liviu REBREANU

15.II.23. București.»

Î. — Vorbiți-mi despre anii de studii la Viena...

R. — Filologia orientală am făcut-o la Viena: filologia sanscrită, chineză. Am fost nebun! În timpul studenției, am lucrat în redacția emigranților. Seara lucram la gazetă, dimineața la 8 eram la Universitate.

Tot atunci, am început activitatea de traducător și din alte literaturi. Am tradus poezie chineză în limba germană. Prin 1940—41, au apărut în revista „*Sinica*”, de la Frankfurt am Mein, apoi în diferite reviste din străinătate.

Î. — Ce v-a atras spre poezia orientală ?

R. — În primul rînd, nici în lumea literară germană și nici în cea maghiară nu era pe atunci cunoscută poezia chineză și cea arabă și am hotărît să studiez limba ca să pot traduce din original. Nemții nu aveau poeți specialiști în tălmăcirii de acest fel. Vedeți, tot acest raft din bibliotecă e literatură chineză. Vreau să vă arăt un dicționar al celor 6.400 de semne care sînt greu de folosit — cel mai bun dicționar chino-german de Rüdemberg Werner, publicat la Hamburg în 1936. Ca să-l poți utiliza, mai întîi trebuie cunoscute cele 216 radicale, fără de care nu se poate folosi nici dicționarul. Și aici am niște cărți rare. Iată, prima carte sanscrită tipărită în Europa — *Sakuntala*, text original, din 1842, scoasă la Bonn, la Editura „*Koenig*”, de către Otto Boethlingk; sau ediția cea mai veche de *Poezii arabe*, editată de profesorul Rudolf Geiger (1908; Leipzig—New York).

Iată aici prima mea traducere din literatura franceză, din Baudelaire. Volumul a apărut în emigrație, la Viena, în 1921, la „*Hellas Verlag*”, text bilingv, plus cele șase poezii « condamnate ». Manuscrisul poeziei *Obsession* este facsimilat.

Să-ți arăt acum o carte interesantă — *Viața aventuroasă* a lui Rudolf Abicht, cu poezii de arabi *hudaligi* (beduini din tribul hudaligilor). El a făcut traducerea doar în proză, a trimis-o lui Hommel cu dedicația: « 3 august 1887 » — însemnare ce coincide cu data nașterii mele. Profesorul Hommel a lipit cîte o hîrtie albastră în dreptul fiecărei poezii și, din diferite biblioteci din Europa și Orientul Apropiat, a copiat textul original cu mîna lui. Acesta este singurul exemplar al lucrării, n-a fost editat.

Apoi, Hommel l-a dat studentului său Iosef Hell și l-a rugat să facă pentru fiecare poet un index. Acesta, înainte de a muri, l-a predat profesorului Geyer ca să-l pună

la punct. Când am fost studentul lui, Geyger m-a rugat pe mine s-o continui. Am făcut indexul pentru fiecare poezie. A rămas aici. Unde este editura care să tipărească această muncă uriașă, aici sau în lume? Până acum nu s-a găsit litera. Nici la Viena n-au putut s-o facă.

I. — Când v-ați stabilit definitiv în țară?

R. — După Viena, am venit la Arad. Imediat ce am sosit, am organizat clubul „Union” (1924), cu gânduri de prietenie și colaborare româno-maghiară. Asta a fost intenția mea totdeauna: să fie o prietenie strânsă. Clubul a avut 2 președinți, între care și Al. T. Stamatiad. Ziarul „*Temesváry hírlap*” („*Informația Timișoarei*”) a consensnat înființarea clubului. Cu această ocazie, au venit C. Mille, Cincinat Pavelescu. S-au ținut conferințe, am fost în comunele de prin împrejurimi cu diferite șezători literare. A fost o sărbătoare excelentă. Festivitățile s-au ținut în sala hotelului „Central” din Arad. A fost și Aristide Demetriad, care a interpretat în sala teatrului un fragment din *Vlaicu-Vodă*.

De atunci a început activitatea mea la Arad. În 1924, am inițiat prima revistă de cultură internațională — „*Genius*”, la care colaborau cu regularitate: Ady Endre, Nagy István. Doream să facem un orizont mondial. Și Al. Negură a fost colaboratorul meu.

Revista avea reproduceri de artă, *Revista revistelor* recenza permanent „*Gândirea*”, „*Viața Românească*”, „*Adevărul literar*”, „*Revista vremii*”, „*Năzuința*”, „*Omul liber*”, în general toate revistele care aveau importanță. Am publicat în traducerea mea chiar poezii de Nichifor Crainic, când nu era fascist încă, apoi din Lucian Blaga, Ion Pillat, Philippide, Alfred Moșoiu. Am publicat și poezie arabă clasică, foarte multă.

Revista a apărut, pînă în 1926, lunar. Atunci m-am mutat la Timișoara, unde am fost chemat să tipăresc un cotidian progresist.

În 1931, a apărut „*Esti Lap*” („*Ziarul de șase ore*”) — ziar prin care păstram legături cu partidul. Tirajul era de 5.000 de exemplare. O mare parte din publicațiile antifasciste au apărut în acest an. Am tipărit acest ziar între noiembrie 1931 și 16 decembrie 1940, ziua când a venit la Timișoara Romulus Dianu, reprezentant al cenzurii, și a suprimat ziarul. Legionarii l-au suspendat de trei ori. Romulus Dianu a spus că este un ziar subversiv, în legătură cu comuniștii. Trebuia aruncat zaful. Nu numai că nu s-a întimplat asta, dar a apărut în 35.000 de exemplare, și în simbăta următoare în 40.000 de exemplare. Optzeci de oameni au rămas atunci fără pîine. Peste două săptămîni am fost arestat; am fost oprit să public timp de șase săptămîni. Când am fost eliberat, am început să traduc masiv din Eminescu.

Atunci, am tradus pentru prima dată *Luceafărul*, care a apărut abia în 1946. Traducerea datează însă din 1940. Totodată, făceam traduceri din lirica elină, publicate apoi în „*Editura Academiei*” din Berlin.

Prima serie din traduceri mele din lirica românească a apărut în 1932, în volumul *Rumänische Dichter (Poezi români)*, din care am trimis 300 de exemplare la Congresul P. E. N. Clubului care a avut loc în acel an la Budapesta. Tot în 1932, a apărut și ediția a doua.

I. — În vasta dumneavoastră bibliotecă, printre nenumăratele volume ale autorilor români, observ că multe dintre ele poartă dedicații. Cu care dintre scriitorii români ați avut relații mai strînse?

R. — Cele mai strînse legături, pînă la moartea lor, le-am avut cu Blaga și cu Voronca. În 1923, Blaga îmi trimitea volumul *Tulburarea apelor*, cu următoarea dedicație: «Doamnei și Domnului Franyó, stimă și simpatie, Lucian Blaga.»

Cu Argezi am făcut cunoștință în 1926, la apariția *Cuvintelor potrivite*, și-l întîlneam apoi, cînd treceam prin București, la „*Bilete de papagal*”. În 1929, am primit un exemplar cu dedicație din ediția a treia a *Cuvintelor potrivite*. «Domnului Franyó Zoltán, cu omagiile literare ale autorului. T. Argezi, 15 Ianuar 1929, București.»

Hedves Franyó,

Hamarjában csak annyit: elkövetkező világos órák
vél mikor hallottam hogy Franyó nemcsak él, de egyike
a legjobb fiatal magyar költőknél! Mert én bizony több
mint 15 éve nem magyar könyvet nem igen láttam, inkább
szellemkor rajongtam utána. Mégis itt-ott, Kiltőnösen napi
lapokban, rábukkantam Franyó Zoltánra de, meg kell vallanom,
nem hittem hogy régi Hedves iszlámháza körül volna ő?
Most azonban kíváncsi lettem és közelebbre is akartam
ismerni iszlámi működését és szeretem hogy elhárítsa
raklam és könyveskedet. Ne nézd világos rosszul ismét most
magyarul és hidd el hogy képek nagyon meg ma is élvezi,
okmányban, a magyar székelyek...

Más alkalommal többet is beszélgettem.

Régi Kollegiális Könyvtárral

15. II. 23. Buc.

Liviu Rebreanu

Domnul Zoltán Franyó
cu profunde sentimente de
gratitudine pentru felul minunat
în care mi-a tradus cele două
poeme !! cu
devotată prietenie
I. Iaric Voronca
7 Noiembrie 1932

PETRE SCHLEMIHL

Cu Voronca am fost în relații foarte apropiate pînă a plecat la Paris. Ne-am cunoscut la București, la „Caffé de la Paix“, și, după mulți ani, tot la București ne-am revăzut. Păstrez volumul Petre Schlemihl cu dedicația: « Domnului Zoltán Franyó, cu profunde sentimente de gratitudine pentru felul minunat în care mi-a tradus cele două poeme și cu devotată prietenie, I. Iaric Voronca, 7 noiembrie 1932. »

Am cunoscut majoritatea scriitorilor români. Îl cunoșteam bine pe Minulescu; a fost la mine la Timișoara, i-am tradus, de altfel, și o piesă. Cunoșteam și pe Camil Baltazar, pe Sașa Pană; cu Zaharia Stancu am făcut cunoștință încă din 1926: i-am tradus atunci trei poezii din *Poeme simple*; tot eu am tradus romanul său *Descult* în limba germană, apărut la „Aufbau Verlag“.

I. — În prefața volumului de publicistică Bătălia condeiului, sugestiv intitulată: În chip de confesiune, mărturiseași imperativul atitudinii responsabile față de evenimentul cotidian, politic și cultural, comandament mereu prezent în articolele dumneavoastră.

Ați debutat în publicistică, iar primul dumneavoastră volum, Fratele dușman, este tot o carte de atitudine, de mesaj antirăzboinic, consemnând impresiile trăite de scriitorul combatant în primul război mondial. Cum priviți în activitatea dumneavoastră gazetăria: ca pe o activitate complementară celei de traducător sau ca pe o manifestare civică?

R. — Întotdeauna am fost gazetar. La ziarul maghiar „Independența“ („Szabadság“) am colaborat cu publicistică la zi.

În 1910, la Budapesta, am fost redactor șef la „Revista nouă“ („Ujrevu“). La „Vocea poporului“ („Népszava“) — cotidian al partidului social democrat — am publicat

poezie originală, nuvele și articole contra lui Ștefan Tisza, prim-ministru reacționar, care, în luna mai 1912, a aruncat cu forța afară din parlament pe toți deputații de stînga, și consecința a fost că întreaga muncitorime a protestat în fața parlamentului. Cînd poliția i-a atacat pe muncitori, am protestat și eu, scriind în revista „Secolul XX”, revistă de orientare socialistă condusă de Oscar Jászi.

Î. — Pregătiți pentru editura „Bergland” din Viena volumul al doilea al antologiei de poezie românească. Ce surprize plăcute v-a prilejuit în ultimul timp această muncă de echivalență a dimensiunilor liricii românești contemporane?

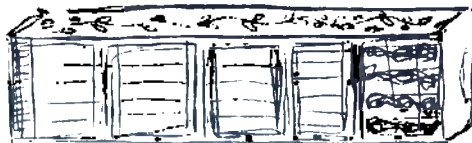
R. — *Rumänische Lyrik* — volumul al II-lea, care va apărea în toamna acestui an la Viena, reunește numai poeți contemporani. Chiar în primul volum erau cuprinse poezii de la Eminescu și Macedonski pînă la Ion Alexandru și Adrian Păunescu. Tot la „Bergland Verlag”, pregătesc un volum de versuri ale lui Zaharia Stancu, cu 50 de poezii alese din *Cîntec șoptit*.

În vederea antologiei, citesc mii de pagini, pînă la 3—4 dimineața, apoi sînt pus la grea încercare, pentru că vine momentul de cumpănă, cînd mi-e greu să aleg, mai cu seamă că nu vreau să fac vreo nedreptate, să neglijez pe cineva care ar merita să fie inclus în antologie.

Î. — Ce credeți despre mișcarea lirică contemporană?

R. — Primesc toate revistele literare din țară și din Austria, Germania, Anglia. Ceea ce mă interesează, în special poezia o citesc cu regularitate.

Se publică foarte multă poezie și nu văd deocamdată o selecție riguroasă a poezilor, sau sînt foarte mulți poeți care cred că versurile albe generează o poezie nouă. Ei cultivă îndeosebi *forma*. Au descoperit suprarealismul după 50 de ani și cred că numai dicteul liric este poezie modernă, fără să-și dea seama că nu există o coeziune internă, o logică poetică. Mulți epigoni, și nici un epigonism nu e valoare în literatură. Am observat că lirica americană, engleză, suedeză a revenit la forma clasică închisă, ca o reacțiune. Tineretul are dreptul la experiment, dar nu la experimente epigonice.

Ioanei și Domnului Trampo
simă și simpatie
Lucian Blaga

răvașe de la IORGA și ARGHEZI

AR PĂREA CIUDATĂ APROPIEREA ÎNTR-UN text evocativ a numelor lui Iorga și Arghezi, întrucât cei ce le-au purtat au dus război de idei «o viață», dacă ar fi să-l citez pe ultimul. S-au întâlnit însă în bună pace în biblioteca și pe masa mea de lucru.

Scrisul primului l-am deprins din „*Neamul românesc pentru popor*”, foaie abonată de tatăl meu, și din *Istoria românilor*, dăruită mie, în 1911, de către librarul I. V. Ionescu, patronul librăriei „Viața românească” de pe Lăpușneanu.

Al doilea mi-a întins cuvântul, cam în același timp, din paginile „*Vieții românești*”, pe care le citeam pe furiș în podul școlii satului meu, colecția de reviste fiind a învățătorului din sat.

Scrisul arghezian m-a prins, ca de altfel și a primului, fără ciceroni și fără dascăli. Cuvântul lui Tudor Arghezi mi-a mers repede la inimă, fapt care m-a determinat, mai târziu (1925), să fiu «unul din primii și puținii subscriitori» la prenotarea primelor cinci volume pe care intenționa să le publice desțelenitorul Mărțișorului. O spune el, la 12 septembrie 1927, în dedicația de pe exemplarul nr. 19 din prima ediție a *Cuvintelor potrivite*.

Prenotarea celor cinci cărți, anunțate întâi în penultimul număr din anul 1923 al „*Adevărului literar*”, printr-o «poștă a autorului», am făcut-o printr-un mandat poștal. La o săptămână, am primit, în satul în care dăscăleam, o caldă și măgulitoare scrisoare, al cărei text îl port complet în memorie, deoarece autograful mi-a dispărut fără urme în timpul studenției.

În 1926, obligații de serviciu impunându-mi să țin o conferință despre Beethoven și neaflând în Iași, pentru documentare, decît 2—3 daghereotipuri cu chipul uriașului de la Weimar, pe la anticarii Șaraga și Kupermann, mă aflam în pericol să nu mă pot ține de cuvântul dat. Gîndindu-mă cum s-o scot la capăt, mi-am aruncat ochii pe reclamele unui cotidian din Capitală și am descoperit că la cinematograful „Capitol” (cel de atunci) se află pe afiș „*Viața lui Beethoven*”.

Cu primul tren am plecat la București. După o odihnă de cîteva ore la o cunoștință veche, m-am îndreptat spre cinematograful cumpărînd în drum „*Adevărul literar și artistic*”.

Deschizînd în pauză hebdomadarul, am citit editorialul, poate cea mai frumoasă pagină ce s-a scris, la noi, despre autorul *Missei solemnis*. Copleșit de emoție, mi-am zis: «Ce-ar fi ca, după film, să merg în Bulevard, la nr. 42, să-l văd pe făurar?»

De citit, îl citisem eu, mereu, dar de văzut la față, nici gînd pîn-atunci. Așa se face că înspre seara unui minunat 7 septembrie 1927, minăt de tinerete și de ceva îndrăzneală, am sunat. Mi-a deschis însuși amfitrionul, întîmpinîndu-mă cu cuvintele: «Ce faci, meștere Sănzianu?» Cum nu mă văzuse niciodată și de la scrisoarea ce-i trimiseseam trecuseră mai mult de doi ani, am întrebat de unde știe cine sînt, și mi-a răspuns: «M-am gîndit ieri și azi la dumneata!»

Explicația mi-a dat-o peste patruzeci de ani sub vișinii din Mărțișor, și poate că voi spune-o cu alt prilej. Cert este că de la acea dată, pînă în pragul trecerii sale în eternitate, nenumărate ne-au fost întîlnirile și îndelungi convorbirile, stîndu-i tot timpul, după puteri, alături.

Lui Nicolae Iorga i-am fost student și, săptămînal, timp de trei ani, i-am prezentat, în biroul de lucru din strada Bonaparte nr. 9, notițele, aproape stenografice, luate de mine la toate prelegerile pe care ni le ținea la Universitate. În felul acesta am putut să-l văd și plin de zîmbet, dar și întunecat, scăpărînd trăsnete și fulgere.

Iorga n-a bănuît niciodată că studentul ce-i aducea fără greș notițele de la cursuri îl frecventa, în aceeași măsură, pe autorul „*Biletelor de papagal*”

și al *Tabletelor din țara de Kutu*. De-ar fi știut, de bună seamă, asupra neofitului s-ar fi descărcat toate fulgerele Olimpului și ușa nu i s-ar mai fi deschis niciodată.

Am stat, deci, între cei doi o bună bucată de timp, suficient pentru a le cunoaște sentimentele pe care le nutreau unul față de celălalt în lupta cu armele cuvântului, de multe ori necruțător.

Nu mă pot stăpîni să nu prezint o părere intimă a lui Tudor Arghezi despre Nicolae Iorga, pe care nu-l cruța, deși îi mărturisise în public recunoștința pentru gestul care a dus la eliberarea din Văcărești a colaboraționiștilor cu ocupații germani din 1916–1918.

Lucrul la care mă refer este aprecierea pe care Tudor Arghezi o făcea cu privire la cărțile Profesorului, spunîndu-mi:

« Cărțile lui Iorga nu-s niște simple și, poate, bune dicționare în care, pornind de la niște indicii sau, sub voce, să cauți o pagină pe care să găsești sau nu dezlegarea unei probleme, după care să le așezi la locul lor în raft.

Scrisul lui Iorga este altceva, nu e sec, nu-i rece... pornește de la inimă, este un clocot vulcanic, este o flacără uriașă care arde, încălzind, de la primul pînă la ultimul cuvînt. Numai agramății se pierd în notele simfoniei care este scrisul lui, greu de sens. Acest scris nu se reduce la subiect și predicat... are ceva mai mult de spus..., și trece dincolo de cuvînt... e numai al lui și este inimitabil. »

Așa gîndea, în intimitatea lui, Tudor Arghezi despre Nicolae Iorga.

*

Prezentăm mai jos cîteva din scrisile lui Nicolae Iorga, două din ele edificatoare pentru unele momente din mult zbuciumată viață a omului care a putut fi, pe bună dreptate, comparat cu o adevărată forță a naturii.

Începem cu copia de pe o intervenție adresată de Profesor cenzurii Corpului II Armată, indicînd despre ce anume va trata conferința *Spiritul clasic*

în evul mediu, conferință pe care a ținut-o în sala Fundației, la 27 ianuarie 1934.

« 14 ianuarie 1934

Pentru Cenzură¹

Conferința despre Spiritul clasic în evul mediu va căuta să arate strînsa legătură care există între Nabuhodonosor, cultura mongolică, Juvenal, autorul cunoscutului vers:

„Difficile este retorica non scribere”

și Virgiliu mergînd în infernul lui Dante, ca să găsească acolo pe marii vinovați de reclamă în formațiunile politice care au precedat Societatea Națiunilor.² »

[Rezoluția Cenzurii Corpului II Armată]

« Pe viitor, D[omnu]l Profesor Iorga este scutit de a mai trimite manuscritele conferințelor la cenzură.

Gen. [Ionescu-Sanitaru] »

Scrisoarea ce urmează, dacă nu e cea din urmă, este, în tot cazul, printre ultimele pe care le-a scris cea mai prodigioasă pană din cîte au fost dăruite omenirii de acest pămînt al nostru românesc. Textul denotă jena financiară în care se afla cîtorul Așezămintelor de la Vălenii de Munte. Aceste rînduri mai sînt mărturia unor serioase neliniști sufletești intrucît, altfel, ar fi fost cu neputință ca în condiții normale Profesorul Iorga să poată scrie: „...îți ofer a-ți ceda ... cedarea...” Dar să vorbească textul:

« 24 noi[i]embrie 1940 / Domnule Carabaș, / Avînd grele nevoi ale tipografiei/îți ofer a-ți ceda din depozitul meu/provizoriu în Soseaua Jianu I, cedarea / unei mari părți a publicațiilor/mele, pe un preț ce-l vei fixa cu fiul/ meu Valentin./ Te-ai putea înțelege și cu/ d[omnu]l librar Cioflec./ Primește, te rog, salutărilor mele/ N. Iorga/ Plata ar trebui să fie anticipată. »

O altă scrisoare, aceasta adresată mie, poartă data de 12 iulie 1935.

« Domnule Sînzianu,/ Și eu cred că ar fi de revenit / asupra recomandății,/ La venirea domnului director Ianculescu/ voi vedea dacă și ce

¹ Intervenția s-a făcut la cererea „Societății studenților clasiști”, sub auspiciile căreia, printre alte manifestări cu caracter cultural, se numărau și conferințele publice ținute de personalități proeminente ale culturii românești.

² Aluzia la polemica cu Nicolae Titulescu, din „*Neamul...*” și „*Memorii...*”

e de făcut./ Ceva din lucrările d[umi]tale cunosc.
Sunt bune./ Primește salutarile mele./ N. Iorga.»

Aceste rinduri sînt răspunsul la o scrisoare trimisă de mine Profesorului, ca protest împotriva unei hotărîri a Consiliului profesoral al Facultății de filozofie și litere, cu privire la recomandările de noi membri pentru Școala română Fontenay aux Roses.

*

Din partea lui Tudor Arghezi, pe lingă nenumăratele convorbiri avute în aproape jumătate de secol, am primit și unele scrisori, dar mai ales multe dedicații puse pe volumele de poezii și proză ce i-au apărut în timp.

Scrisoarea pe care o comunic este mărturia unor timpuri de război, pline de lipsuri și speranțe...

«Iubite Domnule Sînzianu,/ Ce frumoasă surpriză pulberea de ciucălăi de aur, pe care/ mi-ai trimis-o! Nu știu cum să-ți mulțumesc. Toată scena/ e adecuată, mălai, țaran cu căciulă și cojoc și limba fru-/moasă a simpaticului aducător. Numai mustățile i-ar fi/ stat mai bine neplivite./

Îi trimite și nevastă-mea Doamnei o firă de vișinată din/ vremurile bune, fabricația gospodăriei. N-avem ce vă trimite altceva și/ ne pare rău./

Despre ceea ce vorbim rîndul trecut am luat informații la/ sursă. Nu s-a hotărît încă nimic

pentru februarie nici/ pentru martie și nici nu s-a emis o concepție în această privință/ atît de complicată. Simple zvonuri și ipoteze./

Dă-mi voie să te îmbrățișez și sărută mina cuconiței și din/ partea mea, asociat cu sentimentele bune ale Paraschivei./ Al Dumitale/ T. Arghezi.
8 februarie 1943. »

Închei cu următorul catren: autograf inedit de pe volumul nr. 1915 din ediția a III-a a *Versuri*-lor:

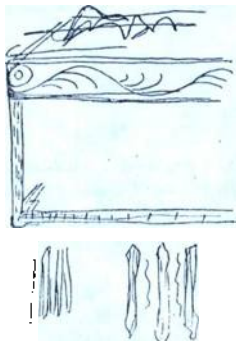
«Să cărăm în tîrg de mină,
Apa toată din fîntînă.
Cît izvorul e de mare
Intră-n două degetare¹.
1946/ T. Arghezi »

urmat de dedicația:

«De la Coarnele Caprei la/ București cu sarica
și dăsaga-n spinare/ și de la Jiu la Dimbovița,
doi țărani, Mihai Sînzianu și/ Tudor Arghezi./
16 februar 1927./ Mărțișor ».

Mihai SÎNZIANU

¹ Aluzie la colaborarea cu cele 20 desene (peniță și acuarelă) ale Mitzei Arghezi, distribuite în volum (pe text 22 și 4 h.t.).

CRONICA EDIȚIILOR

CONVERSAȚIUNI EPISTOLARE *

*NOI, OAMENII ACESTUI VEAC AL ÎN-*străinării și suspiciunilor, am pierdut gustul «conversațiunii epistolare», regăsit cu uimire sau nostalgie ca o componentă indisolubilă a marilor personalități din cultura trecutului românesc. Trei epistolieri pasionați, restituiți în prestigioasa serie Studii și documente literare a editurii „Minerva” pe parcursul unui singur an, ne dezvăluie destinele paralele, implicațiile de frescă social-politică, prospecțiunea psihologică și desenul fin de stampă al unor biografii exemplare. Doi dintre ei, Heliade Rădulescu și G. Bariț, ilustrează unul și același moment revoluționar și literar, fiind ei înșiși protagoniștii, nu o dată controversați, ai dramaticelor evenimente de la 1848, cititori în felul lor, fiecare în provincia sa, ai unor trasee de cultură modernă cu bogate repercusiuni în gândirea și creația românească. Legați totodată de sentimentul unei stime amicale, aplicați la ideea unei colaborări, cunoscând patima ziaristicii și risipirea în diverse direcții a energiilor, așa cum tensiunea istorică a vremii le-o cerea, ei ar fi dorit să statornicească un dialog epistolar menit notorietății, scrisoarea fiind în ultimă instanță un schimb de opinii și stimul «polemic» deli-

berat: «vom începe o ustfel de încuviințată și vrednică de cugetele noastre polemică», ti propunea Heliade lui G. Bariț în 1839; «corespondența noastră va putea fi model de cum s-ar putea face o polemică, fără supărarea nimului și în folosul obștei și însuși a autorilor critici și criticați». Ceva din substanța intelectuală a unor atari intenții se rezăsește și în antrenamentele epistole ale lui Dobrogeanu-Gherea către marele Caragiale ori adresate unui spirit att de opus în meditația estetică, ginerelui său Paul Zarifopol. Căci, dincolo de tranșante diferențieri (nu numai temporale, firește) care disting în optica noastră portretele celor trei literați, o trăsătură măcar tot ti unește: marele lor respect pentru idee și, implicit, pentru ideile altuia (de unde dezbateră loială, francă, condensată în argumentații și totdeauna pasionată, aprinsă); apoi, apetitul colocial, izvorit dintr-un sentiment foarte viu de sociabilitate, de nevoie continuă a descărcării confesive, de justificare a ideilor și actelor, nu la modul egotist, ci în forul amicilor de concepție, între care ei își caută interlocutorul cel mai dispus să-i aprobe și să-i înțeleagă. Asemenea apropiieri rezistă dincolo de tranșante deosebiri temperamentale: Heliade e agitat anxios, versatil, bănuitor, rînd pe rînd entuziasmat și depresiv; Bariț (așa cum portretul său psihologic se reconstituie, indirect, din materia corespondențelor săi apropiate) e ponderat, reticent, cenzurat în emoții, plin de rezervă ardelenescă, stîrnind încredința celorlalți prin calcul și tăcere diplomatică; Gherea e, dimpotrivă, bavard, sentimental, prevenitor, gata de gesturi mari, nicio dată deconcertat, păstrîndu-și umorul în cele mai dificile situații. În fond, mai mult decît scrierile lor, personalitatea acestor

* Ion Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, ediție îngrijită, texte alese, glosar, indice de George Potra, Nicolae Simache și George A. Potra. Editura „Minerva”, 1972, 677 p.; George Bariț și contemporanii săi, vol. I. Corespondența primită de la Aron Florian, August Treboniu Laurian și Ioan Maiorescu, ediție de Ștefan Pascu, Iosif Pervain, Ioan Chindriș și Titus Moraru. Editura „Minerva”, 1973, 479 p.; C. Dobrogeanu-Gherea, *Corespondență*. Ediție, studiu introductiv și note de Ion Ardeleanu și Nicolae Sorin. Editura „Minerva”, 1972, 362 p.

scriitori se desface plină de o tulburătoare realitate din dialogul tihnit, turbulent sau crispat, al ocurențelor celor mai diverse, din care un puls vital nu încetează să bată, cu o neliniștită precizie. «Romanul» vieții fiecăruia se proiectează, astfel, pe fundulul Timpului căruia i-au fost prizonieri.

Un «roman» pasionant sînt scrisorile lui Heliade Rădulescu adresate lui G. Bariș, C. Negruzzi, C. D. Aricescu, I. Ghica, Gh. Magheru, Christian Tell, Gr. Pleșoianu, I. D. Negulici, emigranților de la Brussa ș. a. În majoritatea lor, depozitiile lui răstoarnă sau corectează imaginea unilaterală, transmisă prin prejudecată și hrănită prin animozitățile generației sale, despre omul cu manie albă. Nu se poate nega patetismul său, dincolo de poză și emfază, o bună doză de sinceritate în explicațiile raporturilor complicate cu ceilalți tovarăși de idei, întotdeauna colorate temperamental, și unde «partea de vină» nu-i revine numai lui Heliade. Neînțelegerile îl demoralizează, gesturile îi sînt răstălmăcite, oricît de «filosof», omul se pomenește «desconsiderat» și se simte «rănit», încît intrigile țesute în jurul il fac «să piardă și singura mîngiere a scrisorilor». Exilul este pentru Heliade o suferință («Cum aș dori să scap o dată din Paris. Mi s-a acrit de străinătate»), iar contactul cu societatea franceză — mult idealizată în imaginația tuturor românilor — o cumplită decepție: «cum îmi închipuiam pe francezi pînă să nu-i vedem» devine un leit-motiv de meditație distilată în paginile Impresiilor unui proscris, la care tocmai lucrează. Micul op devine expresia secretă a unei staze biliare, eliberată prin sarcasm: «Cîte îmi scrii despre greci și-au aflat locul în Impresiile unui proscris. Cred că ți-am brodit cugetul și ți va plăcea», îl anunță pe Tell. Calitatea majoră ce-și revendică ar fi luciditatea: «în chestiunile grave, ca și la morburile ameninșătoare de viață, cea dintîi calitate ce se cere de la patrioți și de la medici este diagnosi». Atacurile le respinge superior: «pentru că muncesc și nu mă preumblu»; reacțiile lui nu sînt dictate de conjunctură: «nu sînt om de tarafuri a lăuda pe cei ce mă laudă, a denigra pe cei ce mă contrarie și a fi indiferent către cei indiferenți către persoana mea». Idealul stă în unirea forțelor, peste inimizții și răfuieli personale: «să fim bărbați înainte de toate. Totdeauna asta ți-am zis. Să lăsăm toate dar și să ne dăm mina pentru un bine». Cînd însă își propune să rememoreze evenimentele de la 1848, el nu poate face abstracție de rolul fiecărui participant văzut ca un «personaj» angrenat într-o

acțiune istorică: «Istoria, frate, e ca și un tablou istoric. Poți depinge un tablou istoric fără personaje? Poți face o dramă fără actori?» Un interesant «roman al romanului» se constituie, astfel, din lămuririle cu privire la scrierea Memoriorilor asupra istoriei regenerației, unde implicațiile documentului și o adevărată teorie asupra ficțiunii în narațiunea istorică ne propun imaginea unui Heliade extrem de modern, foarte aproape de «autenticitatea» camilpetresciană. Raportul dintre istorie și conștiința fiecărui erou în parte e condiționat de respectul adevărului («mă mărginesc a spune fapte și documente»), dar cunoașterea rămîne subiectivă: «Nu că doară memoriurile unui om pot să facă o istorie, pentru că fiecare din noi are memoriurile sale, ce singur le cunoaște și pe care nu le-a comunicat. Eu nu poci comunica decît numai pe ale mele». Sau, și mai explicit: «Eu nu spun decît cele ce am văzut». Istoria poate să rezulte din confruntarea memoriilor diverse, exprimate cu liminară sinceritate («Scriind mai mulți memoriale lor, se va face materie de istorie»); expresia particulară nu poate pretinde accesul la sinteza obiectivă: «Eu iară nu scriu la istorie, scriu memoriale[le] mele, și nu pot [a] mă încerca cu ale altuia, cum poci să știu eu din București cele ce s-a fost [făcut] în Craiova, sau Giurgiu, în Focșani?». Neputînd fi onest (în sens camilpetrescian) decît în cadrele narațiunii la persoana întîia, Heliade își asumă aici drepturile unei totale confesiuni, pledoarii, justificări — așa cum fiecare memorialist, la rîndul său, poate uza de aceleași prerogative. «Să scrie dar fiecare pentru sine, a se apăra, a se înălța mai sus, a se face cunoscut, interesant, să nu spuie minciuni. Minciuni nu am spus, și din adevăruri am lăsat multe. Unde vorbesc de Eliade, este că nevoia mă face să pui pe actor în scenă. Acum mă căiesc că n-am spus toate. Stare cîtă am avut-o s-a dus ca pulberea. Să-mi las și numele în batjocură Roșetiștilor și Sarsaililor, tuturor învidioșilor și nemiruiților și nedușilor la biserică. Rău am făcut de am lăsat. Cine scrie, să scrie, să nu ascunză istoria, să nu o prade, să nu o fure.»

Bogatul capitol al corespondenței matrimoniale constituie un alt «roman în roman», în spiritul celebrei Physiologie du mariage foarte apreciată în epocă, a cărei tălmăcire Heliade însuși o încercase. Savoarea scrisorilor stă în stilul rînd pe rînd oral, frust, trivial sau alterat de artificiozitatea literaturii la modă. Singure epistolele Mariei Rădulescu amintesc umorul involuntar al

Amintirilor colonelului Lăcusteanu, document psihologic și de epocă (dar și lingvistic) de prim ordin. Insinuant, posedat, ceremonios, capabil de disimulări și badinaj, stilul lui Heliade construite adesea arhitecturi baroce care învâluie verbul crud în decorații savante, potențând efectul final usturător în tradiția mării oratorii eclesiastice: «Nu matroana, ci curtezana desfruntată ce-și speculă tinerețele, nu femeia virtuoasă, ci dama, ce și-a amăgit soțul, zice păcătoasei, pe care societatea a dezmoștenit-o, și-a respins-o până într-o a-și sacrifica sufletul, ca să poată afla o pîine neagră spre a-și nutri corpul, nu o martiră Ecaterina, ci o Erodiață ar zice Magdalinei curvă».

Cu totul impresionantă e corespondența lui G. Bariț cu numeroși contemporani (aproximativ 11.000 scrisori risipite în diverse arhive), din care istoricul literar I. Pervain, împreună cu un colectiv de tineri colaboratori, dă o primă selecție. Ideea unui «corpus» al arhivei epistolare Bariț se află de mulți ani în dezbaterile colectivului de istorie literară condus de I. Pervain, profesorul fiind cel mai inițiat în complicatele culise ale relațiilor culturale, ziaristice, politice a căror expresie pitorească și de o concretețe ades derutantă sînt schimburile de scrisori cu mentorul „Gazetei Transilvaniei“. Editarea unui atare «corpus» întrecea simțitor puterile unui singur om, ceea ce l-a și îndemnat pe profesorul clujean să-și alieze cîțiva foști studenți, inițiați de domnia-sa în multiplele probleme ridicate de editarea probă a textelor, evitîndu-se erorile unor predecesori (pomeniți în mențiunea Cavintului înainte la p. V). Contribuția fiecărui membru al colectivului volumului I rezultă cu claritate din Cuprins. Prefața, contrasemnată cordial, își menține concizia stilistică și formele familiare de expresie ce caracterizează scrisul lui I. Pervain, așa cum îl cunoaștem din multe lucrări anterioare. Acest cel mai erudit specialist în problemele culturii transilvane din secolele XVIII și XIX dorea, prin editarea tezaurului de documente Bariț, să deschidă o mare serie arhivistică în stare să defrișeze terenul sintezei culturale ce așteptăm de la domnia-sa. Pe linia mai vechilor deschideri inițiate de G. Bogdan-Duică și Ion Breazu, care fuseseră și ei ispitii de personalitatea lui Bariț, istoricul literar clujean era în măsură, fără nici o megalomanie, să ne ofere — cum de altfel a și izbutit, căci toată lucrarea îi poartă amprenta

unică și recognoscibilă, — o operă necesară și de mare seriozitate științifică. Volumul prim cuprinde scrisori trimise lui Bariț de către Aron Florian (introducere, text îngrijit și note de Iosif Pervain), August Treboniu Laurian (introducere, text îngrijit și note de I. Chindriș), Ioan Maiorescu (introducere, text îngrijit și note de Titus Moraru). Au mai contribuit la «gospodăria» ediției: Ana Ciurdariu, consultantă pentru limba germană, Carol Engel, consultant pentru limbile maghiară și latină, Virginia Negru (fotograf). Foarte interesante sînt scrisorile lui Ioan Maiorescu, semnificative în dublu sens, atît pentru înțelegerea unui climat contemporan (ale cărui coordonate sînt evidențiate cu incisive observații), cît și pentru rezistența ideilor cărturarului craiovean în opera fiului său, Titu Maiorescu. O «lectură paralelă» a celor doi, cu numeroase interpretări, aprehensiuni, intoleranțe, animozități transmise fiului ne-ar oferi interesante sugestii. Paradoxal, ardelenismul riguros al părintelui, așflat ca un blazon de superioritate morală, prin prisma căruia sînt filtrate moravurile ciscarpătine, se va metamorfoza într-o rezervă anti-ardelenască în concepția fiului. Rigorismul acestuia va fi fost totuși hrănit din familie, față de tabloul social-politic și cel cultural despre care Ioan Maiorescu îi relata cu stupeoare sau cu îndîrjire amicului său de la Brașov. «Pe supt ascuns se rod și se mîntîncă unii pe alții»; «Toate merg la o spoitură pe dinafară»; «Tac luxul cel mistuitor, tac vicleniile ș. c. l.»; «Apucăm lucrurile de vîrf, neîngrijînd de rădăcină. Adevărat, organizația din afară, formalitățile — este mai bună decît în școlile Austriei dar cea dinăuntru nu este așa»; «Sfaturile noastre nu se ascultă. A te scula asupra tuturor acestora atît va să zică, cît a-ți aprinde paie în cap»; «Ca să te încredințezi tu de lipsa solidității la noi, ascultă ce am aflat ieri de la directorul. I-am zis că de ce nu punem o catedră de filozofie, cel puțin de logică și de moral, precum și de dreptul naturii. Asta, am zis, ar fi mai bună decît catedra de literatură franțuzească, pentru care s-a adus acum un profesor, cu 300 galbini împă[ătești] pe an. Mi-a zis: „Filozofia, au și numai logica și dreptul naturii, nu ne sînt de trebuință. Aceste sînt nimicuri, lumea se bate acum după pozitiv!“ Sînt chiar cuvintele lui. Îți mărturisesc că am rămas încercenit și mi-am astupat gura. Socotește acum! Ce folos că se silește, dacă nu știe ce să facă»; «Noi n-avem publicitate decît ciomagul. Care nu se sfiște a da cu bolovan e învingător, înțeleptul trebuie să se tragă după ure». Etc. etc. Diagram

constatărilor lui Ioan Maiorescu poate fi astfel urmărită descendent, în distilarea ei abstractă din teoria «formelor fără fond», iar expresia lor frustă, aproape țărănească în mimarea uimirii prevestește (ca în ultimele notații citate) verbul arghezian din Hore. Observatorul este avid, bine informat, insinuant («Eu cunosc pe oamenii cei de aici pînă în măruntaiele lor»), aparențele nu-l pot induce în eroare: «Îmi place a cerceta lucrul mai la rădăcină și a privi în viitor, nu mă va înșela forma din afară niciodată»; scriitorii lui sînt «tainice», concepute ca adevărate rapoarte destinate posterității, cu convingerea producerei unui document: «Aceste scrisori ale mele să nu le pierzi; ce știi, or fi bune pentru urmașii noștri, să-și deslușească multe încurcături din țara asta, măcar că vezi că eu mă grăbesc totdeauna și mai cu seamă acum, scriind ce-m[i] vine mai în grabă în cap. Fii însă încredințat că-ți scriu adevăruri curate». Fibra aceasta de austeritate patriarhală, înspăimîntată de aspectele derutante ale unei societăți în plin impact al civilizației capitaliste se va păstra, intactă, în profilul intelectual al lui Titu Maiorescu însuși.

*

Mai mult. O neașteptată intruziune a viziunii ne întîmpină peste multe decenii în corespondența lui Dobrogeanu-Gherea. În special scrisoarea din 1902 adresată fiicei sale Ștefania și soțului acesteia, Paul Zarifopol, adevărat testament spiritual, cu trecerea în revistă a unei vieți trăită în tensiunea unor «tours de force» e revelatoare. Scrisă probabil sub impresia nestînsă a decapitării mișcării socialiste prin «trădarea generoșilor», rememorarea biografică se vrea o justificare și un pro domo al unei lupte asumate pînă la capăt, în anii bătrîneții chiar, cînd criticul e conștient că «împreună cu pierderea puținței de a face niște strașnice coup de force nu pierzi și discernămintul pentru ele. Dimpotrivă». A ieși însă în arenă, singur împotriva tuturor, îi pare în cele din urmă un adevărat «salto mortale», analizat în componența ridicolului său tragic: «Pentru că a spune adevărul, tot adevărul e periculos în orice țară, dar la noi în țară unde nu se știe acum așa ceva, e extraordinar de periculos, împotriva unui astfel de temerar s-ar răscula toate

puterile întunericului țării noastre pentru a-l distruge». Cine să-și asume un asemenea risc? «După dispariția grupeii socialiste, nu văd absolut pe nimeni care ar fi avut și destul talent și destul devotament pentru o idee abstractă, și destulă iubire de adevăr și mai ales destulă abnegație, curaj și jertfire de sine. Generația trecută a dispărut, alții nu se ridică». Gherea simte răspunderea ce apasă pe umerii lui, răspundere morală în primul rînd, ca unul ce trecuse prin multe, dar condiția lui pune piedici, analizate lucid, în calea asumării unei noi bătălii, pe cont propriu. Temperament de franc-tiror, el rămîne torturat de conștiința necesității, neputincios în a o traduce în practică. Asemenea unei otrăviri, luciditatea croului (din nou raportabil la galeria camilpetresciană!) se transformă într-o «boală grea», a cuvîntului nespus, care-l pune într-o «situație falsă» în fața istoriei, a propriei lui conștiințe, revoltată de «o conspirație generală a falsificării adevărului» și mîtridatizată prin resemnare. «Rămîne deci... resemnare», conchide cu auto-stupoare criticul, dezarmînd cu speranța că «poate în viitor, poate mai tîrziu, se va găsi o grupare mai mare de oameni așji și hotărîți să facă ceea ce cred că ar trebui făcut și pe lingă care să mă alătur și eu. Mai tîrziu da, poate, da! să nu fie prea tîrziu — pentru mine, cel puțin». Asemenea mărturii, înrudite cu ciclul «scrisorilor de taină» adresate lui Bariț de corespondenții săi, apropiate prin strigătul neputincios al lucidității dezarmate (fiindcă este singură) din apelurile lui Heliade către emigrația de la 1848 — constituie liantul ideologic al unui formidabil «roman» de epocă, zguduitor fiindcă este absolut real și fiindcă angajează destinul unei întregi spiritualități. Morala personajelor familiare romanelor românești interbelice își trage seva din exemplaritatea acestor destine istorice. Cît privește corespondența familială a lui Gherea, despre care am mai avut prilejul să refer (vezi Colaie, capitolul Gherea intim), ea constituie încă o dată spovedania mișcătoare a unui sentimental. Sentimental era și Heliade, ale cărui scrisori către soție sînt comedia conjugală de esență caragialiană; epistolele lui Gherea ad uxorem sînt însă o delicată cantată a fericirii casnice prin nimic contrariată.

Mircea ZĂCIU

calendar literar

Ilarie Voronca popularizator al literaturii românești

Ilarie Voronca — desen
de Sonya Delsunay.

ILARIE VORONCA — printre puținii scriitori, de altfel, — ne-a făcut întotdeauna impresia că față de el memorialistica trebuie să fie prudentă pînă la extrem, că setea de inedit, în cazul său, trebuie să se atenueze. De ce? Rareori ne întrebăm pînă unde poate merge—fie

ea și profesională — «curiozitatea științifică». Dar, chiar dacă există îndeobște o asemenea acoperire (și de obicei există) de a face lumină pe un teritoriu, niciodată definitiv cucerit, cum este ființa sau existența creatorului, tocmai mobilul tipăririi documentului poate trezi ezitarea.

La Voronca, tocmai publicarea unei scrisori nu ne poate lăsa nepăsători. Dilema, dacă era sau nu preferabilă tăcerea, persistă. Pentru că o scrisoare de-a lui, dincolo de faptul că angajează o corelație strictă, îl angajează primordial pe el. Noblețea umană pe care o respiră opera sa își află și aici întregul suport psihologic. Și-atunci gestul de interpretare nu poate să nu se debaraseze de canoane; nu-l poate ignora pe creatorul însuși...

Cu două scrisori semnate: Voronca — adresate la interval de șapte ani¹ lui Ion Pillat — ne situăm

în cel mai propriu univers al său, unde granița biografie-operă se estompează, efortul de delimitare nemaiavind nici o valoare.

Din primul moment, scrisorile pot fi privite ca o confirmare a apropierei de virtuțile imagismului pillatian (pe care l-a relevat, înțitul, Perpessicius). Cel puțin una dintre scrisori exprimă din partea autorului ei descoperirea unei comuniuni de sensibilitate: «...oricît de mult aș fi iubit poemele Dumitale, n-aș fi putut totuși bănui altitudinea și poezia nealterată, de care întreaga d-tale făptură e învăluită».

Stîrnit de un neobișnuit gest de umanitate, răspunsul său epistolar devine un prilej de revărsare a unui nestăvilit elan de dragoste față de om — în persoana unui confrate. Indiferent care a fost binele pe care Pillat i l-a putut face, la ce ar folosi iscoditoarea noastră curiozitate, de a-l concretiza, de vreme ce gestul în sine a avut atîta valoare încît să se fi convertit într-un elogiu al prieteniei. Scrisoarea — cel mai apt gen al comunicării — se dovedește în acest caz improprie... prin inevitabilul coeficient de «superficial» și «literar» pe care-l implică. Cuvîntul i se pare incapabil să exprime imensa «bucurie umană» în momentul în care înțîlnește ceea ce toată viața a căutat în om — poezia. Pentru că poezia, o spune doar într-o paranteză: «Poezia, care e o atingere de stele, e altceva decît literatura». Literatura, cu toată zbaterea creatorului de a o despovăra de artificii (și el a fost unul dintre aceștia), rămîne, cu alte cuvinte, tributară comunicării.

Nu e, de altfel, prima oară cînd mesajele sale epistolare lasă să transpară spaima incomunicabilității. Scriindu-i în tinerețe unui prieten într-un moment de supărare — picăcat catastrofal în exis-

¹ Referința rămîne în exclusivitate valabilă pentru scrisorile aflate în colecția M. L. R.

tența sa — cuvintele urmînd să hotărască destinul prieteniei lor se dovedesc ambigui: «... să-ți povestesc cum mă înșeninau cuvintele d[umi]tale blajine — păsări pe care le închideam blind în suflet» — pentru că tot ele, cuvintele, ar putea lipsi: «Florile cimpului sau păsările cerurilor nu rostesc niciodată cuvinte de întinerec...»².

Un exeget al său — Denys-Paul Bouloc — face în acest sens o remarcă definitorie: «Par son oeuvre, il s'est livré à une tentative de communication avec tous...»³ Ca atare, lui însuși, cit și lui Decaunes, opera lui Voronca le-a sugerat succesiv studiile: *L'ami des Hommes*⁴ și, respectiv, *Ilarie Voronca ou les Amis des Hommes*⁵.

Deplina corespondență între «proza» unei scriori și universul opereii voronciene nu trebuie expres căutată. Întreaga existență a poetului s-a consumat pe un drum, în întîmpinarea omului. Omul este temă, dacă se poate spune că lirica uzează de așa ceva, este crezul, mesajul, universul poeziei sale. Cîteva titluri ale poemelor sale din variatele cicluri sint, altminteri, revelatorii: *Poeme printre oa-*

meni, Bucuria e pentru om, Unde sînt oamenii, Casele și oamenii, Mama mea umanitatea. Primind — prin bunătatea unui prieten — confirmarea unui crez vechi al său, îl face să mărturisească entuziasmat că tipul de bunătate al prietenului său «răscumpără oricîtă răutate omenească». «Acea bunătate pe care am încercat să o cînt în *La joie* este pour l'homme.»

Dacă mai toți comentatorii lui Voronca au fost tentați să analizeze, fiecare din unghiul său, alcătuirea temperamentală a poetului, prietenii săi au lăsat mărturie nu mai puțin definitorii. Astfel, Tristan Tzara remarcă: «Exaltarea de care a fost însoțită, ce spun, care era însăși structura personalității sale, făcea să confunde într-o unică înțelegere lumea visurilor sale, a aceluia pe care el le întruchipa. În plină conștiință a acestei fuziuni magice și suprem umane, ca odinioară pentru Maiacovski, pentru el asemenea barca dragostei s-a sfărîmat contra vieții curente»⁶.

De aceea — poate — o prietenie, pe care el o crede mare, poate fi o oază într-o viață de neostenite căutări. În anumite împrejurări chiar, poetului îi dă dreptul să speră: «... o comprehensiune și o afecțiune ca ale Dumitale mai pot salva omenirea din dezmățul în care se zbate».

Constanțina BREZU

² Scrisoare către Camil Baltazar, 10 februarie 1923.

³ *Ilarie Voronca* par Denys-Paul Bouloc. *Poèmes inédits*. Col. Visages de ce temps. Ed. „Subervie”, 1961.

⁴ Denys-Paul Bouloc, *L'Ami des Hommes (Rimes et Raison)*, 1946; *Ilarie Voronca l'Ami des Hommes* (Immigration No. 1).

⁵ Luc Decaunes, *Ilarie Voronca ou l'Ami des Hommes* (Cahiers France — Roumanie, 1948).

⁶ *Ilarie Voronca, Poèmes choisis*, avec une introduction de Tristan Tzara (1956), Ed. „Seghers”, 1967.

[I]

București 26—I—1930

Iubite Domnule Pillat⁷,

Dacă știu pe de o parte magia pe care o desfășoară uneori cuvintele, puțința de evocare închisă în ele, știu de asemeni și slăbiciunea și artificialul lor. De aceea îmi pare rău că nu mă voi sluji decît de cuvinte pentru a-ți mărturisii emoția de adevărată artă și bucuria umană pe care prezența și puritatea D[umi]tale mi le-au dăruit. Iartă-mă: orice ți-aș scrie ar fi stîngaci, superficial, literar. Și ceea ce aș voi să-ți dezvălui astăzi în mine e un clocot de viață (poate de suferință) neacceptînd nici o formulă literară. (Poezia, care e o atingere de stele, e altceva decît literatura.) Cum să nu falsific ceea ce vreau să-ți spun? Iată: am cunoscut într-atît de aproape invidia, răutatea, micimea oamenilor, încît oricît de mult aș fi iubit poemele D[umi]tale, n-aș fi putut totuși bănui altitudinea și poezia nealterată, de care întreaga D[umi]tale făptură e învăluită. Firește, numai înțelegerea și dragostea cu care răsfoiești o carte de cîntece, numai

Ilarie Voronca

⁷ Scrisoarea din 26 ianuarie 1930 ar fi prima care marchează începutul prieteniei Voronca — Pillat. Deși cei doi poeți făceau parte din grupări de orientare artistică diferită, faptul nu era o piedică a prețuirii lor reciproce. Voronca — ne-o dovedesc scrisorile — îl apreciază pe Pillat-poetul, cum îl apreciasă — de altfel — pe un Perpessicius (căreia îi închinase în *A doua lumină* un gînd de stimă), pe un Rilke și alții. Apropierea de Pillat putea să fie motivată și de intrarea lui Voronca în S. S. R. (februarie 1932), fapt care avea să cîntărească în «ruptura» de gruparea de la „Unu”.

Ilarie Voronca și Vițtor Brauner.

Dedicăție către Ion Vinea.

*Postului Ion Vinea
cu rechinile sentimente de
admirație și dragoste
Ilarie Voronca*

PATMOS

ȘI ALTE SAȘE POEME

sensibilitatea suavă din oricare vers al D[umi]tale, te izolează și te situează îndeajuns deasupra unei realități mărunte. Dar a trebuit să fac cunoștință și cu bunăvoința și atenția D[umi]tale, cu entuziasmul și spontaneitatea de adevărat poet, cu tinerețea și lipsa de îngîmfare din glasul și gestul D[umi]tale pentru ca bucuria și elanul meu să atingă o nebănuită intensitate. Indiferent de reușita sau nereușita osteneții D[umi]tale de a găsi o posibilitate de muncă pentru mine și pentru soția mea, recunoștința mea îți era definitiv cîștigată în fața miracolului prieteniei D[umi]tale. Pînă la întîlnirea cu D[umnea]ta, n-am găsit nici în cei mai apropiați prieteni o asemenea puritate și înțelegere. Și doar, înainte de acestea nu ne vorbisem decît foarte puțin. Cum să fac să înțelegi? (tot cu cuvinte). Sînt emoționat de a fi găsit într-un om — un adevărat poet e așadar mai mult decît un om? — o asemenea capacitate de pătrundere și de prietenie, după ce atîția oameni, înaintea lui, mi-o negaseră.

Pentru această emoțiune, pentru acest refugiu în speranța că nu toți oamenii sunt încătușați în lanțul unui terestru egoism, pentru întreg exemplul de puritate pe care sensibilitatea D[umi]tale mi-l propune dinainte, dă-mi voie să-ți mulțumesc,

din toată inima și să-ți rămîn
mereu recunoscător,
cu cea mai aleasă prietenie

[II]

Ilarie VORONCA

Paris 1 Ianuarie 1937 (seara)

Mult iubitul și marele meu Prieten,

Cît de mult mă emoționează scrisoarea Dumitale. Iartă-mă dacă nu-mi pot stăpîni bătaia inimii și dacă las frîu liber cuvintelor fierbinți care dau năvală ca niște mînji înspumați spre Dumneata. Ți-am mai spus că bunătața și generozitatea Dumitale răscumpără oricîtă răutate omenească mi-ar mai fi dat să întîlnesc. Cred că numai o comprehensiune și o afecțiune ca ale Dumitale pot salva omenirea din desmățul în care se zbate. Acea bunătațe dintr-o lume invizibilă (poate a îngerilor din *Elegiile*

lui Rilke) pe care am încercat să o cînt în *La joie est pour l'homme*. Crede-mă: prin odaia Dumitale din str[ada] Pia Brătianu cu luminoase cărți și plină de prezența Dumitale de neîntrecut Poet trece axa care străbate inima mea și în jurul căreia își urmează lentă ei rotație de soare interior. Mai că-mi vine să-ți scriu o scrisoare de dragoste, de înaltă dragoste pentru Poetul și Omul Bun. Lasă-mă să-ți spun simplu și româneste: mulțumesc pentru tot ceea ce faci pentru mine și pentru Colomba.

Iată, îți trimit cele două cereri.

Azi am ținut a doua conferință la Sorbona⁸ despre Carageale [*sic* !] (și întors acasă am găsit darnica Dumitale scrisoare). Am descoperit cu ocazia studiului pe care îl fac despre Carageale (voi mai ține încă două despre marele dramaturg) că pot fi critic literar. Voi continua cu un curs despre proză. Deabia la 25 februarie țin prima conferință la Radio: *Romanul românesc*. Vor urma în 10 și 25 martie și 20 aprilie conferințele despre poezie, despre teatru și despre esul românesc⁹.

Chiar mîine voi lua contact cu tipograful¹⁰ și îți voi scrie în curînd condițiile. Dar te rog să-mi faci orice observație și orice sugestie căci știi franțuzește mai bine decît mine. Îți voi trimite la timp prefața mea.

Încă ceva: între 8 și 11 august se va ține aici un mare și serios congres mondial de Estetică. Profesorul Lalo¹¹ pe care l-am întîlnit la Enciclopedie mi-a cerut o comunicare. Poate voi face una, dacă voi mai fi la Paris, despre poezia românească. Nu vrei să te înscrii și Dumneata cu o comunicare? Rezumatul comunicării trebuie depus pînă la 1 martie. Acest rezumat nu trebuie să depășească trei pagini de manuscris. Trimite-mi te rog o comunicare-rezumat (alege orice subiect vrei și eu o voi traduce și o voi depune înainte de 1 martie). Din țară și-au anunțat comunicări D[om]nii Tzigara-Samurcaș și T. Vianu¹². (Fiecare comunicare e de 15 minute.)

Te rog încă o dată să crezi în profunda mea afecție și recunoștință

15. 1. 37

Ilarie VORONCA

P. S. Soția mea — care vă exprimă alături de mine sentimentele ei de afecție și grațitudine — are un concediu de o lună — care expiră la sfîrșitul lunii — pentru pleurezie. O rog pe sora mea, D[omnișoa]ra D[octo]r Marcu să vă deranjeze la telefon și să vă întrebe dacă aveți nevoie, pentru Colomba, de un certificat medical. Certificatul îl poate da un medic din Paris (sora mea mi-l va cere printr-o scrisoare prin avion și eu vi-l voi trimite tot prin avion). Doamne! Să mai îndrăznesc ceva? N-o să mai puteți respira de atîtea supărări pe care vi le tot cășunez. Sora mea, excelent medic de copii — a trecut concursul de medic primar — ar voi să colaboreze la una din grădinițele D[oam]nei Eliza Brătianu.

Noroc că nu mai au loc, că altfel după ce vă cer concedii, subvenții, intervenții la „Adevărul”, visuri ale unei surori medicale, te pomenești că dacă scrisoarea nu s-ar termina v-aș mai cere — știu eu ce? — să mă numiți la Academie!!

⁸ Documentele de față fac — la noi — o primă precizare concretă (din partea autorului) asupra prelegerilor de literatură română ținute la Sorbona în 1937, ca asistent al profesorului Mario Roque. În privirea sa asupra *Poeziei române contemporane* (Oxford, 1934), profesorul îl apreciea — altminteri — pe actualul său colaborator în chip deosebit: « Ilarie Voronca, reprezentantul cel mai notabil al tendințelor recente în poezia română, este un om care abia a depășit treizeci de ani și a produs deja o operă considerabilă ».

⁹ Încă de acum, începe seria conferințelor la Radio-Paris. Activitatea de propagandist al literaturii române, la microfon, își avea deci un istoric, în momentul în care e numit șeful secției emisiunilor cu privire la România — numire precizată de Sașa Pană în *Nota biografică* la Ilarie Voronca, *Poeme alese*, Editura „Minerva”, 1972.

¹⁰ Ar putea fi vorba de o colaborare (?!), alta decît grupajul de poeme, tălmăcite în franceză de Ilarie Voronca și Jacques Lesaigne: *Poèmes en un seul vers* — în „La Revue hebdomadaire”, 9 iulie 1938, însoțite de o prefață semnată de cei doi traducători.

¹¹ Profesorul Charles Lalo (1877—1953) a avut, probabil, un rol activ, în calitatea sa de renumit estetician, în organizarea congresului de estetică, ținut la Paris, în 1937.

¹² Tudor Vianu a participat, într-adevăr, în 1937, la congres cu lucrarea *Origine et validité des valeurs* (Cf. I. Pascadi — *Estetica lui Tudor Vianu*, p. 16. Autorul îl numește Congres internațional de filozofie).

SPICUIRI • SPICUIRI

PERPESSICIUS CĂTRE AUTORUL «CĂRVUNARILOR»

LA APARIȚIA POVESTIRII ISTORICE CĂRVUNARII a lui D. V. Barnoschi (1885 — 1954) — lucrare care s-a bucurat de o bună primire în atmosfera literară a epocii* — *Perpessicius* releva în foiletonul său critic din „Curentul” « serioase însușiri de creație » ale autorului, impunând atenției lectorului vocația lui deosebită pentru reconstituirea mediului pitoresc și dramatic al unui trecut epopeic, sugerat mai ales cu surprinzătoare resurse lexicale. Cronicarul stabilea, totodată, sugestive apropieri între figura comisului Ionică Tăutu, căpetenia cărvunarilor români care în 1822 promovaseră un proiect de constituție democratică și eroii stendhal-ieni din Cronici italiene, arătând că « legăturile acestea inițiale cu natura au dat mișcării un aer de mister și de vis nocturn cu totul romantic ».

Pentru D. V. Barnoschi — ca și pentru alți scriitori români interbelici — oficiul critic al lui *Perpessicius* a avut o importanță capitală în configurarea și evoluția viitoare a creației lui literare. Autorul Mențiunilor critice a scris, de asemenea cu înțelegere și intuiție, despre romanul Neamul Coțofănesc, remarcând natura satirică a cărții, *latura ei pamphletară*.

Considerațiilor critice *perpessiciene*, deja cunoscute, le adăugăm acum câteva opinii generale pe marginea romanului *Conspirația Dărmănescului*, înscrise

într-o epistolă către D. V. Barnoschi, aflată astăzi în fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei R. S. R. Cu recunoscuta lui amabilitate, *Perpessicius* răspunde prompt întrebărilor neliștite pe care autorul i le adresează în legătură cu soarta și valoarea literară a cărții sale. Nu lipsesc obiecțiile, ca și aprecierile pozitive dealtfel, învâlvuite într-o frază elegantă, caldă, ușor persuasivă. Scrisoarea ne apare elocventă și în cunoașterea raporturilor de extremă sinceritate și deplină încredere pe care criticul le stabilea cu scriitorii epocii.

Eliza-Maria BARNOSCHI

«14 martie 1937

Dragă Domnule Barnoschi,

Cum sunteți, prin tot scrisul d[umnea]voastră, un comentator foarte pătrunzător al istoriei curente, veți fi meditat desigur și veți fi și absolvit această sălbăticire a moravurilor, care ne face, din ce în ce mai puțini atenți la obligațiile epistolare. Telefonul și radio[-ul] au adus în conștiința noastră iluzia suprimării distanțelor și cu dînsa detronarea corespondenței. Ele sunt așa de tiranice, aceste noțiuni moderne, că și cînd nu le putem folosi, tot așteptăm de la dînsle minunea. Pentru ca, mai curînd sau mai tîrziu, să înțelegem că tot leacurile vechi sunt cele mai bune. Sau, în cuvinte mai simple, despre un mod de a simula, în fraze compuse, o scuză datorată pentru o prea lungă întîrziere.

Am citit *Conspirația Dărmănescului* încă de la recepție și, dacă nu voi putea prea mult intra în detalii, e din pricina aceluiași defect profesional,

* În „Adevărul literar și artistic”, Mihail Sadoveanu nota atunci: « Am citit cu emoție paginile dramatice ale prea interesantei cărți a d-lui D. V. Barnoschi ». În aceeași publicație „I. A. Băssarabescu preciza: « Talentul și bogata fantezie a autorului evocă și pune în emoționantă lumină, cu stil meșteșugit și eminent literar — Moldova » Notăm de asemenea concluzia lui D. D. Pătrășcanu: « Sffșitul lui Ionică Tăutu este scris cu mină de maestru ».

care m-a deprins să mă concentrez și să mă oblig unor răspunderi, numai în fața paginei cu destinația — tipar. Să fi avut, adică, unde scrie, desigur, toate observațiile s-ar fi organizat de la sine și cuvîntul ar fi fost trecut pe sub furci. Pînă la o astfel de posibilitate, să încerc să schițez, la voia întîmplării, cîteva impresii. Vorbesc, să înțeleg, fără prea multă grijă de răspundere.

Lectura Dărmănescului mi-a fost, sinceramente una din cele mai plăcute. Un romantism cu parfum de tranziție, o limbă din cele mai atractive pentru amatorul de resurecții și de „antice“ lexicale, ce sunt și eu printre alții. Un subiect cu adevărat de senzație, dar și de bogate revelații istorice — iată cîteva din farmecele bunei d[umi]tale cărți îmi spuneam tot timpul, uimit de o așa de adîncă cunoaștere a epocii și de un așa de captivant iz poetic, dacă nu va fi fiind o răușită superioară Cărvunărilor. Dar răspunsul nu l-aș fi putut da decît după o reluare pe o confruntare de texte, posibilă numai în cazul unei obligații de cronicar.

De ce vorbeam, așadar, mai sus de observații? Că mie îmi place Conspirația Dărmănescului și că o accept pentru calități pozitive, chiar cu lacunele ei, e altă chestie. Din punct de vedere al regulilor, cîte s-au cristallizat, și al lectorului de obște, întrebarea este dacă romanul — nu suferă de o mult prea mare documentație și chiar de o ostentativă culoare lexicală, de epocă. Mie îmi plac — sunt lacom de ele. Dar nu împiedică acțiunea, întreb?

Sunt apoi cîteva figuri lăsate în umbră, poate că mă înșel eu, dar episodul Zulnia și genealogia ei, în raport cu restul romanului, îmi pare obscur; episodul Maniuk lăsat și el în umbră — cu toate că, dacă voi fi înțeles bine, lumina din subsol, care uimește își dezarmă pe călăi, pare să fie opera lui și a Egiptenilor — dar mai ales cred, totuși, că romanul sfîrșește prea brusc — desigur, conspirația s-a sfîrșit, dar epilogul, redus la simpla indicație a lecturii Dărmănescului, din mînăstire mi se pare puțin.

În schimb, cu ce plăcere aș insista pentru atîtea figuri și scene, cu adevărat măiestre, între cari scena asedierii Curții Dărmănescului, scena lojei și a discuțiilor, a divanului, sau la figura călugăriței și cîte altele... În concluzie, o carte cu totul admirabilă — chiar dacă raportul între știință și poezie nu e întotdeauna bine dozat.

Cu acestea, rogu-te scuză-mă pentru rindurile acestora tîrzii și schifate.

Al d[umi]tale

PERPESSICIUS »

«...a plăcut foarte mult, »

APARIȚIA VOLUMULUI DE NUVELE *PRINȚESA BIBIȚA* (Editura „Viața Românească“, Tipografia Răsăritul, București, 1923), în urmă cu cinci decenii, i-a prilejuit scriitorului Jean Bart un deosebit succes în rindurile publicului larg cititor și ale criticii literare. Dintre opiniile critice, exprimate în epocă, amintim, pentru tonalitatea lor aparte, precum și pentru seriozitatea analizei, pe cele ale lui Mihai Ralea, care în cronica închinată cărții și inclusă mai apoi în culegerea sa de articole *Perspective* (Editura „Casa școalelor“, București, 1928, p. 214) arăta, pe drept cuvînt, referindu-se la nuvela principală ce dă titlul volumului, că « *Prințesa Bibița* nu e nici grotească, nici indecentă. E plină de ridicol, rareori de cruzime, de cele mai multe ori de monotonie ».

Despre ecoul pe care l-a avut în perioada respectivă nuvela *Prințesa Bibița* vorbesc și rindurile epistolare adresate scriitorului de fratele său Octav Botez, cunoscutul profesor și critic ieșean. Serisoarea datată « 6 septembrie] 1922 » și aflată în fondurile documentare ale Muzeului literaturii române, sub numărul de inventar 15104, consemnează atît atitudinea entuziastă a criticului față de producția literară a lui Jean Bart privit distant, dincolo de relațiile de familie, deși tonul aprins nu prea este conform cu tendința de obiectivitate afirmată:

« Dragă Eugen,

Prințesa Bibița e una din cele mai bune nuvele ale tale. E o bucată plină de viață, poezie și umor. Personajele trăiesc și sfîrșitul îți lasă

deosebire lui IBRĂILEANU...»

Jean Bart la mare.

o imensă emoție. Ar putea figura cu cinste în orice literatură europeană și poate fi pusă alături de unele nuvele ale lui Maupassant.»

Numele scriitorului francez și trimiterea făcută de Octav Botez la operele acestuia nu sînt întîmplător amintite aici. Jean Bart manifesta un interes deosebit pentru opera lui Maupassant, care reprezenta una din lecturile sale preferate. Dealtfel e de notat că în *Mărturisirile literare* publicate mai tîrziu, în „*Revista Fundațiilor Regale*” (an XI, 1 martie 1944, pp. 557 — 568), autorul romanului *Europolis* ținea să precizeze că în anii lui de formație «m-a încîntat grozav de mult Maupassant».

În continuare, informîndu-și fratele asupra efectului produs de lectura nuvelei în cercul „*Vieții Românești*”, Octav Botez notează:

«Defecte nu are, decît cîteva neglijențe de stil, care pot fi ușor reparate. Ea a plăcut foarte mult, cu deosebire lui Ibrăileanu, atît de dificil în materie. El spune că te afli acum în maturitatea talentului, dorește numai să ai posibilitatea de a scri mai mult.

Dacă e bine să dai titlul volumului Prințesa Bibița nu aș putea spune, căci chestia atîrnă de conținutul celorlalte bucăți și afară de cele 2 Cu Rușii în Delta nu știu ce-o să mai intre în volum [...]»

Scrisoarea lui Octav Botez provine deci din epoca în care scriitorul definitivase structura volumului său. Avea vagi nelămuriri în privința titlului, dar acesta era obiceiul lui specific, găsirea titlului fiind o chestiune de mare semnificație în procesul de creație al prozatorului. Un exemplu elocvent îl oferă chiar oscilațiile titlului pentru nuvela care și-a imprumutat numele cărții la care ne referim. Variantele diverse ale manuscrisului, aflat de asemenea în arhiva Muzeului literaturii române, poartă succesive următoarele titluri: *Prințesa*, *Bibița Garoflides*, *Prințesa Bibița Luludi*, *O farsă de tinerețe*.

Schimbarea titlului indică de obicei și modificările intențiilor autorului, ca atare anularea unor episoade sau introducerea altora, pînă la cristalizarea finală a operei publicate.

Dintre episoadele care au rămas în afara paginilor cunoscute ale nuvelei, reproducem mai jos portretul eroinei schițat doar din cîteva linii și detalii psihologice.

«(Prințesa) Bibița Garoflides

Tipul. Flică de consul — știe ce importanță au consulii în ((Sulina și în tot)) Orientul. Ea învățase la Institutul American de la Constantinopol...

Cîteva romane sentimentale < și > în apă de roză. Se plimba pe aleea suspinelor de la Sulina. ((Fetele răutăcioase o tachinau. Așteaptă să se mărite cu diadoul. „Cîtea romane zaharisite“)) De o candidă onestitate, pură, tandră (o rezervă de tandrețe) martiră, bigotă. De o gravitate monastică...

Într-o lume. ((ușoară[,] veselă)) coruptă ea rămîne pură[,] dălană și mîndră. [...]

Pe rînd toate fetele de vîrsta ei se măritase [sic!] numai ea rămînea o fată bătrînă. De ce? »

În transcrierea acestui scurt pasaj am păstrat atît particularitățile lingvistice specifice autorului și epocii, cît și modalitatea de transcriere proprie publicației de față.

Rodica OLTEANU

SOARTA MANUSCRISELOR AUTORULUI *Scrisorii pierdute* a constituit imediat după dispariția neașteptată a scriitorului, la Berlin, o problemă de ordin național. Intrarea lor în fondurile documentare și arhivistice din țară, realizarea, în ultima instanță, a unui fond manuscrisesc I. L. Caragiale au devenit preocupări constante ale bibliotecilor și fundațiilor culturale românești ale epocii.

În munca de achiziționare și de completare a colecțiilor Fundației universitare cu lucrări și documente de valoare pentru istoria literaturii noastre, Al. Tzigara-Samurcaș, director al instituției respective vreme de aproape o jumătate de veac, adresa în 1914 lui Luca Ion Caragiale rugămintea de a dona Fundației unele dintre manuscrisele ilustrului scriitor.

Răspunsul fiului mai mic al dramaturgului indică nu numai manuscrisele ce au fost trimise ulterior, dar și «importantul dosar care trebuia să servească la o piesă de teatru» și care nu a mai intrat până la urmă în fondurile Fundației universitare. Este vorba desigur de proiectul comediei *Tiutică Sotirescu et Comp.*, și epistola lui Luchi consemnează pentru prima dată existența lui. Documentul, evident ca importanță, a fost donat mult mai târziu Muzeului literaturii române de Ecaterina Caragiale-Logadi și publicat în paginile acestei reviste (an II, nr. 2(3), 1971).

Iată textul scrisorii din primele luni ale anului 1915, expedită de Luchi Caragiale lui Al. Tzigara Samurcaș:

«Mult iubite domnule Tzigara-Samurcaș, iartă-mă că am tot întârziat cu răspunsul la scrisoarea D[umii]tale și mai iartă-mă că nici nu știu veni măcar cu vreo seuză plauzibilă.

În curînd vei primi prin Vlahuță o serie de manuscrise din operele publicate în timpul vieții; mai târziu vei mai primi încă două manuscrise, anume: Abu-Hassan și un fragment de poveste netipărite încă și care vor ieși în curînd în volum ca opere postume. La Berlin posed și importantul dosar care trebuia să servească la o piesă de teatru. Dintre manuscrise, desigur

acesta ieste [sic!] cel mai important. Îmi rămîne încă să știu cum să-l expediez. Prin poște nu-l pot trimite, riscul de-a se pierde fiind prea mare; de plecat nu' pleacă nimeni în țară ca să pot să-l dau, cel mult prin legăție poate fi vei primi.

O călduroasă strîngere de mînă de la al d[umii]-tale

L. CARAGIALE*

La puțin timp după această scrisoare, în martie 1915, Fundația universitară confirmă expeditorului, revenit în București, primirea celor două manuscrise anunțate pentru a doua etapă, îngrijindu-se să facă public, în același timp, gestul de mărinimie al donatorului, prin publicarea unei note în „*Monitorul oficial*“:

«12. III. 15

Onorate Domn

Primind din partea Domniei Voastre prețioasele manuscrise ale mult regeretatului D[umnea]v[oastră] părinte, și anume 28 foi din manuscrisul intitulat *O poveste* și 86 foi din Abu-Hassan, mă grăbesc a vă exprima cele mai vii mulțumiri pentru prețioasa D[umnea]v[oastră] contribuție la sporirea Secțiunii de manuscrise a Fundațiunii universitare.

Primiți, Vă rog, onorate Domn, asigurarea osebitei mele considerațiuni.

Director,

[AL. TZIGARA-SAMURCAȘ]

Domnlei-sale

Domnului L. CARAGIALE

Str. Cernica, 9»

Cele două manuscrise caragialiene se păstrează astăzi în fondurile documentare ale bibliotecii Academiei R. S. R., unde au intrat încă din 1952.

Ion STOICA

* Arhiva B. C. U., București. Dosar 51 (1914—1915), f. 204.

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 aprilie — 30 iunie 1973)

A

AGÂRBICEANU (Ion)

* * * — Feciorii. [Fragment *Din pragul mării treceri.*] „Tribuna“, 26 aprilie 1973, anul XVII, nr. 17 (853), p. 6.

Rebreanu (Vasile) — Ion Agârbiceanu — inedit. Din Fonoteca de aur a Studioului de radioteleviziune Cluj. „Tribuna“, anul XVII, nr. 18 (854), 3 mai 1973, pp. 6—7.

Rebreanu (Vasile) — Ion Agârbiceanu în mijlocul copiilor. Din Fonoteca de aur a Studioului de radioteleviziune, Cluj. „Tribuna“, anul XVII, nr. 22 (858), 31 mai 1973, p. 5.

ALECSANDRI (Vasile)

Tappe (Eric) — Vasile Alecsandri la British Museum. [Dedicație și scrisoare către direcția Muzeului Britanic din Londra, însoțind volumul *Teatrul românesc. Repertoriul dramatic al d-lui V. Alecsandri*, datate 1853.] „Manuscriptum“, nr. 2 (11) 1973, pp. 157—158.

Vezi: Bălcescu, Nicolae (Ungureanu, Gh.); Sion, Gheorghe (Ivănescu, D.; Isac, Virginia).

AMARU (Bogdan)

Curticeanu (Mircea);

Mitrana, (D.) — Bogdan Amaru inedit. Scrisori din anii studenției (I), (II). [Nouă scrisori către familie din: 19 septembrie 1928, 3 februarie 1930, 4 martie 1930, 15 octombrie 1929, mai 1930, octombrie 1930, octombrie-noiembrie 1930, decembrie 1930, 9 februarie 1931.] „Echinoz“ anul V, nr. 3, pp. 22—23; nr. 4, p. 22.

ARGHEZI (Tudor)

* * * — Tudor Arghezi — inedit. *Vrăbiile*. [Versuri.] „Contemporanul“, nr. 19 (1382), vineri 4 mai 1973, p. 1.

* * * — Tudor Arghezi inedit. *Inscripție, Pitpalacul în grâu*. [Versuri datate 1963 și 1965.] „Luceafărul“, anul XVI, nr. 20 (577), sîmbătă 19 mai, 1973, pp. 1—3.

Arghezi (Baruțu T.) — Hotare. Însemnări din aprilie. [Treii scrisori adresate lui Teodor Scarlat, datate: 22 februarie 1943 și 19 aprilie 1953, a treia fără dată.] „Steaua“, nr. 9, anul XXIV, serie nouă, 1—15 mai 1973, p. 4.

Dima Drăgan (Cornelia);

Vasilescu-Capsali (N.) — Scrisori din închisoare. [Datate: 19 aprilie 1919, 10 mai 1919, 29 septembrie 1919, noiembrie 1919.] „Ateneu“, nr. 5 (106), anul X, mai 1973, p. 7.

ARICESCU (C. D.)

Simonescu (Dan) — Costache (D.) Aricescu — martor al revoluției din 1848. *Memoriile mele*, partea [a] IV[-a]. *Exilul meu la Snagov (1848—1851)*, XVII. *Rolul meu în timpul revoluțiunii*. „Manuscriptum“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 31—37.

B

BĂLCESCU (Nicolae)

- Liu (Nicolae) — Note pentru continuarea istoriei *Românii sub Mihai Voevod Viteazul*. [Extrase din de Thou și Istvánffy.] „*Manuscriptum*“, nr. 2(11) 1973, anul IV, pp. 10—15.
- Ungureanu (Gh.) — Documente ale revoluției de la 1848 în Țările române. [O scrisoare către C. Negri și V. Alecsandri, din 9 iulie 1848.] „*Convorbiri literare*“, nr. 10 (34), 30 mai 1973, pp. 2—3.

BIANU (Ion)

- Buzași (Ion) — Ion Bianu și Blajul. [Două scrisori date: 19 martie 1931 și 5 iulie 1952.] „*Vatra*“ 4, anul III, nr. 25, 20 aprilie 1973, p. 9.

BLAGA (Lucian)

- * * * — Scrisori către Ion Breazu. [Patru scrisori adresate lui Ion Breazu în anii 1930, 1931, 1934, 1935.] „*Tribuna*“, anul XVII, nr. 19 (855), 10 mai 1973, pp. 6—7.
- Gruia (Bazil) — Receptivitatea „Cosînzenei“. [Dedicație către Teofil Bugnariu pe *Cruciada copiilor* din 1930.] „*Luceafărul*“, anul XVI, nr. 25 (582), sîmbătă, 23 iunie 1973, p. 7.

BOGDAN-DUICĂ (Gh.)

- Panaiteșcu (Dumitru D.) — Ramiro Ortiz către prietenii săi români. [Scrisoare adresată lui Bogdan-Duică pe data de 2 mai 1919.] „*Steaua*“ 8, anul XXIV, serie nouă, 16—30 aprilie 1973, p. 29.

Vezi: Breazu, Ion.

BOTEZ (Demostene)

- * * * — Mă doare primăvara. Postume. [Versuri]. „*Viața românească*“, anul XXVI, nr. 3, martie 1973, p. 4.

BREAZU (Ion)

- * * * — Kogălniceanu. O scrisoare către G. Bogdan-Duică. [Studiu și scrisoare din 1928.] „*Tribuna*“, anul XVII, nr. 19 (855), 10 mai 1973, p. 4.
- Vlad (Ion) — Generația de la 1848 într-un curs al profesorului Ion Breazu. [Prezentarea cursului *Generația română de la 1848*, ținut la Cluj în anul universitar 1948—1949.] „*Tribuna*“, anul XVII, nr. 19 (855), 10 mai 1973, p. 6.
- Vezi: Blaga, Lucian; Bucuța, Emanoil; Cartonaj, N.; Pușcariu, Sextil; Sadoveanu, Mihail; Vianu, Tudor.

BUCUȚA (Emanoil)

- * * * — Scrisori către Ion Breazu. [O scrisoare din 9 august 1929.] „*Tribuna*“, anul XVII, nr. 19 (855), 10 mai 1973, p. 7.

C

CANTEMIR (Dimitrie)

- Căndea (Virgil) — Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane. (Text inedit în limba română.) [Capitolele: *Despre religia muhammedană*; *Bogăția limbei arabe*; *Portretul lui Muhammed*; *Ospitalitatea în Dobrogea și Iconia*; *Dervii melevi*; *Științele la musulmani*; *Prima învățătură*: *Scrisul, gramatica și compunerea*. Traduse pentru prima dată în română după originalul inedit în latină.] „*Luceafărul*“, anul XVI, nr. 21 (578), sîmbătă 26 mai 1973, p. 3.

CARTOJAN (N.)

- * * * — Scrisori către Ion Breazu. [O scrisoare din 7 iunie, 1941.] „*Tribuna*“, anul XVII, nr. 19 (855), 10 mai 1973, p. 7.

CAZIMIR (Otilia)

- Comarnescu (Petre) — „Patima de sub ulmi“ o piesă dificilă. [Referat asupra spectacolului Teatrului Național din Iași.] „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 120—128.

CERNA (Panait)

Ispășoiu (Eliza) — Versuri din ciclul *Virful cu dor*. [*Pe piscul ciinelui...; și fulger după fulger izbucnește...; cum arde cugetul în mine...*] „*Manuscriptum*“, nr. 2(11) 1973, anul IV, pp. 45—49.

CHENDI (Ilarie)

Netea (Vasile) — Șapte scrisori din tinerețe. [Adresate lui Valer Moldovan de la Cîmpeni datate: 29/I, 10/II 1895, 13/II, 17/III, 15/X, 13/XII 1896, una nedată.] „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 129—145.

COMARNESCU (Petru)

Cubleșan (Constantin) — Post scriptum. [Articolul *Otilia Cazimir « Patima de sub ulmi » o piesă dificilă.*] „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 120—123.

CONSTANTINESCU (Pompiliu)

Papadima (Ovidiu) — Pompiliu Constantinescu student al lui Mihail Dragomirescu. *Analiza poeziei Epigonii de Mihail Eminescu*. [Caiet de seminar.] „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 74—83.

D

DEMETRESCU (Traian)

Diaconescu (Ion) — Versuri de Iulia Hasdeu în traducerea inedită a lui Traian Demetrescu. [*Disprețul, Țigancă, Clopoțelul, La ce cugetai? Nu-ndrăznesc, Patria, Văr și Vară.*] „*Ramuri*“, anul X, Nr. 6 (108), 15 iunie 1973, p. 16.

DENSUSIANU (Ovid)

Panaiteșcu (Dumitru D.) — Ramiro Ortiz către prietenii săi români. [Scrisoare adresată lui Ovid Densusianu, datată 11 iulie 1932.] „*Steaua*“ 8, anul XXIV, serie nouă, 16—30 aprilie 1973, p. 29.

DRAGOMIRESCU (Mihail)

Ciurdariu (M.) — Mihail Dragomirescu și « păcatele secolului » (O scrisoare inedită din tinerețe, Paris, 1893.) [Adresată lui N. I. Basilescu.] „*Viața românească*“, nr. 3, martie 1973, anul XXV, p. 4.

E

EMINESCU (Mihai)

Munteanu (George) — Din problemele corespondenței Eminescu — Veronica Micle. [Publicarea într-o descifrare mai atentă a scrisorii Eminescu — Veronica Micle înregistrată la B.A.R.S.R. sub cota MS. 2255.] „*Tribuna*“, anul XVII, nr. 15 (851), 12 aprilie 1973, p. 14.

Ursu (G. G.) — « ...aveți bunătatea a mi-l aduce pe Mihai... » [Scrisoare Henrietta Eminescu adresată Corneliiei Emilian și datată 1889, 20 aprilie.] „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, pp. 162—163.

F

FĂGETEL (Șaban)

vezi: Ionescu-Șișești, G. C. (Firan, Fl.)

G

GALACTION (Gala)

Vărgolici (Teodor) — Pagini inedite din « Jurnalul » lui Gala Galaction (IV, V, VI, VII). [Din anii 1919, 1923, 1924, 1926, 1935, 1936, 1938.] „*Steaua*“, nr. 7, 9, 10, 12, anul XXIV, serie nouă. 1—15 aprilie, pp. 22—23; 1—15 mai, pp. 14—15; 16—31 mai, pp. 16—17; 16—30 iunie 1973, pp. 22—23.

GHIBU (Onisifor)

* * * — George Coșbuc. — „*Vatra*“, nr. 6 (27), serie nouă, anul III, 20 iunie 1973, p. 7.
* * * — Amintiri despre Octavian Goga. „*Steaua*“, nr. 11, anul XXIV, serie nouă, 1—15 iunie 1973, pp. 22—23.

GHICA (Ion)

Bodea (Cornelia) — Un singur subiect: patria noastră (II). [Două scrisori adresate lui C. A. Rosetti, date 5 mai 1850 și 14 iulie 1850.] „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 16—30.

GOLESCU (A. G.)

Cristev (Diana) — A. G. Golescu către Tell și Eliade. [Două scrisori din 5 martie 1849 și 8 martie 1849.] „*Manuscriptum*“ nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 38—42.

H

HOTINCEANU (Ovidiu)

- * * * — Poeme inedite. „*România literară*“, anul VI, nr. 14, joi 5 aprilie 1973, p. 4.
- * * * — Versuri. [Intemeiere; La România; S-adormi adolescent; Merinde de putere, Cuvine-se; Doamnă Țară; Lumină să bea; Vine-un timp; Vine-o clipită; Veniți să luăm vedere.] „*Ramuri*“, anul X, nr. 4 (106), 15 aprilie 1973, p. 15.

HURMUZAKI (Alexandru și Nicolae)

Ivănescu (I.);

Isac (Virginia) — Scrisori inedite. [Scrisoare de felicitare adresată lui Alexandru Ioan Cuza cu ocazia alegerii de la Iași.] „*Convorbiri literare*“, nr. 9 (33), 15 mai 1973, pp. 2—3.

I

IBRĂILEANU (G.)

Drăgan (Mihai) — Ibrăileanu despre Arghezi. [Note de lectură.] „*Ateneu*“, nr. 5 (106), anul X, mai 1973, p. 7.

Drăgan (Mihai) — Ibrăileanu despre Rebreanu. [Note de lectură.] „*Ateneu*“, nr. 4 (105), anul X, aprilie 1973, p. 7.

IONESCU (Eugen)

Florescu (Nicolae) — Eugen Ionescu sau teribilismele unui sentimental timid. [Versuri, însemnări, desene; dedicație și scrisoare din 1931 către Octavian Șuluțiu.] „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 151—156.

IONESCU-ȘIȘEȘTI (G. C.)

Firan (Fl.) — G. C. Ionescu-Șișești în corespondență cu revista „*Ramuri*“. [Șase scrisori către Șaban Făgețel date: 12/25 decembrie 1910, 10 iulie 1910, 5 august 1911, 8 noiembrie 1914, 6 ianuarie 1914, 5 februarie 1914.] „*Ramuri*“, anul X, nr. 4 (106), 15 aprilie 1973, p. 14.

IORGA (Nicolae)

Simonescu (Dan) — Nicolae Iorga «instigator» în 1907. [Scurtă epistolă din 21 martie 1907 adresată Ministerului de Interne și scrisoare către Primarul orașului Craiova, din 9 iulie 1931.] „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 146—150.

ISAC (Emil)

Micu (D.) — Îmi scria Emil Isac. [Opt scrisori date: 1 mai 1923, martie 1952, 23 ianuarie 1953, 24 februarie 1953, 14 iunie 1953, 16 septembrie 1953, 18 octombrie 1953, 18 noiembrie 1953.] „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 177—182.

ISTRATI (Panait)

* * * — Căutătorii de credință. În docurile Brăilei. (II) [În românește de Al. Talex.] „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 50—73.

Ciucă (Valentin) — I. I. Mironescu. Contribuții documentare [Două dedicații către I. I. Mironescu pe volumele: *Présentation des haïdoucs* și *Le refrain de la fosse*.] „*Cronica*“, nr. 25 (386), anul VIII, vineri 22 iunie 1973, p. 14.

K

KARNABATT (D.)

Dima-Drăgan (Corneliu); Vasilescu-Capsali (N.) — Scrisori din închisoare. [Două scrisori date 10 mai 1919 și noiembrie 1919.] „*Ateneu*“, nr. 5 (106), anul X, mai 1973, p. 7.

KOGĂLNICEANU (Mihail)

Ivănescu (D.);

Isac (Virginia) — Alexandru Ioan Cuza — documente inedite. [Ciorna ofisului domnesc din 4 octombrie 1851, cu corecturi și adnotări făcute de M. Kogălniceanu.] „*Convorbiri literare*“, nr. 9 (33), 15 mai 1973, pp. 2—3.

Turcanu (Georgeta) — Documente despre opera lui Dimitrie Cantemir. [Memoriul prin care solicită aprobarea de a se edita opera Cantemireștilor.] „*Cronica*“, nr. 23 (384), anul VIII, vineri, 8 iunie 1973, p. 14.

L

LAMBRINO (Scarlat)

Ivănescu (D.);

Isac (Virginia) — Scrisori inedite. [Scrisoare datată: «1859 ghenarie 27 ».] „*Convorbiri literare*“, nr. 9 (33), 15 mai 1973, pp. 2—3.

M

MAIORESCU (Titu)

Sterescu (Radu A.) — «...nu se publicau de nu erai D-ta secretar...» [Scrisoare către Ion Slavici, datată 19/31 octombrie 1886.] „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, pp. 164—166.

MANIU (Adrian)

* * * — Adrian Maniu — inedit. Un clopot suna seara. [Versuri.] „*Contemporanul*“, nr. 17 (1280), vineri 20 aprilie 1973, p. 1.

* * * — Adrian Maniu — inedit. Spleen. Elegie. [Versuri.] „*România literară*“, anul VI, joi 19 aprilie 1973, p. 20.

MICLE (Veronica)

Vezi: Eminescu, Mihai (Munteanu, George).

MIHĂESCU (Gib.)

Oprea (Al.) — Mitul femeii ideale și travaliul artistic. [Versiunea în șpalt a finalului *Donei Alba*.] „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 112—119.

MIRONESCU (I. I.)

Vezi: Istrati, Panait (Ciucă, Valentin).

N

NEGRI (C.)

Păltănea (Paul) — C. Negri epistolograf. [Scrisoare din 15 februarie 1859 către Alexandrina Ghica.] „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 43—44.

Vezi: Bălcescu, Nicolae (Ungureanu, Gh.).

NEGRUZZI (Costache)

Turcanu (Georgeta) — Documente despre opera lui Dimitrie Cantemir. [Memoriu prin care se solicită aprobarea de a edita opera Cantemireștilor.] „*Cronica*“, nr. 23 (384), anul VIII vineri, 8 iunie 1973, p. 14.

P

PANDREA (Petre)

Gheliuc (Jean) — Popa Șapcă în folclor. „*Săptămîna*“ serie nouă, nr. 129, vineri 25 mai 1973, p. 3.

PARASCHIVESCU (Miron Radu)

* * * — Jurnalul unui cobai. [Din anii 1940—1941.] „*Luceafărul*“, anul XVI, nr. 17 (574), sîmbătă, 28 aprilie 1973, pp. 5—6.

PETRESCU (Camil)

Rusu (M. N.) — Substanțialismul 1928. Fragmente (II), „*Tîndrul leninist*“, nr. 3, martie 1973, pp. 30—31.

Rusu (M. N.) — Camil Petrescu și Teatrul Național. [Note la condica de spectacole a Teatrului Național din anul 1933.] „*Luceafărul*“, anul XVI, nr. 17 (574), sîmbătă, 28 aprilie 1973, pp. 5—6.

Rusu (M. N.) — Note inedite de arhivă: Camil Petrescu [Procese verbale ale Comitetului de lectură și de direcție ale Teatrului Național din București, referate și însemnări. Textul integral al *Directivelor artistice și tehnice pentru „Școala de regie experimentală“*] „*Alma mater*“, anul V, nr. 2—3 (26—27), februarie-martie 1973, pp. 14—15.

PETRESCU (Cezar)

Firan (Fl.) — Cezar Petrescu în corespondență cu revista „*Ramuri*“. [Opt scrisori din anii 1924 și 1928.] „*Ramuri*“, anul X, nr. 5 (107), 15 mai 1973, p. 13.

PETROVICI (Ion)

Panaiteșcu (Dumitru D.) — Ramiro Ortiz către prietenii săi români. [Trei scrisori Ramiro Ortiz către Ion Petrovici, date: 13 februarie 1941 și 26 decembrie 1941, una fără dată.] „*Steaua*“, 8, anul XXIV, serie nouă, 16—30 aprilie 1973, p. 29.

PILLAT (Ion)

Raicu (Al.) — «E bine și frumos să te înalți, dar nu pe jumătate». [Dedicație către Al. Philippide pe volumul *Scutul Minervei*, 1933.] „*Luceafărul*“, anul XVI, nr. 25 (582), sîmbătă, 23 iunie 1973, p. 3.

POPA (Gr. T.)

Ciucă (Valentin) — I.I. Mironescu — Contribuții documentare. [Trei scrisori către I.I. Mironescu date: 6 decembrie 1937, 13 și 22 ianuarie 1938.] „*Cronica*“, nr. 25 (386), anul VIII, vineri 22 iunie 1973, p. 14.

PUȘCARIU (Sextil)

* * * — Scrisori către Ion Breazu. [Trei scrisori din 24 septembrie 1938, 20 august 1939 și 1 ianuarie 1946.] „*Tribuna*“, anul XVII, nr. 19 (855), 10 mai 1973, p. 7.

R

RĂDULESCU (Ion Eliade)

Vezi: Golescu, A. G. (Cristev, Diana).

REBREANU (Liviu)

Gafița (Mihai) — Un document inedit excepțional. Pagini din Jurnal. [Anii 1927, 1928.] „*Luceafărul*“, anul XVI, nr. 16 (573), sîmbătă, 21 aprilie 1973, pp. 1—3.

Gheran (Nicolae) — „Adam și Eva“. (Trepte și confluențe.) [Notații din perioada elaborării romanului *Adam și Eva*.] „*Ramuri*“, anul X, nr. 5 (107), 15 mai 1973, p. 14.

Liu (Nicolae) — Din popasurile europene ale lui Liviu Rebreanu. Însemnări zilnice: centenarul Ibsen. „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 97—110.

ROSETTI (C. A.)

Bodea (Cornelia) — Un singur subiect: Patria noastră (II). [Trei scrisori către Ion Ghica date: 10 aprilie 1850, 8/22 mai 1850 și 16 septembrie 1850.] „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 16—30.

S

SADOVEANU (Mihail)

* * * — Scrisori către Ion Breazu. [O scrisoare datată 17 martie 1939.] „*Tribuna*“, anul XVIII, nr. 19 (855), 10 mai 1973, p. 7.

Raicu (Al.) — «E bine și frumos să te înalți, dar nu pe jumătate». [Dedicație către Al. Philippide, pe *Opere I*, 1940.] „*Luceafărul*“, anul XVI, nr. 25 (582), sîmbătă, 23 iunie 1973, p. 3.

SEBASTIAN (Mihail)

Demetrius (Lucia) — «...prezența scinteietoare a lui Mihail Sebastian» [Scrisoare din 1942.] „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 174—176.

SION (Gheorghe)

Ivănescu (D.);

Isac (Virginia) — Scrisori inedite. [Telegramă din București, 18 ianuarie 1859, către V. Alecsandri.] „*Convorbiri literare*“ nr. 9 (33), 15 mai 1973, pp. 2—3.

SLAVICI (Ioan)

Dima-Drăgan (Cornelia);

Vasilescu Capsali (N.) — Scrisori din închisoare. [O scrisoare datată 10 mai 1919.] „*Ateneu*“, nr. 5 (106), anul X, mai 1973, p. 7.

Vezi: Maiorescu, Titu (Sterescu, Radu).

STREINU (Vladimir)

Muntean (George) — Vladimir Streinu inedit. [Studiu din 1944 despre La Rochefoucauld.] „*Arges*“, mai 1973, anul VIII, nr. 5 (84), p. 8.

Ș

ȘULUȚIU (Octavian)

Vezi: Ionescu, Eugen (Florescu, Nicolae).

T

TECULESCU (Horia)

Vezi: Teodoreanu, Ionel.

TEODOREANU (Ionel)

Racotă (Tuliu) — Ionel Teodoreanu la Sighișoara. [Scrisoare din 24 martie 1938 către Horia Teculescu.] „*Vatra*“, nr. 5 serie nouă, anul III, nr. 26, 20 mai 1973, p. 16.

Tomuş (Silvia) — Forme ale eului la Ionel Teodoreanu. [Fragment dintr-o scrisoare literară.] „*Steaua*“, nr. 12, anul XXIV, serie nouă, 16—30 iunie 1973, pp. 24—25.

THEODORESCU (Dem.)

Dima-Drăgan (Cornelia);

Vasilescu-Capsali (N.) — Scrisori din închisoare. [2 scrisori date: 10 mai 1919 și noimebrie 1919.] „*Ateneu*“, nr. 5 (106), anul X, mai 1973, p. 7.

THEODORIAN (Caton)

Firan (Fl.) — Caton Theodorian în corespondență cu revista „*Ramuri*“ (I). [Șase scrisori către Ș. Făgețel date: 26. 8. X. 1909, 12 noiembrie 1909, 7. XII 1909, 30. I. 1910, 31. I. 1910, una nedată] „*Ramuri*“, anul X, nr. 6 (108). 15 iunie 1973, p. 2.

V

VARLAAM

Istrate (Petru);

Manolache (Mihai) — Un manuscris necunoscut al Cazaniei lui Varlaam în Biblioteca Muzeului Culturii Românești din Scheii Brașovului. [O copie transilvăneană.] „*Astra*“, nr. 4 (83), anul VIII, aprilie 1973, p. 7, 18.

VIANU (Tudor)

* * * Scrisori către Ion Breazu. [Două scrisori date: 6 aprilie 1942 și 27 mai 1942.] „*Tribuna*“, anul XVII, nr. 19 (855), 10 mai 1973, p. 7.

VOICULESCU (V.)

* * * — V. Voiculescu — Inedite. Anton Pann, Doctrina culturii, Arta și naționalitatea. [Date respectiv: 11 aprilie 1927, 7 iunie 1926, 9 iulie 1926.] „*Orizont*“, serie nouă, anul XXIV, joi, 19 aprilie 1973, nr. 16 (269), p. 3.

* * * — Campania culturală de vară. [Datat 13 iunie 1927.] „*Tribuna*“, anul XVII, nr. 15 (851), 12 aprilie 1973, p. 15.

Creșterea colecțiilor

1 aprilie — 30 iunie 1973

BIBLIOTECA ACADEMIEI R. S. ROMÂNIA

Manuscrise:

G. CĂLINESCU, *V. Alecsandri* (micromonografie); *Gr. M. Alexandrescu* (monografie); *N. Filimon* (monografie); *Estetica basmului*; Articole și conferințe din literatura străină: *François Rabelais, umanist*; *Bernardin de Saint Pierre*; *Marmontel*; *Georges Sand*; *Iacopone da Todi. Magie și alchimie*.

Tristan BERNARD, *Către* către Paul Valéry.

Correspondență:

V. Alecsandri, T. Arghezi, I. Al. Brătescu-Voinești, G. Călinescu, O. Densusianu, N. Iorga, L. Rebreanu, M. Sadoveanu, A. Șaguna, Elena Văcărescu.

Carte românească veche:

- *** *Catavasier*, București, 1713.
- *** *Sfintele și dumnezeieștile liturghii*, Rîmnic, 1759.
- *** *Penticostar*, Sibiu, 1805.
- *** *Catehismul cel Mare*, Blaj, 1815.

D. L. ARAMĂ

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

Manuscrise:

Camil PETRESCU, 36 caiete din perioada de documentare în vederea elaborării piesei *Bălcescu* și a romanului *Un om între oameni*. *Bălcescu* — piesă (dactilogramă, cu câteva corecturi și adaosuri); *Bălcescu* — scenariu de

film (7 versiuni, dactilograme cu corecturi și adnotări).

Ion PILLAT, *Țara pustie* (de T. S. Eliot, traducere); *proiect de antologie*; catalogul bibliotecii de la Miorcani; listă de cărți românești, înlocuită pentru Valéry Larbaud; *Cîteva versuri* — caiet din 1938—1939; poezii incluse în volumele: *Umbra timpului* și *Împlinire*; 19 poezii, apărute în prima ediție a volumului *Caietul verde*.

N. DAVIDESCU, *Helada*, poem.

Correspondență:

Ioan Slavici, Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, Gala Galaction, Emanoil Bucuța, Aron Cotruș, Rădulescu Motru, Victor Ion Popa, Emil Isac, Iser, Giovanni Papini, Eugenio Montale, Valéry Larbaud.

Tipărituri:

Calendar popular al anului 1847, tipărit de C. A. Rosetti și E. Winterhalder.
Calendarul lui Nichipercea pe anul 1862, editat de N. T. Orășeanu, București, 1862.

Carte românească veche:

- *** *Penticostariu*, Episcopia Rîmnicului, 1743.
- *** *Antologhion adecă Floarea cuvintelor*, tipărit în perioada 1788—1790, cu autograful domnitorului Nicolae Petru Mavrogheni.

Fotografii:

Ion Pillat, Titu Maiorescu, Al. Davila, N. Iorga, A. D. Xenopol.

V. CĂLNICEANU

BIBLIOTECA MUZEULUI BRUKENTHAL
— SIBIU

Carte românească veche:

- *** *Evangelhie cu învățătură*, Alba Iulia, 1641.
- *** *Evangelhie*, Blaj, 1765.
- *** *Penticostar*, Rîmnîc, 1767.

G. BARIȚIU, *Dicționar unguresc-românesc*, Brașov, 1869.

C. PASCU

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
— CLUJ

Manuscrise:

M. EMINESCU, versuri transcrise în Albumul dedicat Mitei Kremnitz (datat: București, 4 ianuarie 1879).

I. L. CARAGIALE, *Der verlorene Brief* — Lustspiel in vier Akten — Aus dem Rumänischen von Mite Kremnitz.

Șt. O. IOSIF, *Romeo și Julieta*, traducere, versiune revăzută de P. Grimm.

Acte:

D. ȚICHINDEAL, *Actul de deces* (în limba

sîrbă), Timișoara, 20 ianuarie 1818, cu o adnotație a lui Vincențiu Babeș.

Donație:

Gabriela Ricci, Scrisoare adresată de Ștefan Micu către frații săi, Iași, 6/18. II. 1870.

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI

Manuscrise:

Cincinat PAVELESCU, versuri.

Vasile MILITARU, *Cîntece de leagăn*.

A. de HERTZ, *Aripi frînte* — versuri.

Correspondență:

T. Maiorescu, Al. Macedonski, Iacob Negruzzi-Al. Odobescu, Iacob Mureșeanu, P. Cerna, St. O. Iosif, V. Eftimiu, I. Al. Brătescu-Voinești, V. Braniște, I. Bogdan, G. Bogdan-Duică, Ion Bianu, Z. Bîrsan, Iosif Blaga, Simion Mehedinți, A. Naum, G. Panu, A. C. Popovici, Th. Speranția, Z. C. Arbore, I. Athanasiu, N. I. Apostolescu.

Fotografii:

Panait Cerna.

M. SOVEJA

ICONOGRAFIE

Iconografie

AUTOGRAFE:

Lucian Blaga (103, 169); Dimitrie Cantemir (11, 18, 20, 24); Alice Călugăru (114, 115); Octavian Goga (124, 128); Valéry Larbaud (161); Adrian Maniu (32, 34, 150); Camil Petrescu (39); Liviu Rebreanu (90, 92, 168); Mihail Sadoveanu (95, 100); Elena Văcărescu (155); Alice Voinescu (144); Ilarie Voronca (168, 179).

FOTOGRAFII:

Tudor Arghezi (120, 123); Jean Bart (183); Lucian Blaga (104, 105, 109); Victor Brauner (179); Dimitrie Cantemir (5, 10); Alice Călugăru (113, 114, 115); Maurice Chevalier (157); Șerban Cioculescu (72, 75, 79, 80, 82); Sidonia Drăgușanu (66); Franyó Zoltán (163, 165); Octavian Goga (124, 129, 131); Eugen Jebeleanu (67); Valéry Larbaud (159, 161); Titu Maiorescu (137); Adrian Maniu (30); Al. Oprea (67, 82); Theodor Pallady (156); Victor

Papilian (46, 50, 55, 60, 65); Miron Radu Paraschivescu (66, 67); Ion Pas (87, 123); Camil Petrescu (37); Radu Popescu (67); Mihail Sadoveanu (94, 98, 101); Ioan Slavici (70, 81, 83, 86); Barbu Solacolu (72, 73, 75); D. I. Suchianu (72, 73, 75, 80, 82); Elena Văcărescu (156, 157); Alice Voinescu (140, 143, 144); Ilarie Voronca (179).

INTERPRETĂRI PLASTICE:

I. Anestin — Adrian Maniu (33); Sonya Delaunay — Ilarie Voronca (177); R. Ladea — Lucian Blaga (110); Loewendhal — Adrian Maniu (28); Adrian Maniu (28, 29, 44, 118, 134, 139, 147, 151, 152, 153, 8 pag. hors textes, 169, 172); J. Steriadi — Adrian Maniu (35).

Fotografiile din acest număr sînt realizate de Magdalena Buză.

The present issue of „Manuscriptum“ brings to its readers important original documents. First we mention the materials referring to the personality of the scientist, prince Dimitrie Cantemir, this year included in the UNESCO anniversaries. Virgil Cândea, a wellknown-researcher, presents in a Romanian version the manuscripts in Arabic of the Moldavian prince.

The column Poetry, Prose, Theatre presents this time three modern literary works: Poems by Adrian Maniu, the short story The Sick Princess by Camil Petrescu and the tragi-comedy Simona of The Consort Prince by Victor Papilian, which come to complete the literary prophile of the respective writers.

The confessions in this issue deal with the «reconsideration» or «re-judgement» — in the contemporary perspective under the chairmanship of professor Șerban Cioculescu — of the Ioan Slavici case in the famous trial of the journalists after the first world war. To give evidence are the writers Ion Pas, D. I. Suchianu and Barbu Solacolu who elucidate and definitively shatter the slanderous accusation of anti-patriotism which darkened the last years of Ioan Slavici's life. A document which at first sight appears rather strange, but which reveals a special aspect, full of originality,

Le présent numéro de „Manuscriptum“ met sous les yeux du lecteur des documents inédits de première main. D'abord, nous signalons les matériels concernant la personnalité du voïvode savant Dimitrie Cantemir, inclus dans les anniversaires UNESCO de cette année. Un bienconnu chercheur de l'oeuvre du savant, monsieur Virgil Cândea, présente en version roumaine les manuscrits arabes du voïvode moldave.

La rubrique Poésie, prose, théâtre nous offre, cette fois, trois ouvrages littéraires modernes: des vers d'Adrian Maniu, la nouvelle La Princesse malade de Camil Petrescu et la comédie tragique Simona ou Le prince consort de Victor Papilian, récupérations précieuses destinées à compléter les profils littéraires des écrivains en question.

Les confessions de ce numéro ont pour thème «le rejugement», en perspective contemporaine — sous la présidence du professeur Șerban Cioculescu — du cas Ioan Slavici dans le cadre du célèbre procès des journalistes d'après la première guerre mondiale. Les écrivains Ion Pas, D. I. Suchianu et Barbu Solacolu ont déposé leur témoignage là-dessus, élucidant et anéantissant définitivement l'accusation d'antipatriotisme qui a plané

Die vorliegende Nummer der Zeitschrift „Manuscriptum“ bietet dem Leser erstrangige unveröffentlichte Urkunden. Wir verweisen zuerst auf die dem Wojewoden Dimitrie Cantemir gewidmeten Beiträge, dessen 300. Geburtsjahr ins diesjährige UNESCO-Programm aufgenommen wurde. Herr Virgil Căndea, ein bekannter Cantemir-Forscher, veröffentlicht in rumänischer Übersetzung die arabischen Manuskripte dieses Herrschers der Moldau.

Die Rubrik Poesie, Prosa, Theater bringt diesmal moderne literarische Schriften: Gedichte von Adrian Maniu, die Novelle Die kranke Prinzessin von Camil Petrescu und die Tragikomödie Simona oder Der Prinzgemahl von Victor Papilian; all diese wertvollen Beiträge runden das literarische Profil der betreffenden Schriftsteller ab.

Die Geständnisse dieser Zeitschriftennummer nehmen den Fall Ion Slavici im berühmten Prozess der Journalisten nach dem Ersten Weltkrieg wieder auf. Den Vorsitz führte Prof. Șerban Cioculescu; die Zeugenaussagen der Schriftsteller Ion Pas, D. I. Suchianu und Barbu Solacolu widerlegten endgültig die Anklage, die verleumderischerweise auf Antipatriotismus lautete und in den letzten Lebensjahren auf Ion Slavici gelastet hat. Ein auf den ersten Blick geradezu sonder-

Настоящий номер журнала „Манускриптум“ представляет своим читателям ряд неопубликованных документов из первых источников. Просим обратить внимание на материалы, касающиеся личности воеводы ученого Дмитрия Кантемира, включенного в этом году в юбилейную годовщину ЮНЕСКО. Известный исследователь господин Вирджил Кындя представил в переводе на румынский язык арабские рукописи молдавского воеводы.

Раздел *Поэзия, проза, театр* предлагает нам, в этом номере, три современных литературных произведений: стихи Адриана Маниу, повесть *Большая графиня* Камилы Петреску и трагикомедия *Симона* или *Принц супруг* Виктора Папилиан, ценные вклады предназначенные комплектировать литературный профиль соответствующих писателей.

Признания, в этом номере, имеют как тему «просмотр» дела Иоана Славича, под председательством профессора Шербана Чокулеску — дело из известного, в свое время, процесса журналистов после Первой всемирной войны. Представили свидетельские показания писатели Ион Пас, Д. И. Сукиану и Барбу Солаколу, которые внесли ясность в этот процесс и этим рассеяли обвинение в антипатриотизме, которое планировало клеветнически над последними годами Иоана Славича.

of the personality of the writer Liviu Rebreanu, is the text of the letter addressed to the writer by the main character of his novel *Ion*, a letter published now by Nicolae Gheran. Alexandru Oprea makes an ingenious of analysis Sadoveanu's creation laboratory.

The different columns of the present of „Manuscriptum“ are extremely varied and significant: the column *Passion for Essay* brings to the readers the surprising introductory lecture of Lucian Blaga to his *Course of the Philosophy of Religious* held more than thirty years ago at the University in Sibiu. Professor Tudor Bugnariu signs the foreword to the text. Another column *Restituiri* brings us an excerpt of great attractiveness from a novel of adventures by Tudor Arghezi entitled *The Rash Man*. Finally the column *Ideas, People, Facts* comprises Ioan Petrovici's notes on Titu Maiorescu. A real revelation for the literary history is the correspondence of Octavian Goga with Ilarie Chendi and Ilarie Voronca with Ion Pillat. Pages of an Album include drawings and water-colours by Adrian Maniu commented by Ion Frunzetti.

Suffice it to peruse these documents so varied through their content, to realize the vital happy

calomnieusement sur les dernières années de l'existence de Ioan Slavici. Un document qui paraît tout d'abord étrange, mais qui relève un côté spécial, plein d'originalité de l'écrivain Liviu Rebreanu, est le texte de la lettre expédiée à l'auteur par le héros de son célèbre roman *Ion*, lettre publiée maintenant par Nicolae Gheran. Alexandru Oprea entreprend une ingénieuse analyse du laboratoire de création sadovéniennne.

Les rubriques de ce numéro de la revue sont particulièrement variées et significatives: la *Passion de l'essai* nous découvre une surprenante leçon introductive de Lucian Blaga à son *Cours sur la philosophie des religions*, tenue, il y a plus de trois décennies à l'Université de Sibiu. Le texte est préfacé par le professeur Tudor Bugnariu. Une autre rubrique, *Restitutions*, nous fait connaître un fragment très attractif d'un roman d'aventures de Tudor Arghezi, intitulé *L'homme brusque*. En fin, la rubrique, *Idees, hommes, faits* groupe des notes de Ion Petrovici sur Titu Maiorescu. Des témoignages révélateurs pour l'histoire littéraire apporte la correspondance entre Octavian Goga et Ilarie Chendi, de même que celle entre Ilarie Voronca et Ion Pillat. Les *Feuilles d'album* comprennent, cette fois-ci, des dessins et des aquarelles d'Adrian Maniu, commentés par Ion Frunzetti.

bares Dokument, das aber einen aparten, vollauf originellen Zug des Schriftstellers Liviu Rebreanu enthüllt, ist der Brief, den der gleichnamige Hauptheld des berühmten Romans Ion an den Autor selbst richtet; der Brief wird nun von Nicolae Gheran veröffentlicht. Eine sinnvolle Analyse der künstlerischen Werkstatt Sadoveanus unternimmt Alexandru Oprea.

In dieser Nummer sind die Rubriken der Zeitschrift besonders vielfältig und bezeichnend: in Leidenschaft des Essays entdecken wir eine erstaunliche einleitende Vorlesung zum Kursus der Religionsphilosophie, den Lucian Blaga an der Universität von Sibiu vor drei Jahrzehnten gehalten hat. Für das Vorwort zeichnet Prof. Tudor Bugnariu. Eine andere Rubrik — Resitutionen — macht uns bekannt mit einem äusserst reizvollen Bruchstück aus einem Abenteuerroman von Tudor Arghezi: Der barsche Mensch. Schliesslich vereinigt die Rubrik Ideen, Menschen, Taten die Aufzeichnungen von Ioan Petrovici über Titu Maiorescu. Für die Literaturgeschichte aufschlussreiche Bekenntnisse enthält die Korrespondenz zwischen Octavian Goga und Ilarie Chendi und zwischen Ilarie Voronca, und Ion Pillat. Die Albumsblätter enthalten Zeichnungen und Aquarellen von Adrian Maniu;

Один документ который, на первый взгляд, кажется, странным — но который подчеркивает одну особую сторону, полную оригинальности, писателя Ливиу Ребрэну, это текст письма полученного автором известного романа *Ион* от героя этого романа, письмо опубликованное сейчас Николаем Геран. Гениальный анализ садовянского лаборатория творчества производит Александру Опря.

В этом номере разделы журнала особенно разнообразны и многозначительны: *Пристрастие* к очерку раскрывает перед нами изумительную вступительную лекцию Лучиана Блага, к *Курсу философии религий*, прочитанная им свыше трех десятилетий тому назад в Сибиуском университете. Предисловие к тексту написал профессор Тудор Бугнариу. Другой раздел, *Возвращение*, знакомит нас с одним увлекательным отрывком из приключенческого романа Тудора Аргеши: *Внезапный человек*. Наконец, раздел *Идеи, люди, дела* группирует заметки Иоана Петровича про Титу Майореску. Разоблачающие признания для истории литературы приносят корреспонденция между Октавианом Гогой и Иларию Кенди и между Иларию Воронкой и Иоаном Пиллат. *Страницы альбома* содержат рисунки и акварели Адриана Маниу, комментируемые Ионом Фрунзетти.

formula of the review which, from the character of a material we could expect to become pedantic, knows how to create an unexpected and exceptionally rich chronicle of the past time of our literary history.

The column dealing with the casual or necessary relations established between the Romanian writers and their colleagues on other meridians reveals interesting aspects of the friendship linking Valéry Larbaud and Ion Pillat, and the Sentimental Archives records Franyó Zoltán's confessions on his initiation on Eminescu's poetry by Lucian Blaga.

A document of exceptional value is The Will of Elena Văcărescu, discovered in a private archive in Paris.

Rightly considering its duty to methodically comment on the scientific editions issued of late, the review publishes a series of notes by the literary historian Mircea Zaciu. The summary of the present issue is completed, as usually, by the Bibliographic Card Index and by a precious information on the Increase of Collections in the main archives of the country.

Dragoş VRÂNCEANU

Writer, Visiting Professor at
the University of Urbino (Italy)

Il nous suffit de parcourir les thèmes variés de ces documents pour retenir la formule vitale très heureuse de la revue, qui, vu le caractère d'un pareil matériel qu'on s'attendrait voir glisser vers la pédanterie, sait en faire sortir une chronique imprévue, exceptionnelle et abondante des temps révolus de notre histoire littéraire.

La rubrique des relations casuelles ou nécessaires qui se sont établies entre les écrivains roumains et leurs confrères des autres méridiens dévoile d'intéressants aspects de l'amitié qui a lié Valéry Larbaud et Ion Pillat. *L'Archive sentimentale* consigne les confessions de Franyó Zoltán sur son initiation dans la poésie eminescienne, faite par Lucian Blaga.

Un document d'une exceptionnelle valeur est le *Testament* d'Hélène Văcărescu découvert dans une archive privée de Paris.

Considérant, à juste titre, les commentaires méthodiques en marge des éditions scientifiques parues le dernier temps, comme faisant partie de ses obligations, la revue publie une série d'observations de l'historien littéraire Mircea Zaciu. La table du présent numéro est complétée, comme d'habitude, par le *Fichier bibliographique* et par une précieuse information sur l'*Accroissement des collections* des principaux fonds d'archives du pays.

Dragoş VRÂNCEANU

écrivain, chargé de cours de
l'Université d'Urbino (Italie)

den Kommentar dazu schrieb Ion Frunzetti.

Wenn man die reiche Thematik dieser Dokumente verfolgt, fällt die lebendige Gestaltung der Zeitschrift ins Auge, die aus einem Material, das pedantisch hätte wirken können, eine unvorhergesehene, ausserordentlich vielseitige Chronik der verflossenen Zeit unserer Literaturgeschichte zusammenstellt.

Die Rubrik der zufälligen oder notwendigen Beziehungen, die sich zwischen den rumänischen Schriftstellern und deren Kollegen aus anderen Ländern angebahnt haben, enthüllt interessante Aspekte der Freundschaft zwischen Valéry Larbaud und Ion Pillat, und das Gefühlsarchiv verzeichnet Franzö Zoltáns Aussagen über die Art und Weise, wie ihn Lucian Blaga in die Poesie Eminescus eingeweiht hat.

Ein überaus wertvolles Dokument ist das Testament Elena Văcărescus, das in einem Pariser Privatarchiv gefunden wurde.

Da es zu den Aufgaben der Zeitschrift gehört, die wissenschaftlichen Ausgaben der letzten Zeit zu besprechen, veröffentlicht sie eine Reihe von Bemerkungen des Literaturhistorikers Mircea Zaciu. Der Inhalt der vorliegenden Nummer wird wie gewöhnlich ergänzt durch den Zettelkasten und durch wertvolle Hinweise über das Anwachsen der Sammlungen in den wichtigsten Archiven des Landes.

Dragoș VRÂNCEANU

Schriftsteller, Gastprofessor an der Universität zu Urbino (Italien)

Dостаточно пройти разнообразную тематику этих документов для того, чтобы понять существенную формулу журнала, который, из особенностей одного материала впадающего в педантизм, сумеет выжать непредвиденную хронику исключительно изобилующей в прошлом времени историю нашей литературы.

Раздел случайных связей или необходимых, которые установились между румынскими писателями и их собратьями с других меридианов, раскрывает интересные аспекты дружбы между Валери Ларбо и Ионом Пиллат, а Сентиментальный архив отмечает признания Франко Золтана относительно посвящения его Лучианом Благой в познание поэзии Эминеску.

Один документ исключительной важности это *Завещание* Елены Вăкăреску обнаруженный в одном частном архиве в Париже.

Справедливо полагая, что методическое комментирование всех научных изданий, увидевших свет за последнее время, входит в его обязанности, журнал публикует серию заметок литературного историка Мирча Закиу. Содержание настоящего номера по обыкновению пополнено Библиографическим справочником и ценным информированием относительно *Роста коллекций* в главных архивных фондах страны.

Dragoș ВРЪНЧАНУ

писатель, приватный доцент Урбинского университета (Италия)

Abonamentul
pe anul

1974

vă asigură prin revista

M A N U S C R I P T U M

800

de pagini

de literatură inedită

(texte, iconografie, autografe, facsimile).

Revista

se găsește la chioșcurile

de difuzare a presei

și în rețeaua de librării

ABONAMENTELE

se fac la

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE,

expediind

costul abonamentului

prin mandat poștal

sau prin cont virament

64.53.08.96 BNRSR, Filiala Sector I București.

Redacția

pune

la

dispoziția

colecționarilor

unele

numere

epuizate

în

comerț.

Pictură în ulei de Lucian BLAGA, datînd aproximativ din anii 1913-1914. (Colecția Lelia Gr. Rugescu.)

Și aș deschide gurile cerului, să toarne potopul la porțile cetății. Nimeni nu s-ar mai putea apropia de Aulida, nici chiar Iphigenia [...]

Mircea ELIADE — *Iphigenia*

[...] Și a trecut un an. Era joi. Victor a băut în Tradem și a venit spre casă. Îi era dragă femeia lui Ion — Rodovica. S-a abătut pe-acolo. Ceia în afară. Ion ia sapa și-l tale în cinci locuri. La tribunal Ion e achitat... dar femeia lui Victor (care la tribunal cere 1000 fl. pentru Victor ca despăgubire) îl blăstămă: Nu-ți ajute Dumnezeu sfîntul... Și iacă la un an Ion cade la pat. Și se usucă, se topește. Degeaba toate doftorile babe-lor. Începe a-l cădea carnea. Și s-a stîns și el.

Liviu REBREANU

[C. p. i.]

Chère Madame. Très touché de votre amicale pensée, je vous adresse, avec mes respectueux hommages, tous mes vœux fervents pour cette année 1932 (qui naît sous de si fâcheux présages européens...)

Roger Martin du GARD

Jalba lui Gheorghe Eminovici, versurile lui Lucian Blaga, fragmentele din: corespondența lui B. P. Hasdeu către soție și fiică, din piesa lui Mircea Eliade, dintr-un caiet de creație al lui Liviu Rebreanu și din misiva lui Roger Martin du Gard fac parte din sumarul numărului viitor, din care mai spicuim:

EMINESCU și Veronica MICLE — secvențe documentare;
Un jurnal al «peregrinului transilvan»;

Din nou Mateiu CARAGIALE;

Peter NEAGOE — A. M. SPERBER: proiecte editoriale;

AL. MACEDONSKI: poeme de debut.

WALSLEY

